

नेपालमा सुरक्षा तथा न्यायका लागि आह्वान

कानुनी शासन तथा नेपाल प्रहरीको भूमिकाका
सम्बन्धमा नागरिक दृष्टिकोण

युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिट्युट अफ पिस

नेपालमा सुरक्षा तथा न्यायका लागि आह्वान

कानुनी शासन तथा नेपाल प्रहरीको भूमिकाका
सम्बन्धमा नागरिक दृष्टिकोण

लेखन

क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी

सम्पादन

शोभाकर बुढाथोकी
नाइजेल क्विनी
कोलेट राउस

सम्पादन परामर्श

डा. देवेन्द्रबहादुर क्षेत्री
प्रा. कपिल श्रेष्ठ
सुशील प्याकुरेल
प्र.म.नि. रमेश चन्द्र ठकुरी
प्र.ना.म.नि. सुरेन्द्रबहादुर शाह
प्र.ना.म.नि. विज्ञानराज शर्मा
प्र.ना.म.नि. सुशील वरसिंह थापा

नेपाली संस्करण

अनुवाद

हरि फुयाँल
तुलाराम गुरुङ

भाषासम्पादन

प्रोल्लास सिन्धुलीय

सम्पादन

शोभाकर बुढाथोकी

युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस

२३०१ कन्स्टिच्युसन एभेन्यु, एनडब्लु

वासिङ्गटन डीसी २००३७

www.usip.org

नेपालमा सुरक्षा तथा कानुनी शासन सबलीकरण परियोजना

२९ नारायणगोपाल मार्ग, बत्तीसपुतली

काठमाडौं, नेपाल

फोन/फ्याक्स : ४११०१२६

इमेल : rol.nepal@gmail.com

peace.sb@gmail.com

© २०११ युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस

सर्वाधिकार सुरक्षित

तस्विर © शोभाकर बुढाथोकी

यस प्रतिवेदनमा अभिव्यक्त विचार लेखकका निजी धारणा हुन् । उक्त विचारउपर युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस जिम्मेवार रहनेछैन । भाषान्तर तथा प्राविधिक कारणले कुनै विषय वा तथ्याङ्क अस्पष्ट हुन गएमा प्रतिवेदनको अङ्ग्रेजी संस्करण आधिकारिक मानिनेछ ।

विषयसूची

भूमिका :

महामहिम राजदूत रिचार्ड एच. सोलोमन, सभापति	छ
युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस	ज

आभार

परिच्छेद १ - सारांश

१.१	सर्वेक्षणको उद्देश्य तथा अध्ययन क्षेत्र	३
१.२	सर्वेक्षणका परिणामहरू	४
१.२.१	कानुनी शासनमाथिको बहुआयामिक चुनौतीप्रति सार्वजनिक चिन्ता, तर ती चुनौतीको सामनाका लागि सहयोग गर्ने चाहना	४
१.२.२	व्यक्तिगत सुरक्षाको अनुभूति दिलाउनु नेपाल प्रहरीको प्रमुख भूमिका	४
१.२.३	सुरक्षाको पहुँचका सम्बन्धमा मिश्रित लेखाजोखा	५
१.२.४	नेपाल प्रहरीको कमजोर अनुसन्धानात्मक क्षमताका कारण 'वैकल्पिक न्याय' तर्फ प्रोत्साहन	५
१.२.५	नेपाल प्रहरी तथा सर्वसाधारणबीचको अन्तरक्रिया सामान्यतया सकारात्मक, तर अपर्याप्त	६
१.२.६	नेपाल प्रहरीका सूचना केन्द्रका बारेमा सर्वसाधारणलाई सीमित जानकारी	६
१.२.७	नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीमा सुधारको आवश्यकता	७
१.२.८	राजनीति तथा राजनीतिक दबाबको नकारात्मक प्रभाव	८
१.२.९	स्वतन्त्र नेपाल प्रहरीको पक्षमा व्यापक समर्थन	८

परिच्छेद २ - अनुसन्धान सन्दर्भ

२.१	सङ्क्रमणमा रहेको एक मुलुक	११
२.२	नेपालमा युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस (युएसआईपी)	१३

परिच्छेद ३ - अनुसन्धान विधि

३.१	कार्यक्रमको प्रारूप	१९
३.२	साभेदार संस्थाहरूको छनोट तथा स्थलगत सम्वाद कार्यक्रमहरू	२०
३.३	राष्ट्रिय सर्वेक्षणको विकास	२१
३.४	सर्वेक्षकहरूको छनोट तथा प्रशिक्षण	२२
३.५	अन्तर्वार्ताहरू तथा लक्षित समूहसँग छलफलहरू	२३
३.६	विश्लेषण	२३
३.७	राष्ट्रिय सर्वेक्षणको प्रभाव	२४

परिच्छेद ४ - तमुना सङ्कलन

४.१	तथ्याङ्क सङ्कलन विधि तथा समेटिएका क्षेत्र	२७
४.२	उत्तरदाताको विवरण	२९
४.२.१	उमेर	३०
४.२.२	लिङ्ग	३०
४.२.३	शिक्षा र साक्षरता	३१
४.२.४	धार्मिक तथा जातीय विविधता	३३
४.२.५	आय तथा रोजगारी	३५
४.२.६	लक्षित पेसागत समूह	३६

परिच्छेद ५ - अनुसन्धानको निचोड

५.१	सुरक्षाको स्थिति तथा कानुनी शासन	४०
५.१.१	सुरक्षाबोध	४०
५.१.२	व्यावसायिक सुरक्षा	४३
५.२	असुरक्षा पैदा गर्ने क्रियाकलापका सम्बन्धमा सर्वसाधारणको धारणा	४६
५.२.१	राजनीतिक संलग्नता	४७
५.२.२	लैङ्गिक तथा घरेलु हिंसा	४९
५.२.३	बालश्रम तथा सडक बालबालिका	५१
५.२.४	भेदभाव	५३
५.३	सुरक्षा तथा न्यायमा पहुँच	५३
५.३.१	सुरक्षामा पहुँच	५४
५.३.२	नेपाल प्रहरीको जवाफदेहिता	५५
५.३.३	सूचनामा पहुँच	५७
५.३.४	पीडित तथा साक्षीको धारणा	५७
५.३.५	नेपाल प्रहरीको अनुसन्धानप्रतिको धारणा	६२
५.३.६	कानुनी सहायतामा पहुँच	६७
५.३.७	न्यायपालिकाप्रतिको धारणा	६९
५.४	नेपाल प्रहरीप्रति सर्वसाधारणको धारणा	७५
५.४.१	सुरक्षाको सुनिश्चिततातर्फ नेपाल प्रहरी	७६
५.४.२	नेपाल प्रहरी र जनताबीचमा अन्तरक्रिया	८४
५.४.३	नेपाल प्रहरी तथा सर्वसाधारण जनता: भूमिका तथा उत्तरदायित्व	९१
५.४.६.	महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रहरू	१०६
५.४.७.	सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रहरू	१०८
५.५.	संस्थागत रूपमा नेपाल प्रहरी	११०
५.५.१.	नेपाल प्रहरीको आचरण	११०
५.५.२	भर्ना, तालिम तथा सीप विकास	१११

५.५.३.	भ्रष्टाचार, नातावाद तथा कृपावाद	११८
५.५.४.	सुविधा, उपकरण तथा खाद्यव्यवस्था (रासन) सम्बन्धी लेखाजोखा	११८
५.५.५.	आदेश शृङ्खला (चेन अफ कमान्ड) तथा आदेश जारी	१२०
५.५.६.	नेपाल प्रहरीको स्वतन्त्रता	१२३

परिच्छेद ६ - सिफारिस

६.१.	नेपाल सरकार	१३१
६.१.१.	आदेश शृङ्खला (चेन अफ कमान्ड) मा सुधार	१३१
६.१.२.	सुरक्षा सुधारका निम्ति थप साधन-स्रोत प्रदान	१३२
६.१.३.	असुरक्षाको सम्बोधन	१३३
६.२.	नेपाल प्रहरी	१३४
६.२.१.	अपराधको जाहेरी प्रक्रिया तथा नेपाल प्रहरीको व्यावसायिकतामा सुधार	१३४
६.२.२.	प्रशिक्षणको स्तरोन्नति	१३६
६.२.३.	सुविधामा सुधार	१३७
६.२.४.	संस्थागत अभ्यासमा सुधार	१३८
६.३.	राजनीतिक दल	१३९
६.४.	कानुनी क्षेत्र तथा न्यायपालिका	१४०
६.५.	नागरिक समाज	१४१
६.६.	दातृनिकाय तथा सहयोगदाता	१४२
६.७.	स्थानीय समुदाय तथा नागरिक	१४३
६.८.	सामूहिक प्रयत्न	१४४

अनुसूचीहरू

१	युएसआईपीका स्थानीय नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरू	१४७
२	अनुसन्धान समूह तथा स्थानीय सर्वेक्षकहरू	१४८
३	तालिकाहरू	१५२

भूमिका

रिचार्ड एच. सोलोमन

सभापति, युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस (युएसआईपी)

यस प्रतिवेदनले आफ्नो मुलुकमा सुरक्षा तथा कानुनी शासनका सम्बन्धमा नेपाली नागरिकले राख्ने दृष्टिकोणबारे जानकारी लिन एउटा अपूर्व मौका प्रदान गरेको छ। यसले वर्तमानबारे सरोकार मात्र प्रकट गरेको छैन, भविष्यप्रति आशा पनि जगाएको छ। यसले गाउँको मात्र होइन, शहरको पनि दृष्टिकोण समेटेको छ। त्यतिमात्र होइन, यसले महिला एवम् पुरुष, युवा एवम् प्रौढ, नागरिक समाज एवम् सुरक्षानिकायका सदस्यलगायतका विचार तथा अभिमत प्रतिबिम्बित गरेको छ। यसले नेपालमा धार्मिक, क्षेत्रीय, जातजाति एवम् सामाजिक-आर्थिक दृष्टिबाट पनि महत्त्वपूर्ण विविधतालाई व्यापक रूपमा समेटेको छ। आशा छ, बढी जिम्मेवार तथा उत्तरदायी रूपमा न्याय एवम् सुरक्षाको प्रभावकारी प्रणालीको विकास गर्न खोजिरहेका नेपालका नीति-निर्माताहरूका लागि यो प्रतिवेदन सूचना एवम् विचारनिर्माणको मुख्य स्रोत बन्नेछ। जहाँसम्म अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको कुरा छ, हामीले नेपाललाई लामो सशस्त्र द्वन्द्वबाट मुक्त हुन खोजिरहेको र दिगो शान्ति एवम् लोकतान्त्रिक प्रणालीको जग बसाल्न प्रारम्भ गरेको देखिरहेका छौं, यो प्रतिवेदनले द्वन्द्वपूर्वको सामान्य अवस्थामा फर्कने थप सबुत जुटाउनेछ, र नेपाली जनतामा आशा-भरोसा जगाउनेछ। उल्लिखित सद्गुणले कानुनी शासनद्वारा सञ्चालित हुने समाज निर्माणको सत्मार्गमा अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनेछ।

युएसआईपी यो सत्मार्गमा नेपाली जनतासँग केही परसम्म सँगै हिँड्न पाउँदा गौरवान्वित छ। द्वन्द्वको शान्तिपूर्ण समाधानको प्रबर्द्धन गर्न र दिगो शान्ति स्थापनामा विश्वभरिका जनतालाई सहयोग पुऱ्याउने अमेरिकी कङ्ग्रेसको कार्यादेशबाट सञ्चालित यो संस्थाले आपसी विश्वास, सद्आचरण तथा कानुनी शासनमा निर्भर रहने संस्थाहरूको विकास गरी समाजलाई अगाडि बढाउने सम्बन्धमा निकै ठूलो अनुभव हासिल गरेको छ। सर्वप्रथम, यो संस्था 'द्वन्द्वउपान्त अवस्थामा गम्भीर अपराध उन्मूलन' जस्ता यस संस्थाद्वारा प्रकाशित पुस्तक तथा प्रतिवेदनहरूमाफत नेपालको शान्ति निर्माणको प्रक्रियामा सहभागी हुन पुग्यो। ती प्रकाशनहरू नेपाल प्रहरी, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, सुरक्षा तथा न्यायप्रणालीसँग सम्बन्धितलगायतले निकै उपयोगी ठानेको पाइयो। विगत पाँच वर्षको अवधिमा द्वन्द्वदेखि शान्तिसम्मको सङ्क्रमणकालीन स्थितिमा नयाँ कानुनी संहिताको तर्जुमा गर्न तथा नागरिक समाजको सहभागितालगायत न्यायपूर्ण समाज निर्माणसँग सम्बन्धित अन्य क्षेत्रहरूमा विशेषज्ञता प्रदान गर्नमा समेत यो संस्था सक्षम भएको छ।

तथापि, यो शिक्षामूलक प्रक्रिया एकतर्फी छैन, र यो यात्रा लामो पनि छ। युएसआईपीले केही चाखलाग्दा सिद्धान्त एवम् विधिका बारेमा नेपालीलाई परिचित गराएको हुनसक्छ, तर उदारतापूर्वक यसको गुण तिनै नेपाल पनि सफल भएको छ। युएसआईपीका कर्मचारीहरूले नेपालमा प्रयुक्त व्यापक उपाय, विचार एवम् अन्वेषणबाट लाभ लिएका छन्। वास्तवमा यो संस्था र नेपाली नागरिकबीचको सम्बन्धलाई एउटा दर्बिलो साभेदारी मान्न सकिन्छ, किनकि यो साभेदारी अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रदेखि गाउँ-देहातसम्म विस्तार भएको छ। वाशिङ्गटन डि.सी.मा अवस्थित यो संस्थाको 'रूल अफ ल सेन्टर'ले नेपालमा रहेका यस संस्थाका प्रतिनिधिद्वय शोभाकर बुढाथोकी र क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी, जो स्वयम् नेपालको द्वन्द्व समाधान समुदायमा लामो समयदेखि संलग्न छन्, उनीहरूको ज्ञान तथा प्रतिष्ठाले महत्वपूर्ण रूपबाट यस संस्थालाई बौद्धिक तथा सङ्गठनात्मक योगदान पुऱ्याएको कुरा प्रमाणित भएको छ। सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरणसम्बन्धी कार्यक्रममा मुख्य भूमिका खेल्ने अन्य अभियन्ताहरूमा यस कार्यक्रमका लागि गठित राष्ट्रिय कार्यसमूहका सदस्यहरू रहेका छन्। यस सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीका वरिष्ठ पदाधिकारी एवम् मानवअधिकार समुदायका व्यक्तित्वहरूको सहभागिता थियो, जसले कार्यक्रमको लक्ष्य तथा रणनीति तर्जुमा गर्ने सिलसिलामा नियमित रूपमा भेटघाट तथा छलफल गरेका थिए।

रणनीतिको कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा उक्त समूहले अन्तर्राष्ट्रिय एवम् राष्ट्रिय साभेदारहरू स्थानीय गैह्रसरकारी संस्था, स्थानीय सरकारी कर्मचारी तथा स्थानीय समुदायसँग मिलेर काम गर्ने गर्दछन्। यसले समुदाय स्तरमा सबै सरोकारवालाहरू, वरिष्ठ प्रहरी अधिकृतदेखि जवानसम्म, राजनीतिक दलका नेतादेखि कार्यकर्तासम्म, व्यापारीदेखि युवासम्म, कथित उच्च जातिदेखि सीमान्तीकृत समूहसम्मलाई सहभागी गराएको छ। राष्ट्रिय प्राथमिकतादेखि स्थानीय चासोसम्म दुवै समेटेको यस कार्यक्रमले अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्त वा मूल्य नेपाली सन्दर्भमा कहाँसम्म लागू हुन सक्दोरहेछ, र माथिबाट तल्लो तहतिर मात्र नभई स्थानीयदेखि राष्ट्रिय तहमा विचार-अभिमतहरू कसरी पुऱ्याउन सकिन्छ, सोको परिणामको स्वरूप देखाएको छ।

यो प्रतिवेदन स्वयम्मा स्थानीय आशा, त्रास र विचार-अभिमतलाई राष्ट्रिय नीतिनिर्माणमा प्रतिबिम्बित गर्ने माध्यम पनि भएको छ। न्याय तथा कानुनी शासनप्रति जिम्मेवार संस्थाहरूको सुधारका निम्ति कार्यरत निर्णयकर्ताहरूले देशभरिका आठ हजारभन्दा बढी सर्वसाधारण नेपालीबाट व्यक्त अभिमतको सर्वेक्षणका परिणाम यस प्रतिवेदनमा प्राप्त गर्नेछन्। साथसाथै, यसमा पाँच हजारभन्दा बढी पेसागत समूह (न्याय तथा कानुनी समुदाय, राजनीतिक दलका नेताहरू, सरकारी कर्मचारी, व्यापारी, उद्योग व्यवसायी, नागरिक समाज तथा नेपाल प्रहरी) समेतका विचार समेटिएको पाइनेछ।

उपरोक्त अभिमत एवम् विचारको प्रवाह नेपालका निर्णयकर्तासम्म मात्र सीमित हुनेछैन । सर्वेक्षणका परिणामलाई नीतिनिर्माण गर्ने सिलसिलामा गरिने प्रयोगले सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताहरूले प्रतिनिधित्व गर्ने प्रत्येक समूहलाई प्रभावित पार्नेछ । नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले यसको प्रभाव तत्काल अनुभूत गर्नेछन् । किनकि, नेपाल प्रहरी भनेको कानुन कार्यान्वयन गर्ने, जनताको अधिकारको रक्षा गर्ने तथा शान्ति-सुरक्षाको व्यवस्थापन गर्ने मुख्य नागरिक सुरक्षासम्बन्धी निकाय हो । यदि यस संस्थालाई आफ्नो कर्तव्य प्रभावकारी एवम् निष्पक्षतापूर्वक कार्य सम्पन्न गर्न सक्षम बनाउने हो भने यसलाई अतिरिक्त आर्थिक तथा भौतिक साधन-स्रोत र थप नैतिक समर्थन आवश्यक छ भने राजनीतिक हस्तक्षेपको अन्त्य हुन जरुरी छ । सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताहरूले उल्लिखित सवालका बारेमा स्पष्ट अभिव्यक्ति दिएका छन् ।

नेपालमा कसले के गर्नुपर्छ वा पर्दैन भन्नेमा युएसआईपी कुनै धारणा राख्न चाहँदैन । यस्तो गर्नु संस्थाको उद्देश्यविपरीत पनि हुनेछ । तथापि, यो संस्था नेपालीहरूले एकअर्काबीच सहयोगका हात बढाऊन् र आफूले पहिचान गरेका समस्या निराकरण गर्न सहकार्य गरून् भन्नेमा कटिबद्ध छ । त्यस मर्मअनुरूप, नेपालभित्रका विभिन्न समूहबीचको सम्बन्ध स्थापित गर्न, सम्वाद प्रबर्द्धन गर्न र सामूहिक रूपमा समस्या समाधान गर्ने पद्धतिलाई प्रोत्साहन गर्न एवम् व्यावहारिक सहयोग गर्न पाएकामा भने युएसआईपी ज्यादै प्रफुल्लित छ । हाम्रा यस्ता प्रयत्न जारी रहनेछन् । वास्तवमा कानुनी शासनमा आधारित समाज निर्माण कार्यको अन्त्य कहिल्यै हुँदैन । तर, नेपाली नागरिकले यसअघि नै यस्तो एउटा समाजको जग बसाइसकेका हुनाले यस प्रतिवेदनले उनीहरूले निर्माण गरेका उक्त जगमा सम्पूर्ण रणनीतिको रूपरेखा बनाउन सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

आभार

यस प्रकाशनले युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिट्युट अफ पिस (युएसआईपी) द्वारा सन् २००७-२०१२ मा सञ्चालित 'नेपालमा सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरण कार्यक्रम' अर्न्तगत सञ्चालित सर्वेक्षणको परिणामलाई उल्लेख गरेको छ। सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरणसम्बन्धी कार्यक्रम अमेरिकी विदेश मन्त्रालयअन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय लागुऔषध तथा कानुन कार्यान्वयन विभाग (आईएनएल) को आर्थिक सहयोगमा सम्पन्न भएको हो। यो कार्यक्रम आईएनएल र अमेरिकी न्याय मन्त्रालयअन्तर्गत अन्तर्राष्ट्रिय अपराधिक अनुसन्धानात्मक तालिम सहायता कार्यक्रम (डीओजे/इसिट्याप) का लागि नेपाल प्रतिनिधि डेन्भर फ्लेमिङ तथा युएसआईपीका नेपाल प्रतिनिधिद्वय क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी एवम् शोभाकर बुढाथोकीको सहकार्यसँग पनि सम्बन्धित छ।

यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित अध्ययन युएसआईपी तथा यसका नेपालस्थित अन्य विभिन्न साभेदार संस्थाबीचको सहकार्यको परिणाम हो। सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षणको अवधारणा तथा यसको अध्ययन विधि युएसआईपीका नेपाल प्रतिनिधि क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी तथा नागरिक समाजका अगुवा एवम् युएसआईपीका नेपालस्थित राष्ट्रिय सल्लाहकार शोभाकर बुढाथोकीका अलावा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगका पूर्वसदस्यद्वय प्रा. कपिल श्रेष्ठ तथा सुशील प्याकुरेल, नेपाल प्रहरीका महानिरीक्षक रमेश चन्द ठकुरी, नेपाल प्रहरीका नायब महानिरीक्षकहरू सुरेन्द्रबहादुर शाह, विज्ञानराज शर्मा र सुशील वरसिंह थापा तथा युएसआईपीको कानुनी शासन अन्वेषण केन्द्रका निर्देशक कोलेट राउसबाट तयार गरिएको हो।

युएसआईपी हाम्रा स्थानीय नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरूको कडा परिश्रम एवम् विशेषज्ञताप्रति अनुगृहित छौं, जसको सहयोगबिना यो अध्ययन सम्भव थिएन। त्यस्तै, तथ्याङ्क विश्लेषक डा. देवेन्द्रबहादुर क्षेत्रीको नेतृत्वमा रहेको तथ्याङ्क विशेषज्ञहरूको समूहले तथ्याङ्कको अध्यावधिकता तथा गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्न गर्नुभएको अथक् प्रयत्नका लागि ठूलो सहाहना व्यक्त गर्दछौं। यो अध्ययन कार्य नेपाल सरकारको गृह मन्त्रालय तथा नेपाल प्रहरीले अध्ययनका हरेक परिप्रेक्ष्यमा सक्रियता जनाई गरेको सहयोग र सर्वेक्षण गरिएका जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूको समन्वयबिना पनि सम्भव थिएन।

सङ्कलित तथ्याङ्कको गम्भीरता सर्वेक्षणमा संलग्न १०१ स्थानीय सर्वेक्षकको व्यक्तिगत कटिबद्धता तथा पेसागत सक्षमताको प्रमाण हो, जसमध्ये कतिपयले सर्वेक्षण गरेका समुदायहरूमा पुग्न कैयौं दिनसम्म कठिन पैदलयात्रा समेत गर्नुपरेको थियो । सर्वेक्षणकर्तामध्येकै एक २०६६ पुसमा स्वर्गवास भएकी मीरादेवी गौतमप्रति हामी श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्दछौं र उनको परिवारजनप्रति समवेदना प्रकट गर्दछौं ।

हामी सर्वेक्षणका क्रममा धैर्यता एवम् शालीनतापूर्वक घन्टौंसम्म लामबद्ध भई प्रतीक्षा गर्ने सर्वेक्षण गरिएका समुदायका व्यक्ति, अन्तर्वातामा सहभागी हुनेहरू र लक्षित समूहगत आधारमा सञ्चालित सम्वाद कार्यक्रममा सहभागी हुने सबै महानुभावप्रति ज्यादै आभारी छौं । सर्वेक्षकसँग कहिलेकाहीं असजिला प्रश्नहरूको जवाफ दिनका लागि देखाउनुभएको इमानदारिताप्रति हामी कृतज्ञ छौं । साथै, नागरिक सुरक्षा तथा न्यायको पहुँचमा सुधारका कदम चाल्नमा सक्षम व्यक्तिहरूले हाम्रा सर्वेक्षकसँग आफ्ना भावना साट्ने र महत्त्वपूर्ण समय बिताउनका लागि देखाउनुभएको चाहनाको सहाहना गर्दछौं ।

प्रस्तुत सर्वेक्षण तथा यो प्रतिवेदन निम्नानुसारका संस्था तथा महानुभावको सहयोगबिना सम्पन्न गर्न सकिँदैनथ्यो ।

संस्थागत सहयोग :

नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय ● नेपाल प्रहरी प्रधान कार्यालय ● नेपाल प्रहरीका क्षेत्रीय तथा जिल्ला कार्यालयहरू ● जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरू ● अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक) ● इन्सेक, मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय ● इन्सेक सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय ● इन्सेक पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय ● इन्सेक, मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय ● इन्सेक, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय ● मानवअधिकार चेतना र विकास केन्द्र (हुकोडेक) ● मानवअधिकार, वातावरण र समुदायिक विकास केन्द्र (हुरेकड) ● मानवअधिकार सामाजिक सचेतना र विकास केन्द्र (हुसाडेक) ● समग्र जनउत्थान केन्द्र (एपेक) ● मानवअधिकार चेतना र विकास केन्द्र (हुराडेक) ● महिला सघन विकास केन्द्र ● सशक्तीकरणका लागि अनुसन्धान, चेतना र सञ्चार (रेस-नेपाल) ● सामाजिक जागरण तथा विकास मञ्च (फोसाड) ● मानवअधिकार शिक्षा मञ्च, नेपाल ● ग्रामीण वातावरण तथा सशक्तीकरण केन्द्र (रिक) ● मानवअधिकार संरक्षण प्रतिष्ठान ● मानवअधिकार तथा ग्रामीण विकास केन्द्र ● मानवअधिकार तथा सञ्चार अभियान ● मानवअधिकार तथा जनसेवा केन्द्र (हुर्पेक) ● मानवअधिकार तथा वातावरण संरक्षण केन्द्र (हुपेक) ● डेभलपर्स ग्रुप ● इडिफाई अन्तर्राष्ट्रिय प्रा.लि. ● शब्दघर अफसेट प्रेस

व्यक्ति-महानुभावहरू :

पूर्वगृहमन्त्री भीमबहादुर रावल ● गृहसचिव डा. गोविन्दप्रसाद कुसुम ● रक्षासचिव नवीनकुमार घिमिरे
● प्रा. डा. देवेन्द्रबहादुर क्षेत्री ● गोविन्द रिजाल ● रेखा राजवंशी ● लोचनाथ बास्तोला ● देवेन्द्र
ढुङ्गाना ● सुरेन्द्र भण्डारी ● राधा वस्नेत ● प्रोल्लास सिन्धुलीय ● नलिन गुरुड ● पलिन लिम्बू
● आन्विका गिरी ● हितजङ्ग गुरुड ● शङ्करनाथ अधिकारी ● प्र.ना.म.नि. नारायण बस्ताकोटी ● वरिष्ठ
प्रहरी उपरीक्षक देवेन्द्र सुवेदी ● दीपक आचार्य ● सुबोधराज प्याकुरेल ● विजयराज गौतम ● सोमराज
थापा ● कृष्ण गौतम ● मदन पौडेल ● भोला महत ● खड्गराज जोशी ● शिव खकुरेल ● अधिवक्ता
तुलाराम गुरुड ● अधिवक्ता हरि फुयाँल ● डा. मेग इन्फर्योटी

परिच्छेद एक

सारांश

परिच्छेद एक

सारांश

१.१ सर्वेक्षणको उद्देश्य तथा अध्ययन क्षेत्र

यस प्रतिवेदनले सुरक्षा तथा कानुनी शासनका सम्बन्धमा मिश्रित सर्वेक्षण पद्धतिबाट पत्ता लागेका आमनेपाली नागरिकको तथ्यगत धारणा प्रस्तुत गरेको छ। आठ हजार सर्वसाधारण र चार हजारभन्दा बढी पेसाविशेषमा लागेका व्यक्तिलाई सुरक्षा तथा न्यायप्रति निजहरूको अनुभूतिका बारेमा सोधिएको थियो। त्यसमध्ये नेपाल प्रहरीले संस्थागत रूपमा सार्वजनिक सुरक्षाको अनुभूतिमा बढावा दिएको वा पारेको प्रभावका सम्बन्धमा गम्भीरतापूर्वक एउटा प्रश्नलाई निकै महत्त्वका साथ सोधिएको थियो।

प्रस्तुत सर्वेक्षण युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस (युएसआईपी) ले स्थानीय २० वटा नागरिक समाजसँग सम्बन्धित साभेदार संस्थाको सहयोगमा सञ्चालन गरेको थियो। युएसआईपीसँगै उनीहरूले नेपालका २१ जिल्लाका स्थानीय १०१ जना सर्वेक्षक परिचालन गरेका थिए। समग्रमा १२,६०७ उत्तरदाताले विस्तृत प्रश्नावलीको जवाफ दिएका थिए, जसमध्ये ४,५९७ उत्तरदाताचाहिँ ६ वटा लक्षित पेसागत समूह वा क्षेत्रका व्यक्ति (नेपाल प्रहरी, नागरिक समाज, नेपाल सरकारका पदाधिकारी, राजनीतिक दल, उद्योगी-व्यवसायी

समुदाय, कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिकाका कर्मचारी) लाई थप विशेष प्रश्नावलीसमेत सोधिएको थियो। साथमा १५ वटा लक्षित पेसागत समूहको आधारमा आयोजना गरिएका सम्वाद कार्यक्रममा ३६४ जनाको सहभागिता रहेको थियो भने ११८ जना उच्चपदस्थ सरकारी पदाधिकारी, राजनीतिक दलका नेता तथा नागरिक समाजका अगुवासँग अन्तर्वार्ता पनि लिइएको थियो।

सर्वेक्षणको प्रारूपको विकास सन् २००९ (२०६५/०६६) मा भएको हो भने उक्त कार्य २०६६ साउन-कार्तिक (अगष्ट-अक्टुबर, सन् २००९) बीचमा सम्पन्न गरियो। विशेष तुलनात्मक विधिको प्रयोग गर्दै तथ्याङ्क विश्लेषणको लक्षित पेसागत समूहका बीचमा सम्वाद तथा अन्तर्वार्ता २०६६ पुसदेखि ०६७ जेठसम्म (जनवरी-जून, २०१०) को अवधिमा सम्पन्न गरियो। त्यसको परिणामको प्रकाशन सन् २०११ को प्रारम्भमा गरियो। यसरी तुलनात्मक रूपले निकै लामो समयवधि लिएको यो कार्य पूर्वनिर्धारित उद्देश्यअनुरूप नै भएको थियो, ता कि स्थानीय समुदाय तथा नीतिनिर्माता तहका सरोकारवालालाई सर्वेक्षणमा सहभागी हुन तथा उनीहरूको कार्यगत सम्बन्ध

विकास गर्न पर्याप्त समय मिल्न सकोस् । यसबीचमा केही सुरक्षासम्बन्धी स्थानीय समस्या उठेर र अन्तरक्रियाको माध्यमबाट समाधान भए पनि सर्वेक्षण प्रतिवेदनले आमनेपालीको सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी दृष्टिकोणलाई जस्ताको तस्तै उल्लेख गरेको छ ।

१.२ सर्वेक्षणका परिणामहरू

१.२.१ कानुनी शासनमाथिको बहुआयामिक चुनौतीप्रति सार्वजनिक चिन्ता, तर ती चुनौतीको सामनाका लागि सहयोग गर्ने चाहना

कानुनी शासनमाथि आफ्नो समुदायभित्र प्रायः देखापर्ने चुनौतीका रूपमा उत्तरदाताहरूले बन्द, आमहडताल एवम् चक्काजाम, भ्रष्टाचार, चोरी तथा डकैती, गुन्डागर्दी, र राजनीतिक-अवरोध वा धम्कीलाई पहिचान गरेको पाइयो । लैङ्गिक हिंसा, घरेलु हिंसा, बालश्रमका अलावा जातजाति वा यौनिकतामा आधारित सीमान्तीकृत वर्गविरुद्धको विभेदजस्ता नियतवश हुने गैरकानुनी गतिविधिहरूको व्यापक पृष्ठभूमिमा मात्रै घट्ने गर्दछन् ।

असुरक्षा उत्पन्न गर्ने मुख्य पक्षहरूमा बेरोजगारी, मादकपदार्थको सेवन, गरिबी, राजनीतिक अस्थिरता तथा बन्द एवम् चक्काजाम पाइएका छन् । उत्तरदाताको दृष्टिकोणमा यी समस्यालाई सीपविकास कार्यक्रम, मादकपदार्थको विक्री तथा उपभोगमा निषेध, माध्यमिक शिक्षामा सर्वव्यापी पहुँच, कठोर कानुनीसंहिता र बन्दलाई गैरकानुनी घोषणा वा कानुनी प्रतिबन्ध लगाएर सामना गर्न सकिन्छ ।

नेपाल प्रहरीबाहेकका अधिकांश 'सर्वसाधारण उत्तरदाता' मध्ये दस जनामा

एकभन्दा पनि कमले मात्रै सार्वजनिक सुरक्षाका लागि व्यक्तिगत चासो वा उत्तरदायित्व महसुस गरेको पाइयो । जब कि दसमध्ये ६ भन्दा बढी नागरिक सामान्यतया यस्तो उत्तरदायित्वको भावना हुनु नितान्त जरुरी भएको विश्वास गर्दछन् । यस्ता उत्तरदायित्वअन्तर्गत कानुनको पालना गर्नु, अपराध भएमा प्रहरीमा खबर गर्नु, अर्काप्रति आदरभाव देखाउनु, घुस अस्वीकार गर्नु, अन्य व्यक्ति तथा समूहको अधिकारको सम्मान गर्नु र सुरक्षासुधार निम्ति गरिने सत्प्रयासमा नेपाल प्रहरीलाई सहयोग पुऱ्याउनु आदि पर्दछन् ।

१.२.२ व्यक्तिगत सुरक्षाको अनुभूति दिलाउनु नेपाल प्रहरीको प्रमुख भूमिका

सम्पूर्ण उत्तरदातामध्ये भन्दाै आधाजसोले कम्तीमा अधिकांश समय आफ्नो समुदायमा सुरक्षित रहेको अनुभूति गर्छन् । भौगोलिक रूपमा, सुदूरपश्चिम क्षेत्रका पहाडमा बस्ने बासिन्दाले सबैभन्दा बढी सुरक्षाको अनुभूति गरेको पाइयो, जब कि मध्य-पश्चिमाञ्चल क्षेत्रका तराईमा बस्नेहरूले बढो मुस्किलले सुरक्षा-अनुभूति गरेको पाइयो ।^१ अध्ययन गरिएका लक्षित ६ वटा पेसागत समूहमध्ये राजनीतिक दलका प्रतिनिधि तथा सरकारी पदाधिकारीले मुख्यतया आपराधिक तथा सशस्त्र सङ्गठित समूहद्वारा हुने आक्रमणका कारण सुरक्षाको अनुभूति अत्यन्त कम गर्छन् भने उनीहरू मूलतः फरक राजनीतिक दलका सदस्य तथा दलसँग आवद्ध समूहबाट सञ्चालित खतराजनक आक्रमण एवम् हिंसाका कारण प्रताडित हुने गरेका देखिन्छन् ।

१ नेपाल भूगोलको हिसाबले तीन भूभागीय क्षेत्रमा विभाजित छ: हिमाल, पहाड र तराई (भारतसँग सीमा जोडिएको समथर भूमि) र विकास क्षेत्रको हिसाबले पाँच क्षेत्रमा विभाजित छ (सुदूरपश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल, पश्चिमाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पूर्वाञ्चल) ।

आफ्नो समुदायभित्र बढी सुरक्षाको अनुभूति गराउने सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण पक्ष भनेको अपराधिक गतिविधिको कमी हुनु हो। अधिकांशका अनुसार दोस्रो सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण पक्षमा उत्तरदाताको गाउँ वा नगरमा नेपाल प्रहरीको उपस्थिति हुनुलाई मानिएको छ। सर्वेक्षणमा सहभागी सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये भन्डै आधाजसोका अनुसार प्रहरीले 'कहिलेकाहीं' मात्रै सुरक्षा प्रदान गर्छन्। सोमध्ये एक-तिहाईका अनुसार प्रहरीले तिनीहरूलाई 'अधिकांशतः' वा 'सधैँ' सुरक्षा प्रदान गर्ने गरेका छन्। महिला र पुरुष वा देशका विभिन्न भागका मानिसबीच यी मतमा त्यति फरक परेको देखिएन। तथापि, अन्य जातिका भन्दा आफूलाई दलित, मधेसी भनेर परिचित गराउने व्यक्तिका अनुसार प्रहरीले तिनीहरूको समुदायमा सुरक्षा दिन नसक्ने वा नदिने जवाफ पाइयो। उक्त सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये आधाभन्दा केही धेरैले विगतका वर्षमा भन्दा सन् २००७-०९ को अवधिमा नेपाल प्रहरीको सक्षमतामा सुधार भएको जनाएका छन्। यद्यपि एउटा सानो वर्गले भने प्रहरीको सक्षमतामा भन्नु हास आएको महसुस गरेका छन्। सबैजसोका अनुसार नेपाल प्रहरीको कार्यदक्षतामा सुरक्षा हुनुमा पाइएका तीनवटा प्रमुख पक्षमा प्रहरीको बानीव्यहोरा तथा दृष्टिकोणमा सुधार हुनु, देशको सुरक्षास्थितिमा सामान्यतया सुधार आउनु र प्रहरीद्वारा नियमित गस्ती बढाउनु रहेका छन्।

१.२.३ सुरक्षाको पहुँचका सम्बन्धमा मिश्रित लेखाजोखा

सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये आधाभन्दा बढीलाई प्रहरीको सुरक्षा तथा यसका अन्य

सेवामा समान पहुँच छ भन्नेमा विश्वास लाग्दैन। गरिब, दलित तथा महिलाको परिचय दिने उल्लिखित तीन वर्गका व्यक्तिमा सुरक्षाका असमान पहुँचबाट प्रताडित रहेको पाइयो। यद्यपि नेपाल प्रहरी भ्रष्टाचार, साधन-स्रोतको अभाव तथा राजनीतिक हस्तक्षेपद्वारा ग्रसित भए पनि अधिकांश उत्तरदातालाई नेपाल प्रहरी नै देशमा शान्ति-सुरक्षाको व्यवस्थापन गर्ने र नागरिक सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने नेतृत्वदायी संस्था हुनुपर्नेमा विश्वस्त रहेको पाइयो।

१.२.४ नेपाल प्रहरीको कमजोर अनुसन्धानात्मक क्षमताका कारण 'वैकल्पिक न्याय' तर्फ प्रोत्साहन

अपराधबाट पीडित वा तिनका साक्षी हुन पुगेकामध्ये करिब एकतिहाईले तिनीहरूलाई प्रहरीले सहयोग पुऱ्याउँदैनन् वा सहयोग गर्न सक्दैनन् भन्ने लागेकाले प्रहरीसमक्ष अपराधको जाहेरी नै दिएको। प्रहरीलाई अपराधको जाहेरी गरे वा जानकारी गराएकामध्ये द्वि-पञ्चांश (२/५) ले तेस्रो पक्षको प्रयोग गरेका थिए, किनकि उनीहरूले तेस्रो पक्षको प्रयोग गर्नु आवश्यक भएको ठहऱ्याएका थिए। नेपाल प्रहरीमा उजुरी गरेका करिब दुई-तिहाई उत्तरदाताले प्रहरीबाट अपराधको अनुसन्धान भएको जनाएका थिए। तर, अनुसन्धान प्रक्रियामा उत्तरदाताको सन्तुष्टिको मात्रा पीडित वा तिनका साक्षीलाई प्रहरी अनुसन्धान पक्षपातरहित भएको अवस्था र नेपाल प्रहरीबाट गरेको सही सूचनाप्रवाह र निर्वाह गरेको जिम्मेवारीमूलक भूमिकामा मूलतः निर्भर रहेको पाइयो।

नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको जाहेरी वा उजुरी नै गर्न नचाहने पीडित तथा तिनका साक्षीमध्ये द्वि-पञ्चांश (२/५) ले त्यस्ता मुद्दामामिलाको सम्बन्धनका निम्ति राजनीतिक दल वा गैरसरकारी संस्थामा पुग्नेजस्ता वैकल्पिक उपायको खोजी गरेको पाइयो । नेपाल प्रहरीमै जाहेरी वा उजुरी गर्नेहरू पनि पछि मुद्दा अदालतसमक्ष पुग्दैन वा अदालतले पनि केही गर्न सक्दैन भन्ने लागेमा छिनोफानोको वैकल्पिक बाटो रोज्न बाध्य भएको पाइयो । यस्ता वैकल्पिक उपायअन्तर्गत प्रहरीमाथि दबाव दिने अभिप्रायले नागरिक समाज अथवा राजनीतिक दलका नेताहरूलाई गुहार्ने, सरकारी वा प्रहरी कार्यालयमा ताल्चा लगाउने, प्रहरी वा पीडकविरुद्ध जबर्जस्ती बन्द तथा चक्काजामको आह्वान गर्ने, व्यक्तिगत तहमा बदला लिने, आरोपित-पीडकविरुद्ध धरपकड गराउनका लागि राजनीतिक दलसँग आबद्ध संस्थालाई रकम दिने जस्ता कार्य गर्ने गरेको पाइयो । त्यस्ता थोरै पीडित तथा तिनका साक्षीमात्रै भेटिए, जसको मुद्दा अदालतसमक्ष पुगेको थियो र न्यायाधीशबाट स्वच्छ तथा निष्पक्ष न्याय प्राप्त भएको पाइएको थियो । अत्यन्त कम न्याय-इन्साफ पाएकाहरूलाई न्यायाधीश घुस तथा भ्रष्टाचारमा निर्लिप्त, राजनीतिक दबाव वा व्यक्तिगत भनसुन इत्यादिबाट प्रभावित भएको लागेको थियो ।

अधिकांश उत्तरदातालाई आफ्नो समुदायमा कानुनी सहायता उपलब्ध होस्, स्थानीय सरकार स्थापित होस् र न्यायमा पहुँचको निम्ति कानुनी तथा त्यसका अन्य प्रक्रियाका बारेमा नेपाल प्रहरीले अधिक सूचना प्रवाहित गराओस् भन्ने चाहँदा रहेछन् । आधाभन्दा बढी उत्तरदाताका अनुसार अदालतभन्दा नेपाल प्रहरी नै दोषी-निर्दोषी छुट्ट्याउने सवालमा निर्णय दिने सबैभन्दा जवाफदेही निकाय भएको बताएका थिए ।

१.२.५ नेपाल प्रहरी तथा सर्वसाधारणबीचको अन्तरक्रिया सामान्यतया सकारात्मक, तर अपर्याप्त

अपराधका जाहेरी दिने समयबाहेकका अवस्थामा नेपाल प्रहरीसँग अन्तर्क्रिया गरेका उत्तरदातामध्ये आधाभन्दा बढीको अनुभव सुखद् रहेको पाइयो भने बाँकीको हकमा सामान्य रहेको पाइयो । मुख्यतया उत्तरदाताको अनुभूति नेपाल प्रहरीको बानीव्यहोरा वा प्रवृत्तिले निर्धारण गरेको देखिन्छ । नेपाल प्रहरीले सम्मान र विनम्रता देखाएको अवस्थामा उत्तरदाताहरूले अन्तरक्रियालाई उपयोगी तथा सकारात्मक भएको पाएका छन् । नेपाल प्रहरीसमक्ष जान नचाहने वा सामान्यतया नकारात्मक अनुभव भोगेका व्यक्तिले प्रायशः तिनलाई बेवास्ता गरिएको वा कुनै सम्मान प्रदर्शन नगरेको वा नेपाल प्रहरीले राम्रोसँग कुराकानी नगरेको जस्ता गुनासो पोखेका थिए । नेपाल प्रहरीमध्येका उत्तरदाताको ठूलो सङ्ख्याले अपराधका सवालबाहेकका विषयमा सर्वसाधारणसँग भएको अन्तरक्रियाले उनीहरूको पेसागत सक्षमतामा सुधार भई नेपाल प्रहरीको छवि सुधनुका साथै सूचना सङ्कलन कार्यमा समेत निकै सहयोग पुग्ने विश्वास राख्छन् ।

१.२.६ नेपाल प्रहरीका सूचना केन्द्रका बारेमा सर्वसाधारणलाई सीमित जानकारी

नेपाल प्रहरीका दुई-तिहाई उत्तरदाता र सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये चौथो-पञ्चांश (४/५) ले आफ्नो समुदायसँग नियमित अन्तरक्रिया गर्नु सामुदायिक प्रहरी सेवाकेन्द्रको मात्र जिम्मेवारी नभई समस्त नेपाल प्रहरीको हुनुपर्ने मान्यतामा विश्वास राख्छन् । यद्यपि यस्ता केन्द्र रहेका

द्वि-पञ्चाश भाग (२/५) क्षेत्रमा यो सर्वेक्षण सम्पन्न गरिएकामा सामुदायिक प्रहरी सेवाकेन्द्रसँग अन्तरक्रिया गर्ने उत्तरदाताहरूको अनुभव सकारात्मक रहेको पाइयो भने एक-पञ्चाश (१/५) सर्वसाधारण उत्तरदाताले सामुदायिक प्रहरी सेवाकेन्द्रको सम्बन्धमा जानकारी नभएको बताए ।

सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये दसमा एकभन्दा पनि कमले नेपाल प्रहरीको महिला तथा बालबालिकाका विशेष सवालको सम्बोधन गर्न मद्दत पुऱ्याउने विशेष शाखा महिला तथा बालबालिका सेवाकेन्द्रका बारेमा जानकार रहेको पाइयो भने सयमा एकभन्दा पनि कमले मात्रै यसका सेवाकेन्द्रको उपयोग गरेको पाइयो । सर्वसाधारण उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीका अलावा यस्ता सेवाकेन्द्रहरूको कार्यक्षमतामा सुधारका लागि साधन-स्रोत तथा प्रशिक्षणका साथमा स्थानीय समुदायसँग छलफल तथा भेटघाट, सामाजिक क्रियाकलाप तथा सूचना आदान-प्रदानमा हुने अभिवृद्धिमार्फत प्राप्त गर्न सकिने प्रतिक्रिया दिए ।

१.२.७ नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीमा सुधारको आवश्यकता

नेपाल प्रहरीकै उत्तरदातामध्ये करिब आधाभन्दा अलिक बढीले उनीहरू आफ्ना सहकर्मीको आचरण तथा व्यवहारबाट सन्तुष्ट रहेको बताएका छन् भने एउटा सानो समूहले भने सहकर्मीहरूको खराब आचरणप्रति चिन्ता देखाएको पाइयो । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये सातमा एकले आफ्ना उच्चपदस्थ अधिकारीबाट धम्की वा मौखिक गालीगलौज जस्ता अपव्यवहार सहनुपरेको प्रतिक्रिया दिए ।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताको आधारभूत तालिमप्रतिको दृष्टिकोण सामान्यतया सकारात्मक रहे पनि केहीले सुधारको खाँचो औँल्याए । सोमध्ये चौथो-पञ्चाश (४/५) ले भने तिनीहरूका प्रशिक्षकले राम्रो व्यवहार गरेको र निकै सहयोगी रहेको बताएका छन् भने ठूलो सङ्ख्याले तालिम एउटा निश्चित पाठ्यक्रममा आधारित रहेको र अन्तरक्रियात्मकभन्दा प्रवचन शैलीमा हुने गरेको प्रतिक्रिया दिए । तालिमप्रति एक-पञ्चाश (१/५) सन्तुष्ट नभएको पाइयो भने पाठ्यक्रम अध्यावधिक गरिनुपर्ने र अनुसन्धान विधि तथा कानून एवम् कानुनी संहिताजस्ता थप विषय समावेश गरी पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिनुपर्ने सुझावसमेत दिएका थिए ।

यद्यपि नेपाल प्रहरीका तीन-चौथाई उत्तरदाताले तालिम-सामग्रीहरू पाएका र बाँकीले या त अपर्याप्त भएको वा सबै शैक्षिक, पोसाक एवम् तालिम-सामग्री नपाएको जनाएका छन् । सातमा एक उत्तरदाताले तालिम अवधिमा अतिरिक्त खानेकुरा किन्नुपरेको र सातमा तीन उत्तरदाताले तालिमपछि मात्रै उक्त अपर्याप्त सरसामग्री पाउन सकेको बताएका छन् । आधाभन्दा बढी नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताका अनुसार तालिम अवधिपश्चात् पाउने खाद्यसामग्री गुणस्तरहीन एवम् परिमाणमा नपुग थियो र दसमा एकका अनुसार उनीहरूले प्राप्त गर्ने खाद्यसामग्रीले न्यूनतम मापदण्ड पूरा नगर्ने भए पनि नपाएको बताए ।

सर्वेक्षणमा सहभागी भएका नेपाल प्रहरीमा कार्यरतमध्ये तीन-पञ्चाश (३/५) ले खासगरी तिनीहरूको सरुवा-बहुवाको विधि-प्रक्रियामा नातावाद, कृपावाद तथा भ्रष्टाचार व्याप्त रहेको गुनासो पोखे । भन्डै एक-तिहाईका अनुसार आफूमाथिका उच्चपदाधिकारीलाई व्यक्तिगत

रूपमा घुस नदिएको वा परिवार वा साथीभाइको भनसुन नपुगेको कारणबाट तिनीहरूलाई पेसागत अवसरबाट वञ्चित गरिएको पाइयो ।

नेपाल प्रहरीका प्रायः तीन चौथाई (३/४) उत्तरदाताको भनाइअनुसार नेपाल प्रहरीभित्र आदेश शृङ्खला (चेन अफ कमान्ड) प्रभावकारी छ । दुई-तिहाईभन्दा पनि कमको एउटा सानो हिस्साले नेपाल प्रहरीलाई सरकारले दिने गरेको आदेश संयन्त्र प्रभावकारी भएको ठानेको पाइयो भने सरकारी उत्तरदातामध्ये आधाको मात्र यस्तो विचार रहेको थियो । जवाफदेहिताको अभाव, राजनीतिक हस्तक्षेप तथा भ्रष्टाचार आदेश प्रक्रियालाई निष्प्रभावी पार्ने उल्लेखनीय पक्ष रहेको पाइएको छ ।

१.२.८ राजनीति तथा राजनीतिक दबावको नकारात्मक प्रभाव

उत्तरदाताका अनुसार राजनीतिक दल तथा तिनसँग आबद्ध विद्यार्थी तथा युवा सङ्घ-संस्थाहरू मूलतः सुरक्षाका पाँचवटा चुनौती जिम्मेवार रहेको जनाएका छन्, जसमा बन्द, चक्काजाम, भ्रष्टाचार, गुन्डागर्दी र राजनीतिक दबाव पर्दछन् । साथमा, राजनीतिक दलहरू चोरी तथा डकैती, हत्या, महिला तथा बालबालिकाको ओसारपसार, गुन्डागर्दी तथा हातहतियारको तस्करीजस्ता अवैध क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नेमा अपराधीभन्दा पछाडि दोस्रो पङ्क्तिमा रहेको जनाएका छन् ।

सर्वसाधारण उत्तरदातालाई नेपाल प्रहरीले सन्तोषजनक रूपले किन सुरक्षा प्रदान गर्न सक्दैन ? भनेर प्रश्न गर्दा सबैभन्दा सहज रूपमा आउने उत्तर थियो- 'राजनीतिक दबाव' । त्यसैगरी उत्तरदातालाई नै नेपाल प्रहरीको काममा पार्ने नकारात्मक प्रभावका बारेमा सोधिँदा आउने पाँच प्रमुख उत्तरमध्ये तीनवटामा नेपाल प्रहरीभित्रको

सरुवा, बहुवा र भर्ना प्रक्रियामा हुने राजनीतिक हस्तक्षेप, कानुनको समान कार्यान्वयनमा हुने राजनीतिक हस्तक्षेप र राजनीतिक दबाव पर्दछन् ।

प्रहरीमा जाहेरी गर्ने अपराधपीडित तथा साक्षीहरूले नेपाल प्रहरीले अपराध-अनुसन्धान गर्न नसक्नुका कारण माग गरेमा आउने तीनवटा जवाफमा राजनीतिक दबाव तथा हस्तक्षेप प्रथम स्थानमा रहने जनाउँछन् । सर्वेक्षण गरिएका कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिकासम्बद्ध कर्मचारीमध्ये आधाभन्दा बढीले राजनीतिक सम्बन्धले कानुनी परामर्श एवम् स्वच्छ सुनुवाईप्रतिको व्यक्तिको क्षमतामा सहयोग पुग्ने कुरा स्वीकार गर्दछन् ।

१.२.९ स्वतन्त्र नेपाल प्रहरीको पक्षमा व्यापक समर्थन

सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये निकै ठूलो सङ्ख्याले नेपाल प्रहरी राजनीतिक निर्देशनको आधारमा नभई कानुन र प्रमाणको आधारमा चलनुपर्ने ठान्दरहेछन् । त्यस्तै ६ वटा पेसागत लक्षित समूहमध्ये चौथो-पञ्चांश (४/५) भन्दा बढी हिस्साले नेपाल प्रहरी राज्यको एउटा स्वतन्त्र संस्था हुनुपर्ने विश्वास राख्दछन् । राजनीतिक हस्तक्षेप भोगेका नेपाल प्रहरीका दुई-तिहाई उत्तरदाताका अलावा विद्यमान राजनीतिक हस्तक्षेपको सामना गर्नका लागि यसको स्वतन्त्रता एउटा उत्तम माध्यम मानिन्छ । नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताका अनुसार अपराध-अनुसन्धानमा हस्तक्षेप गर्ने अथवा प्रहरीको काम-कर्तव्यमा अवरोध खडा गर्नेमाथि कडा कारबाही हुनुपर्ने धारणा राख्दछन् । तथापि, नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये द्वि-पञ्चांश (२/५) भन्दा बढीले नेपाल प्रहरीले यसका विरुद्ध नैतिक साहस नदेखाएसम्म राजनीतिक हस्तक्षेपको अन्त्य नहुने विश्वास राख्दछन् ।

परिच्छेद दुई

अनुसन्धान सन्दर्भ

अनुसन्धान सन्दर्भ

२.१ सङ्क्रमणमा रहेको एक मुलुक

नेपाल सरकार तथा नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी-माओवादी (हाल एकीकृत नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी-माओवादी) बीच २०६३ मङ्सिर (नोभेम्बर, २००६) मा विस्तृत शान्तिसम्झौतामा हस्ताक्षर भएपछि दस वर्षे हिंसात्मक सशस्त्र सङ्घर्षको विधिवत् अन्त्य भयो । जनवरी, २००७ मा अन्तरिम संविधान र अप्रिल २००७ मा अन्तरिम सरकार गठन भएपश्चात् एउटा शान्तिपूर्ण, लोकतान्त्रिक तथा कानुनी समाजको स्थापना गर्ने लक्ष्यसहित नेपाल रूपान्तरणको एउटा नयाँ युगमा प्रवेश गर्‍यो ।

यद्यपि, एउटा उच्चचापको द्वन्द्व समाप्त भए पनि राज्यको सीमित उपस्थिति र कानुन कार्यान्वयनको कमजोर संयन्त्रका कारण समाजमा विशेष प्रकारको जातीय तथा राजनीतिक तनाव अझै विद्यमान छ । हिंसात्मक द्वन्द्व तथा स्वेच्छाचारिताको अन्त्यपश्चात् नेपाली नागरिकलाई विगतमा कहिल्यै उपभोग नगरेको स्वतन्त्रताको प्राप्ति भयो, तर उक्त स्वतन्त्रतासँगै उनीहरूमा नयाँ नागरिक दायित्वहरू पनि थपिए, जसको निमित्त आमनागरिक तयार भएको अवस्था थिएन ।

सन् २००६ को मे महिनामा प्रतिनिधिसभाको पुनर्स्थापनालगत्तै मुलुकले असल शासनको सिद्धान्त, कानुनी शासन, मानवअधिकार तथा उत्तरदायित्व बोकेको समावेशी सिद्धान्तमा आधारित निष्पक्ष एवम् सहभागितामूलक लोकतान्त्रिक प्रणालीको स्थापना गर्ने एउटा अभूतपूर्व अवसर प्राप्त गर्‍यो । दुर्भाग्यवश राजनीतिक, जातीय, सामाजिक तथा आर्थिक ध्रुवीकरणका कारण देशमा प्रभावकारी तथा निष्पक्ष न्याय एवम् सुरक्षा प्रणाली स्थापना गर्ने दिशामा अवरोध उत्पन्न हुन गयो । यस द्वन्द्वप्रान्त अवस्थामा मुलुकले सुरक्षा, सुशासन तथा कानुनी शासनविरुद्धका डरलाग्दा चुनौतीका अतिरिक्त अराजकता तथा व्यापक कानुनविहीनता, गुन्डागर्दी, राजनीतिक तथा साम्प्रदायिक हिंसा तथा समाजमा बढ्दो अपराधीकरण जस्ता समस्या सामना गर्नुपरिरहेको छ ।

कानुन कार्यान्वयन तथा शान्तिसुरक्षा एवम् कानुनी शासन कायम गर्ने गहन दायित्व बोकेको नेपाल प्रहरीजस्तो नेतृत्वदायी निकाय सुरक्षानिकायलाई सीमित भौतिक तथा मानवीय स्रोत दिई कमजोर एवम् समस्याग्रस्त

पारियो । त्यसमाथि बढ्दो राजनीतिक हस्तक्षेप तथा राजनीतिको आवरणमा सञ्चालित आपराधिक गतिविधिहरूले भ्रमै निष्प्रभावी बनाइदियो । खासगरी तराईमा सक्रिय सङ्गठित समूह तथा नयाँ सशस्त्र समूहहरू भारतसँगको खुला सिमानाको फाइदा उठाउँदै फिरौतीका लागि मानवअपहरण गर्ने, पहिचान र धर्मका नाममा नागरिकमाथि आक्रमण गर्ने र तस्करी, चोरीजस्ता आपराधिक गतिविधि निर्बाध रूपमा सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् । परिणामस्वरूप, दिनदिनै नागरिकले सुरक्षाका सवालमा सम्झौता गर्नुपरिरहेको छ । त्यसमाथि अधिकांश जनताले विभेद, पछ्यौटेपन एवम् आर्थिक असमानताजस्ता दीर्घकालीन सवालहरूसँग पनि जुम्नुपरिरहेको छ ।

बढ्दो दण्डहीनता, असुरक्षा तथा कानुनविहीनताले दिगो शान्तिप्रति खतरा र लोकतान्त्रिक प्रणालीको संस्थापनप्रति निराशा पैदा गरेको छ । अस्थिरता तथा आपसी अविश्वासले नयाँ संविधान निर्माण गर्ने अन्तिम समयसीमामा बिलम्ब भइरहेको छ र सरकारी सेवा तथा निर्णय प्रक्रियासमेत अवरुद्ध भइरहेको छ । अधिकांश ग्रामीण क्षेत्रका समुदायमा राज्यको उपस्थिति न्यून रहेको छ भने बन्द एवम् चक्काजामजस्ता निरन्तर भइरहने अवरोधका नाममा स्रोत-साधनको अपर्याप्तता र भ्रष्टाचारका कारण देश दुर्गतितर्फ लम्किरहेको प्रतीत हुन्छ । 'भीडमा आधारित न्याय' सर्वत्र स्विकार्नुपरिरहेको छ । यस्तो सुरक्षाको कमजोरीले सङ्गठित अपराध तथा सीमावारपार क्षेत्रमा सक्रिय अपराधीहरूलाई ठूलो फाइदा पुगेको छ ।

सङ्गठित अपराध नयाँ नभए पनि यस्ता समूहलाई राजनीतिक संरक्षण र राजनीतिक कार्यकर्ताबाट यिनको उपयोग बढ्दो रूपमा हुँदै गएको पाइएको छ । प्रशासनसँग सम्बन्धित सरकारी कार्यालय तथा नेपाल प्रहरीलगायतका राज्यका वैधानिक निकायहरूलाई राजनीतिक दलका बीचमा सहमति निर्माण गर्ने नाममा निरन्तर उपेक्षा गर्ने गरिएको छ । अपराधलाई राजनीतिकरण गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ ।

परम्परागत रूपले सीमान्तीकृत समूहहरूको अधिकारको सम्मान गर्ने सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीलगायत राज्यका निकायमा जनताको बढ्दो दबाव र यस्ता सबै क्षेत्रमा सुरक्षा प्रदान गरिनुपर्ने भएकाले नेपाल प्रहरी एवम् स्थानीय प्रशासनले थप चुनौतीको सामना गर्नुपरिरहेको छ ।

यस सन्दर्भमा राज्यलाई अस्थिर बनाउने तथा बृहत् शान्तिसम्झौताको अवमूल्यन गर्ने गरी हुने गरेका गम्भीर अपराधहरूको न्यूनीकरणमार्फत सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सवाललाई प्राथमिकतामा राख्नु महत्त्वपूर्ण भैसकेको छ । यस दिशामा नेपाल प्रहरीजस्तो मुख्य सुरक्षा निकायलाई प्रशिक्षित गरी आवश्यक साधन-स्रोत जुटाएर यसको प्रभावकारिता बढाइनुपर्दछ । ती थपिएका साधन-स्रोत र तालिमको प्रयोग कहाँ, कसरी प्रयोग गर्दा बढी प्रभावकारी हुन्छ भन्नेमा जानकार हुनुपर्ने हुन्छ । ती लक्षित क्षेत्रको पहिचान गर्ने सिलसिलामा सुरक्षा, न्याय र प्रहरीको कामकारवाहीका सम्बन्धमा समाजका सबै क्षेत्रको अनुभूति अध्ययन गर्नु आवश्यक छ । यस्ता सर्वेक्षणबाट सङ्कलित तथ्याङ्कको आधारमा नेपाल प्रहरी, सरकार तथा नागरिक समाजले सुरक्षा तथा न्यायमा सर्वसाधारणको पहुँचमा ल्याउनुपर्ने

सुधारका सम्बन्धमा सुभाब पेस गर्न सकिन्छ। यो सर्वेक्षण प्रक्रिया र पूरक सम्वादहरूले मुलुकको सुरक्षा व्यवस्था र कानुनी शासनमा सुधार ल्याउन सहयोग पुऱ्याउन सक्दछ।

२.२ नेपालमा युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस (युएसआईपी)

युएसआईपी राजाले निरङ्कुश शासनसत्ता छाडेलगतैपछि, तथा प्रतिनिधिसभाको पुनर्स्थापना भएपश्चात् नेपालमा न्याय, सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरणका लागि २००६ मे महिनादेखि कार्यरत छ। द्वन्द्वबाट शान्तिर्तर्फको सङ्क्रमणमा रहेको नेपालमा सरोकारवालाहरूले विस्तृत शान्तिसम्झौताको मस्यौदा गरिरहेको समयमा नागरिक समाज तथा अन्य सङ्घ/संस्थाहरूको अनुरोधमा यसले न्याय, सुरक्षा तथा कानुनी शासनमाथि सङ्क्रमणकालमा पार्ने प्रभावका सम्बन्धमा अनेकौं सम्वाद कार्यक्रमको आयोजना गर्दै आएको छ।

युएसआईपीले 'द्वन्द्वउपान्त समाजमा गम्भीर अपराध उन्मूलन (नीतिनिर्माता तथा अभ्यासकर्ताहरूका लागि निर्देशिका, कोलेट राउस, २००५) पुस्तकको प्रकाशन तथा वितरणपश्चात् युएसआईपीसमक्ष नेपाल प्रहरीसमेतलाई सामेल गरी कार्यक्रमहरू तयार गर्न अनुरोध आयो। सोही अनुरूप सन् २००७ को फेब्रुअरीमा यस संस्थाले काठमाडौंमा 'न्याय, सुरक्षा तथा कानुनी शासन' सम्बन्धी एक अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम सम्पन्न गर्‍यो। उक्त छलफलमा मुलुकका लागि न्याय तथा सुरक्षा चासोको सवाललाई प्राथमिकीकरण गर्ने र सोसम्बन्धी आवश्यकताको पहिचान गरी सम्भाव्य

सुधार गर्नुपर्ने विषयहरू समावेश गरिएका थिए। सर्वप्रथम नागरिक समाज तथा नेपाल प्रहरीका सहभागीहरूको छुट्टाछुट्टै समूह बनाइयो। त्यसपछि उनीहरूले सामूहिक रूपमा आ-आफ्नो सरोकार तथा विचारको आदान-प्रदान गरेका थिए। उक्त चासो तथा सरोकारलाई राजनीतिक दलका नेताहरू तथा सरकारी कर्मचारीसँग बसेर पुनः छलफल गरिएको थियो। परिणामस्वरूप, पहिलो 'न्याय तथा सुरक्षा सम्वाद (जेएसडी)' सम्पन्न गरिएपछि कार्यक्रमका सहभागीहरूको अनुरोधमा युएसआईपीले सुरक्षाका हिसाबले संवेदनशील मानिएका देशका विभिन्न भागमा यस्तै प्रकारका सम्वाद कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो।

युएसआईपीले तराईका ६ वटा जिल्लामा यस्ता सम्वाद कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तयारीसँगै यसले नीतिनिर्माता तहका एउटा कार्यसमूह (युएसआईपी नेपाल उच्चस्तरीय कार्यसमूह) समेत गठन गर्‍यो, जसमा देशभर यसको कार्यक्रम सञ्चालनार्थ सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरू सामेल गरिएका थिए। यस्ता सातवटा सम्वाद कार्यक्रमहरू २००७ फेब्रुअरीदेखि २००७ अगष्टसम्म सञ्चालन गरियो, जसमा देशैभरिका २० जिल्लाभन्दा बढीको प्रतिनिधित्व हुन गएको थियो। यस्ता सम्वाद कार्यक्रमहरूबाट आएका निष्कर्ष तथा सुभाब २००७ सेप्टेम्बरको प्रतिवेदनमा प्रकाशित भइसकेको छ।^१ त्यसको लगत्तै कार्यसमूहको छलफलबाट थप कार्यक्रमसम्बन्धी योजनाको खाका तयार गरियो।

१ क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी तथा शोभाकर बुढाथोकी, 'सङ्क्रमणमा नेपाल : नेपालमा सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरण' (काठमाडौं, युएसआईपी, सेप्टेम्बर, २००७)

उक्त कार्यसमूहले युएसआईपीको कार्यक्रमको उद्देश्य निर्धारण गर्‍यो, जुन निम्नानुसार रहेका छन् : नेपाल प्रहरी, राजनीतिक दल, स्थानीय सरकार, नागरिक समाज तथा स्थानीय समुदायबीच सुधार गरिएको कार्यगत सम्बन्ध तथा समन्वयको सम्बर्द्धन गर्नु, सूचना आदान-प्रदानको अवस्था तथा अपराधको जाहेरीमा सुधार गर्नु, पीडितको न्यायमा पहुँच अभिवृद्धि गर्नका लागि नेपाल प्रहरीलाई जनताप्रति जवाफदेही बनाउनु, द्वन्द्व न्यूनीकरण तथा सहजीकरण निमित्त स्थानीय क्षमताको विकास गर्नु, र राष्ट्रिय स्तरको सर्वेक्षणको माध्यमबाट सुरक्षा तथा न्यायमा पहुँचसम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु र सोका आधारमा सुझावहरू पेस गर्नु आदि रहेका छन् ।

कार्यक्रम सञ्चालनका निमित्त आर्थिक स्रोतको व्यवस्था मिलाइसकेपछि सन् २००८ मा युएसआईपीका नेपालस्थित प्रतिनिधिहरूले स्थानीय साभेदार संस्थाहरूको छनोट गर्ने र उनीहरूसँग काम गर्न सुरु गर्‍यो । यी साभेदार संस्थाहरूले युएसआईपीको सन् २००८-२०१२ मा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूमा सहयोग पुऱ्याइरहेका छन्, जसमध्ये 'सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षण'को यो प्रतिवेदन पनि एक हो ।

युएसआईपीका कार्यक्रमहरू देशका भौगोलिक तथा जनसाङ्ख्यिक विविधतालाई ध्यानमा राखी २१ जिल्लाका २० वटा स्थानीय साभेदार संस्थाहरूको सक्रिय सहभागितामा सञ्चालन भइरहेका छन् (नक्सा- १) । उक्त कार्यक्रमको मूल अंश निम्नानुसार छन्, जसको एक-अर्काबीचमा अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको छ ।

♦ *सामुदायिक संलग्नता*: युएसआईपीले स्थानीय साभेदार संस्थाहरू, नेपाल प्रहरी, नागरिक

समाज, स्थानीय सरकार, राजनीतिक दलहरू र समुदायहरूसँग स्थानीय तहमा कानुनी शासनको अवस्थामा सुधार ल्याउने अभिप्रायले स्थानीय सरोकारवालाहरू तथा सर्वेक्षणस्थलका समुदायका बीचमा समझदारी एवम् सुसम्बन्ध कायम गर्नका लागि सम्वादमूलक तथा जनचेतनामूलक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नेछ । (यसमा २० नगरपालिका, ११९ गाविस, ६ शरणार्थी शिविर, २ शरणार्थी बसोबास क्षेत्रहरू समेटिएका छन् ।)

♦ *सुरक्षा तथा कानुनी शासन सम्वाद केन्द्र*: युएसआईपीले धार्मिक तथा साम्प्रदायिक सुरक्षा, लैङ्गिक सुरक्षा, कानुनी शासनको सुधारमा युवा संलग्नता, नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलबीच कार्यगत सम्बन्ध सुधारजस्ता सुरक्षा तथा कानुनी शासनका सवालहरूसम्बन्धी सम्वादका निमित्त एउटा सुरक्षित स्थान प्रदान गर्नका लागि मोरङ जिल्लामा एउटा नमुना कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ ।

♦ *न्याय तथा सुरक्षा सम्वादहरू*: युएसआईपीले अन्तर-धार्मिक समन्वय, लैङ्गिक सवालहरू, सरकारी वकिल तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा सम्बन्ध सुधार, न्यायको पहुँचमा सुधार, कानुनी शासनको प्रबर्द्धनका निमित्त युवा तथा विद्यार्थी संलग्नताजस्ता सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी सम्वाद सञ्चालन गर्ने अभिप्रायले १२ वटा नागरिक समाजका स्थानीय साभेदार संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ ।

♦ *क्षमता विकास*: युएसआईपीले नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका स्थानीय साभेदार

संस्थाहरूसँग प्रत्येकको क्षमता विकास गर्ने अभिप्रायले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारसम्बन्धी गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नेछ। यस कार्यक्रमअन्तर्गत स्थानीय साभेदार संस्थाहरूलाई सञ्चार तथा सहजीकरण क्षमता अभिवृद्धि, प्रशासनिक एवम् आर्थिक दायित्व र परियोजना व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम समावेश हुनेछन्। युएसआईपीले नेपाल प्रहरीसँग समुदायप्रति लक्षित प्रहरीसम्बन्धी राष्ट्रिय गोष्ठीसमेत आयोजना गर्नेछ। यो राष्ट्रिय गोष्ठीको निष्कर्ष क्षेत्रीय स्तरमा सम्पन्न हुने यस्तै प्रकारका गोष्ठीहरूमा उपयोग गरिनेछ। यसका अतिरिक्त प्रहरी तथा जनताका बीचमा अन्तरक्रिया र समुदायप्रति लक्षित प्रहरीका बारेमा एउटा हाते पुस्तक पनि तयार गरिनेछ।

- ◆ **मूल्याङ्कन:** युएसआईपी र यसका स्थानीय साभेदार संस्थाहरूले सन् २००९ देखि गर्दै आएको कार्यको अध्ययन गर्नेछन् र यसलाई सङ्क्रमणमा रहेका अन्य मुलुकहरूका लागि अध्ययन सामग्रीका रूपमा विकास गरिनेछ। यसअघि नै अफगानिस्तान तथा इराकका नागरिक समाज, सरकार तथा सुरक्षा क्षेत्रका मानिसहरूले नेपालमा सञ्चालित यस कार्यक्रमको सफलताबाट पाठ सिक्किरहेका छन्। यस्ता उत्कृष्ट अभ्यास तथा पाठहरूको थप विकास गरी यस कार्यक्रमको

प्रभावसमेत अध्ययन गर्न युएसआईपीले राष्ट्रिय सर्वेक्षण सञ्चालन गरेका चारवटा जिल्लामा कार्यक्रमको मूल्याङ्कन अध्ययन गर्नेछ। यसका अतिरिक्त उक्त चारवटा जिल्लाका स्थानीय साभेदार संस्थाहरूले अपराधको न्यूनीकरण तथा अपराधको जाहेरीसम्बन्धी परियोजनाको प्रभाव लेखाजोखा गर्ने सिलसिलामा आपराधिक गतिविधि तथा हिंसात्मक घटनाको अनुगमनसमेत गर्नेछन्।

यस कार्यक्रमको प्रत्येक अंशले कार्यक्रमका सबै गतिविधिहरूको विकासका प्रक्रिया तथा कार्यान्वयनमा स्थानीय स्वामित्व हुनुपर्नेमा जोड दिन्छ। यस कार्यक्रमका मूल अङ्गहरूको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तथा नीतिनर्माता तहका सरोकारवालाहरूबीच सम्बन्ध तथा सञ्चारमा सुधार आएको छ। नागरिक समाजको सीप एवम् क्षमताको अभिवृद्धिका लागि यो कार्यक्रम सहयोगी सावित भएको छ। यसका अलावा समुदाय, जिल्ला, क्षेत्रीय तथा केन्द्रीय गरी सबै तहका नागरिक समाज, नेपाल प्रहरी, स्थानीय सरकार तथा राजनीतिक दलहरूबीच संयुक्त रूपमा समस्या समाधान गर्ने विधि सिक्न यस कार्यक्रमले सुनौलो अवसर प्रदान गरेको छ। साथै, कार्यक्रममा विविध उद्देश्यसमेत पूरा गर्न सफलता मिलेको छ।

परिच्छेद तीन

अनुसन्धान विधि

परिच्छेद तीन

अनुसन्धान विधि

सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षणको विकास तथा कार्यान्वयनसम्बन्धी विधि नेपाल प्रहरी, नेपाल सरकार, राजनीतिक दल तथा नागरिक समाजका बीचको आपसी सम्बन्धमा प्रवर्द्धन, सञ्चारसम्पर्कमा वृद्धि तथा सामूहिक रूपमा समस्या समाधान गर्ने युएसआईपीका उद्देश्यहरूलाई मूर्त रूप दिने तथा प्रतिबिम्बित गर्ने गरी तयार गरिएको छ । यो सर्वेक्षणलाई सरोकारवालाहरूका बीचमा सम्वादको प्रारम्भ गर्ने तथा नागरिक समाजको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने एउटा साधनका रूपमा पनि लिन सकिन्छ ।

युएसआईपीले समावेशी प्रक्रियामा महत्त्व दिने हुनाले यो राष्ट्रिय सर्वेक्षणले देशका निकै ठूलो सङ्ख्या तथा व्यापक विविधतायुक्त समूहहरूलाई समेट्न सकेको छ, भन्न सकिन्छ । यो सर्वेक्षण निकै ठूलो होसियारी एवम् सुझबुझका साथ सम्पन्न गरिएको छ, भन्नेमा युएसआईपी विश्वस्त छ, भने सर्वेक्षणका नतिजाहरू पनि उत्तिकै व्यावसायिकतापूर्वक विश्लेषण गरिएका छन् । सबै तहका सरोकारवालाहरूको संलग्नता भएको हुनाले उनीहरूबीचको समन्वय दिगो रहने र उपयुक्त सिफारिसको अवलम्बन गर्नसमेत प्रोत्साहन मिल्ने अपेक्षा युएसआईपीले राखेको छ ।

३.१ कार्यक्रमको प्रारूप

सन् २००७ को जनवरीमा भावी कार्यक्रमको रणनीति तर्जुमा गर्नका लागि युएसआईपीको उच्चस्तरीय नेपाल कार्यसमूहको बैठक वाशिङ्गटन डि.सी.मा बसेको थियो । कार्यसमूहको उक्त बैठकले यो सर्वेक्षणको लक्ष्य निर्धारण गर्‍यो र सर्वेक्षण गरिने स्थानहरूको समेत छनोट गर्‍यो ।

सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षणका लागि मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- देशको सुरक्षा स्थितिको मूल्याङ्कन गर्ने,
- नेपाल प्रहरीको व्यावसायिकता तथा नेपाल प्रहरी र जनताका बीचको सम्बन्धको लेखाजोखा गर्ने,
- कुनै आयोग, समिति वा यस्तै अधिकार पाएका र सुरक्षा तथा न्याय क्षेत्रका सुधारसम्बन्धी आधिकारिक निकायहरूलाई सूचना प्रदान गर्ने,
- नेपाल प्रहरी तथा न्याय प्रणालीसम्बन्धी जनताका आवश्यकता, अनुभूति एवम् अपेक्षा पहिचान गर्ने,

- नेपाल प्रहरीको स्वयम् आफैँप्रतिको विद्यमान दृष्टिकोण तथा आवश्यकताहरूको पहिचान गर्ने,
- नागरिक सचेतना शिक्षा तथा सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सबलीकरणसम्बन्धी सूचना प्रदान गर्ने र कार्यक्रममा सुधार गर्ने,
- प्रहरी तथा जनताका बीचमा सम्बन्ध प्रबर्द्धन र स्थानीय नागरिक समाजको क्षमता एवम् आधारभूत ज्ञानको अभिवृद्धिका निम्ति सर्वेक्षणको उपयोग गर्ने, र
- स्थानीय तहमा न्याय, सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी अवधारणाको जानकारी तथा प्रबर्द्धनका निम्ति सर्वेक्षणको उपयोग गर्ने ।

राष्ट्रिय सर्वेक्षणले अपेक्षा गरेका लक्ष्यहरूको प्राप्तमा सुनिश्चितता हुनेगरी निम्न पक्षका आधारमा सर्वेक्षण गरिने जिल्ला तथा गाविसहरूको छनोट गरियोः भौगोलिक विविधता, सामाजिक - आर्थिक विविधता, द्वन्द्वप्रभावित क्षेत्र, द्वन्द्वपीडित क्षेत्र, अधिकतम् अपराध हुने क्षेत्र, सांस्कृतिक तथा जातीय विविधता, धार्मिक विविधता र शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्र ।

प्रत्येक जिल्लामा सर्वेक्षणका लागि कम्तीमा एउटा शहरी क्षेत्र तथा तीनवटा ग्रामीण क्षेत्रहरूको छनोट गरियो । भौगोलिक क्षेत्रचाहिँ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको जिल्लाको वर्गीकरण (हिमाल, पहाड र तराई) को आधारमा गरियो । यसरी, भौगोलिक क्षेत्रको छनोट गरिँदा अपराध तथा असुरक्षा बढी हुने सीमा क्षेत्रका तराईका धेरै जिल्लाहरू भने असमानुपातिक हिसाबबाट छनोट गरियो ।

३.२ साभेदार संस्थाहरूको छनोट तथा स्थलगत सम्वाद कार्यक्रमहरू

स्थानीय २० वटा नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरू (अनुसूची- १) कार्यक्षेत्रमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न प्रत्येक जिल्लामा एउटा साभेदार संस्था पर्नेगरी र काठमाडौँ तथा ललितपुर जिल्लाका लागि काठमाडौँस्थित एउटा साभेदार संस्थाको छनोट गरियो । साभेदार संस्थाहरूको छनोटका लागि निम्न आधार तय गरिएका थिए :

- आफ्नो जिल्लामा व्यापक रूपमा कामको अनुभव सँगालेका संस्थाहरू,
- समष्टिमा विविधतायुक्त कार्यहरू सम्पन्न गरेका संस्था हरू (उदाहरणका लागि व्यापार, शिक्षा, मानवअधिकार विकास, सञ्चार, महिला शिक्षा तथा अधिकार, शान्ति निर्माण आदि)
- स्थानीय समुदायको अधिकतम विश्वास एवम् स्वीकारोक्ति हासिल गरेका संस्थाहरू,
- प्रशासनिक हिसाबले व्यवस्थित संस्थाहरू,
- आ-आफना जिल्लामा समुदायको सेवामा कटिबद्ध भएका तथा सुरक्षा एवम् कानुनी शासनको सुधारसम्बन्धी कार्य गरेका संस्थाहरू,

स्थानीय साभेदार संस्थाहरूको छनोटपश्चात् युएसआईपीका नेपाल प्रतिनिधि शोभाकर बुढाथोकीका साथ कार्यसमूहका सदस्यहरू प्रा. कपिल श्रेष्ठ र सुशील प्याकुरेलबाट प्रत्येक स्थानीय साभेदार संस्थालाई कार्यक्रमको जानकारी प्रदान गरिएको थियो भने छनोटमा

परेका प्रत्येक जिल्लाका सरोकारवालाहरूसँग सम्वाद कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन गरिएको थियो । सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीमा सरकारी निकायका स्थानीय पदाधिकारीहरू, नेपाल प्रहरी, स्थानीय राजनीतिक दलका नेताहरू तथा नागरिक समाजका सदस्यहरू रहेका थिए ।

सम्वाद कार्यक्रमका तीनवटा उद्देश्य रहेका थिए: सरोकारवालाहरूलाई युएसआईपीको कार्यक्रम तथा साभेदार संस्थाहरूको परिचय गराउने, कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी राय-सुझाव लिनु तथा जिल्लाको आवश्यकता परिपूर्तिको सिलसिलामा कार्यक्रम सञ्चालनका क्रममा सुधारका लागि उपायको खोजी गर्ने, र ती जिल्लामा सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारसम्बन्धी सरोकारवालाका बीचमा सम्वाद कार्यक्रमको प्रारम्भ गर्ने एवम् आपसी सम्बन्ध सबलीकरण गर्ने ।

प्रत्येक तहमा स्थानीय सरोकारवालाहरूलाई समावेश गरेर र कार्यक्रमको स्वामित्व प्रबर्द्धन गराएकाले युएसआईपीले सर्वेक्षणको अवधिमा उनीहरूको पूर्ण समर्थन र प्रतिबद्धता प्राप्त गर्न सकेको थियो ।

३.३ राष्ट्रिय सर्वेक्षणको विकास

सर्वेक्षणको विषयवस्तु निर्धारणको प्रक्रियाका क्रममा सर्वेक्षण स्थल, गृह मन्त्रालय, नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका संस्थाहरूबाट सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो । त्यसरी प्राप्त भएका सुझावहरूको आधारमा कार्यसमूहले सर्वेक्षणको दौरानमा प्रत्येक उत्तरदाताको दृष्टिकोण अभिलेखन गर्ने र निम्न उल्लिखित विषयमा उत्तरदाताहरूको धारणा वा दृष्टिकोणलाई विश्लेषण गरेको

छ, जसमा सार्वजनिक सुरक्षा, सर्वसाधारण र प्रहरीबीचको सम्बन्ध, सुरक्षा तथा न्यायप्रतिको पहुँच, र संस्थागत सर्वेक्षणको क्रममा रूपमा नेपाल प्रहरी रहेका छन् ।

सर्वेक्षणका क्रममा ६ वटा पेसागत क्षेत्रका समूहका सदस्यलाई उनीहरूको पेसा, नेपाल प्रहरीसँग उनीहरूको अन्तरक्रियाको अनुभव, नेपाल प्रहरी तथा सुरक्षासम्बन्धी उनीहरूको अनुभूति जस्ता अतिरिक्त थप प्रश्नहरू पनि गरिएका थिए । उक्त लक्षित ६ वटा पेसागत समूह निम्नानुसार रहेका छन्:

- नेपाल सरकारका पदाधिकारीहरू
- नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरू
- नागरिक समाजका सदस्यहरू
- कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिकामा कार्यरत व्यक्तिहरू
- राजनीतिक दलका नेताहरू र
- व्यापारी तथा उद्योगी-व्यवसायीहरू ।

अध्ययनको गुणात्मक तथा परिमाणात्मक वैधताको लागि सर्वेक्षणको मस्यौदाको क्रममा प्राज्ञहरू, नेपाल प्रहरी, नागरिक समाज, सरकार तथा युएसआईपीद्वारा पुनरावलोकन गरिएको थियो । गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवै तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि यो मिश्रित सर्वेक्षण विधिअन्तर्गत पूर्वनिर्धारित तथा खुला प्रश्नावली समावेश गरिएका थिए । सर्वसाधारणका लागि तयार गरिएको प्रश्नावलीमा १५५ वटा प्रश्नहरू समावेश गरिएका थिए भने पेसागत लक्षित समूहका लागि प्रत्येकका निम्ति औसत ४० प्रश्न पर्नेगरी अतिरिक्त प्रश्नावलीसमेत तयार गरिएको थियो ।

सर्वेक्षणका लागि अपेक्षित सङ्ख्या राष्ट्रिय रूपमा १० देखि १५ हजार घर-परिवार

रहेको थियो । सर्वेक्षणले सुनिश्चित गर्न खोजेको एउटा कुरा के थियो भने उत्तरदाताले नेपालको विविधताको प्रतिबिम्बन गर्न सक्नुपर्छ । त्यसैले उत्तरदाताको छनोटमा निम्न पक्षलाई आधार मानिएको थियो: लिङ्ग, उमेर, धर्म, आय-स्रोत, शिक्षा, पेसा, जातजाति, बसोवास (भौगोलिक,^१ शहरी वा ग्रामीण,^२ तथा विकास क्षेत्र^३), राजनीतिक आबद्धता, अपाङ्गता भएका वा फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरू^४ ।

३.४ सर्वेक्षकहरूको छनोट तथा प्रशिक्षण

प्रत्येक स्थानीय साभेदार संस्थालाई चारजना सर्वेक्षकहरूका निम्ति निवेदन माग गर्न जिम्मेवारी दिइएको थियो भने प्रत्येक जिल्लामा सर्वेक्षण सञ्चालनार्थ एकजना जिल्ला सुपरीवेक्षकको व्यवस्था गरिएको थियो । यसका अतिरिक्त स्थानीय साभेदार संस्थालाई आ-आफ्नो जिल्लाका सर्वेक्षण टोलीको उत्तरदायित्व तथा सुपरीवेक्षणको जिम्मेवारी पनि प्रदान गरिएको थियो । कुनै आपतकालीन स्थिति आइपरेमा वा

१ भौगोलिक क्षेत्र भन्नाले हिमाल, पहाड र तराईलाई बुझाउँछ । जिल्लाहरूलाई यिनै ३ क्षेत्रमध्येमा पर्नेगरी समूहीकृत गरिएका छन् । *पपुलेसन मोनोग्राफ अफ नेपाल- २* (काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, नेपाल सरकार, २००८) ।

२ युएसआईपी का विश्लेषक तथा तथ्याङ्कसम्बन्धी टोलीले परिभाषा गरेअनुसार 'शहरी' भनेको नगरपालिका र 'ग्रामीण' भनेको गाविसहरू हुन् ।

३ नेपाल सरकारका अनुसार ५ विकास क्षेत्रमा पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल, पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल तथा सुदूरपश्चिमाञ्चल पर्दछन् ।

४ अनुसूची- ३, टेबल क- १ ।

अप्रत्यासित आवश्यकता तथा जानकारीको निम्ति जिल्लामा रहेको सो टोलीका लागि एकजना सम्पर्क व्यक्तिका रूपमा समेत परिचालन गरिएको थियो ।

सर्वेक्षण टोलीको छनोटको निम्ति युएसआईपी तथा उच्चस्तरीय कार्यसमूहले तोकेका आधार निम्नानुसार रहेका छन्: सर्वेक्षणको विषयमा गहिरो ज्ञान भएका वा लक्षित समुदायहरूको प्रतिनिधित्व हुने, लैङ्गिक सन्तुलन (प्रत्येक टोलीमा न्यूनतम दुई महिला हुनुपर्ने), सर्वेक्षण क्षेत्रको जातीय तथा धार्मिक संरचनाको प्रतिबिम्बन हुनेगरी प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने, प्रभावकारी रूपमा कुराकानी गर्नसक्ने, समूहका सदस्यहरूको सम्बन्धित क्षेत्रमा अनुभव भएको हुनुपर्ने र समूहको सदस्य स्थानीय वासिन्दा र सोही जिल्लामा काम गरिरहेको हुनुपर्ने ।

स्थानीय साभेदार संस्थाहरूले उम्मेदवारहरूको प्रारम्भिक सूची तयार गरेपछि युएसआईपीबाट अन्तर्वार्ता लिएर १०१ जना स्थानीय सर्वेक्षकहरूको अन्तिम छनोट गरियो (सर्वेक्षण टोलीका सदस्यहरूको सूची, अनुसूची- २) । सर्वेक्षण सञ्चालन गर्नुभन्दा पहिले सर्वेक्षक तथा जिल्ला सुपरीवेक्षकहरूको निमित्त तीनवटा विस्तृत तालिम सञ्चालन गरिएका थिए । तालिममा समूहनिर्माण तथा भूमिकानिर्वाह गर्ने अभ्यास गराइएको थियो भने तालिमका सहभागीहरूलाई सर्वेक्षण गर्ने विधि तथा त्यसको प्रतिवेदन तयार गर्ने तरिका, सर्वेक्षणका लागि जिल्लागत आधारमा समयसीमा तथा कार्ययोजनाको तयारी, सर्वेक्षणमा प्रयोग गरिने उपकरणको प्रयोग र प्राथमिक उपचारसम्बन्धी विषयका बारेमा सिकाइएको थियो । उक्त तालिमअन्तर्गत सर्वेक्षकहरूलाई नेपाल प्रहरी, सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी सामान्य जानकारीका अतिरिक्त

अन्तरक्रियात्मक कुराकानीजस्ता विषयहरूको समेत जानकारीमूलक प्रशिक्षण दिइएको थियो ।

सर्वेक्षणले जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने अवसरसमेत प्रदान गर्ने भएकाले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यतामा आधारित परिभाषा तथा व्याख्याको निर्देशिका पनि तालिममा बाँडिएको थियो, जसबाट लैङ्गिक हिंसा, बालश्रम, घरेलु हिंसा, कानुनी सहायता तथा समुदायउन्मुख प्रहरीजस्ता विषयमा सर्वेक्षकहरूले सर्वेक्षणको दौरान सर्वसाधारण मानिसलाई जानकारी गराउनुपर्ने हुन्थ्यो । जानकारी दिने शब्दावलीका बारेमा समेत तालिममा छलफल तथा पुनरावलोकन गरिएको थियो ।

सर्वेक्षणमा स्थानीय साभेदार संस्था तथा सर्वेक्षक उपयोग गरिनुमा स्पष्टतः तीनवटा कारण रहेका छन्: लक्षित समुदायमा पहुँच राख्न सहज हुने, स्थानीय नागरिक समाजको क्षमता अभिवृद्धि हुने तथा यस्तो निरन्तर संलग्नताले यो परियोजनाबाहेकका अन्य क्षेत्रमा पनि यसबाट प्राप्त ज्ञान-सीपको उपयोग हुने; र 'बाहिरबाट गएकाहरू' भन्दा स्थानीय सर्वेक्षकहरूसँग विनाहिचकिचाहट उत्तरदाताहरूलाई जवाफ दिन प्रोत्साहित गर्ने ।

३.५ अन्तर्वार्ताहरू तथा लक्षित समूहसँग छलफलहरू

सर्वेक्षण गरिएकामध्ये ६ वटा जिल्लामा १५ वटा लक्षित समूहसँग छलफल कार्यक्रमहरू गरिएको थियो । उक्त छलफल कार्यक्रमहरूको सहजीकरण शोभाकर बुढाथोकीबाट भएको थियो । उक्त छलफल कार्यक्रमहरूमा युवा, महिला, कानुन व्यवसायीहरू, धार्मिक नेताहरू तथा पर्यटन व्यवसायी तथा प्रतिनिधिहरू, अल्पसङ्ख्यक र युएसआईपीले सर्वेक्षण गरेका उत्तरदातामध्ये

न्यून प्रतिनिधित्व भएको मानिएका जनसङ्ख्याको एउटा ठूलो हिस्सालाई समेत सहभागी गराइएको थियो । यस्ता छलफल कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा केही सहभागीले व्यक्तिगत तथा पेसागत सुरक्षाको समेत माग गर्न पुगेका थिए भने उनीहरूको नेपाल प्रहरीसँगको अन्तरक्रियाका क्रममा भोगेको अनुभव, सुरक्षा तथा कानुनी शासनको अभिवृद्धिमा समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने सहभागीहरूले कसरी योगदान पुऱ्याउन सक्दछन् र नेपाल प्रहरीको प्रभावकारिता तथा कुशलतामा कसरी सहायता पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने सम्बन्धमा राय-सुझाव सङ्कलन गरिएका थिए ।

उच्चपदस्थ अधिकारीहरू तथा समुदायका मान्यजन सदस्यहरूबाट सुरक्षा, न्यायप्रतिको पहुँच तथा नेपाल प्रहरीसम्बन्धी उनीको अनुभूतिका बारेमा अन्तर्वार्तामार्फत अनुभवहरू सङ्कलन गरिएका थिए । उक्त अन्तर्वार्ताहरू सर्वेक्षण गरिएका प्रश्नावलीमा आधारित थिए । समग्रमा, ११८ जनासँग अन्तर्वार्ता लिइएका थिए । त्यसका परिणामलाई सर्वेक्षणको परिणाम तथा सुझावहरूमा समावेश गरिएको छ ।

३.६ विश्लेषण

नागरिक समाजका स्थानीय साभेदार संस्थाहरूले सर्वेक्षणमा उपयोग गरेका सबै फारमहरू युएसआईपीको परियोजना कार्यालय काठमाडौँमा पठाएका थिए । उक्त सूचनाहरूलाई १२ जना तथ्याङ्क विशेषज्ञहरूले विशेष सफ्टवेयरमा राखेका थिए भने त्यसमा देखिएका प्रवृत्ति तथा विरोधाभासहरूको पहिचान गरेर त्यसबाट प्राप्त तथ्याङ्ककीय प्रतिफललाई व्यवस्थित गरी कोडिङ गरेका थिए । वस्तुतः तथ्याङ्क विशेषज्ञहरूमा

कम्प्युटर सफ्टवेयरसम्बन्धी दक्षहरू, द्वन्द्व विशेषज्ञ तथा मानवअधिकारकर्मीहरू, आर्थिक तथा विकासविद्हरू रहेका थिए। प्रा. डा. देवेन्द्रबहादुर क्षेत्री स्वयम् एउटा वरिष्ठ तथ्याङ्कशास्त्री एवम् अनुसन्धान विशेषज्ञ भएकाले उहाँको नेतृत्वमा विश्लेषक समूहबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई स्पष्ट पार्ने, सिलसिला मिलाउने तथा अध्यावधिक गर्नेसम्बन्धी कार्य गरिएको थियो। उक्त समूहले परिमाणात्मक तथा तुलनात्मक विश्लेषण कार्य सम्पन्न गरेपछि युएसआईपीका नेपाल प्रतिनिधि क्यारोन कोकरान-बुढाथोकीसँग मिलेर गुणात्मक विश्लेषणसमेत सम्पन्न गर्‍यो र दुवै गुणात्मक तथा परिमाणात्मक नतिजालाई अन्ततोगत्वा यस अन्तिम प्रतिवेदनमा समाविष्ट गरिएको छ।

३.७ राष्ट्रिय सर्वेक्षणको प्रभाव

युएसआईपीका स्थानीय नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तथा स्थानीय १०१ सर्वेक्षणकर्ताहरूको सीप विकास गर्ने कार्यका अतिरिक्त सर्वेक्षणको तात्कालिक रूपमा लैङ्गिक हिंसा, बालश्रम, कानुनी सहायता, सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र तथा महिला एवम् बालबालिका सेवा केन्द्रलगायतका नेपाल प्रहरीको भूमिका तथा जिम्मेवारी, नेपाल प्रहरीको मुख्य दुई कार्यहरूमध्ये समुदायको सेवा र महिला एवम् बालबालिका सेवाजस्ता विषयमा जनचेतना बढाउन समेत प्रभाव पर्न गएको छ। सर्वेक्षणमा १२ हजारभन्दा बढी घर-परिवारलाई उल्लिखित विषय तथा सुरक्षा एवम् कानुनी शासनसँग सम्बन्धित विषयका बारेमा जानकारी गराइएको थियो। सर्वेक्षणको विकास तथा कार्यान्वयन एवम् सम्वाद कार्यक्रममा उनीहरूको संलग्नताको परिणाम

नेपाल प्रहरी, स्थानीय सरकारी पदाधिकारी, राजनीतिक दलका नेता तथा नागरिक समाजका अगुवाका बीचमा कार्यगत सम्बन्धमा वृद्धि हुन थालेको छ।

यो सर्वेक्षणको दीर्घकालीन प्रभावका सम्बन्धमा यस प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार अगाडि बढाउने विविध प्रकारका गतिविधिहरूबाट थालनी हुनेछ। सन् २०१२ को वसन्त तथा गृष्ममा युएसआईपी र स्थानीय नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरूले सर्वेक्षण गरिएका १०० भन्दा बढी समुदाय, सुरक्षा तथा न्यायका सरोकारवालाका बीचमा सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्यका सम्बन्धमा बारेमा खुला छलफलको आयोजना गर्नेछन्। खुला छलफलको माध्यमबाट साभेदा चासो तथा एकअर्काका जिम्मेवारी बुझ्न सहयोग पुग्नेछ र त्यसबाट सर्वसाधारण मानिस तथा नेपाल प्रहरी र त्यस्तै सर्वसाधारण मानिस तथा स्थानीय सरकारको बीचमा पारस्परिक सम्बन्धमा वृद्धि भई विश्वास निर्माणको प्रक्रिया अधि बढ्न सक्नेछ। केन्द्रीय तथा नीतिनिर्माण तहमा अनुसन्धानबाट पत्ता लागेका तथ्यका आधारमा सन् २००७ देखि चालु रहेको सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी सम्वाद कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने अभिप्रायले गोलमेच छलफलहरू पनि सञ्चालन गरिनेछन्।

यो प्रतिवेदनलाई नेपाल प्रहरी, सरकार तथा न्यायिक निकायहरूको रूपान्तरण तथा सशक्तीकरण गर्ने दिशामा एउटा आधारभूमि निर्माण हुन सकोस्, सुरक्षा तथा न्यायमा सर्वसाधारणको पहुँच पुग्न सकोस्, र सर्वसाधारणको कानुनी शासन तथा नागरिक सुरक्षाको सशक्तीकरणमा सकारात्मक ढङ्गले संलग्न हुने स्पष्ट रूपरेखाको विकास गर्न सकियोस् भन्ने उद्देश्यले व्यापक रूपमा वितरण गरिनेछ।

परिच्छेद चार

नमुना सङ्कलन

परिच्छेद चार

नमुना सङ्कलन

४.१ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि तथा समेटिएका क्षेत्र

सर्वेक्षणको दौरानमा युएसआईपीको उच्चस्तरीय कार्यसमूहले एकल तथ्याङ्क-सङ्कलन विधि वा सर्वेक्षणले मात्रै प्रारम्भिक स्थलगत भ्रमणको क्रममा लक्षित समूह तथा स्थानीय सरोकारवालाद्वारा अभिव्यक्त गरिएका उद्देश्य र लक्ष्य पूरा गर्ने गरी पर्याप्त तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न सम्भव नदेखिएको महसुस गरेको थियो । त्यसकारण तल उल्लेख गरिएबमोजिम बहुसर्वेक्षण विधि तथा माध्यमको प्रयोग गरिएको थियो ।

सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षणका लागि समग्रमा व्यक्तिगत उत्तरदाता समूहबाट १२,६०७ वटा प्रश्नावली भरिएका थिए । एउटा प्रश्नावली पूरा गर्न करिब १० मिनेटदेखि ३ घन्टासम्म लागेको थियो । निरक्षर उत्तरदाताबाट समेत जवाफ लिनका निम्ति सबै प्रश्नावलीमाथि मौखिक रूपमा उत्तर दिने व्यवस्था मिलाइएको थियो र आवश्यकताअनुसार पूरक प्रश्न पनि सोधिएका थिए । राष्ट्रिय सर्वेक्षणलाई सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले ६ वटा लक्षित पेसागत समूहले उनीहरूको पेसाका आधारमा सोधिएका मूल प्रश्नावलीलगायत पेसागत विशिष्टता सम्बोधन

हुने सवालसँग सम्बन्धित प्रश्नहरूको पनि थप जवाफ दिएका थिए (तालिका नं. १) ।

प्रश्नावलीका अतिरिक्त ११८ जनासँग अर्न्तवार्ता पनि लिइएको थियो । अर्न्तवार्ता लिइएका व्यक्तिमा वरिष्ठ प्रहरी अधिकृत, उच्चपदस्थ सरकारी अधिकारी, नागरिक समाजका अगुवा, न्यायपालिकाका तथा नेपाल बार एसोसिएसनका वरिष्ठ पदाधिकारी र राजनीतिक दलका नेताहरू रहेका थिए । सर्वेक्षणका क्रममा पर्याप्त प्रतिनिधित्व नभएको उत्तरदाताको समूहका आधारमा थप सूचना सङ्कलनका लागि सञ्चालित १५ वटा लक्षित समूहगत सम्वाद कार्यक्रममा ३६४ जनाको सहभागिता रहेको थियो । तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य २०६६ साउन-कार्तिक (अगष्ट २००९ देखि जुन २०१०) सम्म सम्पन्न गरिएको थियो ।

तालिका नं. १ देखि ५ मा देखाइएअनुसार सर्वेक्षण आर्थिक तथा सामाजिक परिदृश्यलाई समेट्ने गरी भौगोलिक तथा विकास क्षेत्रका आधारमा २१ जिल्लाका ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रबाट नागरिकका दृष्टिकोण सङ्कलन गरिएका थिए ।

तालिका - १ : तथ्याङ्क सङ्कलन विधि तथा ओगटेको क्षेत्र

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	जिल्ला	सहभागी सङ्ख्या तथा अन्तर्वार्ता
आधारभूत प्रश्नावली		
सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी	२१	१२६०७
राष्ट्रिय सर्वेक्षण	२१	६७८
नेपाल प्रहरी सर्वेक्षण	२१	४७४
सरकारी पदाधिकारी सर्वेक्षण	२१	१६४३
नागरिक समाज सर्वेक्षण	२१	२२८
कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका सर्वेक्षण	२१	६३६
राजनीतिक दल सर्वेक्षण	२१	९३८
उद्योगी/व्यवसायी सर्वेक्षण	२१	९३८
अन्तर्वार्ता	२१	११८
समूहगत छलफल	१५	३६४

तालिका - २ : जिल्लागत रूपमा उत्तरदाता

जिल्ला	सङ्ख्या	प्रतिशत	जिल्ला	सङ्ख्या	प्रतिशत
बाँके	७१९	५.७	मोरङ	४०९	३.२
चितवन	६५८	५.२	म्याग्दी	६६२	५.३
दाङ	७६९	६.१	पाल्पा	६९७	५.५
धनकुटा	४९०	३.९	पाँचथर	३९५	३.१
दोलखा	५१३	४.१	पर्सा	६८२	५.४
डोटी	७२३	५.७	रुकुम	५९१	४.७
भापा	५८५	४.६	रूपन्देही	६८९	५.५
जुम्ला	६८२	५.४	सिराहा	५०९	४.०
कैलाली	७५२	६.०	जम्मा	१२६०७	१००.०
कञ्चनपुर	७५०	५.९			
कास्की	७११	५.६			
काठमाडौँ र ललितपुर	६२१	४.९			

तालिका - ३ : भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा उत्तरदाता

भौगोलिक क्षेत्र	सङ्ख्या	%	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २००८ (%) ^१
तराई	६५२२	५१.७	४८.४
पहाड	४८९०	३८.८	४४.३
हिमाल	११९५	९.५	७.३
जम्मा	१२६०७	१००.०	

तालिका - ४ : विकास क्षेत्रका आधारमा उत्तरदाता

विकास क्षेत्र	सङ्ख्या	%	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २००८ (%)
पूर्वाञ्चल	२३८८	१८.९	२३.१
मध्यमाञ्चल	२४७४	१९.६	३४.७
पश्चिमाञ्चल	२७५९	२१.९	१९.७
मध्यपश्चिमाञ्चल	२७६१	२१.९	१३.०
सुदूरपश्चिमाञ्चल	२२२५	१७.६	९.५
जम्मा	१२६०७	१००.०	

तालिका - ५ : शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रका आधारमा उत्तरदाता

बसोबास स्थान	सङ्ख्या	प्रतिशत	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २००८ (%)
शहरी क्षेत्र	४००६	३१.८	१७.०
ग्रामीण क्षेत्र	८६०१	६८.२	८३.०
जम्मा	१२६०७	१००.०	

४.२ उत्तरदाताको विवरण

सर्वेक्षण गरिएका १२,६०७ व्यक्तिबाट उमेर, लिङ्ग, शिक्षाको तह, धर्म, जातजाति तथा

आम्दानीको स्तर तथा रोजगारीको दृष्टिबाट नेपालको जनसङ्ख्याको विविधता प्रतिबिम्बित भएको देखिन्छ ।

१ *पपुलेसन मोनोग्राफ अफ नेपाल- २* मा प्रकाशित तथ्याङ्क (काठमाडौं, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, नेपाल सरकार, २००८)

४.२.१ उमेर

सर्वेक्षणका लागि उत्तरदाताहरू १६ वर्ष वा सोभन्दा माथि हुनुपर्ने व्यवस्था गरिएको थियो (नेपालमा १६ वर्षमाथिकालाई कानुनी रूपमा वयस्क मानिन्छ) । सर्वेक्षकहरू उमेरका सन्दर्भमा उत्तरदाताको इमानदारितामा निर्भर रहनुपर्ने बाध्यता थियो । जसअनुसार, सर्वेक्षणमा उत्तरदाताको उमेर १६ देखि ७० वर्षसम्म हुन गएको पाइएको छ (तालिका नं. ६) । मध्यम उमेरका उत्तरदाता भने ३० देखि ४० वर्षसम्मका रहन गएका छन् ।

तालिका - ६ : उमेरका आधारमा उत्तरदाता		
उमेर समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
१६-२०	८३०	६.६
२०-२५	१९९६	१५.८
२५-३०	२०४२	१६.२
३०-४०	३३९९	२७.०
४०-५०	२२९२	१७.५
५०-६०	११३४	९.०
६०-७०	४४८	३.६
७०+	१५४	१.२
जवाफ नआएको	३९२	३.१
जम्मा	१२६०७	१००.०

४.२.२ लिङ्ग

यद्यपि उत्तरदाताहरूको प्रतिनिधित्वको सङ्ख्याको अनुपात पुरुष र महिला बराबरी पार्ने प्रयास गरिए पनि सर्वेक्षकहरूले केवल ३१.७% महिलाको मात्र सहभागिता प्राप्त गर्न सकेका छन् (तालिका नं. ७) । सर्वेक्षण समूहले महिला सहभागिता कम हुनुमा निम्नलिखित पक्षले

असर पारेको स्पष्टीकरण दिएका छन् ।

- पुरुषले महिलालाई जवाफ दिन रोक्ने गरेका वा महिलाका तर्फबाट आफैँ उत्तर दिन खोज्ने प्रवृत्ति रहेको पाइयो । (यस्तो अवस्थामा सर्वेक्षकले उक्त सर्वेक्षणलाई या त अमान्य बनाइदिए या त्यसलाई पुरुषको जवाफका रूपमा विवरणमा सामेल गरे)।^२
- महिलाहरूले पारिवारिक जिम्मेवारीका कारण सर्वेक्षणका लागि समय दिन असमर्थता जनाए ।
- निरक्षर तथा अशिक्षित महिलाका तर्फबाट सर्वेक्षणमा भाग लिन हिचकिचाहट भएको ।
- सर्वेक्षणमा सहभागिता जनाउँदा महिलाहरूमा या त परिवारको अपमान वा सामाजिक लान्छना लाग्ला कि भन्ने डर भएको ।
- लक्षित पेसागत समूहमा महिलाको सङ्ख्या सीमित भएकाले सर्वेक्षणमा सम्पूर्ण रूपबाट महिलाको सहभागिता घट्न पुगेको ।

तथापि, सर्वेक्षणको क्रममा महिला उत्तरदाताको सङ्ख्यामा आएको कमीलाई दृष्टिगत गरी सम्वाद कार्यक्रममा सहभागी गराउन गरेको अथक् प्रयत्नका कारण महिलाको सहभागिता ४६% पुऱ्याउन सकियो ।

तालिका - ७ : लिङ्गका आधारमा उत्तरदाता

लिङ्ग	सङ्ख्या	प्रतिशत
पुरुष	८५९०	६८.१
महिला	३९९६	३१.७
तेस्रो लिङ्गी	२१	०.२
जम्मा	१२६०७	१००.०

२ यस्तो प्रवृत्ति भौगोलिक रूपमा तराई क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी विद्यमान छ । (भौगोलिक क्षेत्रमा लैङ्गिक उत्तरदाताको सङ्ख्या अनुसूची- ३ को तालिका क- २)

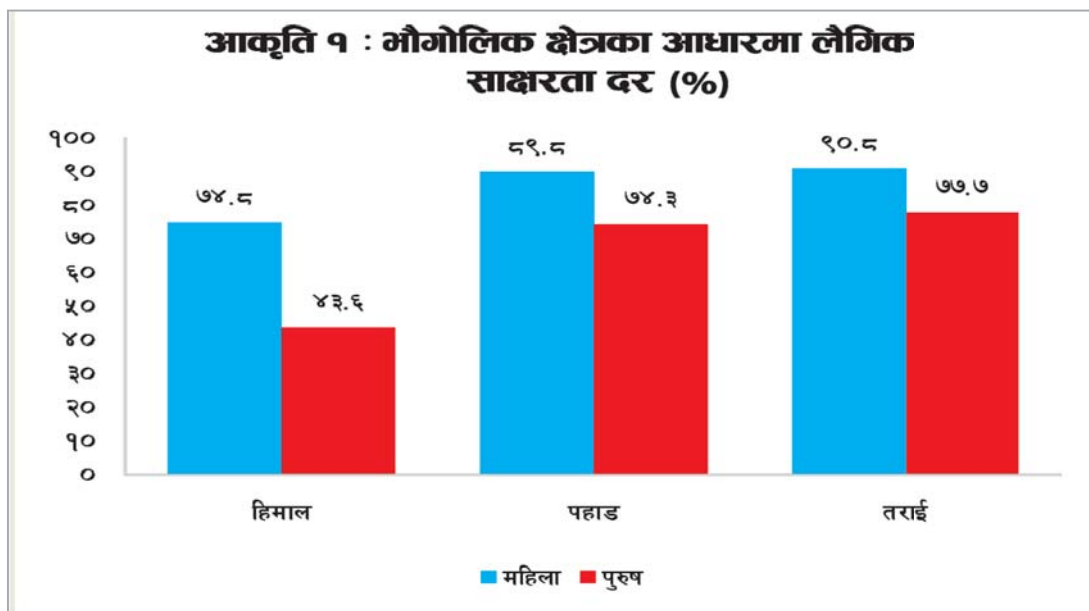
४.२.३ शिक्षा र साक्षरता

उत्तरदाताहरूको शिक्षाको स्तरमा निकै फरक पाइएको छ । उत्तरदातामा कसैले विद्यालयको कुनै पनि प्रकारको औपचारिक शिक्षा पाएका छैनन् भने केहीले स्नातकोत्तर तहसम्म अध्ययन गरेका छन् । उत्तरदाताको शिक्षाको स्तरमा व्यापक रूपमा समेटिएको सबैभन्दा ठूलो एकल समूह प्रवेशिका तह (एसएलसी) तथा १०+२ उत्तीर्ण गरेका थिए (तालिका नं. ८) ।^३

यद्यपि निरक्षर मानिसहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्नका लागि सर्वेक्षण मौखिक रूपमा सञ्चालन गरिए पनि आफूलाई शिक्षित बताउने ८२.९% उत्तरदाता सर्वेक्षणमा सहभागी भएका थिए

(तालिका नं. ९) । नेपालको सम्पूर्ण जनसङ्ख्यालाई दृष्टिगत गर्दा यो प्रतिशत निकै उच्च मानिन्छ । खासगरी उत्तरदातामध्ये उच्चसाक्षरताको स्तर धेरै हुनु सर्वेक्षणलाई पेसागत समूहमा समेत केन्द्रित गर्नुको परिणाम पनि हो, जसले उत्तरदाता सङ्ख्याको सम्पूर्ण सर्वेक्षणमध्ये ३९% ओगटेको छ ।

महिला उत्तरदातामा निरक्षरता २७.७% पाइयो, जब कि पुरुष उत्तरदातामध्ये ११.९% ले आफूलाई निरक्षर बताए । उत्तरदातामध्ये महिला तथा पुरुषको साक्षरता प्रतिशत हिमाली क्षेत्रमा सबैभन्दा कम पाइयो भने तराईको साक्षरता प्रतिशत भने निकै उच्च रहेको देखियो (आकृति नं. १) ।

३ एसएलसी भनेको १० वर्षे औपचारिक शिक्षालाई मानिन्छ र +२ तहमा कक्षा १२ उत्तीर्ण गरिन्छ ।

तालिका - ८ : शैक्षिक स्तरका आधारमा उत्तरदाता

शैक्षिक स्तर	सङ्ख्या	प्रतिशत
अनौपचारिक शिक्षा	६८३	६.९
प्राथमिक (कक्षा १ देखि ५)	७९१	७.९
माध्यमिक (कक्षा ६ देखि १०)	२२६८	२२.८
एसएलसी तथा १०+२	४१८७	४२.०
स्नातक	१६०४	१६.१
स्नातकोत्तर	४३४	४.३
जम्मा	९९६७	१००.०

तालिका - ९ : साक्षरता स्तरका आधारमा उत्तरदाता

साक्षरता स्तर	सङ्ख्या	प्रतिशत	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २००८ (%)
साक्षर	१०४५२	८२.९	४८.६
निरक्षर	२०१३	१६.०	५१.४
जवाफ दिन अनिच्छुक	१४२	१.१	
जम्मा	१२६०७	१००.०	

४.२.४ धार्मिक तथा जातीय विविधता

सर्वेक्षकले नेपालका धार्मिक समुदायको विविधता प्रतिबिम्बित हुने उत्तरदाता प्राप्त गर्न निकै प्रयास गरेका छन् (तालिका नं. १०)।

धार्मिक विविधता प्रतिबिम्बित गर्नुको अतिरिक्त सर्वेक्षणले सर्वेक्षण गरिएका प्रत्येक जिल्लामा बसोबास गर्ने समूहमध्येमा बढीभन्दा बढी जातजातिलाई समावेश गर्ने उद्देश्य पनि लिएको

थियो। जातजातिको विषयमा उनीहरूलाई आफ्नो पहिचानका बारेमा जानकारी दिनुपर्ने खालका पनि प्रश्न गरिएका थिए। यसरी उनीहरूलाई स्वयम् पहिचानसम्बन्धी प्रश्न गरिँदा ८९% ले जातीय पहिचान एउटै रहेको बताएका थिए भने बाँकी ११% ले मात्रै आफूलाई बहुजातीय भएको बताएका थिए (तसर्थ तालिका नं. ११ मा कूल प्रतिशत १००% भन्दा बढी हुन आउँछ)।^४

तालिका - १० : धार्मिक आस्थाका आधारमा उत्तरदाता

धर्म	सङ्ख्या	प्रतिशत	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २००८ (%)
हिन्दू	१०६९७	८४.८	८०.६
बौद्ध	७३८	५.९	१०.७
इस्लाम	२७२	२.२	४.२
किरात	२३३	१.८	३.६
क्रिश्चियन	१८७	१.५	०.५
कुनै पनि नभएको	२२२	१.८	
अन्य	१७	०.१	
दोहोरो पहिचान	३२	०.३	
जवाफ दिन अनिच्छुक	२०९	१.७	
जम्मा	१२६०७	१००.०	

४ जातजातिमा आधारीत सङ्घीय प्रणालीसम्बन्धी हाल चलिरहेको राष्ट्रव्यापी सम्वादमा खासगरी 'एक मधेस एक प्रदेश'को बहस चलिरहेको सन्दर्भमा आफूलाई थारू भन्ने ८१८ जना उत्तरदातामध्ये नौ जनाले मात्रै आफूलाई मधेसी भनेर पहिचान गराउनुलाई महत्त्वपूर्ण मान्नुपर्छ। नेपालका अधिकांश मुसलमान आफूलाई मधेसी भनेर पहिचान गराउँछन् भन्ने गरिएकोमा १४५ उत्तरदाताले आफूलाई 'मुसलमान जनजाति' भनेर परिचित गराए भने ६ जनाले मात्र आफू 'मधेसी' भएको बताए।

तालिका - ११ : स्वपहिचान गरिएका समूहको जात तथा जातीयताका आधारमा उत्तरदाता

स्वपहिचान गरिएका समूहहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २००८ (%)
ब्राह्मण	२९१३	२३.१	१२.७
क्षेत्री	२८०६	२२.३	१५.८
जनजाति	१६५२	१३.१	
दलित	१४३५	११.४	
मधेसी	११०६	८.८	
मगर	९०७	७.२	७.१
थारू	८१८	६.५	६.८
नेवार	६१६	४.९	५.६
तामाङ	२९४	२.३	५.६
गुरुङ	२३९	१.९	
लिम्बू	२२९	१.८	
राई	१८७	१.५	२.८
मुस्लिम	१४५	१.२	४.३
चेपाङ	४९	०.४	
शेर्पा	५४	०.४	
आदिवासी	३५	०.३	
ठकुरी	३२	०.३	
सन्त्यासी	२१	०.२	
थकाली	२६	०.२	
मारवाडी	१३	०.१	
अन्य	३६	०.३	
जवाफ नआएको	२३९	१.९	

४.२.५ आय तथा रोजगारी

उत्तरदाताहरूलाई उनीहरूको परिवारको मासिक आय र पेसाका बारेमा सोधिएको थियो। 'गरिबी' को परिभाषा फरक-फरक भएको पाइयो भने यो वस्तुको सहयोग र उपभोगजस्ता अन्य पक्षहरूले गरिबीको स्तर^५ निर्धारण गर्ने भएकाले उत्तरदाता गरिबीको रेखामाथि छन् वा तल भन्ने कुराको निष्कर्ष गर्न भने यो अध्ययन असफल रहेको छ। त्यसकारण, सर्वेक्षणको आर्थिक सूचक मूलतः मासिक रूपमा हुने आर्थिक आयमा मात्रै आधारित छ। उपलब्ध आयको तथ्याङ्क (तालिका नं. १२) बमोजिम सहजै भन्न सकिन्छ कि उत्तरदाताहरूको आर्थिक स्तर न्यून आय भएकादेखि उच्च आय भएका वर्गसम्म फैलिएको छ।

नेपालको बेरोजगारी दर सन् २००८ मा ४६%^६ रहेकामा उत्तरदातामध्ये ४.७% ले मात्रै आफूलाई बेरोजगार रहेको बताए। 'बेरोजगारी' बाहेक अधिकतम प्रतिशतका आधारमा १० वटा पेसाका उत्तरदाताको विवरण तालिका नं. १३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

५ उदाहरणका लागि **नेपाल लिभिड स्ट्यान्डर्ड- २** (काठमाडौं : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, नेपाल सरकार, २०३-४)

६ सिआईए, **द वर्ल्ड फ्याक्ट बुक** (२००८), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geous/np.ktm> सन् २००८ मा प्रकाशित तथ्याङ्क विश्वनीय र सबैभन्दा नयाँ पाइएको छ।

तालिका - १२ : परिवारको मासिक आयका आधारमा उत्तरदाताहरू

आयको वर्गीकरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
जवाफ दिन अनिच्छुक	२९०८	२३.१
०-३०००	१७६५	१४.०
३०००-६०००	२१४७	१७.०
६०००-१५०००	३८७४	३०.७
१५०००-३००००	१४९९	११.९
३००००+	४१४	३.३
जम्मा	१२६०७	१००.०

तालिका - १३ : पेसा तथा व्यवसायका आधारमा उत्तरदाताहरू

पेसा तथा व्यवसाय	सङ्ख्या	प्रतिशत
कृषि	५५९१	४४.३
विद्यार्थी	१८२९	१४.५
नागरिक समाज	१७९५	१४.२
उद्योगी-व्यवसायी	१३५६	१०.८
शिक्षक	७९९	६.३
नेपाल प्रहरी	६९८	५.५
राजनीतिक दल	६१८	४.९
सरकारी सेवा	५२३	४.१
घरायसी काम	३२४	२.६
पत्रकार तथा सञ्चारकर्मी	२०६	१.६

४.२.६ लक्षित पेसागत समूह

सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी राष्ट्रिय सर्वेक्षणका जम्मा ३९% उत्तरदातामध्येका ६ वटा लक्षित समूहका एक वा अर्कासँग आबद्ध रहेको पाइयो (तालिका नं. १४) ।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये कनिष्ठ अधिकारीदेखि वरिष्ठ अधिकृतहरू थिए । सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये सरकारी कर्मचारीदेखि संविधानसभाका सदस्यसम्म रहेका छन् । लक्षित पेसागत समूहमा नागरिक समाजले निकै ठूलो क्षेत्र ओगटेको छ । जसअन्तर्गत, मानवअधिकारकर्मी, सञ्चारकर्मी, वन उपभोक्ता समूह (गैरसरकारी संस्था, जसले वनको संरक्षणको वकालत गर्दछ), स्वास्थ्यकर्मी तथा विकासकर्मी, चेलिबेटी बेचबिखनविरुद्धका कार्यकर्ता, धार्मिक

सङ्घसंस्थाका गुरु-पुरोहित, शिक्षाको विकासमा लागेका शिक्षानुरागी तथा सामाजसेवीहरू रहेका छन् ।

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका-अर्न्तगतका उल्लिखित उत्तरदातामा न्यायाधीश, कानून व्यवसायी, सरकारी वकिल तथा अदालतका कर्मचारीहरू समाविष्ट रहेका छन् । राजनीतिक दलका उत्तरदातामध्ये मूलप्रवाहमा रहेका मुख्य राजनीतिक दलका अधिकांश कार्यकर्ता तथा तिनका भ्रातृ सङ्गठनलगायत सङ्घीय लिम्बुवान् राज्य परिषद्जस्ता केही क्षेत्रीय राजनीतिक अस्तित्वमा रहेका व्यक्तिहरू निकै ठूलो सङ्ख्यामा रहेको पाइएको छ । उद्योगी-व्यवसायी समूहका उत्तरदातामा ठूलाठूला औद्योगिक प्रतिष्ठानदेखि सामान्य खुद्रा व्यापारी (पसले) सम्मको सहभागिता रहेको थियो ।

परिच्छेद पाँच

अनुसन्धानको निचोड

परिच्छेद पाँच

अनुसन्धानको निचोड

यस परिच्छेदका उल्लिखित पाँचवटा खण्डमा सर्वेक्षणको नतिजालाई प्रस्तुत गर्छन् । लक्षित पेसागत समूहका सदस्यसँग गरिएका सम्वाद कार्यक्रम तथा अन्तर्वार्ताका क्रममा गरिएका छलफललाई पनि यसमा उजागर गरिएको छ ।

- खण्ड ५.१ ले उत्तरदाता तथा सहभागीहरूले आफ्नो व्यक्तिगत तथा सामुदायिक सुरक्षालगायत आफ्नो पेसासँग सम्बन्धित सुरक्षाका बारेमा गरेका अनुभूतिलाई पुनरावलोकन गरेको छ ।
- खण्ड ५.२ ले राजनीतिक दलहरूको प्रभावबाट हुने अस्थिरता, लिङ्गमा आधारित हिंसा, बालश्रम, तथा भेदभावजस्ता असुरक्षा पैदा गर्ने पक्षका बारेमा विश्लेषण गरेको छ ।
- खण्ड ५.३ ले सुरक्षा तथा न्यायमा पहुँचका सम्बन्धमा सर्वसाधारणको अनुभूतिमा केन्द्रित गरेको छ । यस खण्डले नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूको आचरण तथा उत्तरदायित्वदेखि पीडित तथा तिनीहरूका साक्षीले नेपाल प्रहरीसमक्ष पुग्नका लागि अपनाएका उपाय र नेपाली समाजका

विभिन्न समूहहरूको नेपाल प्रहरीमा पहुँचको स्तरजस्ता विषयलाई व्यापक रूपमा समेटेको छ । साथै, यसले नेपाल प्रहरीको अनुसन्धान पद्धति, कानुनी सहायताको उपलब्धता तथा न्यायपालिकामाथिको धारणालाई समेत परीक्षण गरेको छ ।

- खण्ड ५.४ ले सुरक्षा प्रदान गर्ने क्षमतासम्बन्धी नेपाल प्रहरीप्रतिको दृष्टिकोण, सर्वसाधारण तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा गर्ने अन्तरक्रियाका माध्यम, सुरक्षाको सवालमा सर्वसाधारण तथा नेपाल प्रहरीको भूमिका एवम् उत्तरदायित्व र महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र र सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रहरूको प्रभावकारिताका सम्बन्धमा सर्वसाधारणको अनुभूतिलाई पुनरावलोकन गरेको छ । र,
- खण्ड ५.५ ले नेपाल प्रहरीले संस्थागत रूपमा उक्त संस्थाभित्रको आचरण, नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूको भर्ना, तालिम-प्रशिक्षणलगायत प्राप्त हुने सुविधा, सरसामग्री तथा साधनको मूल्याङ्कन गर्दछ । यस खण्डमा

नेपाल प्रहरीको आदेश-संरचनासम्बन्धी प्रभावकारिताका सम्बन्धमा दृष्टिकोण समेटिएको छ ।

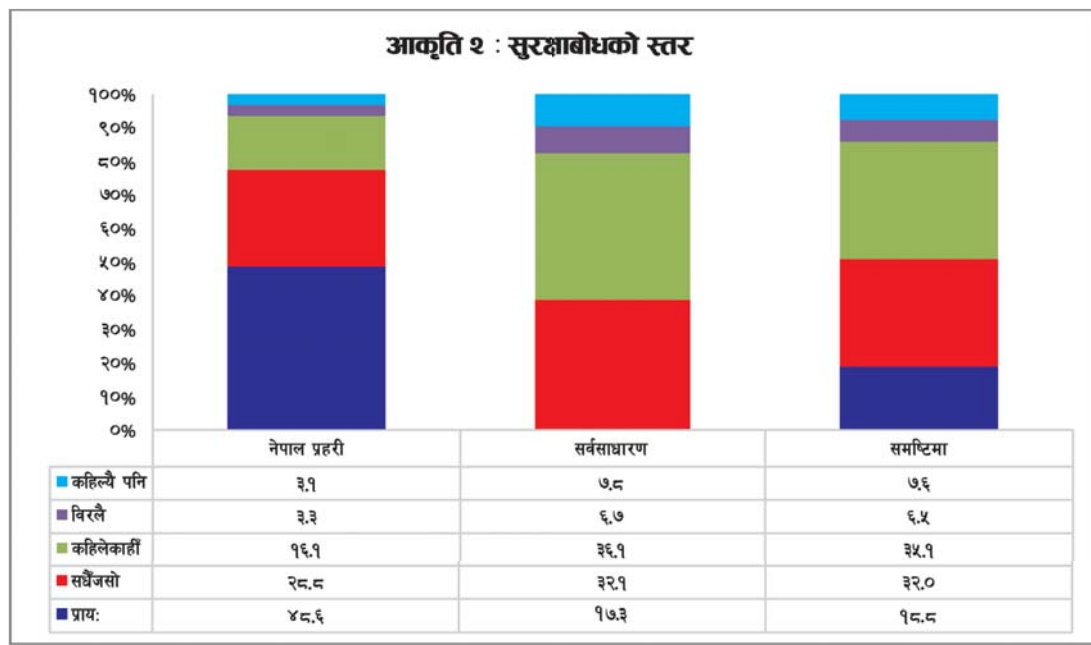
प्राप्त तथ्यहरूसँग सम्बन्धित तालिका तथा आकृतिहरू प्रत्येक खण्डको अन्त्यमा समावेश गरिएका छन् ।

५.१ सुरक्षाको स्थिति तथा कानुनी शासन

सबै उत्तरदातालाई तिनीहरूको सुरक्षाको धारणा तथा अनुभूतिलगायत उनीहरूले आफ्नो समुदायमा सुरक्षा तथा कानुनी शासनमाथिका चुनौतीका बारेमा प्रश्न सोधिएका थिए । लक्षित पेसागत समूहलाई पनि उनीहरूका आ-आफ्ना पेसागत समुदायमा रहेका सुरक्षा चुनौती पहिचान गर्ने प्रश्नसमेत सोधिएको थियो ।

५.१.१ सुरक्षाबोध

नेपालको द्वन्द्वपुपुत्रान्त अवस्थामा भारतसँग खुला सिमाना भएका, खासगरी तराई क्षेत्रमा अपराध बढेको पाइयो । मुलुकभरि नै बन्द सामान्य घटनाका रूपमा पाइयो भने जबरजस्ती चन्दा, अपहरण, हत्या तथा तस्करीजस्ता कार्यहरू राष्ट्रिय पत्रपत्रिकामा नियमित खबर बनिरहेको पाइयो । सङ्क्रमणकालमा बढ्दो क्रमका अपराधिक गतिविधिका कारण आफ्नो समुदायमा विद्यमान सुरक्षा एवम् अपराधसम्बन्धी सर्वसाधारणको अनुभूतिलाई दृष्टिगत गरी नागरिक सुरक्षा र शान्तिसुरक्षा कायम गर्ने दायित्व बोकेको प्रमुख सुरक्षानिकाय नेपाल प्रहरीलाई सुरक्षा रणनीतिको नक्साङ्कन गर्नुपर्‍यो र आफ्नो कार्यमा प्राथमिकीकरण गरेमा यसका कार्यलाई सघाउ पुऱ्याउँदछ ।

देशभरि नै अवरोधात्मक राजनीतिक गतिविधिका बाबजुद राजनीतिक हिंसा तथा अपराध बढ्दो गतिमा भइरहेका सन्दर्भमा सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये आधा जति (नेपाल प्रहरीबाहेकका उत्तरदाता) ले 'प्रायः' वा 'अधिकांश समय' सुरक्षित रहेको अनुभव गरे, जब कि अर्का ३६.१ प्रतिशतले 'कहिलेकाहीं' र १४.५ प्रतिशतले 'विरलै' वा 'कहिल्यै पनि' सुरक्षित भएको अनुभव गरेनन्। नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले सर्वसाधारण उत्तरदाताले भन्दा बढी सुरक्षाबोध गरेको पाइयो। नेपाल प्रहरीका भन्डै आधाले प्रायः सुरक्षित भएको अनुभूति गरे। तथापि, एउटा सानो सङ्ख्या (६.४%) ले आफू सुरक्षानिकायमा कार्यरत भएर पनि 'विरलै' वा 'कहिल्यै पनि' सुरक्षाबोध गर्न नसकेको बताए (आकृति नं. २)।

पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले सबैभन्दा बढी सुरक्षाबोध गरेको पाइयो भने तराईका उत्तरदाताले पनि सबैभन्दा कम सुरक्षाको महसुस गरे।^१ तथापि, तीनवटै भौगोलिक क्षेत्रका उत्तरदातामध्ये समग्रमा सुरक्षाबोध गर्नेको अन्तर न्यून (करिब पाँच प्रतिशत) मात्र थियो। विकास क्षेत्रको हिसाबले आफूलाई 'प्रायः' सुरक्षित भनेर सबैभन्दा बढी उत्तर दिने प्रतिशतमा सुदूरपश्चिमाञ्चलको पहाडी क्षेत्रका उत्तरदाता पाइयो भने आफूलाई 'कहिल्यै' सुरक्षाबोध भएन भनेर जवाफ दिने उत्तरदातामध्ये सबैभन्दा बढी प्रतिशत मध्यपश्चिमाञ्चलको तराई क्षेत्र रहेको पाइयो। आवश्यक साधन-स्रोतको अभावका कारण, प्रहरीको र स्थानीय सरकारको

तालिका - १५ : विकास क्षेत्र अर्न्तगत भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा सुरक्षाका अनुभूतिका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू स्तर

	भौगोलिक क्षेत्र	सधैंजसो	धेरैजसो समयमा	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	पहाड	१४.६	४२.५	३२.९	६.०	४.०	१००.०	८५१
	तराई	८.६	३३.७	३५.९	१०.४	११.३	१००.०	१४०२
मध्यमाञ्चल	हिमाल	१९.९	५१.८	१८.६	४.९	४.७	१००.०	४६७
	पहाड	१७.९	४४.०	१९.०	१०.२	९.०	१००.०	५२१
पश्चिमाञ्चल	पहाड	१६.८	३३.४	३४.७	७.४	७.८	१००.०	१९४६
	तराई	१६.८	३३.७	३५.१	५.१	९.२	१००.०	६६१
मध्यपश्चिमाञ्चल	हिमाल	१३.५	२१.२	५६.८	४.७	३.९	१००.०	६२३
	पहाड	२८.१	१७.४	४७.८	३.२	३.४	१००.०	५३३
	तराई	१८.७	१७.८	४१.६	८.०	१३.९	१००.०	१४१९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	पहाड	३२.९	३३.१	२७.९	२.३	३.८	१००.०	६९१
	तराई	१५.८	३१.८	४१.१	५.५	५.७	१००.०	१४२०

१ विस्तृत नतिजाका लागि अनुसूची- ३, तालिका क - ७, क - ८, क - ९ र क - १० हेर्नुहोस्।

उपस्थिति ग्रामीण क्षेत्रमा निरन्तर न्यून हुँदै गए पनि ग्रामीण समुदायका बासिन्दाले शहरी क्षेत्रमा बस्नेभन्दा बढी सुरक्षित महसुस गरेको पाइयो ।

आफ्नै समुदायभित्र बढी सुरक्षाबोध हुनुमा सबैभन्दा बढी सम्भाव्य पक्षमा आपराधिक गतिविधिको मात्रा न्यून हुनु हो (तालिका १६) । प्रहरीको उपस्थितिले पनि सुरक्षाको बोधमा निकै

सहयोग पुगेको प्रतीत हुन्छ भने त्यस्तै नागरिक समाजद्वारा प्रदान गरिएको सुरक्षालाई पनि कम आँकन सकिँदैन । आपराधिक गतिविधि बारम्बार भइरहने वा बढी प्रष्ट देखिने क्षेत्रका सर्वसाधारणले कम सुरक्षाबोध गरेको देखियो (तालिका नं. १७) । नेपाल प्रहरीकै उपस्थिति नरहेको क्षेत्रमा कम सुरक्षाबोध हुनु अस्वाभाविक होइन ।^१

तालिका - १६ : सुरक्षित महसुस गर्ने उत्तरदाताहरू : तपाईं आफ्नो गाउँ वा शहरमा किन सुरक्षित महसुस गर्नुहुन्छ ?

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
आपराधिक क्रियाकलापको अनुपस्थिति	४१८४	७१.८
नेपाल प्रहरीको उपस्थिति	२४१७	४१.५
नागरिक समाजका संस्थाहरूबाट संरक्षण	१८०२	३०.९
राजनीतिक दलहरूद्वारा संरक्षण	६९१	११.९
सहयोगी मानिसहरूको उपस्थिति	६०६	१०.४
संरक्षणका लागि महसुल तिरेका कारण	२९	०.५
आत्मअनुशासित तथा सङ्गठित समुदाय	२०८	३.६
अन्य	१३	०.२
जम्मा	५८२७	

तालिका - १७ : सुरक्षित महसुस नगर्ने उत्तरदाताहरू : तपाईं आफ्नो गाउँ वा शहरमा सुरक्षित किन महसुस गर्नुहुन्न ?

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
आपराधिक क्रियाकलापको परिस्थिति	३६१५	६०.६
नेपाल प्रहरीको उपस्थिति (निस्प्रभावी)	३३९७	५६.९
नेपालका प्रहरीको अनुपस्थिति	१३५०	२२.६
दुर्व्यवहार तथा धम्की	७४५	१२.५
अन्य व्यक्तिमाथि दुर्व्यवहार, धम्की तथा पीडित भएको सम्बन्धमा जानकार	७४१	१२.४
राजनीतिक कारण, राजनीतिक अस्थिरता, कमजोर राज्यप्रणाली	३६	०.६
निस्प्रभावी सुरक्षा प्रणाली	२८	०.५
अन्य	२२	०.४
जम्मा	५९६५	

२ अनुसूची- ३, तालिका क - ११

५.१.२ व्यावसायिक सुरक्षा

नेपाल प्रहरीबाहेकका व्यावसायिक लक्षित समूहमध्ये सबैभन्दा बढी भौतिक असुरक्षाको अनुभव गर्नेमा राजनीतिक दलका प्रतिनिधि र त्यसपछि सरकारी कर्मचारी रहेका छन् । असुरक्षाका कारण अपराधी तथा सङ्गठित समूह मानिए पनि असुरक्षा उत्पन्न गराउने अन्य कारक पक्षमा अर्को राजनीतिक दलबाट आउने धम्की तथा गरिने हिंसा पनि उत्तिकै देखिए (आकृति नं. ५ र ७) । व्यापारिक समुदायले आफ्नो व्यापार-व्यवसाय सञ्चालन गर्नुपर्दा सुरक्षाबोध गर्न नसकेको पाइयो र तिनीहरूको जीविकोपार्जन बन्द र जबर्जस्ती चन्दा असुलीलगायत अपर्याप्त सुरक्षा व्यवस्थाले वा चोरी-जस्ता कार्यहरूले चौपट पारेको छ (आकृति नं. ३) ।^३

नागरिक समाजका अधिकांश उत्तरदाताले भने तुलनात्मक रूपले बढी सुरक्षाबोध गर्ने गरेका छन् । तथापि, स्वास्थ्यकर्मी तथा विकास कार्यसँग सम्बन्धित कार्यकर्ताले बन्द, भ्रष्टाचार र आफ्नो काम गर्दा असुरक्षित हुने खतरा मोल्नु परिरहेको छ, भने उनीहरूको सेवामा पनि अवरोध पनि आइरहेको छ (आकृति

नं. ६) । लक्षित पेसागत समूहमध्ये नागरिक समाजअन्तर्गतका वन उपभोक्ता समूहहरूले काठतस्करीजस्ता डरलाग्दा सुरक्षा चुनौतीको सामना गर्नुपरेको छ । वन मन्त्रालयमा भ्रष्टाचार दोस्रो चुनौती र वन्यजन्तुको चोरी-सिकारी तेस्रो चुनौतीका रूपमा सामना गर्नुपरेको छ (तालिका नं. १८) । जिल्ला तथा गाविसतहका सरकारी कार्यालयहरूमा आफ्नो पेसाका समयमा भोग्नुपरेका चुनौतीमध्ये जबरजस्ती चन्दा असुली, विरोध, भ्रष्टाचार, गुन्डागर्दी र अपराधीहरूबाट आउने निरन्तर धम्कीजस्ता खतरा रहेका छन् । यस्ता सुरक्षा चुनौतीको सामना गर्नुपर्दा यी सरकारी कर्मचारीमध्ये धेरैले नेपाल प्रहरीलाई खबर गर्छन्, जसमा चारमध्ये एकले नागरिक समाजका अगुवाहरूलाई, पाँचमध्ये एकले सञ्चारमाध्यमलाई र सातमध्ये एकले राजनीतिक दलका नेतालाई गुहारिन्छन् । न्याय-कानूनसँग सम्बन्धित उत्तरदाताले प्राथमिक सुरक्षाको चुनौतीका रूपमा धम्की, धरपकड, तथा बदलाको सामना गर्नुपरेको देखिन्छ (आकृति नं. ४) । राजनीतिक दल तथा तिनका विपक्षी दुवै समूह सम्भवतः यस्ता सुरक्षा जोखिम उत्पन्न गर्नेमा पर्छन् ।

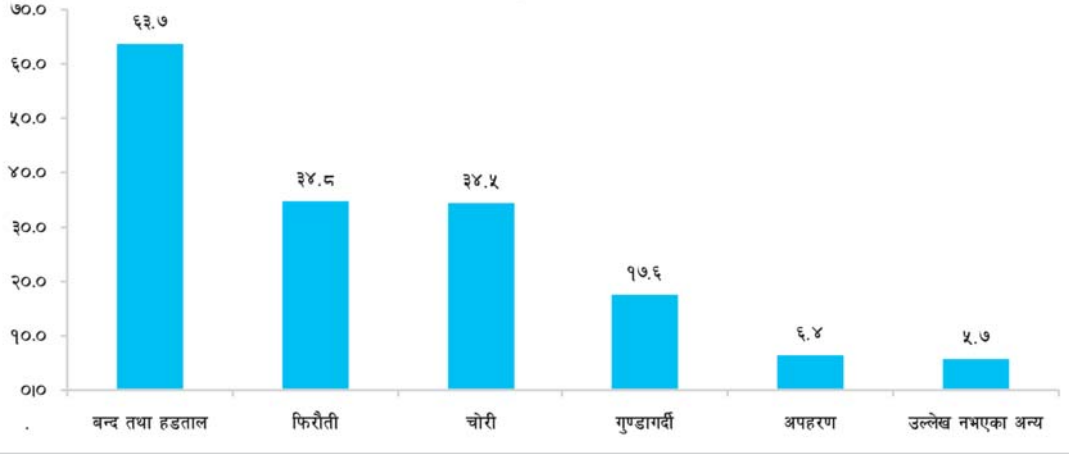
तालिका - १८ : नागरिक समाजअन्तर्गत वन उपभोक्ता समूह : चुनौतीको तहका आधारमा सुरक्षा सवालहरू

सुरक्षा सवाल	उल्लेखनीय	सामान्य	कति पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
तस्करी	४७.२	२४.१	१४.८	१३.९	१००.०	१०८
वन मन्त्रालयमा भ्रष्टाचार	४०.७	२८.७	९.३	२१.३	१००.०	१०८
वन्यजन्तुको शिकार	३८.०	२०.४	२७.८	१३.९	१००.०	१०८
प्राकृतिक प्रकोप	३७.०	४१.७	८.३	१३.०	१००.०	१०८
स्थानीय सरकार वा प्रशासनमा भ्रष्टाचार	३५.२	३८.९	१०.२	१५.७	१००.०	१०८
वन उपभोक्ता समूहमा भ्रष्टाचार	२७.८	२८.७	२७.८	१५.७	१००.०	१०८
धम्की	१८.५	४५.४	२०.४	१५.७	१००.०	१०८

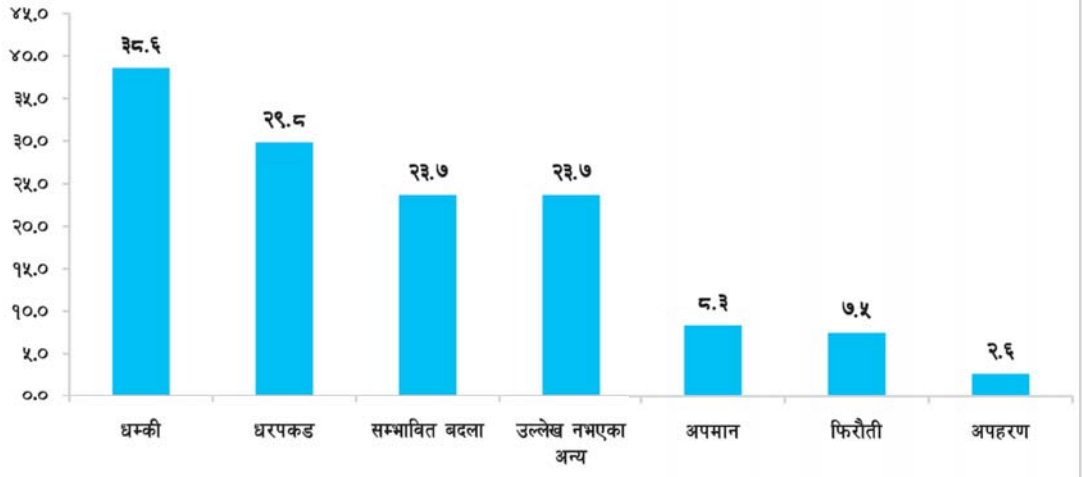
३ सुरक्षा चुनौती उत्पन्न गर्ने व्यक्ति/समूहको सूची, अनुसूची- ३ (तालिका क- १२, क-१३, क-१४)

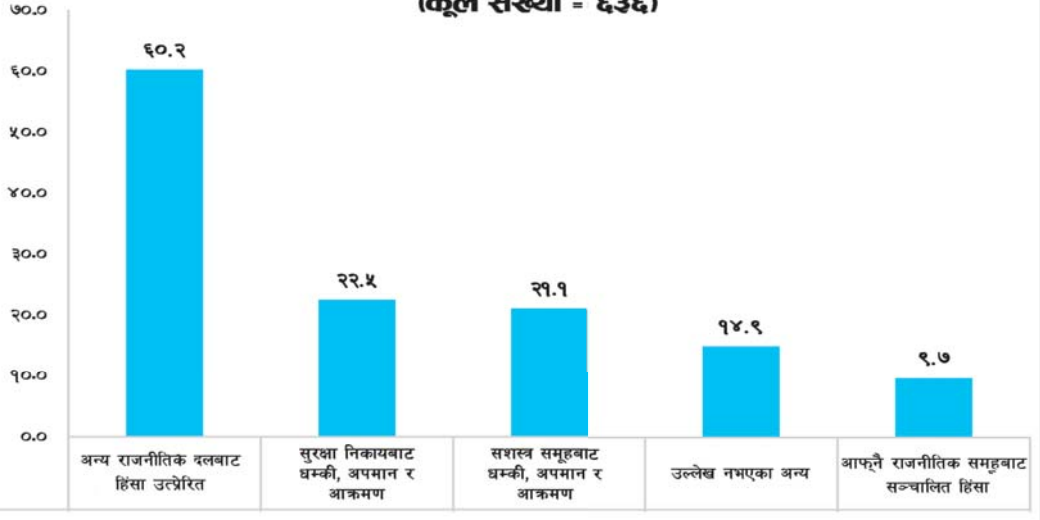
आकृति ३ : व्यापारी तथा औद्योगिक क्षेत्रका सुरक्षा चुनौती (%)
(कुल संख्या = ८५८)

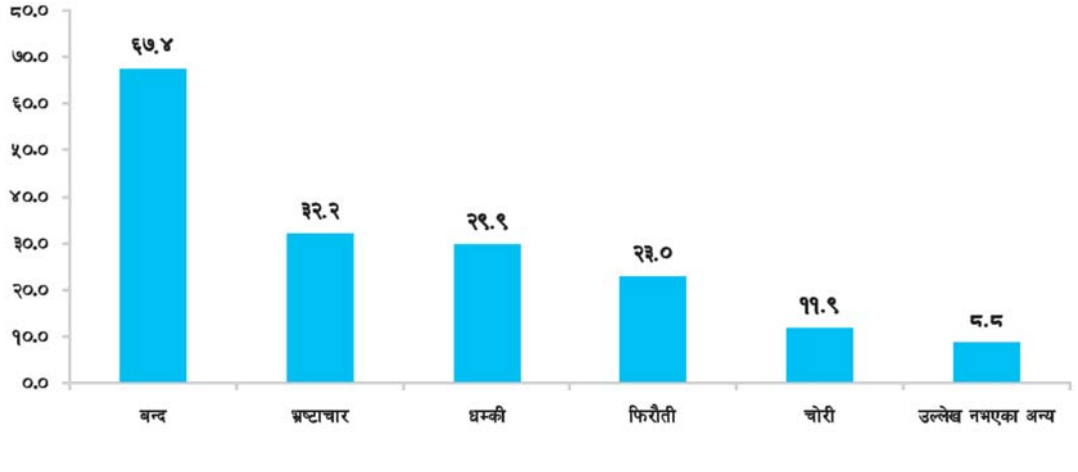
आकृति ४ : कानून व्यवसाय तथा न्याय क्षेत्रका सुरक्षा चुनौती (%)
(कुल संख्या = २२८)

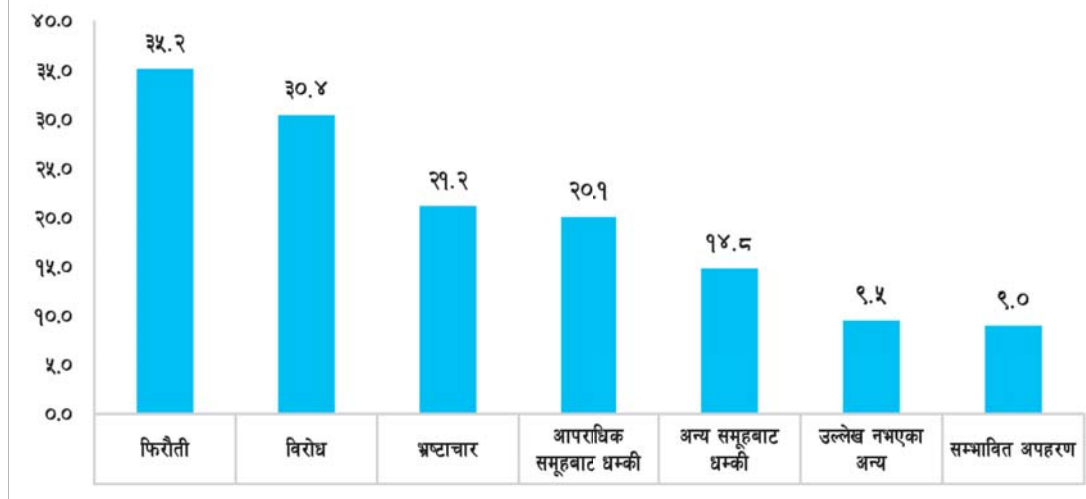
आकृति ५ : राजनीतिक दलले सामना गर्नुपरेका सुरक्षा चुनौती (%)
(कूल संख्या = ६३६)

आकृति ६ : स्वास्थ्यसेवा क्षेत्रका सुरक्षा चुनौती (%)
(कूल संख्या = १६१)

आकृति ७ : सरकारी सेवा क्षेत्रका सुरक्षा चुनौती (%)
(कुल संख्या = ३७८)

५.२ असुरक्षा पैदा गर्ने क्रियाकलापका सम्बन्धमा सर्वसाधारणको धारणा

हिंसा र अवैध गतिविधि बढ्दै जाँदा सामाजिक-आर्थिक चुनौतीले देशको सुरक्षा तथा कानुनी शासनउपर प्रतिकूल प्रभाव पार्दै जान्छ। परिणामस्वरूप महिला, बालबालिका तथा सीमान्तीकृत समूहहरू भेदभावको शिकार र अधिकार उल्लङ्घनबाट प्रताडित हुँदै जान्छन्। यस्ता उल्लङ्घन, भेदभावमध्येमा धेरैजसो तथाकथित सामाजिक मर्यादासँग जोडिएका पक्षहरू हुन्छन्, जसबाट समाजका भन्डै सबै तह-तप्काका मानिसहरू विविध प्रकारका दुर्व्यवहार तथा भेदभावका शिकार भएका पाइएका छन्।

चोरी, अपहरण तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको विनासजस्ता आपराधिक गतिविधिको अतिरिक्त

उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका आफ्ना समुदायमा असुरक्षा उत्पन्न गर्ने सबैभन्दा उल्लेखनीय पाँचवटा पक्ष बेरोजगारी, मादकपदार्थ सेवन, गरिबी, राजनीतिक अस्थिरता तथा बन्द एवम् चक्काजाम भएको बताए। त्यस्तै, उत्तरदाताका अनुसार, सुरक्षाबोध गराउने पाँचवटा पक्षमा सीप विकास, मादकपदार्थको उत्पादन सेवनमा निषेध, माध्यमिक तहसम्मको शिक्षामा सबैको पहुँचको सुनिश्चितता, कानून तथा कानुनी संरचनाको सबलीकरण तथा बन्दलाई गैह्र-कानुनी घोषणा रहेका छन् (तालिका नं. १९)^४।

^४ उल्लिखित तत्त्वहरूको सूची, अनुसूची- ३ (तालिका क - १४ र क-१५)

तालिका - १९ : सुरक्षा तथा असुरक्षामा प्रभाव पार्ने कारक पक्षहरूको मूल्याङ्कन

असुरक्षामा योगदान पुऱ्याउने उल्लेखनीय पक्ष		असुरक्षामा बढावाका लागि योगदान पुऱ्याउने उल्लेखनीय पक्ष	
कारक पक्षहरू	प्रतिशत	कारक पक्षहरू	प्रतिशत
बेरोजगारी	६७.२	गरिबका लागि सीप विकास	७०.६
मादक पदार्थ सेवन	६१.६	मादक पदार्थमाथि निषेध	६७.५
गरिबी	५१.८	माध्यमिक शिक्षामा पहुँच	६६.१
राजनीतिक अस्थिरता	५०.२	प्रभावकारी कानूनहरू	६३.१
बन्द, हडताल, चक्काजाम	४४.६	बन्द, हडतालमाथि गैरकानुनी घोषणा	५८.७
शिक्षामा सीमित पहुँच	४२.४	आय तथा रोजगारमूलक कार्यक्रमहरू	५७.३
लागूऔषधको प्रयोग	३८.८	कानूनको समान रूपमा कार्यान्वयन	५५.७
आर्थिक असुरक्षा	३८.०	सुरक्षाका सरकारी प्राथमिकता	५५.३
खुला सिमाना	३६.२	नागरिक समाजको बढ्दो उपस्थिति	५४.९
सशस्त्र अपराधीहरू	३५.४	नागरिक शिक्षा	५४.४

५.२.१ राजनीतिक संलग्नता

उत्तरदाताहरूले राजनीतिक दललाई धेरैजसो अवैध वा सामाजिक रूपले नकारात्मक क्रियाकलापमा समेतमा संलग्न हुने गरेको बताए। वास्तवमा उत्तरदाताका अनुसार राजनीतिक दलहरू उल्लेखनीय रूपमा हुने अवैध क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने तीन प्रमुख समूहमध्ये एक भएका र ती क्रियाकलापले समाजमा नकारात्मक प्रभाव पारेको पाइयो (तालिका नं. २०)।

राजनीतिक दल तथा तिनका युवा सङ्गठन अथवा अन्य सम्बद्ध संस्थाहरूले बन्द तथा चक्काजाम, सार्वजनिक सम्पत्तिको तोडफोड, धम्की, जबरजस्ती चन्दा र राजनीतिक दबाव वा राजनीतिक धम्की दिनेहरूमा क्रमशः पहिलो र दोस्रो श्रेणीमा परेका छन्। हत्या, महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन, गुन्डागर्दी, नागरिक समाजका व्यक्तिमाथि धरपकड तथा धम्की दिने, हतियार-तस्करि गर्ने समूहमध्येमा पनि राजनीतिक दलहरू अपराधीभन्दा पछाडि दोस्रो श्रेणीमा

पाइएका छन्। अधिकांश सर्वसाधारणको दृष्टिमा राजनीतिक दलहरू विश्वासयोग्य देखिन्छन् र अनेकौं अपराधिक क्रियाकलाप गराउन उद्यत् देखिन्छन्। तथापि, एउटा उल्लेखनीय पक्ष के छ भने धेरै उत्तरदाता आफू तथा आफ्ना परिवारहरू सदस्य नरहेका राजनीतिक दलमाथि अपराधिक क्रियाकलाप गर्ने गरेको दोषारोपण लगाउने गर्छन्।

राजनीतिक दल लक्षित समूहमध्ये दुईतिहाईभन्दा बढी उत्तरदाताले आफूहरूले विरोध कार्यक्रममा सक्रियतापूर्वक भाग लिने गरेको र भन्डै आधाजसोले बन्द एवम् चक्काजाममा समेत सहभागी हुने गरेको स्वीकार गरेका छन्। राजनीतिक दलका कार्यकर्ताहरूले आफ्नो सुरक्षामा अन्य राजनीतिक दलका कार्यकर्ताको उक्साहटमा हुने गरेको हिंसा सबैभन्दा ठूलो चुनौती भएको बताए। यद्यपि, राजनीतिक दलका उत्तरदाताहरूको ९१ प्रतिशतले अर्को राजनीतिक दल वा आबद्ध भएकामाथि भौतिक रूपले आक्रमण गरिनु कसैका निमित्त पनि सह्य नहुने बताए (तालिका नं. २१)।

तालिका - २० : बारम्बार भइरहने नकारात्मक वा गैरकानुनी क्रियाकलापको प्रतिशत र यस्ता क्रियाकलापमा उत्तरदाताका अनुसार संलग्न हुने जिम्मेवार समूहहरू

गैरकानुनी वा नकारात्मक क्रियाकलापहरू	%	संलग्न हुने जिम्मेवार समूहहरू (%)
चक्काजाम वा बन्द	२९.७	राजनीतिक दलहरू (७६.५), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (५४.७), स्थानीय समुदाय (१९.६), अपराधीहरू (१२.६)
भ्रष्टाचार	२४.१	सरकारी पदाधिकारी (५२.१), राजनीतिक दलहरू (४५.२), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (२०.३), राज्यका सुरक्षानिकायहरू (१९.७)
चोरी, डकैती	१२.८	अपराधीहरू (८५.५), स्थानीय समुदाय (१६.३), सङ्गठित समूहहरू (१५.९), राजनीतिक दलहरू (१५.१)
गुन्डागर्दी	१२.०	अपराधीहरू (४७.५), राजनीतिक दलहरू (३४.१), स्थानीय समुदाय (२६.२), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (२४.६)
राजनीतिक दबाव वा धम्की	११.०	राजनीतिक दलहरू (६९.३), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (५०.१), अपराधीहरू (१६.८), स्थानीय सरकारी कार्यालयहरू (११.१)
धम्कीको आडमा फिरौति	१०.४	राजनीतिक दलहरू (६१.६), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (४८.९), अपराधीहरू (३४.१), सशस्त्र समूहहरू (२५.२)
सार्वजनिक सम्पत्तिको तोडफोड	८.०	राजनीतिक दलहरू (६६.९), राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू (४८.५), अपराधीहरू (२०.९), स्थानीय समुदाय (१५.४)
बोक्सीको आरोप	६.६	स्थानीय समुदाय (५५.५), राजनीतिक दलहरू (२०.२), अपराधीहरू (१०.७)
प्राकृतिक वस्तुको तस्करी	६.०	अपराधीहरू (४९.२), व्यापारीहरू (२८.५), स्थानीय समुदाय (२८.३), राजनीतिक दलहरू (२१.१)
हत्या	३.१	अपराधीहरू (६०.८२), राजनीतिक दलहरू (२७.४), गुन्डागर्दी समूहहरू (२३.०), सशस्त्र समूहहरू (२०.०)
अपहरण	३.०	अपराधीहरू (७४.०), राजनीतिक दलहरू (२४.६), गुन्डागर्दी समूहहरू (२४.३), सशस्त्र समूहहरू (१९.८)
हतियारको तस्करी	२.६	अपराधीहरू, (७३.९), राजनीतिक दलहरू (२९.०), गुन्डागर्दी समूहहरू (२६.१), सशस्त्र समूहहरू (१६.९)
महिला बेचबिखन	२.०	अपराधीहरू (५९.८), राजनीतिक दलहरू (३१.४), स्थानीय समुदायहरू (२०.८), गुन्डागर्दी समूह (१४.४)
बालबालिकाको बेचबिखन	१.६	अपराधीहरू (५२.१) राजनीतिक दलहरू (३४.०), स्थानीय समुदायहरू (१९.७), गुन्डागर्दी समूहहरू (१५.४)

तालिका - २१ : लक्षित पेसागत आधारमा राजनीतिक दलहरू : अन्य राजनीतिक दलहरू वा तीनका भ्रातृ सङ्गठनहरूमाथि भौतिक रूपमा आक्रमण गर्नु स्वीकार्य हुनसक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
हुन्छ	५	०.८
कहिलेकाहीं	५२	८.३
कहिल्यै पनि हुँदैन	५७३	९१.०
जम्मा	६३०	१००.०

५.२.२ लैङ्गिक तथा घरेलु हिंसा

लैङ्गिक हिंसाको दर ४१.६ प्रतिशत देखिए पनि विभिन्न भौगोलिक वा जनसाङ्ख्यिक समूहका बीचमा प्रष्ट देखिने फरकचाहिँ पाइएन (तालिका नं. २२)^५ । दाम्पतिक दुर्व्यवहार, मनोवैज्ञानिक तथा गालीगलौजजस्ता हिंसा सामान्य नै देखियो, र जबर्जस्ती वेश्यावृत्ति तथा यौनिक हिंसा वा पीडा

भने न्यून नै पाइयो । लिङ्गमा आधारित हिंसा उब्जाउनेमा परिवारका सदस्य तथा समुदाय वा घर-छिमेक बढी जिम्मेवार भेटियो (तालिका नं. २३) । घरेलु हिंसा अत्यन्त न्यून रहेको क्षेत्र सुदूरपश्चिमाञ्चल देखियो ।^६ घरेलु हिंसामध्ये कुटपिट, दाम्पत्य दुर्व्यवहार निरन्तर हुने हिंसात्मक घटनाअन्तर्गत पर्न आयो (तालिका नं. २४) । विकास क्षेत्रको हिसाबले तराईका उत्तरदाताले बढी मात्रामा दाम्पत्य हिंसाका घटना हुने गरेको बताए ।

तालिका - २२ : तपाईंको शहर वा गाउँमा लैङ्गिक हिंसा हुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
हुन्छ	४९५३	४१.६
हुँदैन	६५९१	५५.३
थाहा छैन	३६५	३.१
जम्मा	११९०९	१००.०

५ क्षेत्र, लिङ्ग तथा ग्रामीण र शहरी गरी लैङ्गिक हिंसाको विस्तारित स्वरूप, अनुसूची- ३ को तालिका क - १७, क - १८ र क - १९

६ क्षेत्र र विषय अनुसार भएका घरेलु हिंसाको विस्तारित स्वरूप, अनुसूची- ३ अन्तर्गतका तालिका क - २० र क - २७

तालिका - २३ : वारम्बार लैङ्गिक हिंसा भइरहन्छ भन्ने उत्तरदाता र यस्ता कार्यमा संलग्न हुने जिम्मेवार समूहहरू

लैङ्गिक हिंसाका स्वरूपहरू	%	संलग्न हुने जिम्मेवार समूहहरू (%)
कुटपिट	२९.५	परिवारका सदस्यहरू (३६.४), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (२७.०), अपराधीहरू (१०.२), राजनीतिक दलहरू (७.६)
मनोवैज्ञानिक दुर्व्यवहार तथा गालीगलौज	२१.७	छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (३१.२), परिवारका सदस्यहरू (२५.७), अपराधीहरू (६.८), राज्यका सुरक्षानिकाय (६.८)
अपमानजनक वा अमानवीय व्यवहार	१६.०	छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (२६.२), परिवारका सदस्यहरू (२१.४), अपराधीहरू (८.४), राज्यका सुरक्षानिकाय (७.३)
घुमफिरमा नियन्त्रण	९.५	परिवारका सदस्यहरू (३०.३), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (१२.९), अपराधीहरू (३.४), राजनीतिक दलहरू (२.६)
विद्यालय तथा काममा जान रोक	७.५	परिवारका सदस्यहरू (३२.५), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (७.४), अपराधीहरू (२.३), राजनीतिक दलहरू (१.८)
यौन दुर्व्यवहार	५.९	अपराधीहरू (१७.५), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (१५.७), परिवारका सदस्यहरू (१०.९), राज्यका सुरक्षानिकाय (८.३)
बलात्कार	५.०	अपराधीहरू (२८.४), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (२१.०), परिवारका सदस्यहरू (८.४), राज्यका सुरक्षानिकाय (६.२), गुन्डागर्दी समूहहरू (६.२)
यौनजन्य अपमान	४.५	छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (१६.२), अपराधीहरू (१५.३), परिवारका सदस्यहरू (१४.४), राज्यका सुरक्षानिकाय (६.७)
यौनजन्य हस्तक्षेप	४.४	छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (१७.०), अपराधीहरू (१६.३), परिवारका सदस्यहरू (११.७), राज्यका सुरक्षानिकाय (१०.०)
बालयौनशोषण	३.७	छिमेकी तथा स्थानीय समुदायहरू (२१.२), अपराधीहरू (१६.१), परिवारका सदस्यहरू (८.१), शिक्षक तथा विद्यालयका कर्मचारीहरू (४.९)
यौनजन्य सास्ती	३.६	अपराधीहरू (२३.७), छिमेकीहरू तथा स्थानीय समुदाय (१२.७), राज्यका सुरक्षानिकाय (६.८), परिवारका सदस्यहरू (५.५)
जबर्जस्ती वेश्यावृत्ति	२.१	व्यापारीहरू (१५.३), अपराधीहरू (१२.२), परिवारका सदस्यहरू (९.१), छिमेकी तथा स्थानीय समुदायहरू (७.४)

तालिका - २४ : घरेलु हिंसाका स्वरूपहरू र उत्तरदाताको समुदायमा घट्ने अवस्थाहरू

घरेलु हिंसा	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
दाम्पतिक दुर्व्यवहार	१६.३	६७.०	१२.६	४.१	१००.०	११९०९
बूढापाकाहरूमाथि दुर्व्यवहार	८.६	४६.०	३९.३	६.१	१००.०	११९०९
सासु-ससुराबाट कुटपिट तथा धम्की	८.३	४७.३	३७.९	६.५	१००.०	११९०९
दाइजो	८.०	३३.३	५१.०	७.७	१००.०	११९०९
बालदुर्व्यवहार	५.३	३२.०	५४.३	८.५	१००.०	११९०९
वैवाहिक बलात्कार	३.२	२४.५	५८.५	१३.८	१००.०	११९०९
यौन दुर्व्यवहार तथा बालयौन शोषण	२.२	२१.९	६५.२	१०.६	१००.०	११९०९

५.२.३ बालश्रम तथा सडक बालबालिका

बालअधिकार समूहहरूले बालश्रमको अन्त्यका लागि आफ्नो समुदायमा बालबालिकाको शिक्षामा जोड दिए तापनि आधाजसो उत्तरदाताले सबैभन्दा बढी बालश्रमको प्रयोग (६२.४ प्रतिशत) औद्योगिकीकरण भएका पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रमा हुने गरेका उत्तरदाताहरूले बताएका थिए (तालिका नं. २५) । आफ्नो समुदायमा निरन्तर बालश्रम हुने भनी बताउने उत्तरदाताहरूले बालश्रमका प्रकारहरूमा सामान्यतया घरेलु कामदार, यातायात तथा घरेलु कामदार, होटल-रेस्टुरेन्टका मजदुर आदि हुने गरेको बताएका थिए (आकृति नं. ८) ।

घरेलु काममा लगाउने भन्नेमध्ये भन्डै आधाजसोले आफ्नो घर-परिवारले नै आफ्ना बालबालिकालाई घरेलु काममा लगाउने गरेको पाइयो । व्यापार-व्यवसाय गर्ने व्यक्तिहरूले आफ्नो

खेतिबारी, यातायात-ढुवानी तथा होटल-रेस्टुराँहरूमा बालश्रमको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।^१

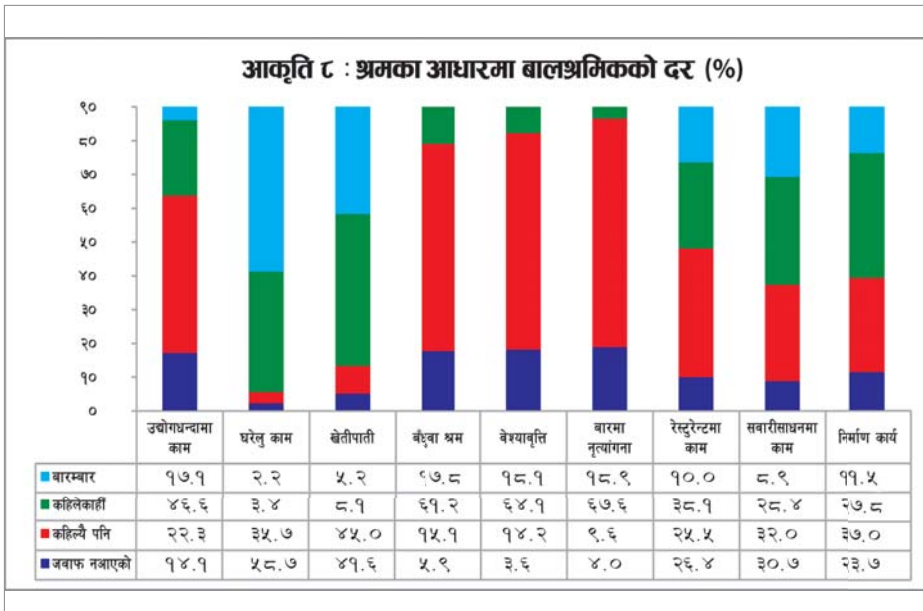
उत्तरदातामध्ये जम्मा २२.१ प्रतिशतले आफ्नो समुदायमा सडक बालबालिकाहरू पाइने गरेको बताए, तर तिनीहरूमध्ये गाउँमा भन्दा शहरी क्षेत्रमा ल्याइने गरेको बताउने अत्याधिक थिए (तालिका नं. २६) । अधिकांश उत्तरदाताले भीख माग्नु, चोर्नु तथा लागू-औषधको सेवन गर्नु यी सडक बालबालिकाको नियमित गतिविधि भएको बताए (तालिका नं. २७) । सडक बालबालिकाहरूको उपस्थिति रहेको बताउने अधिकांश व्यक्तिहरूले यस्तो समस्याको सम्बोधन गर्नु सरकारको दायित्व भएको बताएका छन् ।

१ बालश्रमको प्रयोग गर्ने समूहहरूको पूर्णसूची, अनुसूची- ३ को तालिका क-२८

तालिका-२५ : तपाईंको समुदायमा बालश्रमसँग सम्बन्धित घटनाहरू पाइन्छन् ?
(विकास क्षेत्रका आधारमा प्रतिशत)

क्षेत्र	पाइन्छन्	पाइँदैनन्	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	६२.४	३७.६	१००.०	२२२८
मध्यमाञ्चल	५२.०	४८.०	१००.०	२२२८
पश्चिमाञ्चल	६१.६	३८.४	१००.०	२५४७
मध्यपश्चिमाञ्चल	४५.९	५४.१	१००.०	२४९०
सुदूरपश्चिमाञ्चल	३०.४	६९.६	१००.०	२०९०
जम्मा	५०.९	४९.१	१००.०	११५८३

तालिका - २६ : सर्वसाधारण उत्तरदाता : तपाईंको गाउँ वा शहरमा सडक बालबालिका देखिन्छन् ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
देखिन्छन्	२६२६	२२.१
देखिँदैनन्	८९९८	७५.६
थाहा छैन	२८५	२.४
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - २७ : आफ्नो गाउँ वा शहरमा सडक बालबालिको उपस्थिति देख्ने उत्तरदाता : कस्ता प्रकारका क्रियाकलापमा सडक बालबालिकाहरू संलग्न भएका पाइए ?

क्रियाकलापहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
भीख माग्ने	२१६८	८२.६
चोरी	१८६८	७१.१
लागु औषध सेवन	१६३२	६२.१
लागु औषधको वेचविखन	६१९	२३.६
वेश्यावृत्ति	४३६	१६.६
काममा सक्रिय	७४	२.८
जम्मा	२६२६	

५.२.४ भेदभाव

उत्तरदातामध्ये केवल ३९.७ प्रतिशतले मात्रै आफ्नो समुदायमा कुनै पनि प्रकारको भेदभाव नहुने गरेको बताए । भेदभाव हुन्छ भन्नेहरूले भेदभाव सामान्यतया दलितमाथि हुने गरेको जानकारी दिए (तालिका नं. २८) ।

यसरी, निरन्तर भेदभावमा पर्ने यो उप-समूहमध्येमा महिलाहरू पनि पाइए, जसमा अशिक्षित धेरै पर्छन् (तालिका नं. २९) । 'एकल महिला' (यो शब्दले सामान्यतया विधवा वा सम्बन्धविच्छेद गरेका महिलालाई जनाउँछ) ले पनि अत्याधिक भेदभावको शिकार हुनुपरेको बताए ।

तालिका - २८ : सर्वसाधारण उत्तरदाता - भेदभावको सामना गरिरहेका रूपमा पहिचान भएका समूहहरू

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
दलित	६०७२	५१.०
महिला	४४१५	३७.१
अपाङ्ग	१७२७	१४.५
तेस्रो लिङ्गी	९३२	७.८
जातीय समूह	९९८	८.४
धार्मिक समूह	५९०	५.०
अन्य	१९	०.२
भेदभावबाट मुक्त	४७३०	३९.७
जम्मा	११९०९	१००

तालिका - २९ : उत्तरदाताहरूले पहिचान गरेका उच्च तहको भेदभावको सामना गरिरहेका महिलाहरूको वर्गीकरण

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अशिक्षित	२५३६	६७.८
एकल	६३०	१६.८
दलित	२०३	५.४
ग्रामीण	१६५	४.४
अन्य	११९	३.२
थाहा छैन	८७	२.३
जम्मा	३७४०	१००.०

५.३ सुरक्षा तथा न्यायमा पहुँच

नेपालमा सुरक्षा प्रत्यक्षतः अपराधको जाहेरी दिने प्रक्रियामा पीडितको पहुँचको सुनिश्चितता, मुद्दाको अनुसन्धान प्रारम्भ हुँदादेखि अपनाइने विधिमा विश्वास र अदालतबाट हुने

सुनुवाइ प्रक्रिया (निष्पक्ष तथा पेसागत रूपबाट सञ्चालन हुने) सोभ्रै प्रभावित भएको देखिन्छ । पीडित तथा पीडितका परिवारले बारम्बार बन्द तथा चक्काजाम, सरकारी कार्यालयमा तालाबन्दी, सशस्त्र समूहहरूलाई भाडामा लिने, अपराधीको प्रयोग गर्ने अथवा राजनीतिक दलका कार्यकर्तालाई प्रतिकारमा उतार्ने जस्ता 'न्यायका वैकल्पिक उपाय' खोजेको पाइन्छ ।

धेरै पीडित तथा साक्षीहरूले बदलाको शिकार हुने भयले उजुरी नै गर्दैनन् । किनकि उनीहरूले प्रहरीलाई पक्षपाती हुने, प्रभावकारी नहुने वा राजनीतिक दबाव सहन नसक्ने निकायका रूपमा लिने गर्छन् । कानुनी परामर्शमा सीमित पहुँच तथा अपराधको जाहेरी, अनुसन्धान सम्बन्धी र कानुनी विधि तथा प्रक्रियाका बारेमा सूचनाको कमीले न्यायमा पीडितको पहुँचप्रतिको क्षमतालाई रोक्दोरहेछ । अदालतमाथि मुद्दाहरूको ठूलो भार भएकाले स्थानीय प्रहरी वा नागरिक समाजले विविध प्रकारका समस्या समाधानका उपाय निरन्तर अपनाउने गर्छन् । कतिपय मुद्दा-मामिलामा पीडित र तिनका साक्षीले 'महँगो न्याय' मा भर पर्नुपर्ने हुन्छ । एक उत्तरदाताका अनुसार उनले प्रहरीमा अपराधको जाहेरी दिँदा कारवाहीका लागि पैसा बुझाउनुपरेको थियो ।

५.३.१ सुरक्षामा पहुँच

नेपाल प्रहरी तथा सुरक्षामा अभ्रैसम्म सबैको समान पहुँच पुगेको छैन । सबै समुदायहरूमा नेपाल प्रहरीलाई उपस्थिति जनाउन पर्याप्त मानवीय तथा साधन-स्रोतको अभावका कारण मुस्कल देखिन्छ (तालिका

नं. ३०) । जाति, वर्ग, लिङ्ग तथा जातीयताजस्ता लामो समयदेखि विद्यमान सामाजिक मान्यता तथा परम्परागत-व्यवहारले पनि नेपाल प्रहरीले प्रदान गर्न सक्ने जनताको सुरक्षामा उनीहरूको पहुँच सीमित हुन गएको पाइन्छ । उत्तरदाताका अनुसार, गरिबी नै यस्तो तत्त्व हो, जसले पहुँचमा नराम्ररी असर पार्दछ । महिला, दलित समुदाय तथा तेस्रो लिङ्गीको पहुँच कम भएको पाइयो । कतिपय अवस्थामा त उनीहरूको नेपाल प्रहरीमा पहुँच नै नभएको पाइयो (तालिका नं. ३१) ।

द्वन्द्वउपान्त अवस्थाका नयाँ सरकारी नीतिले परम्परागत रूपले सीमान्तकृत समूहहरूको सरकारी निकायमा समावेशीकरण तथा प्रतिनिधित्वको बृद्धि हुने अपेक्षा राख्छ । यी नीतिहरू सरकारी-सेवाप्रति पहुँच पुऱ्याउन सहयोग पुग्ने र समान रोजगारीको अवसर सुनिश्चित गर्नेतर्फ उन्मुख छन् । यी नीतिहरूको कार्यान्वयनमा समय लाग्ने भए पनि नेपाल प्रहरी राज्यको एउटा यस्तो संस्था हो, जसले सम्पूर्ण समुदायको प्रतिनिधित्व बढाउन प्रहरीको भर्नानीतिमा परिवर्तन गरिसकेको छ ।

यद्यपि, अधिकांश मानिस नेपाल प्रहरीमा आफ्नो समुदायको प्रतिनिधित्व भएको छ भन्नेमा विश्वास गर्दैनन् (तालिका नं. ३२) । बाहुन वा क्षेत्री भनेर पहिचान दिने उत्तरदातामध्ये धेरैलाई नेपाल प्रहरीमा अधिकांशतः आफ्ना समुदायको प्रतिनिधित्व छ भन्ने लाग्छ भने सम्पूर्ण सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये ५२.२ प्रतिशत उत्तरदाता नेपाल प्रहरीमा आफ्नो समुदायको प्रतिनिधित्व नभएको ठान्छन् । थारू, दलित, मधेसी, तथा जनजातिका उत्तरदातालाई नेपाल प्रहरीमा आफ्ना समुदायको

प्रतिनिधित्व छ, भन्ने कुरामा नितान्तै कम विश्वास छ ।^८ ती समुदाय, जसलाई नेपाल प्रहरीमा आफ्ना समुदायको प्रतिनिधित्व नभएको विश्वास छ, तिनीहरू प्रहरीसमक्ष जाने वा अपराधको जाहेरी विरलै दिने गर्छन् र कानूनको पालना गर्ने सम्भावना पनि कम रहन्छ । राजनीतिमा लागेका आफूलाई थारू समुदायको भनी परिचय दिने एक विद्यार्थीले सर्वेक्षणको क्रममा भने, 'यो ठाउँमा थारू समुदायको बाहुल्यता भएकाले भविष्यमा नेपाल प्रहरीमा थारू समुदायका अधिकतम सङ्ख्यामा समावेश गरिनुपर्छ, नत्र हामी प्रहरीको आदेशपालन गर्न बाध्य हुनेछौं।'^९

तालिका - ३० : सर्वसाधारण उत्तरदाता - नेपाल प्रहरीबाट पुऱ्याइएको संरक्षणमा सम्पूर्ण व्यक्ति वा समूहलाई समान प्रकारको पहुँच उपलब्ध छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	४५८२	३८.५
छैन	६८०२	५७.१
थाहा छैन	५२५	४.४
जम्मा	११९०९	१००.०

८ तेह्र प्रतिशतभन्दा बढी उत्तरदाताहरूले आफूलाई स्वपरिचित गराएको जातजातिको आधारमा दिएको जवाफ, अनुसूची- ३ को तालिका क - ३१

तालिका - ३१ : नेपाल प्रहरीद्वारा पुऱ्याइएको संरक्षणमा समान पहुँच नभएको विश्वास गर्ने समूहहरू

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
विपन्न मानिस	६०३४	८८.७
दलित	३६७२	५४.०
महिला	३५७९	५२.६
तेस्रो लिङ्गी	८४३	१२.४
अपाङ्गता भएका	११३२	१६.६
जम्मा	६८०२	

तालिका - ३२ : तपाईंको समुदायको नेपाल प्रहरीमा पर्याप्त प्रतिनिधित्व भएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	४३५५	३९.२
छैन	६७५५	६०.८
जम्मा	११११०	१००.०

५.३.२ नेपाल प्रहरीको जवाफदेहिता

नेपाल प्रहरीको आधिकारिक नीतिअन्तर्गत प्रहरीप्रति सर्वसाधारणको धारणा बुझ्न र जाहेरी लिन प्रहरीचौकीमा विशेष व्यक्ति राखिएको भए तापनि कुनै जाहेरी गर्नुपरेमा कोसँग बोल्नुपर्ने भन्ने विषयमा ज्यादै कम उत्तरदाताले मात्र वास्तविक रूपमा बुझेका रहेछन् । अधिकांश उत्तरदाता अर्थात् ५५.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीका बारेमा कुनै उजुरी भएमा कोसँग सम्पर्क गर्ने थाहा भएको दाबी गरे (तालिका नं. ३३), तर सो उत्तरदातामध्ये ज्यादै कम २.६ प्रतिशतले मात्रै उजुरी सुन्ने सही प्रहरी कर्मचारीलाई चिन्न सकेको बताए भने बाँकी उत्तरदाताले त्यस्ता अधिकारीमा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, 'प्रमुख

प्रहरी अधिकृत' वा 'उच्च अधिकारी' वा गृह-मन्त्रालयलाई औल्याए ।

प्रहरीको आचरणका सम्बन्धमा सम्बोधन गर्नका लागि कस्तो प्रकारको संयन्त्रलाई विश्वास गर्नुहुन्छ, भन्ने प्रश्नको उत्तरमा पाँचमध्ये एकले यस्ता कानून अथवा कार्यविधिले प्राथमिकता पाउनुपर्नेतर्फ सङ्केत गरे, जसबाट अधिकारको दुरुपयोग वा भ्रष्टाचार भएमा कडा कारबाही गर्न सकियोस् । तर, यी उत्तरदाताले कुनै प्रहरी कर्मचारीमाथि आचरणसम्बन्धी आरोप लागेमा हालको परिस्थितिमा नितान्त कम कारबाही हुने गरेको बताए । दसमध्ये एक उत्तरदाताले मात्रै स्थानीय प्रशासन, नागरिक समाज

तथा नेपाल प्रहरी समावेश भएको उजुरी सुन्ने एक प्रकारको मिश्रित प्रणाली हुनुपर्ने सुझाव दिए (तालिका नं. ३४) ।

तालिका - ३३ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - तपाईंलाई नेपाल प्रहरीको काम वा आचरणका सम्बन्धमा उजुरी गर्नुपरेमा कससँग सम्पर्क राख्नुपर्छ, भन्ने जानकारी छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	६३७३	५५.६
छैन	५०८६	४४.४
जम्मा	११४५९	१००.०

तालिका - ३४ : नेपाल प्रहरीका पदाधिकारीहरूको आचरणका सम्बन्धमा कुन प्रकारको उजुरी व्यवस्था भएमा तपाईं विश्वस्त हुन सक्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पुरस्कार तथा दण्ड पद्धति, घटुवा र भ्रष्टाचारमा आरोपितको पारिश्रमिकमा रोक	१२५८	१९.७
नागरिक समाज, नेपाल प्रहरी र राजनीतिक दलहरूको संयन्त्र	६४३	१०.१
नेपाल प्रहरीको आन्तरिक संयन्त्र	४३१	६.८
निष्पक्ष सुनुवाइ संयन्त्र र स्वतन्त्र प्रहरी आयोग	४१२	६.५
जनताप्रति उत्तरदायी	१९०	३.०
स्थानीय संयन्त्र	१७६	२.८
उजुरी दायरीका लागि नेपाल प्रहरीमा अलग निकाय	१६०	२.५
सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको संयन्त्र	१३०	२.०
आवधिक सुपरिवेक्षण	११४	१.८
स्थानीय बृद्धिजीवी	११०	१.७
वर्तमान संयन्त्रको सबलीकरण	९०	१.४
अन्य*	७४९	१०.४
थाहा नभएको	१९१०	३०.०
जम्मा	६६७३	१००.०

* अन्यमा विविध प्रकारका जवाफ समेटिएका छन्, जसलाई १ प्रतिशतभन्दा कम उत्तरदाताले उल्लेख गरेका थिए ।

५.३.३ सूचनामा पहुँच

नेपाल प्रहरीले सर्वसाधारणलाई प्रहरीका गतिविधिका बारेमा जानकारी गराउन सन् १९५५ देखि नै रेडियो नेपाल तथा नेपाल टेलिभिजनबाट नियमित रूपमा कार्यक्रम चलाइरहेको छ। सम्पूर्ण उत्तरदातामध्ये भन्डै आधा (४९.२ प्रतिशत) ले मात्रै यी कार्यक्रम सुनेका वा हेरेका रहेछन् र तिनीहरूमध्ये ९६.८ प्रतिशतले प्रस्तुत कार्यक्रम सूचनामूलक तथा उपयोगी भएको बताए भने खासगरी अपराध तथा सुरक्षा, प्रहरीका गतिविधि तथा तिनीहरूको उत्तरदायित्व एवम् लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी कार्यक्रम उपयोगी भएको बताए।

रेडियो कार्यक्रम देशका अधिकांश भागमा उपलब्ध छ भने जनचेतना अभिवृद्धिसम्बन्धी एउटा सशक्त माध्यमका रूपमा आमनागरिकका माझ स्थापित भइसकेको छ, जसले सुरक्षा तथा न्यायमा सर्वसाधारणको पहुँचका निमित्त क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी सूचना प्रदान गरिरहेको देखिन्छ।

सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाता तथा सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीहरूले सुरक्षा सचेतना, नियम एवम् कानूनको जानकारी र नियमित रूपमा प्रहरीको कर्तव्य जस्ता सूचना पाइरहनु आफ्नो समुदायका निमित्त निकै उपयोगी भएको महसुस गरे। त्यस्तै, स्थानीय सरकार तथा विद्यालयमा नागरिक दायित्वका अलावा कानून तथा प्रहरीको भूमिकासम्बन्धी सूचनाप्रवाहले आमनागरिकलाई सूचित हुने सूचनामा सहयोग गरेको पाइयो। सूचनाको प्रवाहसम्बन्धी अर्को भाग 'नेपाल प्रहरी-जनताको भूमिका तथा जिम्मेवारी' (भाग ५.४.३) मा थप विश्लेषण गरिएको छ।

५.३.४ पीडित तथा साक्षीको धारणा

स्वयम् अपराधका शिकार बनेका वा तिनको साक्षी बसेका कूल ९९५ उत्तरदातामध्ये ३०.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीमा उजुरी दर्ता गराएनन्। सर्वसाधारणहरू उनीहरूको प्रहरीमा कुनै पहुँच नभएको र प्रहरीले या त समस्याको सम्बोधन गर्न नचाहने वा जाहेरीउपर कारवाही गर्न सक्षम नभएका कारण प्रहरीमा अपराधको जाहेरी दिन हिचकिचाउँछन् (तालिका नं. ३५)।

नेपाल प्रहरीमा जाहेरी नदिनेमध्ये ४२.६ प्रतिशतले समस्या समाधानका निमित्त वैकल्पिक न्यायका उपायतर्फ लागेका पाइन्छन्। यीमध्ये भन्डै ४० प्रतिशत उत्तरदाता राजनीतिक दल वा तीसँग आबद्ध युवा सङ्घ-संस्थासँग र ३५ प्रतिशत गैह्र-सरकारी संस्थासमक्ष पुगेका पाइन्छन् (आकृति नं. ९)। यसरी वैकल्पिक उपायको खोजीमा लाग्नेहरूमध्ये ५९.८ प्रतिशतले सकारात्मक नतिजा हात पारेको बताए (तालिका नं. ३६)। विवादको ठाडो समाधान गरेकामा वा सुरक्षा प्रदान गर्न सकेकामा वा अपराध अनुसन्धान तथा अभियुक्तलाई रिहा गर्नका लागि प्रहरीमाथि दबाव दिनुको दोष राजनीतिक दल, गैह्र-सरकारी संस्था र व्यक्तिहरूलाई जान्छ।

मानव ओसार-पसारविरुद्ध सक्रिय नागरिक समाज संस्थाहरूको एउटा ठूलो बहुमत (८४.१ प्रतिशत) ले नेपाल प्रहरीसमक्ष जाहेरी दिनका लागि पीडितलाई सहयोग पुऱ्याउँछन्।^९ यसरी पीडितलाई नेपाल प्रहरीसमक्ष पुऱ्याउने र मानव ओसार-पसारविरुद्ध उजुरी दिने नागरिक समाजका उत्तरदाताहरूको प्रतिक्रियामा प्रहरीको कामकारवाही सकारात्मक र सन्तोषजनक भएको

९ हेर्नुहोस् अनुसूची-३ को टेबल क - ३२

पाइयो । पीडितको प्रतिनिधित्व गर्ने कानुन व्यवसायीहरूले नेपाल प्रहरीले इज्जतपूर्वक पीडितहरूलाई व्यवहार गरेको र नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले आफूलाई अनुमति भएसम्मको हदैसम्मको सूचना आदानप्रदान गरेको तथा कानुन व्यवसायीहरूको प्रश्न तथा चासोमा ध्यान दिएको बताए ।

प्रक्रियालाई अगाडि बढाउने सिलसिलामा मानव ओसार-पसारविरुद्ध लागेका संस्था र नेपाल प्रहरीका बीचमा आपसी सम्पर्क बढाउन र पीडितहरूको पहुँच नेपाल प्रहरीमा सुनिश्चित गर्ने तथा उनीहरूले प्रहरीमा सहजता महसुस गर्नाका लागि नेपाल प्रहरीको उजुरी दर्ता गर्ने संयन्त्रको सुधार गर्न चाहेको देखियो । चेलीबेटी बेचबिखनविरुद्ध कार्यरत संस्थाहरू, कानुनी समुदाय र नेपाल प्रहरीका बीचमा बढ्दो समन्वय तथा सहयोग पीडितलाई दिने सेवामा सुधारका लागि उपायका रूपमा पहिचान गरेका छन् । तथापि, मानव ओसार-पसारसँग सम्बन्धित ८७.७ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले नेपाल प्रहरीलाई थप अनुसन्धानात्मक उपकरणका अलावा साधनस्रोत तथा मानवीय शक्ति आवश्यक रहेको बताएका छन्, जसको अभावमा नेपाल प्रहरी प्रभावकारी ढङ्गबाट उक्त ओसार-पसारविरुद्धमा लड्न तथा उक्त मार्ग रोक्नमा सक्षम नहुने गरेको पाइयो (तालिका नं. ३७)।^{१०}

नेपाल प्रहरीमा जाहेरी लेखाउन जाने पीडित तथा तिनका साक्षीमध्ये ४१ प्रतिशतले अपराधको जाहेरी दिन वा उजुरी दर्ता गर्न तेस्रो पक्षको प्रयोग गर्नुपरेको बताए।^{११}

१० अनुसूची-३ को टेबल क - ३३

११ अनुसूची-३ को टेबल क - ३४

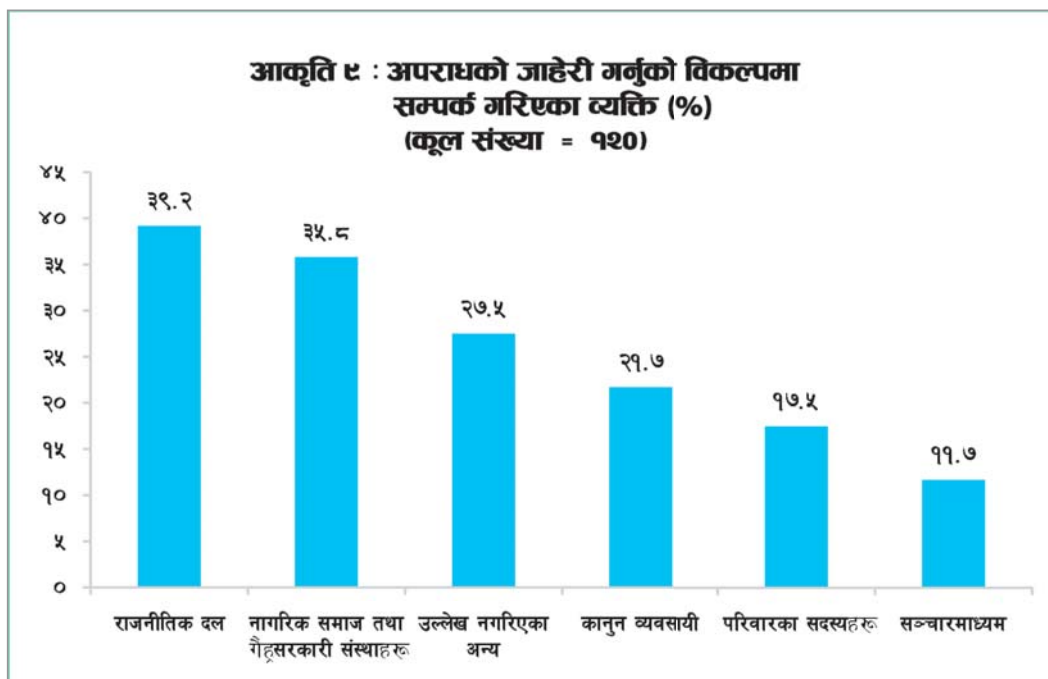
अधिकांश नेपाल प्रहरीसमक्ष जान तेस्रो पक्ष चाहिने विश्वास गर्छन् भने अन्यलाई तेस्रो पक्षबिना नेपाल प्रहरीमा गएमा सहयोग पाइन्न वा नेपाल प्रहरीले आफ्नो कुरा सुन्दैन भन्ने लाग्यो वा उजुरी गर्ने विधिका बारेमा जानकारी नभएकाले वा प्रहरीसँग एकलै कुरा गर्न अप्ठेरो लाग्ने भएकाले तेस्रो पक्षको प्रयोग गरेको पाइयो (तालिका नं. ३८) । केही पीडित तथा तिनका साक्षीले तेस्रो पक्षका रूपमा कानुन व्यवसायीलाई प्रयोग गरेको पाइयो भने अधिकांश राजनीतिक दल वा नागरिक समाजसमक्ष गएको पाइयो । तेस्रो पक्षको प्रयोग गर्ने अधिकांश मानिसहरू त्यसको परिणामप्रति सन्तुष्ट भएको देखिए भने उनीहरूलाई नेपाल प्रहरीले व्यक्तिगत रूपमा भन्दा तेस्रो पक्षको प्रयोग गर्दा बढी इज्जतसाथ हेरेको अनुभव गरे र त्यसरी नै आफ्नो व्यक्तिगत सुरक्षा हुँदोरहेछ भन्ने धारणा पनि बनाए (आकृति नं. १०)।^{१२} त्यसको ठीक उल्टो, तेस्रो पक्ष प्रयोग नगर्ने अधिकांश मानिसहरू सन्तुष्ट हुन नसकेको पाइयो । किनकि उनीहरूले आफूलाई प्रहरीले बेवास्ता वा अपमान गरेको ठाने वा उनीहरूसँग घुस मागेको बताए (तालिका नं. ३९ र ४०) ।

अधिकांश पीडित र तिनका साक्षीले प्रहरीचौकीमा प्रथमतः अपराधको जाहेरी दिँदा कोसँग कुरा गर्ने सम्बन्धमा जानकार रहेको बताए । किनकि, तिनीहरूले आवश्यक परेको बखत प्रहरीसँग सोधपूछ गर्न पाएका थिए वा अधिकृतसँग भेटघाट गर्ने समय पाएका थिए (तालिका नं. ४१) ।

१२ अनुसूची- ३ को तालिका क- ३५

तालिका - ३५ : नेपाल प्रहरीमा अपराधको जाहेरी नगर्नुका पछ्याडि पीडित तथा साक्षीका कारण

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीबाट सहयोग पाउनेमा म विश्वस्त छैन	८५	२८.६
नेपाल प्रहरीले मलाई पीडकबाट संरक्षण गर्छ भन्नेमा विश्वस्त हुन सकिँन	५६	१८.९
मेरो गाउँ वा शहर नजिक नेपाल प्रहरीको उपस्थिति छैन	५५	१८.५
नेपाल प्रहरीसमक्ष जान मैले सहज महसुस गरिँन	४५	१५.२
नेपाल प्रहरीमा कसरी उजुरी दायर गर्ने मलाई थाहा छैन	३१	१०.४
स्थानीय तहमा नै विवादको समाधान भएकाले	३१	१०.४
नेपाल प्रहरीमा मैले पैसा बुझाउनुपर्थ्यो	१९	६.४
मेरो समस्याका बारेमा सुनुवाइ नहुन सक्थ्यो	११	३.७
अन्य	३१	१०.४
जम्मा	२९७	

तालिका - ३६ : नेपाल प्रहरीसमक्ष नगएका र वैकल्पिक समूह वा व्यक्ति प्रयोग गरेका पीडित तथा साक्षीहरू - उक्त व्यक्ति वा समूहले चाहेको परिणाम प्राप्त गरेको पाइयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पाइयो	७०	५९.८
पाइएन	४७	४०.२
जम्मा	११७	१००.०

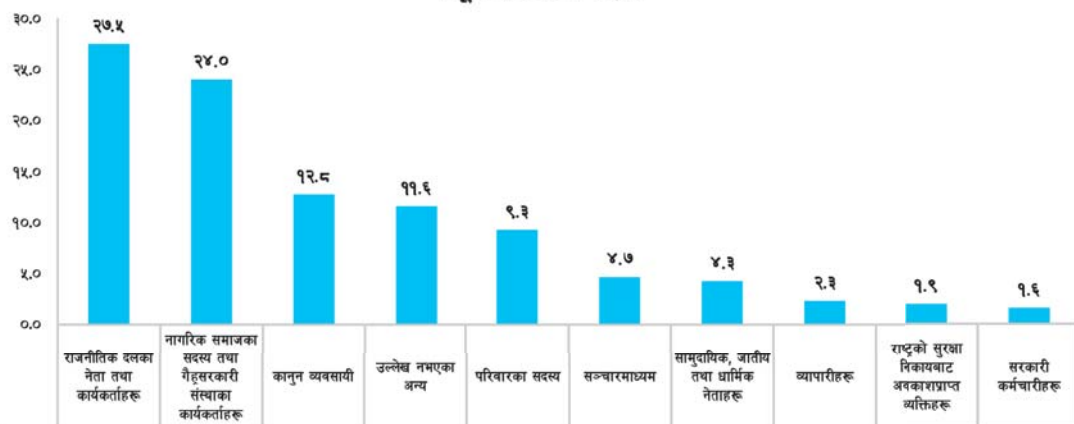
तालिका - ३७ : नागरिक समाजअर्न्तगत चेलिबेटी बेचबिखनका विरुद्धमा कार्यरत व्यक्तिहरूबाट नेपाल प्रहरीलाई थप स्रोतको आवश्यकता महसुस गरिएका सूचनाहरू - नेपाल प्रहरीका लागि कस्ता प्रकारका थप स्रोतको आवश्यकता छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
बेचबिखनविरुद्ध प्रशिक्षण	३३	४६.५
अनुसन्धानसम्बन्धी साधन	१८	२५.४
मानव स्रोत	१४	१९.७
आधुनिक प्रविधि	५	७.०
अन्य साधनहरू	१	१.४
जम्मा	७१	१००.०

तालिका - ३८ : नेपाल प्रहरीसमक्ष जानका लागि तेस्रो पक्ष उपयोग गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - नेपाल प्रहरीसमक्ष जानका लागि तेस्रो पक्ष किन प्रयोग गर्नुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
तेस्रो पक्षलाई उपयोग गर्नु अनिवार्य छ भन्ने लाग्यो	१४५	५४.१
अन्यथा म सहयोग पाउँथे भन्ने विश्वस्त हुन सकिनँ	९२	३४.३
अपराधको उजुरी कसरी दायर गर्नुपर्छ भन्ने थाहा थिएन	८४	३१.३
नेपाल प्रहरीसँग एकलै कुरा गर्न मैले सहजता महसुस गरिनँ	६५	२४.३
नेपाल प्रहरीलाई म प्रभावित पार्न वा आफ्नो पक्षमा पार्न चाहन्थेँ	२३	८.६
नेपाल प्रहरीसँग कुरा गर्न म डराउँछु	२१	७.८
अन्य	२९	१०.८

आकृति १० : नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको जाहेरी दिन प्रयोग गरिएको तेस्रो पक्ष (%)
(कूल संख्या = २५८)

तालिका - ३९ : नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको उजुरी दायर गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - अपराध वा घटनाको उजुरी नेपाल प्रहरीसमक्ष दायर गर्दा तपाईंमाथि नेपाल प्रहरीबाट कस्तो व्यवहार भयो ?

जवाफ	तेस्रो पक्ष प्रयोगकर्ता (प्रतिशत)	तेस्रो पक्ष प्रयोग नगर्ने (प्रतिशत)
अत्यन्त राम्रो	३.२	६.२
राम्रो	३०.३	३३.०
सामान्य	४३.०	३८.४
नराम्रो	१४.७	१३.५
अत्यन्त नराम्रो	८.८	८.९
जम्मा	२५१	३७०

तालिका - ४० : नेपाल प्रहरीमा अपराधका सम्बन्धमा उजुरी गर्न गएको समयमा अत्यन्त नराम्ररी, नराम्ररी वा औसत रूपमा व्यवहार गरिएका पीडित तथा साक्षीहरू - तपाईंमाथि अत्यन्त नराम्ररी, नराम्ररी वा औसत रूपमा, कस्तो व्यवहार भएको थियो ?

जवाफ	तेस्रो पक्ष उपयोगकर्ता (प्रतिशत)	तेस्रो पक्ष उपयोग नगर्ने (प्रतिशत)
मलाई बिनासहयोग घर जान भनिएको थियो	३५.२	२८.६
मलाई बेवास्ता गरिएको थियो	७३.६	८१.०
मसँग पैसा मागियो वा पैसा दिनु आवश्यक भएको सङ्केत गरिएको थियो	३०.८	२१.४
ममाथि सम्मानजनक व्यवहार गरिएको थिएन	४७.३	५२.४
मेरो शैक्षिक स्तर नभएको कारण मैले सहयोग नपाएको महसुस गरेको थिएँ	१७.६	२०.६
मेरो जात वा जातीयताका कारण सहयोग नपाएको महसुस गरेको थिएँ	३९.६	२३.०
नेपाल प्रहरीबाट ममाथि दुर्व्यवहार भयो	७.७	१४.३
जम्मा	९१	१२६

तालिका - ४१ : अपराधका सम्बन्धमा उजुरी गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - अपराधका सम्बन्धमा उजुरी दायर गर्नका लागि नेपाल प्रहरीको कार्यालयमा कससँग कुरा गर्ने भन्ने जानकारी थियो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
थियो	४४२	७६.७
थिएन	१३४	२३.३
जम्मा	५७६	१००.०

५.३.५ नेपाल प्रहरीको अनुसन्धानप्रतिको धारणा

नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको जाहेरी दिने उत्तरदातामध्ये ६५.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीले तत्काल अपराधको अनुसन्धान गरेको बताए (तालिका नं. ४२) । अनुसन्धान प्रक्रियाप्रतिको सन्तुष्टिको तह पीडित र तिनका साक्षीहरूको अनुसन्धान प्रक्रिया निष्पक्षतापूर्वक वा बिनापूर्वाग्रह सम्पन्न भएको अनुभूति, पीडित वा

तिनका साक्षीहरूसँगको कुराकानीको तह तथा उत्तरदायित्व बहन वा त्यसमा राजनीतिक दलको संलग्नता समेतमा निर्भर गर्दोरहेछ । अदालतमा मुद्दा दर्ता गर्ने प्रक्रियामा हुने ढिलाइले असन्तुष्टि ल्याउने गर्दछ । कुनै भ्रष्टाचार मुद्दामा उजुरी गरिए तापनि केवल ७.३ प्रतिशत उत्तरदाताले नेपाल प्रहरीमा अनुसन्धान प्रक्रियाको सुनिश्चितता गर्न कसैलाई पैसा तिर्नुपर्ने वा कसैको पक्षपोषण गर्नुपरेको रहेछ (तालिका नं. ४३) ।

मुद्दाको अनुसन्धान नभएको अवस्थामा नेपाल प्रहरीमा अपराधको जाहेरी दिने उत्तरदातामध्ये केवल १६.३ प्रतिशतलाई मात्र किन मुद्दाको कारवाही गरिएन भन्ने जानकारी गराएको पाइयो । नेपाल प्रहरीले दिएका कारणमा उत्तरदाताको भनाइअनुसार मुद्दाको अनुसन्धान नगर्न राजनीतिक दबाव आयो, मुद्दा अधि बढाउन नेपाल प्रहरीसँग समय नभएको वा साधनस्रोत नभएको भन्ने जवाफ आउने गर्दथ्यो । केही उत्तरदाताले यहाँसम्म दोषारोपण गरे कि अभियुक्त पक्ष प्रहरीको साथी भएका कारण वा नेपाल प्रहरीले उनीहरूमाथि पक्षपातपूर्ण व्यवहार गरेकाले मुद्दाको अनुसन्धान हुन सकेन ।^{१३}

अपराधको जाहेरी दिने भन्डै सबैजसो पीडित तथा तिनका साक्षीहरू मुद्दाको अनुसन्धान नगर्नमा नेपाल प्रहरीले दिने गरेका कारणप्रति सन्तुष्ट देखिएनन् । नेपाल प्रहरीबाट मुद्दाको अनुसन्धान नगरिएका ती उत्तरदाताले नेपाल प्रहरी भ्रष्टाचारमा लिप्त, मोलाहिजायुक्त तथा राजनीतिबाट अभिप्रेरित भएको बताएका छन् । तथापि, नेपाल प्रहरीमा अपराध जाहेरी दिने पीडित तथा तिनका साक्षीमध्ये ३६ प्रतिशतलाई नेपाल प्रहरीले तिनीहरूका मुद्दामामिलामा राम्रै भूमिका खेल्थे भन्ने लागेको छ भने उत्तरदातामध्ये एउटा ठूलै समूहले वर्तमान परिस्थितिमा नेपाल प्रहरीको काम राम्रो भए पनि सुधार गरिनु आवश्यक भएको जनाएका छन् (तालिका नं. ४४) ।

नेपाल प्रहरीको जवाफी कारवाहीप्रति असन्तुष्ट तथा अपराधको उजुर दायर गर्ने पीडित एवम् तिनका साक्षीहरूले राजनीतिक दबाव, राजनीतिक हस्तक्षेप तथा भ्रष्टाचार जस्ता

तीनवटा मुख्य पक्षले प्रहरीलाई राम्रो काम गर्नबाट रोकेको बुझेका छन् । यसका अलावा अन्य उत्तरदाताले नेपाल प्रहरीमा घट्टो मनोबल, अपर्याप्त साधन-स्रोत तथा प्रहरी र जनताबीचको कमजोर सम्बन्धको कारणबाट त्यसो हुने गरेको जनाएका छन् (तालिका नं. ४५) ।

नेपाल प्रहरी लक्षित पेसागत समूहका उत्तरदाताहरूले अपराध अनुसन्धान प्रक्रियामा सुधार गर्नका लागि अपराध अनुसन्धानसम्बन्धी विशेष तालिम-प्रशिक्षण, अपराध स्थलको सुरक्षासम्बन्धी आधारभूत तालिम, अपराध अनुसन्धानसम्बन्धी आधारभूत तालिम र विधिविज्ञान (फरेन्सिक) सँग सम्बन्धित साधन-स्रोतको व्यवस्था गर्नुपर्ने टङ्कारो आवश्यकता भएको बताए (तालिका नं. ४६) । नेपाल प्रहरीका आधाभन्दा बढी उत्तरदाताहरूका अनुसार आधुनिक प्रविधि प्राप्त गर्नु, विशेष अपराध विधिविज्ञान इकाई खडा गर्नु र अपराध अनुसन्धानमा सरकारी वकिलसँग संयुक्त रूपमा तालिमको व्यवस्था गर्नु नितान्तै जरुरी देखिन्छ ।

नेपाल प्रहरीका अधिकांश वरिष्ठ अधिकृतहरूका अनुसार नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका कार्यालयहरूका बीचमा समन्वय सबलीकरण गरिनुपर्ने आवश्यकता औल्याए । तथापि, नेपाल प्रहरीमा गरिएको सर्वेक्षणका उत्तरदाताहरूले वर्तमान समन्वय सन्तोषजनक रहेको बताए भने २३.३ प्रतिशतले मात्र सम्बन्ध सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखेका छन् (तालिका नं. ४७) ।

समन्वयको मात्रामा वृद्धि गर्नु, सम्बन्ध बढाउनका लागि अन्तरक्रियामा सहभागी हुनु, पारदर्शिता तथा सूचना आदानप्रदानमा अभिवृद्धि गरिनुले नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका बीचमा कार्यगत सम्बन्ध बढाउने विविध

१३ अनुसूची- ३ को तालिका क - ३८

उपायहरूमा बढावा दिइनुपर्दछ (तालिका नं. ४८) । नेपाल प्रहरी तथा कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिकातर्फका उत्तरदाताहरूको बहुमत सङ्ख्या (६२.१ प्रतिशत र ५९.९ प्रतिशत क्रमशः) लाई दुवै संस्थाको सीप-क्षमता बढाउने र आपसी समझदारीमा सुधार गर्नका लागि मुद्दाको अनुसन्धान, मुद्दा दर्ता तथा पुर्पक्ष प्रक्रियाका सम्बन्धमा नेपाल प्रहरी र सरकारी वकिलहरूको बीचमा संयुक्त अपराध अनुसन्धान तालिम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिकातर्फका पेसागत लक्षित समूहका उत्तरदातामध्ये भन्डै दुईमा एका अनुसार संयुक्त अनुसन्धानले सम्भवतः न्यायप्रणाली र नेपाल प्रहरीबीचको समन्वयमा महत्त्वपूर्ण तवरले सुधार आउन सक्छ।^{१४}

तालिका - ४२ : अपराधका सम्बन्धमा नेपाल प्रहरीसमक्ष उजुरी दायर गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - नेपालबाट प्रहरीबाट घटनाको अनुसन्धान भयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
भयो	४१२	६५.६
भएन	१३७	२१.८
थाहा छैन	७९	१२.६
जम्मा	६२८	१००.०

तालिका - ४३ : नेपाल प्रहरीसमक्ष घटनाका सम्बन्धमा उजुरी दायर भएको र नेपाल प्रहरीबाट घटनाको अनुसन्धान भएका पीडित तथा साक्षीहरू - घटनाको अनुसन्धानका लागि तपाईंले नेपाल प्रहरीमा कसैलाई पैसा तिर्नुभयो वा सहयोगको वचन दिनुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
तिरिँ वा दिएँ	२१	७.३
तिरिँ वा दिइँ	२६६	९२.७
जम्मा	२८७	१००.०

तालिका - ४४ : नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको उजुरी दायर गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - नेपाल प्रहरीले तपाईंले उजुरीमाथि सम्बोधन गर्ने क्रममा नेपाल प्रहरीबाट भएको कार्य कस्तो पाउनुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त राम्रो	५९	१०.४
राम्रो	१४५	२५.६
क्षमता अनुसार राम्रो पाएँ, तर सुधारको आवश्यकता छ	१९१	३३.७
नराम्रो	१७२	३०.३
जम्मा	५६७	१००.०

१४ अनुसूची- ३ को तालिका क - ३९

तालिका - ४५ : नेपाल प्रहरीसमक्ष उजुरी दायर गरेपछि नेपाल प्रहरीबाट सम्बोधन हुने क्रममा उनीहरूको कार्य क्षमताअनुसार राम्रो पाएको वा नराम्रो पाउने पीडित तथा साक्षीहरू - नेपाल प्रहरीलाई उच्चस्तरको जिम्मेवारी निर्वाह गर्नका लागि अवरोध पुऱ्याउने पक्ष के पाउनुभयो ?

कारक पक्षहरू	उल्लेखनीय	सामान्य	कुनै पनि नभएको	नवाफ नआएको	जम्मा	कूलसंख्या
राजनीतिक दबाव	६३.२	१६.७	०.०	२०.१	१००	५०८
भ्रष्टाचार	६१.६	१८.५	०.०	१९.९	१००	५०८
राजनीतिक हस्तक्षेप	६०.२	१८.७	०.०	२१.१	१००	५०८
कमजोर मनोबल	५१.६	२५.०	०.०	२३.४	१००	५०८
विधिविज्ञान तथा अनुसन्धानमूलक साधनहरूको अपर्याप्तता	४७.२	२८.७	०.०	२४.०	१००	५०८
पर्याप्त प्रशिक्षण	४६.३	३०.९	०.०	२२.८	१००	५०८
प्रहरी तथा नागरिकबीचमा कमजोर सम्बन्ध	४५.७	२९.१	०.०	२५.२	१००	५०८
पूर्वाग्रह	४४.१	३२.१	०.०	२३.८	१००	५०८
अपर्याप्त प्राविधिक साधन	४३.३	३०.५	०.०	२६.२	१००	५०८
नेपाल प्रहरीमा जात तथा जातीय प्रतिनिधित्वको अभाव	४१.७	२९.५	०.०	२८.७	१००	५०८
अपर्याप्त कानुनी संरचना	३८.४	३६.२	०.०	२५.४	१००	५०८
पुराना कानूनहरू	३७.६	३४.६	०.०	२७.८	१००	५०८
अपर्याप्त मानव स्रोत	३५.६	३९.८	०.०	२४.६	१००	५०८
साक्षीबाट सहयोगको अभाव	३३.९	३८.०	०.०	२८.१	१००	५०८
व्यापक असुरक्षाका कारण समयको अपर्याप्तता	३२.९	३६.६	०.०	३०.५	१००	५०८
आर्थिक स्रोतको अभाव	३०.९	४१.१	०.०	२८.०	१००	५०८
नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका बीचमा कमजोर सम्बन्ध	२८.९	३६.६	०.०	३४.४	१००	५०८
जनताको दबाव	२७.४	३७.६	०.०	३५.०	१००	५०८
कार्यालय तथा इकाई कार्यालयको जीर्ण अवस्था	२६.०	३९.२	०.०	३४.८	१००	५०८
नेपाल प्रहरीका लागि अपर्याप्त तलब	२५.४	३८.६	०.०	३६.०	१००	५०८

तालिका - ४६ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - अपराध अनुसन्धान प्रक्रियामा सुधारको आवश्यकता

सुधार	उल्लेखनीय	सामान्य	कति पनि नभएको	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
अपराध अनुसन्धानसम्बन्धी विशेषाधीकृत प्रशिक्षण	७५.८	१४.३	१.६	८.३	१००.०	६७८
अपराधस्थलको सुरक्षासम्बन्धी आधारभूत प्रशिक्षण	७१.४	१८.४	१.३	८.८	१००.०	६७८
अपराध अनुसन्धानसम्बन्धी आधारभूत प्रशिक्षण	६९.६	२०.८	१.०	८.६	१००.०	६७८
विधिविज्ञानसम्बन्धी साधनहरू	६६.५	१९.६	२.२	११.७	१००.०	६७८
आधुनिक प्रविधि	६३.६	२१.७	३.५	११.२	१००.०	६७८
विशेष विधिविज्ञान इकाई	६२.८	२३.६	२.८	१०.८	१००.०	६७८
नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका लागि संयुक्त प्रशिक्षण	६२.१	२३.७	३.२	१०.९	१००.०	६७८
कानून कार्यान्वयनसम्बन्धी साधनहरू	५९.०	२६.८	१.९	१२.२	१००.०	६७८
सरकारी वकिलको कार्यालयसँग समन्वय	५१.३	३४.२	२.९	११.५	१००.०	६७८
सरकारी वकिलसँग संयुक्त रूपमा अनुसन्धान	५०.९	३४.४	३.४	११.४	१००.०	६७८

तालिका - ४७ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलको कार्यालयका बीचमा अनुसन्धान तथा मुद्दा दायरका सम्बन्धमा वर्तमान सम्बन्ध कस्तो पाउनुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त सन्तोषजनक	६९	११.३
सन्तोषजनक	३८३	६२.५
सामान्य, तर सुधारको आवश्यकता छ	१२२	१९.९
सन्तोषजनक नपाइएको	१९	३.१
पूर्ण रूपमा परिवर्तन आवश्यक भएको	२०	३.३
जम्मा	६१३	१००

तालिका - ४८ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका बीचमा कार्यगत सम्बन्ध सुधारसम्बन्धी उपायहरू

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
समन्वयमा वृद्धि	२४५	३६.१
अन्तर्क्रिया कार्यक्रम	८७	१२.८
घटनासम्बन्धी विस्तृत सूचना आदान-प्रदान	३०	४.४
निष्पक्ष न्याय तथा भ्रष्टाचारबाट मुक्त	२१	३.१
नियम तथा नीतिहरूमा पुनरावलोकन	१९	२.८
दुवै पक्षबाट स्वतन्त्रपूर्वक कार्यसम्पन्न	१६	२.४
प्रशिक्षणको व्यवस्था तथा शिक्षाको अवसर प्रदान	१०	१.५
अन्य	४	०.६
थाहा छैन	२४६	३६.३
जम्मा	६७८	१००.०

५.३.६ कानुनी सहायतामा पहुँच

कानुनी सहायता नेपालमा खासगरी ग्रामीण क्षेत्रहरूमा उपलब्ध छैन (तालिका नं. ४९ र ५०)। कानुनी सहायता उपलब्ध हुने क्षेत्रहरूमा प्राथमिक सेवा प्रदायकहरूमा कानुन व्यवसायी, नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था तथा सरकारी कानुनी सहायता समितिहरू रहेका छन्।

कानुनी सहायता सेवा लिनेहरूमध्ये धेरैजसोले कानुनी सहायता प्रदायकहरू स्वच्छ तथा निष्पक्ष न्याय प्राप्तिको प्रक्रियामा सहयोगी पाएका छन् र उनीहरूमाथि विश्वास पनि राख्छन्।

तथापि, कानुनी सहायता सेवा लिनेहरूमध्ये २०.३ प्रतिशतले उक्त सहायता

कमजोर वा ज्यादै कमजोर (आकृति नं. ११) भएको पाए भने त्यस्तो हुनुपर्ने कारणहरूमध्ये भ्रष्टाचार एवम् अक्षमता जिम्मेवार रहेको बताए। अधिकांश उत्तरदाताहरूले कानुनी सहायता सेवाको पक्षमा आफ्नो भनाइ राखे (यसबाट सर्वसाधारण जनतामा कानुन र न्यायिक प्रक्रियाका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नेछ) भने त्यसबाट न्याय प्राप्तमा पहुँच पुगेका कारण (अपराधको न्युनीकरण भई कानुनी शासन सबल हुने) आफ्नो समुदायले फाइदा पाउने कुरा बताए (तालिका नं. ५१)।

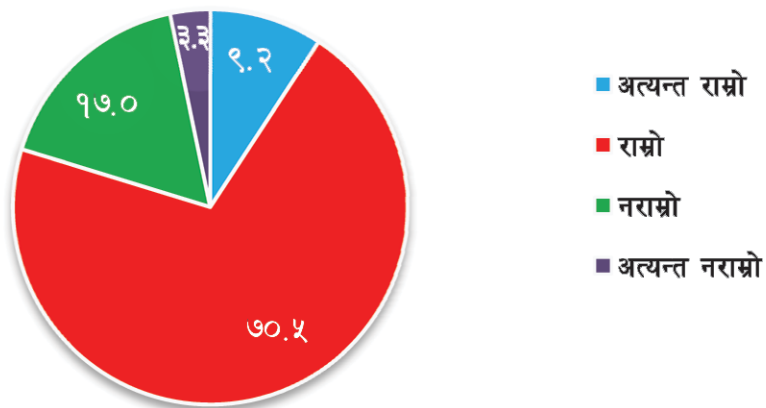
तालिका - ४९ : तपाईंको क्षेत्रमा कानुनी सहायता उपलब्ध छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	४११९	३५.१
छैन	५५२८	४७.१
थाहा छैन	२१००	१७.९
जम्मा	११७४७	१००.०

तालिका - ५० : तपाईंको क्षेत्रमा कानुनी सहायता उपलब्ध छ ? (ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रको प्रतिशत)

	छ	छैन	थाहा छैन	जम्मा	कूल सङ्ख्या
शहरी	५४.८	२६.४	१८.९	१००.०	३६६१
ग्रामीण	२६.१	५६.४	१७.४	१००.०	८०८६

आकृति ११ : कानुनी सहायता उपयोग गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : कानुनी सहायता सेवाको गुणस्तर (%)
(कूल संख्या = ६७१)

तालिका - ५१ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - कानुनी सहायताबाट तपाईंको समुदायलाई लाभ पुऱ्याउनका लागि कसरी पहुँच गराउन सकिन्छ ?

कानुनी सहायताका लाभहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
कानून तथा कानुनी सवालहरूका सम्बन्धमा सूचना प्रदान गर्दछ	२५०९	२१.१
पीडितका लागि न्यायमा सुधार गर्दछ वा न्यायमा पहुँच हुन्छ	१७१२	१४.४
अपराध घटाउँछ	९३२	७.८
सुरक्षामा सुधार हुन्छ	७९४	६.७
निष्पक्ष न्यायमा वृद्धि गर्दछ	७८९	६.६
अधिकार तथा जिम्मेवारीका सम्बन्धमा ज्ञानवृद्धि गर्दछ	५९१	५.०
चेतना बढाउँछ	४३५	३.७
सुभावरहरू प्रदान गर्दछ	३९२	३.३
अनुशासनात्मक समाज वा शान्तिपूर्ण वातावरण निर्माण गर्दछ	३६७	३.१
विवादको समाधान हुन्छ	२६०	२.२
समान अवसर वा समान व्यवहार उपलब्ध हुन्छ	१४७	१.२
निष्पक्ष न्याय तथा सुनुवाइ हुन्छ	१२०	१.०
कानुनी शासनको सबलीकरण गर्दछ	१२५	१.०
अन्य	८६	०.७
थाहा छैन	२६५०	२२.३
जम्मा	११९०९	१००.०

५.३.७ न्यायपालिकाप्रतिको धारणा

अधिकांश उत्तरदाताका अनुसार अदालतभन्दा बढी नेपाल प्रहरीले नै न्याय-अन्याय छुट्ट्याउने निकायको रूपमा लिएको पाइन्छ । आधाभन्दा बढी उत्तरदाताको भनाइअनुसार न्याय-अन्याय छुट्ट्याउने मामिलामा अहिलेको समयमा नेपाल प्रहरी बढी जिम्मेवार भएको देखिन्छ भने केवल २५.४ प्रतिशतले प्रक्रियागत रूपमा नियुक्त

न्यायाधीशहरूले न्याय-इन्साफको काम गर्ने गरेको बताए (तालिका नं. ५२) ।

सम्वाद कार्यक्रमहरूका सहभागीहरूका अनुसार, सर्वसाधारणहरूको अदालतमा हुने सीमित पहुँच ढिलाइपूर्ण न्यायप्रक्रिया तथा देवानी मुद्दा पुर्पक्ष र विवाद समाधानको अपर्याप्त संयन्त्रका कारण प्रहरी वा नागरिक समाजलाई मध्यस्थकर्ता वा न्यायधिकर्ताका रूपमा निरन्तर कार्य गर्नुपर्ने हुन आउँछ । प्रहरीमा जाहेरी दिएर

मुद्दाको अनुसन्धान भएका उत्तरदातामध्ये ३२.४% का अनुसार उनीहरूको मुद्दा अदालती प्रणालीमा प्रवेश गर्‍यो।^{१५} तर, मुद्दा अदालतमा किन नगएको सम्बन्धमा नेपाल प्रहरीमा यी उत्तरदाताले सोधनी गर्दा प्रमाणको अभावदेखि राजनीतिक कारणसम्मका अलावा, प्रहरी तथा सरकारी वकिलको अक्षमता अथवा अदालती प्रणालीबाहिरै मिलापत्र भएको भन्ने कारणहरू बताउने गरिन्छ।

कानुनी पेसागत क्षेत्रमा काम गर्नेहरूको बहुमतका अनुसार राजनीतिक सम्बन्धले व्यक्तिलाई कानुनी परामर्श तथा स्वच्छ सुनुवाइमा भूमिका खेल्दछ। अधिकांशलाई नातावाद, भ्रष्टाचार अथवा राजनीतिक संलग्नताले स्वच्छ सुनुवाइमा भूमिका खेल्ने विश्वास गर्दछन्। (तालिका ५३, ५४ र ५५)

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका क्षेत्रमा काम गर्ने उत्तरदातामध्ये २८.१% लाई विद्यमान अदालती प्रणालीले प्रायः न्याय प्रदान गर्दछ भन्ने लाग्छ र सोभन्दा थोरै बढी (२९.४ प्रतिशत) लाई अदालतले पीडितहरूलाई कहिलेकाहीं मात्रै न्याय दिने उल्लेख गरेका छन् (तालिका नं. ५६)। आधाभन्दा बढीका अनुसार मूलतः राजनीतिक हस्तक्षेप तथा भ्रष्टाचारको कारण अदालत स्वतन्त्र छैन (आकृति नं. १२)। न्यायपालिका सुधारका लागि सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीहरूले न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता सुनिश्चित गर्ने संयन्त्रहरूको निर्माण, न्यायप्रणालीको सक्षमता प्रबर्द्धन गरिने कदमहरू चाल्नुपर्ने र नातावाद, राजनीति प्रेरित फैसलाहरू तथा भ्रष्टाचारजस्ता न्यायपालिकाको अपमान गर्ने कार्यविरुद्ध कडा कानूनको निर्माण तथा सजायको व्यवस्था हुनुपर्ने सुझाव दिएका थिए।

नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको जाहेरी दिएका भए पनि उनीहरूको मुद्दामा अनुसन्धान नभएको वा अदालती प्रणालीमा प्रवेश नगरेको उत्तरदाताहरूले मुद्दाको अनुसन्धान अगाडि बढेन वा मुद्दा अदालत प्रणालीमा प्रवेश नगरेको थाहा पाएपछि त्यसका सम्बन्धमा कुनै चासो नराखेको दावी गरेका छन्। तथापि, अन्य केही उत्तरदाताले आधिकारिक सुरक्षा तथा अदालती प्रणालीले तिनीहरूलाई न्याय दिलाउन नसकेपछि वैकल्पिक न्यायको खोजीमा लागेको बताए (तालिका- ५७)। यी वैकल्पिक उपायहरूमा प्रहरीमाथि दबाव दिनका लागि नागरिक समाज वा राजनीतिक नेताहरूलाई गुहार्ने, सरकारी तथा सरकारी वा प्रहरी कार्यालयहरूमा तालाबन्दी गर्ने, नेपाल प्रहरी वा आरोपित पीडकविरुद्ध बन्द तथा चक्काजाम गर्ने, व्यक्तिगत रूपमा बदला लिने वा पीडकका विरुद्ध कारबाही चलाउन गुन्डा वा राजनीतिक दलसँग आवद्ध सङ्घ-संस्थाहरूलाई पैसा तिर्ने जस्ता कार्यहरू पर्छन्।

मुद्दा अदालती प्रक्रियामा प्रवेश गरेका उत्तरदातामध्ये सानो समूहलाई सरकारी वकिलले राम्रो कानुनी परामर्श दिएको र अदालतमा आफ्नो मुद्दा राम्रोसँग प्रस्तुत गरिदिएको जस्तो लाग्छ।^{१६} सरकारी वकिलले सामान्य वा कमजोर काम गरेको छ भन्ने लाग्ने उत्तरदाताहरूले मुद्दाको अनुसन्धान प्रक्रिया, सरकारी वकिलको ज्ञान तथा कटिबद्धताको कमी, न्यायाधीशसँगको कमजोर सम्बन्ध वा अपर्याप्त साधन-स्रोतहरूलाई दोषारोपण गरे।

१५ अनुसूची- ३ को तालिका क - ४०

१६ अनुसूची- ३ को तालिका क - ४१

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिकाका उत्तरदातामध्ये बहुमतले उपयुक्त शिक्षा तथा तालिम र स्रोत-साधनको राम्रो व्यवस्थाबाट सरकारी वकिलको क्षमतामा वृद्धि गर्न सकिने स्वीकारेका छन्।^{१०} मुद्दा अदालतमा पुगेका पीडित तथा तिनका साक्षीहरूलाई न्यायाधीशहरूले दिने इन्साफमा निष्पक्षताको बारेमा सोधिँदा ५६.२ प्रतिशतले मात्रै न्यायाधीश स्वच्छ र निष्पक्ष भएको विश्वास गरेको पाइयो (तालिका नं. ५८)। आफ्नो मुद्दामा न्यायाधीश स्वच्छ र निष्पक्ष नभएको विश्वास गर्ने उत्तरदाताहरूले सामान्यतया भ्रष्टाचार, राजनीतिक भुकाव तथा व्यक्तिगत स्वार्थलाई दोषरोपण गरेका छन् (तालिका नं. ५९)।

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका क्षेत्रका उत्तरदातामध्ये अधिकांशले पीडितलाई न्याय दिलाउन नसक्नुमा नेपाल प्रहरीमा भ्रष्टाचार व्याप्त रहनु, सर्वसाधारणले कानुनी प्रणालीको बारेमा पर्याप्त रूपमा बुझ्न नसक्नु, कानुनी प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप हुनु, त्यस्तै कानूनको समान प्रयोगमा पनि राजनीतिक हस्तक्षेप हुनु तथा साविकको कानून संशोधन वा नयाँ कानून निर्माणका लागि राजनीतिक इच्छाको कमी हुनुजस्ता कुरा जिम्मेवार देखिन्छन्। (तालिका नं. ६०) यस समूहको उत्तरदाताहरूबाट आएका सुझावमा कानूनलाई अध्यावधिक गर्नुपर्ने वा समसामयिक कानून निर्माण गरिनुपर्ने र देवानी तथा फौजदारी अदालत छुट्टाछुट्टै गठन गर्नुपर्ने मुख्य रहेका छन्।

१७ अनुसूची- ३ को तालिका क - ४२ र क - ४३

तालिका - ५२ : दोषी तथा निर्दोष भएको निर्णय लिनमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूबाट पहिचान गरिएका जिम्मेवार निकायहरू तथा समूहहरू

निकाय तथा समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरी	६५०६	५४.६
सरकारबाट नियुक्त न्यायाधीश तथा अदालतहरू	३०२३	२५.४
नागरिक समाज तथा गैरसरकारी संस्थाहरू	१३८४	११.६
राजनीतिक दलहरू वा तीनसँग आवद्ध सङ्गठनहरू	१०९२	९.२
सशस्त्र प्रहरी बल	१९०	१.६
कुनै पनि होइन	१७१	१.४
स्थानीय समुदाय	१५४	१.३
नेपाली सेना	१५१	१.३
जातीय तथा धार्मिक संस्थाहरू	९९	०.८
अन्य	१००	०.८
जम्मा	११९०९	

तालिका - ५३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका-कानुनी परामर्शको पहुँचमा राजनीतिक सम्पर्कको भूमिका हुन सक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
उल्लेखनीय	३५	१६.१
केही हदसम्म	११५	५२.८
कुनै पनि अवस्थामा खेल्दैन	६८	३१.२
जम्मा	२१८	१००.०

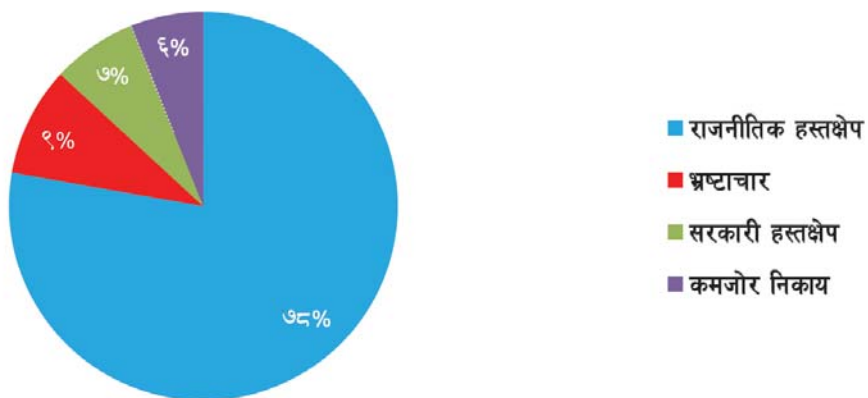
तालिका - ५४ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका-निष्पक्ष सुनुवाइ प्राप्त गर्नमा राजनीतिक सम्पर्कको भूमिका हुन सक्दछ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
उल्लेखनीय	४८	२१.८
केही हदसम्म	१२३	५५.९
कुनै पनि अवस्थामा खेल्दैन	४९	२२.३
जम्मा	२२०	१००.०

तालिका - ५५ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका-न्यायिक प्रणालीमा भ्रष्टाचारको अवस्था

अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत
अधिकांश मुद्दामा	४२	१९.३
प्रायः	४५	२०.६
बेलाभौकामा	१०५	४८.२
विरलै	२०	९.२
कहिल्यै पनि हुँदैन	६	२.८
जम्मा	२१८	१००.०

आकृति १२ : लक्षित पेसागत आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका : न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता अभाव हुनुका कारणहरू
(कूल संख्या = ६६)

तालिका - ५६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका - न्यायपालिकाले जनतालाई न्याय प्रदान गर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सधैंजसो	६२	२८.१
अधिकांशतया	८७	३९.४
कहिलेकाहीं	६५	२९.४
विरलै	४	१.८
कहिल्यै पनि गर्दैन	३	१.४
जम्मा	२२१	१००.०

तालिका - ५७ : नेपाल प्रहरीमा अपराधका सम्बन्धमा उजुरी गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू - तपाईंको मुद्दाका अनुसन्धान नहुने वा अदालत समक्ष नपुग्ने जानकारी पाएपछि तपाईंले कुनै कदम चाल्नुभयो ?

चालेका कदमहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
केही पनि गरिनँ	२९७	६२.५
नेपाल प्रहरीमाथि दबाव दिनका लागि नागरिक समाजसँग आग्रह गरें	७१	१४.९
नेपाल प्रहरीमाथि दबाव दिनका लागि राजनीतिक दलहरूसँग आग्रह गरें	४३	९.१
पीडक वा जिम्मेवार समूहका विरुद्धमा बदला लिनका लागि व्यक्तिगत रूपमा सक्रिय रहें	३४	७.२
बसोबास क्षेत्रबाट बसाइँ सर्ें	१५	३.२
समस्याको सम्बोधनका लागि राजनीतिक दलका सदस्यहरूलाई रकम बुझाएँ	७	१.५
नेपाल प्रहरीका विरुद्धमा प्रदर्शन गर्नका लागि चक्काजाम, बन्द वा हडतालको आह्वान गरें	७	१.५
पीडक वा जिम्मेवार समूहका विरुद्धमा कदम चाल्नका लागि गुन्डागर्दी समूह वा सशस्त्र समूहलाई रकम बुझाएँ	६	१.३
पीडकका विरुद्धमा विरोध प्रदर्शन गर्नका लागि चक्काजाम, बन्द वा हडतालको आह्वान गरें	६	१.३
सरकारी वा नेपाल प्रहरीको कार्यालयमा तालाबन्दी गरें	४	०.८
सम्झौता गरें	४	०.८
स्थानीय तहमा समाधान गरियो	४	०.८
उल्लेख नभएको	२७	५.७
अन्य	४	०.८
जम्मा	४७५	

तालिका - ५८ : अदालतमा दायर भएका मुद्दाका पीडित तथा साक्षीहरू - तपाईंले न्यायाधीश स्वतन्त्र, स्वच्छ तथा निष्पक्ष भएको महसुस गर्नुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गरें	७७	५६.२
गरिँनँ	६०	४३.८
जम्मा	१३७	१००.०

तालिका - ५९ : न्यायाधीश स्वच्छ तथा निष्पक्ष भएको महसुस नगरेका पीडित तथा साक्षीहरू - स्वच्छ तथा निष्पक्ष न्यायाधीश हुनमा अपरोध खडा गर्न भूमिका खेल्ने उल्लेखनीय पक्षहरू

कारक पक्षहरू	उल्लेखनीय सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नभएको	जम्मा	कुल सङ्ख्या	
घुस वा भ्रष्टाचारमा संलग्न	५८.३	२०.०	५.०	१६.७	१००.०	६०
राजनीतिप्रेरित निर्णयहरू	५०.०	२६.७	६.७	१६.७	१००.०	६०
व्यक्तिगत स्वार्थ	४१.७	३०.०	६.७	२१.७	१००.०	६०
पूर्वाग्रही	३६.७	२१.७	२१.७	२०.०	१००.०	६०
मुद्दामा इच्छुक नभएको	३५.०	३३.३	११.७	२०.०	१००.०	६०
कानुनी शिक्षाको अभाव	३०.०	३१.७	१८.३	२०.०	१००.०	६०
अनुभवको कमी	२५.०	३६.७	१८.३	२०.०	१००.०	६०

तालिका - ६० : लक्षित पेसागत आधारमा कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका - पीडितका लागि न्याय प्रदानमा अवरोध खडा गर्ने उल्लेखनीय पक्षहरू

अवरोध	उल्लेखनीय सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नभएको	जम्मा	कुल सङ्ख्या	
नेपाल प्रहरीमा भ्रष्टाचार	४३.९	२७.२	२.२	२६.८	१००	२२८
कानुनी प्रणालीका सम्बन्धमा जनतामा ज्ञानको कमी	४१.७	३२.९	३.१	२२.४	१००	२२८
कानूनको विधिसम्मत प्रक्रियामा राजनीतिक हस्तक्षेप	३९.५	३२.५	२.६	२५.४	१००	२२८
कानून कार्यान्वयनका समयमा राजनीतिक हस्तक्षेप	३८.२	३२.९	३.५	२५.४	१००	२२८
नयाँ कानूनहरूको तर्जुमा गर्ने वा कानूनको संशोधन गर्ने राजनीतिक इच्छाशक्तिको अभाव	३२.५	३९.०	२.२	२६.३	१००	२२८
न्यायपालिकामा भ्रष्टाचार	३०.७	४०.८	३.५	२५.०	१००	२२८
न्यायिक क्षेत्रमा सक्षम व्यक्तिहरूको अभाव	२२.४	४६.५	३.५	२७.६	१००	२२८
कमसल कानुनी संरचना	२१.५	४९.६	२.२	२६.८	१००	२२८
पुराना (काम नलाग्ने) कानूनहरू	१८.९	५३.९	३.५	२३.७	१००	२२८
अदालती पद्धतिमा पेसागत सक्षमताको अभाव	१८.०	५०.४	३.५	२८.१	१००	२२८
सरकारी वकिल तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा समन्वयको अभाव	१५.८	५०.०	६.६	२७.६	१००	२२८

५.४ नेपाल प्रहरीप्रति सर्वसाधारणको धारणा

सर्वेक्षण गरिएका अधिकांश सर्वसाधारण-लगायत लक्षित समूहका छलफलका सहभागीहरूले नेपाल प्रहरी तथा सशस्त्र प्रहरी बलका बीचको भिन्नता छुट्ट्याउन सकेनन् भने प्रारम्भमा उनीहरूले नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी सुरक्षानिकायमा अदल-बदल गर्न सकिने निकायको रूपमा लिएका थिए। वास्तवमा द्वन्द्वकालमा सशस्त्र प्रहरी बललाई जनमुक्ति सेनासँग लड्ने उद्देश्यले स्थापित गरिएको थियो, जसका जवानहरूले हतियार बोक्छन्। सशस्त्र प्रहरी बललाई नेपाली सेनाद्वारा पनि तालिम-प्रशिक्षण दिइन्छ र स्थानीय समुदायबाट अलग ब्यारेकमा बस्छन्। यसलाई विश्वभरि अर्ध-सैनिक बलका रूपमा लिइन्छ। सर्वेक्षणका क्रममा उत्तरदाताहरूले नेपाल प्रहरीलाई सशस्त्र प्रहरीका रूपमा बुझिदेलान् भन्ने ठानेर सो भ्रमबाट मुक्त गर्न सर्वेक्षक र लक्षित समूह छलफलका क्रममा सहजकर्ताहरूले ती दुवै सुरक्षानिकायहरूको भिन्नताका सम्बन्धमा व्याख्या गर्नुपरेको थियो। यद्यपि, सञ्चारमाध्यममा सशस्त्र प्रहरीका गतिविधिहरूलाई नेपाल प्रहरीको कार्यको रूपमा मान्ने गरिएको पाइन्छ, जसले नेपाल प्रहरीको सार्वजनिक छविमा प्रभाव पारेको देखिन्छ।

सुरक्षाका बारेमा सर्वसाधारणको धारणा नेपाल प्रहरीको उपस्थिति एवम् प्रभावकारितासँग जोडिएको छ। समुदायले सुरक्षाको अनुभूति गर्ने सन्दर्भमा प्रहरीको उपस्थिति हुनु अपराधिक गतिविधिको अनुपस्थिति पछाडि दोस्रो श्रेणीमा परेको छ (तालिका नं. १६)। तथापि धेरै नेपालीहरूले नेपाल प्रहरीलाई राजनीतिबाट अभिप्रेरित, भ्रष्ट वा केवल अप्रभावकारी भएको देख्छन्। इतिहासको

कालखण्डमा नेपाल प्रहरीलाई राज्यदमनको साधनका रूपमा प्रयोग गरिएकाले नेपाल प्रहरीमा जनविश्वासको कमी छ। तथापि, बहुसङ्ख्यक सर्वसाधारणहरू नेपाल प्रहरीमा साधन-स्रोत भएमा, सर्वसाधारणसँग व्यवहार गर्ने आचरण सुधारेमा, जवाफदेहिता तथा गस्ती बढाएमा यसले सुरक्षा प्रदान गर्न सक्ने विश्वास गर्दछन्। यसका अतिरिक्त उत्तरदाताहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीउपर हुने राजनीतिक हस्तक्षेप तथा दबावको अन्त्य भएमा देशको सुरक्षा स्थिति सुधिनेछ। नेपाल प्रहरीका सम्बन्धमा केही अपवादलाई छोडेर भन्नुपर्दा सर्वसाधारणहरूले नेपाल प्रहरी आफ्नो समुदायमा उपस्थित भएर सक्रियतापूर्वक काम गर्नु भन्ने चाहन्छन् र नेपाल प्रहरीलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्ने सबैभन्दा जिम्मेवार निकायका रूपमा पनि हेर्छन् (तालिका नं. १६)।

तालिका - ६१ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - शान्तिसुरक्षाको सुनिश्चितताका लागि तपाईंको समुदायमा तल उल्लिखित कुन निकाय जिम्मेवार हुनुपर्छ जस्तो लाग्छ ?

जिम्मेवार समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरी	८२८७	६९.६
सशस्त्र प्रहरी बल	४१९	३.५
नेपाली सेना	३४७	२.९
राजनीतिक दल वा तीनका भ्रातृ सङ्गठन	१३०६	११.०
नागरिक समाज तथा गैरसरकारी संस्थाहरू	१५६२	१३.१
कुनै पनि होइनन्	३१४	२.६
स्थानीय समुदाय	१७६	१.५
अन्य	६४	०.५
जम्मा	११९०९	

तालिका - ६२ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - तपाईंलाई सुरक्षित राख्न नेपाल प्रहरीले कस्ता कार्यहरू गर्नुपर्ला ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गाउँहरूमा गस्ती	१३७३	३३.८
सुरक्षा व्यवस्थापन	७८९	१९.४
जिम्मेवारपूर्वक ढङ्गले कार्य	४९२	१२.१
सक्रियतामा वृद्धि	४३५	१०.७
अपराधको नियन्त्रण	२५३	६.२
तयारी अवस्थामा रहनुपर्ने	११६	२.९
भेदभावको अन्त्य	११२	२.८
समुदायसँगको अन्तर्क्रियामा वृद्धि	८९	२.२
निष्पक्षतापूर्वक न्याय प्रदान	८८	२.२
नयाँ प्रहरी चौकीको स्थापना वा चौकीको सङ्ख्यामा वृद्धि	८२	२.०
प्रहरीको सङ्ख्यामा वृद्धि	७३	१.८
गस्तीमा वृद्धि	६६	१.६
सूचना प्रदान	६७	१.६
अनुसन्धान क्षमतामा वृद्धि	४५	१.१
अन्य*	४०९	१०.१
जम्मा	४०६५	

* अन्यले विविध प्रकारका सर्वसाधारणका जवाफलाई समेटेको छ, जसको सङ्ख्या १ प्रतिशतभन्दा बढी छ ।

५.४.१ सुरक्षाको सुनिश्चिततातर्फ नेपाल प्रहरी

सार्वजनिक उत्तरदातामध्ये भन्दा आधाभन्दा बढीका अनुसार नेपाल प्रहरीले 'कहिलेकाहीँ' मात्रै सुरक्षा प्रदान गर्छ । बाँकी रहेका एक-तिहाईको सोचाइमा प्रहरीले तिनीहरूलाई 'अधिकांश समय' वा 'सधैँभरि' सुरक्षा दिन्छ । (तालिका नं. ६३) यस्तो विचार व्यक्त गर्नेमा लिङ्ग, शहरी वा ग्रामीण क्षेत्र, भौगोलिक क्षेत्र वा विकास क्षेत्रजस्ता कुराले खासै फरक पारेको देखिँदैन । यद्यपि, अन्य

समुदायका मानिसले भन्दा आफूलाई 'दलित' वा 'मधेसी'को परिचय दिनेहरूले नेपाल प्रहरीले तिनीहरूको समुदायको सुरक्षा दिन सक्दैन अथवा चाहँदैन भन्ने धारणा राखेको पाइयो ।

लक्षित समूहका आधारमा राजनीतिक दलका सदस्यहरूले नेपाल प्रहरीलाई सुरक्षानिकायका रूपमा सूचीकृत गर्दागर्दै पनि राजनीतिक दलका कार्यकर्तामाथि हुने आक्रमणबाट नभई बन्द तथा प्रदर्शन गरेको बेलामा प्रहरीसँग झडप हुने

गरेकाले आफूले सबैभन्दा ठूलो खतरा वा चुनौती महसुस भएको बताएका छन्।¹⁵

नेपाल प्रहरीले सुरक्षा गर्न सक्दैन भन्ने सर्वसाधारण उत्तरदातालाई प्रहरी असक्षम हुनुमा पहिलो कारण नेपाल प्रहरीमाथि राजनीतिक दबाव हो भन्ने लाग्छ। उत्तरदाताका अनुसार प्रहरी असक्षम हुने अन्य मुख्य कारणमध्ये गैह्र-जवाफदेहिता, अदक्षता, भ्रष्टाचार तथा स्रोत-साधनको अभाव रहेका छन् (तालिका नं. ६४)।

उत्तरदाताहरूलाई नेपाल प्रहरीले आफ्नो काम कारवाहीका क्रममा नकारात्मक प्रभाव पार्ने खालका सामना गर्नुपर्ने चुनौतीका बारेमा सोधिँदा यसका मुख्य कारक पक्षमा प्रहरीमा भर्ना, सरुवा, बढुवा तथा अन्य पेसागत अवसरमा राजनीतिक हस्तक्षेप एवम् भ्रष्टाचार र कानुन कार्यान्वयनका समयमा राजनीतिक हस्तक्षेप, नियमित राजनीतिक दबाव र नेपाल प्रहरीभित्र पारदर्शिता तथा जवाफदेहिताको अभाव रहेका छन् (तालिका नं. ६५)। सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताहरूले कर्मचारीतन्त्रमा दलीय राजनीति, नातावाद, कृपावाद र सुरक्षानिकायमा दलीय राजनीति सबैभन्दा उल्लेख्य चुनौती मानेका छन्, जसले सुरक्षा तथा कानुनी शासनमाथि नकारात्मक प्रभाव पार्दछन् (तालिका नं. ६६)।

प्रहरीको सेवा समग्रमा 'सामान्य' पाइएको छ भने प्रहरीको आचरण तथा व्यक्तिगत बानीबेहोराबाट 'केही हदसम्म सन्तुष्ट' भएको पाइएको छ (तालिका ६७ र ६८) सन् २००७ – २००९ को दुई वर्षे अवधिमा प्रहरीको कार्यक्षमता विगतका वर्षहरूको तुलनामा केही मात्रामा सुधार भएको देखिएको छ (तालिका नं. ६९)।

१८ अनुसूची- ३ को तालिका क - ४४

यसरी, सुधारको लक्षण देखा पर्नुमा प्रहरीको व्यक्तिगत बानीबेहोराका सुधार आउनु, सुरक्षाको अनुभूतिमा वृद्धि हुनु र प्रहरीको उपस्थिति बढ्नु रहेको छ।¹⁹ नेपाल प्रहरीसँग सन्तुष्ट नहुने सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये सबैभन्दा ठूलो प्रतिशत काठमाडौँ तथा ललितपुर जिल्लाका मानिसमा पाइयो, जसले प्रहरीको कार्यक्षमता सन् २००७-०९ को अवधिमा खस्केको विश्वास गर्दछन्। सम्भवतः काठमाडौँ उपत्यकामा बढ्दो अपराधको कारण असुरक्षाको स्थिति जन्मिएको हुन सक्छ र काठमाडौँ तथा ललितपुरमा सम्पन्न गरिएका सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीहरू तथा अन्तर्वार्ता लिइएका व्यक्तिहरूका अनुसार, अपराधको सम्बोधन गर्नमा प्रहरीहरू प्रभावकारी नभएको धारणा पाइयो।²⁰

अन्ततोगत्वा प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरू प्रत्येक जिल्लाको सुरक्षाका लागि जिम्मेवार हुन्छन् र कारवाहीका लागि नेपाल प्रहरीलाई आदेश दिन्छन्। सुरक्षासम्बन्धी सवालहरूको सम्बोधन गर्ने सिलसिलामा जिल्ला तहमा सुरक्षानिकाय र स्थानीय सरकारी कार्यालयहरूका बीचमा जिल्ला सुरक्षा समिति नामको संयन्त्र भए पनि नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ७१.२ प्रतिशतले सरकारी प्रशासनिक कार्यालयमा पारदर्शिता तथा सूचना-आदान प्रदानमा वृद्धि हुनुपर्ने बताएका छन् (तालिका नं. ७०)।

नेपाल प्रहरी तथा स्थानीय सरकारका बीचमा कार्यगत सम्बन्धमा सुधार ल्याउन

१९ अनुसूची- ३ को तालिका क - ५०

२० भौगोलिक तथा विकास क्षेत्रको हिसावमा सङ्कलित जवाफका लागि अनुसूची- ३ को तालिका क- ५१

स्थानीय सरकार तथा नेपाल प्रहरीको भूमिका तथा जिम्मेवारीका सम्बन्धमा एकराका बीचमा निरन्तर अभिमुखीकरण हुनुपर्ने नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले जवाफ दिए। अधिकांश सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताहरूले स्थानीय सरकार र नेपाल प्रहरीका बीचमा समन्वयमा सुधार हुनुपर्ने बताएका छन् (तालिका नं. ७१)।

उत्तरदाताहरूका अनुसार नेपाल प्रहरी तथा स्थानीय सरकारका बीचमा निरन्तर अन्तरक्रिया एवम् सम्पर्क भएमा यी सुधारका प्रयास हासिल गर्न सकिन्छ (तालिका नं. ७२)। अर्कातर्फ नागरिक समाज लक्षित पेसागत समूहअन्तर्गतका विकासकर्मी क्षेत्र, व्यापारी तथा उद्योगी व्यवसायी पेसागत समूह र अन्य सम्बन्धित कार्यक्रमका सहभागी सेवा प्रदायकहरू सबैको मुख्य सुरक्षा चासोका विषयमा बन्द, चक्काजाम, धरपकड तथा जबरजस्ती चन्दा प्रमुख रूपमा रहेका छन्। अधिकांशका अनुसार यी स्थितिको नियन्त्रणमा नेपाल प्रहरी भ्रष्टाचार, अपर्याप्त स्रोत तथा राजनीतिक हस्तक्षेपका कारण सक्षम नभएको देखिन्छ। स्वास्थ्य तथा विकासका कार्यकर्ताहरू नेपाल प्रहरी बन्द र धरपकड, तथा जबरजस्ती चन्दा असुली रोक्ने सवालमा सक्षम भए वा नभएको सम्बन्धमा विभाजित भएको पाइयो (तालिका नं. ७३)।

वन उपभोक्ता समूहको सदस्यका रूपमा परिचय दिने तथा स्थानीय समुदायले आफूहरूले प्राकृतिक साधन तथा वन-जंगलको सुरक्षा दिएको गरेको दावी गरेका छन् भने तिनीहरूमध्ये अधिकांश समूहका उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरी अथवा नेपाल प्रहरी संलग्न

भएका सुरक्षासम्बन्धी कार्यमा कुनै समन्वय हुने गरेको देखिँदैन। केवल १२.२ प्रतिशतले मात्रै नेपाल प्रहरीले वन्यजन्तु चोरी-शिकारी तथा काठ-तस्करीमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई गिरफ्तार गर्ने गरेको बताए। यद्यपि नेपाल प्रहरीको यस्तो सीमित संलग्नताका बावजूद पनि वन उपभोक्ता समूहको ८२.३ प्रतिशत सहभागीहरूले नेपाल प्रहरी नेतृत्वदायी सुरक्षा प्रदायक भएको चाहिँ स्वीकार गरे।

सर्वसाधारणप्रति नेपाल प्रहरीको बानीबेहोरामा सामान्य सुधारका साथमा उत्तरदाताहरूले नेपाल प्रहरीलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने सवालमा उनीहरूको जवाफदेहिता तथा सक्रियता बढाउनुपर्ने, नेपाल प्रहरीका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूमा शिक्षा तथा तालिमको विस्तार गरिनुपर्ने, सर्वसाधारणसँग अन्तरक्रिया बढाउनुपर्ने र सूचना-आदान प्रदान गर्नुपर्ने, जनताबाट गुनासो तथा उजुरी लिने विद्यमान प्रणाली र प्रक्रियामा सुधार भएको देख्न चाहेका छन्।

तालिका - ६३ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सधैंजसो	१०१८	८.७
अधिकांशतया	३०४७	२६.२
कहिलेकाहीं	५२०९	४४.८
विरलै	१०००	८.६
कहिल्यै पनि	१३६६	११.७
जम्मा	११६४०	१००.०

तालिका - ६४ : नेपाल प्रहरीले कहिलेकाहीं वा विरलै सुरक्षित राख्ने वा कहिल्यै पनि सुरक्षित नराख्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूको जवाफ - नेपाल प्रहरी किन सुरक्षा प्रदान गर्नमा असक्षम छ ?

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
राजनीतिक दबाव	११५७	१५.३
गैरजिम्मेवारीपन	८९७	११.८
निष्प्रभावी	८०७	१०.७
भ्रष्टाचार	७९०	१०.४
स्रोतको अभाव	५४२	७.२
मानव स्रोतको अभाव	५०५	६.७
समन्वय तथा पेसागत आचरणको अभाव	४८२	६.४
नेपाल प्रहरीबाट कानुनको पालना नभएकाले	३७३	४.९
नेपाल प्रहरीका चौकीको कमी	२७७	३.७
नेपाल प्रहरीको गिर्दो मनोबल	२७६	३.६
कमजोर राज्य	२७२	३.६
कृपावाद	१४४	१.९
नातावाद	१३०	१.७
नेपाल प्रहरीका चौकी अधिक टाढा	११३	१.५
नेपाल प्रहरी स्वयम् असुरक्षित	११४	१.५
अन्य*	१२९७	१७.१
जम्मा	७५७५	

* अन्यले विविध प्रकारका सर्वसाधारणका जवाफलाई समेटेको छ, जसलाई १ प्रतिशतभन्दा बढी उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

तालिका - ६५ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीका कार्यहरूमाथि तल उल्लिखित कुन चाहिँ चुनौतीले प्रभावित पारेको विश्वास गर्नुहुन्छ ?

चुनौतीहरू	उल्लेखनीय	सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल संख्या
भर्ना, सरुवा, बढुवा तथा अन्य अवसरहरूमा राजनीतिक हस्तक्षेप	७०.४	१६.३	१.४	११.९	१००.०	११९०९
कानूनको समान रूपमा कार्यान्वयनका समयमा हस्तक्षेप	६५.१	२१.२	१.८	११.९	१००.०	११९०९
भर्ना, सरुवा, बढुवा र अवसरका छनोट प्रक्रियामा भ्रष्टाचार	६४.४	१९.२	१.८	१४.६	१००.०	११९०९
राजनीतिक दबाव	६०.०	२१.३	२.५	१६.२	१००.०	११९०९
पारदर्शिता तथा जवाफदेहिताको अभाव	५७.१	२५.३	२.०	१५.६	१००.०	११९०९
कमजोर मनोबल	५६.१	२६.१	२.७	१५.१	१००.०	११९०९
नेपाल प्रहरी तथा समुदायका बीचमा विश्वासको अभाव	५२.७	३०.५	२.२	१४.६	१००.०	११९०९
नेपाल प्रहरी तथा समुदायका बीचमा कमजोर सम्बन्ध	५०.३	३२.०	२.६	१५.२	१००.०	११९०९
अपर्याप्त प्रशिक्षण	४८.५	३२.८	३.७	१४.९	१००.०	११९०९
नेपाल प्रहरीका चौकी नभएको वा भएमा पनि जीर्ण अवस्थामा रहेको	४६.२	३३.८	४.७	१५.३	१००.०	११९०९
सुरक्षा कवचको अपर्याप्तता	४२.५	३८.३	३.१	१६.१	१००.०	११९०९
विधिविज्ञान तथा अनुसन्धानात्मक साधनहरूको कमसल अपर्याप्तता	४१.५	३९.९	४.२	१४.४	१००.०	११९०९
कानुनी संरचनाको अपर्याप्तता	४०.४	३९.१	३.७	१६.८	१००.०	११९०९
साधन-स्रोत तथा कार्यात्मक साधनको अपर्याप्तता	३७.५	४४.०	४.०	१४.५	१००.०	११९०९
मानव स्रोतको कमी	३७.२	४२.४	५.१	१५.२	१००.०	११९०९
आर्थिक स्रोतको कमी	३६.८	४३.१	५.२	१४.९	१००.०	११९०९
पुराना (काम नलाग्ने) कानूनहरू	३६.२	४१.१	५.५	१७.२	१००.०	११९०९
आवास गृह तथा कार्यालय जीर्ण अवस्था	३४.८	४४.७	५.८	१४.७	१००.०	११९०९
अपर्याप्त तलब	३४.८	४१.८	७.१	१६.२	१००.०	११९०९
सरकारी वकिल तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा कमजोर सम्बन्ध	३४.४	४१.७	५.९	१८.०	१००.०	११९०९
जनताको दबाव	३३.६	३८.२	११.८	१६.४	१००.०	११९०९
अपर्याप्त खाद्यसामग्री	३२.१	४४.६	८.३	१५.०	१००.०	११९०९

तालिका - ६६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारीहरू - सुरक्षा तथा कानुनी शासनमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने कानुनी वा निजामती तहका अवरोधका उल्लेखनीय पक्षहरू

अवरोधहरू	उल्लेखनीय	सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल संख्या
निजामती प्रणालीमा दलीय राजनीति	५७.७	२४.९	३.६	१३.७	१००.०	४७४
कृपावाद	५७.५	२७.३	१.७	१३.५	१००.०	४७४
सुरक्षासँग सम्बन्धित संस्थाहरूमा दलीय राजनीति	५७.३	२४.७	२.५	१५.४	१००.०	४७४
नातावाद	५६.४	२८.१	१.९	१३.५	१००.०	४७४
सुरक्षासँग सम्बन्धित स्वतन्त्र संस्थाहरूको अभाव	५४.५	२८.८	३.६	१३.१	१००.०	४७४
लामो निजामती कार्यप्रणाली	५४.१	२९.६	२.५	१३.७	१००.०	४७४
भ्रष्टाचार	५२.४	२३.३	३.४	२०.९	१००.०	४७४
जनचेतनाको अभाव	४९.७	३१.९	३.८	१४.६	१००.०	४७४
स्वतन्त्र न्यायपालिकाको अभाव	४८.०	३२.३	४.७	१५.०	१००.०	४७४
न्यायपालिकाभित्र दलीय राजनीति	४७.६	३०.७	५.५	१६.३	१००.०	४७४
निजामती कार्यलयहरूका बीचमा अपर्याप्त समन्वय	४५.७	३९.१	२.३	१२.९	१००.०	४७४
अपर्याप्त कानुनी संरचना	४५.०	३९.१	३.४	१२.५	१००.०	४७४
राजनीतिक इच्छाशक्तिको कमी	४३.८	३१.७	७.०	१७.५	१००.०	४७४
नेपाल प्रहरी तथा सरकारका बीचमा समन्वयको कमी	४१.६	४१.४	३.२	१३.७	१००.०	४७४
नेपाल प्रहरी तथा न्यायिक संस्थाहरूका बीचमा समन्वयको कमी	४१.६	४१.२	३.८	१३.३	१००.०	४७४
सरकारी स्रोतहरूको अभाव	४०.८	३९.३	३.०	१६.९	१००.०	४७४
न्यायपालिका तथा सरकारका बीचमा कमसल समन्वय	३९.३	४१.४	४.७	१४.६	१००.०	४७४
पुराना (काम नलाग्ने) कानुनहरू	३६.२	४७.४	४.९	११.६	१००.०	४७४

तालिका - ६७ : समष्टीगत रूपमा नेपाल प्रहरीका सेवाहरू जनतालाई कसरी प्रदान गरिएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
उत्कृष्ट	३२५	२.७
राम्रो	१८७८	१५.८
सामान्य	७७६०	६५.२
कमजोर	८७५	७.३
धेरै नराम्रो	४५४	३.८
थाहा छैन	६१७	५.२
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - ६८ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीको आचरणतथा त्यसमा कार्यरत व्यक्तिहरूको व्यवहारबाट सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त सन्तुष्ट	१४५	१.२
सन्तोषजनक	२७०१	२२.७
केही हदसम्म सन्तुष्ट	६६२०	५५.६
सन्तोषजनक नभएको, पूर्णतया सुधार आवश्यक भएको	१७९७	१५.१
थाहा छैन	६४६	५.४
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - ६९ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीको विगत दुई वर्षको अवधिमा कार्यशैली कस्तो पाउनुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अघिल्ला वर्षभन्दा उल्लेख्य रूपमा राम्रो	३५९	३.०
अघिल्ला वर्षभन्दा केही हदसम्म राम्रो	६२०२	५२.१
अघिल्ला वर्षको जस्तै	४०८१	३४.३
विगतका वर्षभन्दा खराब	४३१	३.६
थाहा छैन	८३६	७.०
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - ७० : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरी तथा स्थानीय सरकारका प्रशासनिक कार्यालयका बीचमा सम्बन्ध सुधार गर्न सकिन्छ ?

सुधारहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
पारदर्शिता तथा सूचना आदान-प्रदानमा अभिवृद्धि	४८३	७१.२
स्थानीय सरकार तथा प्रशासनिक पदाधिकारीहरूको भूमिका तथा जिम्मेवारीका सम्बन्धमा नेपाल प्रहरीमा चेतना अभिवृद्धि गर्ने र शिक्षामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	४१५	६१.२
भेटघाटलाई बढावा दिने	४११	६०.६
स्थानीय सरकार तथा प्रशासनको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा नेपाल प्रहरीमा प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने	३९०	५७.५
कानून तथा कानुनी प्रावधानहरूका सम्बन्धमा नेपालमा प्रहरीमा चेतनामूलक तथा शिक्षामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३८४	५६.६
कानूनका सम्बन्धमा स्थानीय सरकार तथा प्रशासनिक निकायका कर्मचारीका लागि चेतनामूलक तथा शिक्षामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	३७७	५५.६
अन्य	३	०.४
जम्मा	६७८	

तालिका - ७१ : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा सरकारी पदाधिकारी - स्थानीय सरकार तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा वर्तमान मापन

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
उपयुक्त समन्वय	९९	२१.८
समन्वय हुने, तर सुधार आवश्यक भएको	२७९	६१.३
राम्रो समन्वय छैन	६१	१३.४
कति पनि समन्वय हुँदैन	१६	३.५
जम्मा	४५५	१००.०

तालिका - ७२ : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा सरकारी पदाधिकारी - स्थानीय सरकार तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा समन्वयमा कसरी सुधार गर्न सकिन्छ ?

सुधार	सङ्ख्या	प्रतिशत
नियमित रूपमा अन्तर्क्रिया	१२७	४१.१
नियमित रूपमा सूचना आदान-प्रदान	६५	२१.०
जिम्मेवारमूलक र जनमुखी हुनुपर्ने	४८	१५.५
संयुक्त संयन्त्रको सिर्जना	३२	१०.४
सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको संयुक्त संयन्त्रको सिर्जना	९	२.९
कार्यादेशिभित्र काम गर्नुपर्ने वा पारदर्शी हुनुपर्ने	९	२.९
नेपाल प्रहरीलाई सरकारप्रति जवाफदेही बनाउनुपर्ने	८	२.६
राजनीतिक प्रभावको अन्त्य	६	१.९
कानूनको अधीनमा रहनुपर्ने	५	१.६
जम्मा	३०९	१००.०

तालिका - ७३ : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा नागरिक समाज अर्न्तगत स्वास्थ्य तथा विकास क्षेत्रकर्मिहरू - नेपाल प्रहरीले सेवामूलक कार्यमा आउने अवरोधहरू हटाउन प्रयास गरेको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	१०६	५०.२
छैन	१०५	४९.८
जम्मा	२११	१००.०

५.४.२ नेपाल प्रहरी र जनताबीचमा अन्तरक्रिया

अधिकांश सर्वसाधारणले कुनै अपराध वा घटनाको जाहेरी गर्ने अवस्थामा बाहेक नेपाल प्रहरीसँग कुनै अन्तरक्रिया गरेका छैनन् किनकि उनीहरू सामान्यतया अन्तर्क्रिया गर्नु आवश्यक महसुस गर्दैनन् (आकृति नं. १३) वा नेपाल प्रहरी तिनीहरूको समुदायमा उपस्थित छैन वा उनीहरूले व्यक्तिगत रूपमा प्रहरीमा कार्यरत कसैलाई चिन्दैनन् (तालिका नं. ७४) ।

नेपाल प्रहरीसँग अन्तरक्रिया गर्न नचाहनेहरूले प्रहरीलाई विश्वास गर्दैनन्, किनकि उनीहरूलाई प्रहरीहरू प्रभावकारी नभएका र 'दुर्व्यहारी' र भ्रष्टाचारी हुने भएकाले सहयोगी नहुन सक्छन् भने मुख्य कारणका रूपमा प्रहरी पक्षपाती हुने विश्वास गर्छन् । दुई सयभन्दा बढी उत्तरदाताले स्पष्ट रूपमा भने कि तिनीहरूले कुनै पनि प्रहरी कर्मचारीहरूसँग अन्तरक्रिया गरेनन्, किनकि तिनीहरू प्रहरी अधिकृतहरूको 'दुर्व्यवहार' देखेर डराउँछन् ।

अपराधको जाहेरी गर्नुपरेको वा कानुनी समस्या परेकोमा बाहेक पनि नेपाल प्रहरीसँग अन्तरक्रिया गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये २१.७ प्रतिशतले प्रहरीसँग गरेको अन्तरक्रिया भनेको प्रहरी आफ्नो जिम्मेवारी बहनका क्रममा रहेको समयमा गरेको सामान्य कुराकानी मात्रै हो (तालिका नं. ७५) । अन्तरक्रियाका अन्य स्वरूपहरूमा नागरिक समाज, स्थानीय समुदाय, स्थानीय सरकार अथवा प्रहरी स्वयंमूले आयोजना गर्ने कार्यक्रम तथा बैठकहरूमा भाग लिनु तथा सूचनाहरूको आदान-प्रदानलगायत रहेका छन् । प्रहरीसँग अन्तरक्रिया गर्ने उत्तरदातामध्ये केवल १०.४ प्रतिशत मात्रले सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रको क्रियाकलापमा भाग लिएको बताए तापनि सोमध्येका ९३ प्रतिशत उत्तरदाताले कस्तो प्रकारको क्रियाकलापमा भाग लिएको हो बताउन सकेनन् । सर्वेक्षकहरूले दिएको जानकारीअनुसार उत्तरदाताहरूले सामुदायिक प्रहरीको क्रियाकलापमा भाग लिएको भए पनि सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र तथा नेपाल प्रहरीका अन्य विभागबीचमा रहेका फरकको बारेमा बुझ्न नसकेको पाइयो ।

अधिकांश सबैजसो उत्तरदाताहरूले बताएवमोजिम नेपाल प्रहरीसँगको अन्तरक्रियाको समग्र अनुभव सामान्यभन्दा अलिक राम्रो रहेको पाइयो (तालिका नं. ७६) । उत्तरदाताका अनुसार, नेपाल प्रहरीका अधिकृतले नागरिकसँग गरेको व्यवहार कत्तिको जवाफदेही, सहयोगी एवम् सम्मानपूर्ण देखियो, त्यसबाट नै अन्तरक्रिया कार्यक्रम राम्रो या नराम्रो भयो भन्ने छुट्याउने पहिलो आधार मान्न सकिन्छ (तालिका नं. ७७) । परिणामअनुसार प्रहरी अधिकृतहरूको सर्वसाधारणप्रतिको सकारात्मक प्रवृत्तिगत

परिवर्तनले सर्वसाधारण जनताको तहबाट सम्मान र विश्वास प्राप्त गर्न सकिँदो रहेछ ।

उत्तरदाताहरूका अनुसार नेपाल प्रहरी र सर्वसाधारण मानिसबीचको अन्तरक्रिया भनेको प्रहरीसँग हुने सामान्य कुराकानी र त्यसपछि उजुरी/गुनासो दर्ता तथा विवाद समाधान गर्ने समयमा भएको पाइयो ।^{२१} नेपाल प्रहरी समूहका ९२.२ प्रतिशत उत्तरदाताको भनाइअनुसार सर्वसाधारण मानिससँगको अन्तरक्रियाले नेपाल प्रहरीको छवि सुधिनन्छ, कार्यक्षमतामा वृद्धि हुन्छ भने सूचना सङ्कलन गर्ने मौका पनि दिन्छ र जनतासँगको सम्बन्धसमेत बढाउँदै लान्छ (तालिका नं. ७८ र ७९) ।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ९७.८ प्रतिशतले सार्वजनिक कार्यक्रममा प्रहरीको संलग्नतालाई शान्तिसुरक्षा कायम गर्ने तथा कानून कार्यान्वयन गर्ने दिशामा एउटा सकारात्मक कदमका रूपमा लिएका छन् । सर्वसाधारण मानिसलाई आफ्नो कार्यक्रममा संलग्न गराउनाले प्रहरीले स्थानीय समुदायका बारेमा बुझ्न सहज हुन्छ, विचार-विमर्श एवम् अपराध रोकथामसम्बन्धी सूचना सङ्कलन तथा आदान-प्रदान कार्य रहज हुन्छ र सोबाट नेपाल प्रहरीप्रति सर्वसाधारणको विश्वास बढ्न जान्छ । नेपाल प्रहरीको भूमिका, कानून एवम् नियमावली तथा नागरिक दायित्वसम्बन्धी नागरिक शिक्षाजस्ता नेपाल प्रहरीले आयोजना गर्ने कार्यक्रमहरूले शान्तिसुरक्षाको स्थितिमा निकै सुधार भई फाइदा पुगेको नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताहरूले ठानेको पाइयो (तालिका नं. ८०) ।

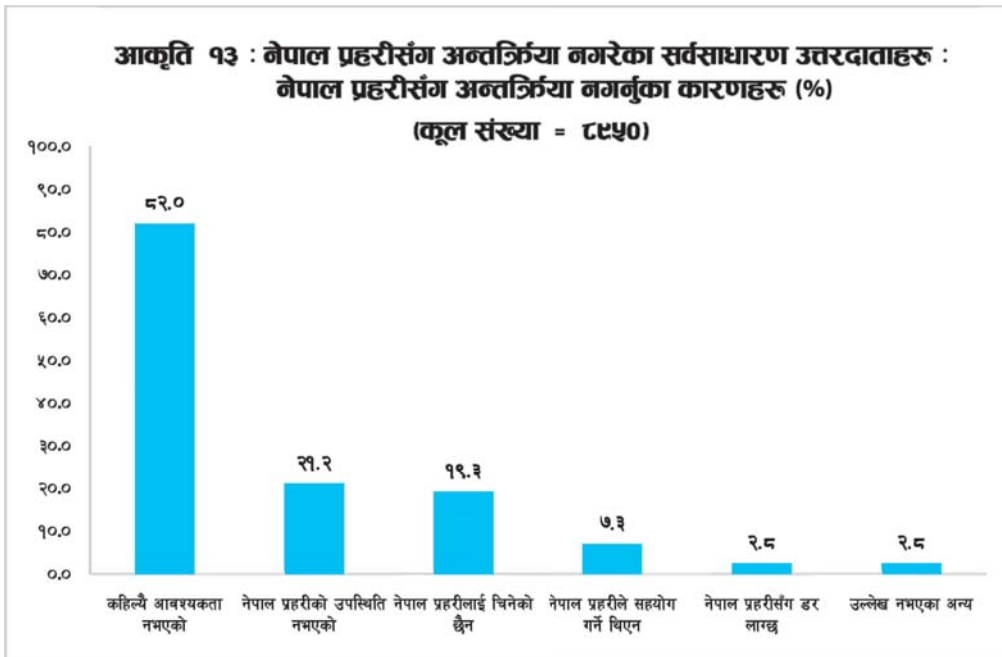
नेपाल प्रहरी समूहमा उत्तरदाताका अनुसार सर्वसाधारणहरू आफ्नो उपस्थितिमा सामान्यतः

सहजता महसुस गर्ने गर्छन् (तालिका नं. ८१) । यो सहजताको स्तर उच्च हुनुमा प्रहरीको असल आचरणको प्रतिफल मान्न सकिन्छ । अन्तर्वाता तथा सम्वाद कार्यक्रमहरूमा प्रहरीसँग असहजता महसुस गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले प्रहरीको तर्फबाट बानीबेहोरामा सुधार गरेमा, विनम्रता देखाएमा, प्रहरीको ‘भूमिका तथा दायित्व’ सम्बन्धमा सूचना प्रदान गरेमा र प्रहरीको जनतासँगको सम्बन्ध सुधार गरेमा यसमा सुधार गर्न सकिने सुभाव दिएका थिए ।

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूको स्पष्ट बहुमतले नेपाल प्रहरीले सबै मानिसहरूलाई समान व्यवहार गर्दछ, भन्नेमा विश्वास गर्दैन । (तालिका नं. ८२) उत्तरदाताहरूका अनुसार राजनीति आधारित

भेदभाव, दलीय कृपावाद र वर्गमा आधारित भेदभाव जस्ता सबै असमानताका स्वरूपहरू हुन् । तथापि नेपाल प्रहरीले सबैलाई समान व्यवहार गर्छन् भन्ने उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीको असल व्यवहार र नेपाल प्रहरीसँगको व्यक्तिगत अनुभवले यस्तो अनुभूति गराएको हो ।

विरोध प्रदर्शन, बन्द, चक्काजामको दौरान नेपाल प्रहरीसँगको झडपमा परेका, सवारी नियम उल्लङ्घन गरेका वा अपराधको आरोपमा हिरासतमा परेका अधिकांशले प्रहरीले सही तथा कानूनसम्मत व्यवहार गरेको विश्वास गर्छन् । तथापि, अन्य उत्तरदाताहरूले चाहिँ नेपाल प्रहरीमाथि भ्रष्टाचार गरेको, अत्याधिक बल प्रयोग गरेको र प्रहरी कारवाहीमा पक्षपात गरेको आरोप लगाएका थिए ।^{२२}

२२ बन्द, प्रदर्शन तथा प्रहरी आदेश/निर्देशनका दौरान प्रहरी आचरणको सार्वजनिक लेखाजोखासम्बन्धी विस्तृत विवरण, अनुसूची- ३ को तालिका क-५५

तालिका - ७४ : सर्वसाधारण उत्तरदाता - अपराध तथा घटनाको सम्बन्धमा उजुरी दायर गर्नुबाहेक कहिल्यै तपाईंले नेपाल प्रहरीसँग अन्तर्क्रिया गर्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	२४८४	२१.७
छैन	८९५०	७८.३
जम्मा	११४३४	१००.०

तालिका - ७५ : अपराध वा घटनाको बारेमा उजुरी दायर गर्नुबाहेक नेपाल प्रहरीसँग अन्तर्क्रिया गरेका उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीसँग अन्तर्क्रिया

अन्तर्क्रिया	सङ्ख्या	प्रतिशत
बाटोमा नेपाल प्रहरीसँग कुराकानी गरेको थिएँ	१३९८	५६.३
नेपाल प्रहरीलाई सूचना प्रदान गरेको थिएँ	१०८९	४३.८
नागरिक समाजले आयोजना गरेको कार्यक्रममा सहभागी भएको थिएँ	८४५	३४.०
समुदायद्वारा आयोजित कार्यक्रममा नेपाल प्रहरीलाई आमन्त्रण गरेको थिएँ	६३३	२५.५
नेपाल प्रहरीसँग सूचनाको माग गरेको थिएँ	५६९	२२.९
सरकारद्वारा आयोजना गरेको कार्यक्रममा उनीहरूसँग सहभागी भएको थिएँ	५६१	२२.६
पेसागत अन्तर्क्रिया गरेको थिएँ	४७२	१९.०
नेपाल प्रहरीद्वारा आयोजना गरेको कार्यक्रम वा गतिविधिमा सहभागी भएको थिएँ	४४२	१७.८
विरोध प्रदर्शन, बन्द वा चक्काजामको आयोजना गरेको समयमा नेपाल प्रहरीसँग भिडेको थिएँ	३३९	१३.६
नेपाल प्रहरीमा काम गर्ने व्यक्तिको परिवारको सदस्य भएकोले	३०१	१२.१
बन्दी बनाइएको थिएँ वा आरोपको शिकार भएको थिएँ	२६८	१०.८
सामुदायिक प्रहरीका गतिविधिहरूमा सहभागी भएको थिएँ	२५८	१०.४
सवारी नियमन वा चालक नियम उल्लङ्घन गरेका कारण जरिवानामा परेको थिएँ	१९९	८.०
दड्गा वा भीड नियन्त्रणका समयमा	१५२	६.१
बैठक तथा गोष्ठीमा सहभागी भएको थिएँ	८२	३.३
उल्लेख नभएको	१२३	५.०
अन्य*	२५२	१०.२
जम्मा	२४८४	

*अन्यले विविध प्रकारका सर्वसाधारण जवाफहरूलाई समेटेको छ, जसलाई १ प्रतिशतभन्दा बढी उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

तालिका - ७६ : अपराध वा घटनाको बारेमा उजुरी दायर गर्नुबाहेक नेपाल प्रहरीसँग अन्तर्क्रिया गरेका उत्तरदाताहरूको अनुभव

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त राम्रो	१११	४.८
राम्रो	११०४	४७.४
सामान्य	१०१३	४३.५
खराब	८६	३.७
अत्यन्त खराब	१४	०.६
जम्मा	२३२८	१००.०

तालिका - ७७ : अन्तर्क्रियाका क्रममा सकारात्मक अनुभव बटुलेका सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - राम्रो अनुभवका पछाडिका कारण के थिए ?

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरी सहयोगी पाएको थिएँ	२३६	२३.५
नेपाल प्रहरी जिम्मेवारपूर्ण पाएको थिएँ	२२५	२२.४
नेपाल प्रहरीबाट राम्रो व्यवहार पाएँ	१९३	१९.२
सूचना आदान-प्रदान गरेको थिएँ	११२	११.२
नेपाल प्रहरीले आदरभाव देखाएका थिए	१११	११.१
नेपाल प्रहरीको स्वभाव सकारात्मक थियो, मानिसहरूप्रति समान रूपमा व्यवहार गरिएको थियो र बोलीवचन विनम्र थियो	५७	५.७
अन्य*	६९	६.९
जम्मा	१००३	१००.०

*अन्यले विविध प्रकारका सर्वसाधारणका जवाफहरूलाई समेटेको छ, जसलाई ३ प्रतिशतभन्दा बढी उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

तालिका - ७८ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - समुदायसँग अन्तर्क्रियाका कारण जनतामा नेपाल प्रहरीको छविमा सुधार आयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
आयो	५९१	९२.२
आएन	५०	७.८
जम्मा	६४१	१००.०

तालिका - ७९ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - समुदायसँग अन्तर्क्रियाका कारण जनतामा नेपाल प्रहरीको छविमा सुधार आयो - कस्ता प्रकारका अन्तर्क्रियाले नेपाल प्रहरीको छविमा सुधार आयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीको कार्यशैलीमा सुधार आयो	१०९	१८.४
जनतासँगको सम्बन्धमा सुधार आयो	९९	१६.८
सूचना सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याएको छ	६८	११.५
समन्वयमा अभिवृद्धि गर्दछ	५५	९.३
विश्वासको बढाउँछ	४९	८.३
जनताको दृष्टिकोणमा परिवर्तन ल्याउँछ	२९	४.९
अन्य	४१	६.९
उल्लेख नभएका	१४१	२३.९
जम्मा	५९१	१००.०

तालिका - ८० : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीबाट सञ्चालित शान्तिसुरक्षामा लाभ पुऱ्याउने कार्यक्रममा प्रभावको स्तर

कार्यक्रम	उल्लेखनीय	सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल संख्या
नेपाल प्रहरीको भूमिकाका सम्बन्धमा नागरिक शिक्षा	७१.४	२०.६	१.०	६.९	१००	६७८
कानूनका सम्बन्धमा नागरिक शिक्षा	१००	६७८	१००	६७८	१००	६७८
जनताको भूमिकाका सम्बन्धमा नागरिक शिक्षा	१००	६७८	१००	६७८	१००	६७८
स्वास्थ्यसेवाका सम्बन्धमा नागरिक शिक्षा	१००	६७८	१००	६७८	१००	६७८
स्वास्थ्यशिविर	१००	६७८	१००	६७८	१००	६७८
सामाजिक क्रियाकलापहरू	१००	६७८	१००	६७८	१००	६७८

तालिका - ८१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्ति भएका कारण तपाईंसँग समुदायले कस्तो व्यवहार गर्दछ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सहज	६२७	९४.४
असहज	२४	३.६
त्रसित	५	०.८
तनावपूर्ण	५	०.८
अन्य	३	०.५
जम्मा	६६४	१००.०

तालिका - ८२ : नेपाल प्रहरी बाहेकका उत्तरदाताहरू - सबै मानिसलाई नेपाल प्रहरीबाट समान व्यवहार हुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
हुन्छ	३८५१	३२.३
हुँदैन	७४३२	६२.४
थाहा छैन	६२६	५.३
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - ८३ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूको समाजमा नेपाल प्रहरीबाट हुने असमान व्यवहारको स्वरूपहरूको वर्गीकरण

असमान व्यवहारका स्वरूपहरू	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएमा	जम्मा	कुल सङ्ख्या
राजनीतिमा आधारित भेदभाव	५१.७	३५.०	८.४	४.९	१००.०	७४३२
राजनीतिक हस्तक्षेप	५१.३	३०.४	९.३	८.९	१००.०	७४३२
वर्गका आधारमा भेदभाव	४४.३	४१.०	८.४	६.३	१००.०	७४३२
जात वा जातीयताका आधारमा हुने भेदभाव	२२.७	५१.१	१६.३	९.९	१००.०	७४३२
लिङ्गका आधार हुने भेदभाव	१७.९	५२.७	१८.१	११.२	१००.०	७४३२
यौनिकताका आधारमा हुने भेदभाव	१२.१	४१.९	२९.५	१६.५	१००.०	७४३२
अपाङ्गताका आधारमा हुने भेदभाव	११.४	४४.०	२९.१	१५.५	१००.०	७४३२

५.४.३ नेपाल प्रहरी तथा सर्वसाधारण जनता:

भूमिका तथा उत्तरदायित्व

भन्दा ९० प्रतिशत उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीले सुरक्षा प्रदान गर्नु र अपराधको निर्मूलन तथा अनुसन्धान गर्नुका अतिरिक्त नेपाल प्रहरीको दायित्वमा समुदायसँग नियमित अन्तरक्रिया गर्ने पनि समावेश गरिनुपर्दछ । त्यस्तै, नेपाल प्रहरीको अन्य उत्तरदायित्वहरूमा जनचेतना जगाउनु, सवारी सञ्चालन व्यवस्थित गर्नु, मानवअधिकारको रक्षा गर्नु, कारागार व्यवस्थित गर्नु, प्रकोप पीडितको उद्धार गर्नु, व्यापार-व्यवसाय तथा महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरूको सुरक्षा प्रदान गर्नु इत्यादि हुने ठूलो सङ्ख्यामा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् (तालिका नं. ८४) ।

नेपाल प्रहरीका दुई-तिहाई उत्तरदाताले नेपाल प्रहरीले शिक्षामूलक तथा सामाजिक क्रियाकलापसम्बन्धी सामुदायिक कार्यक्रम सञ्चालन गरी स्थानीय समुदायसँग अन्तरक्रिया गर्नु सम्पूर्ण नेपाल प्रहरीको दायित्व भएको उल्लेख गरेका छन् भने आधाभन्दा थोरै कम उत्तरदाताहरूले सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र वा सो केन्द्र तथा महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रहरूको कार्यमा समन्वय गर्नु नेपाल प्रहरीको दायित्व भएको बताए (तालिका नं. ८५) । तथापि, नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ९७.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीको काम-कर्तव्य भनेको कानुन कार्यान्वयनका अलावा स्थानीय समुदायसँग मिलेर काम गर्ने हो (तालिका नं. ८६) । सर्वेक्षणका क्रममा अन्तर्वार्ता तथा सम्वाद कार्यक्रममा सहभागी नेपाल प्रहरी उत्तरदाताहरूका अनुसार, नेपाल प्रहरीले समुदायहरूसँग मिलेर काम

गर्नुहुँदैन, किनकि यसले नेपाल प्रहरीको सीमित साधन-स्रोतमाथि थप भार पार्ने गर्दछ ।

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूका अनुसार समुदायका बारेमा जानकारी राख्न र विश्वास निर्माण गर्न नेपाल प्रहरीले नागरिक समाजसँग भेटघाट गर्नु, सर्वसाधारणसँग कुराकानी गर्नु र उनीहरूलाई संलग्न गराउनु, स्थानीय समुदायलाई सूचना प्रदान गर्नु, आपसी सत्कार तथा भेटघाटजस्ता सामाजिक क्रियाकलापको आयोजना गर्नेजस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने अपेक्षा राख्दछन् (तालिका नं. ८७) । उत्तरदाताहरूका अनुसार कानुन तथा नियमावली, अपराध नियन्त्रण र प्रहरी दायित्वसम्बन्धी सूचनाले समुदायलाई लाभ पुऱ्याउँछ भने धेरै उत्तरदाता नेपाल प्रहरीले बालबालिका तथा युवाहरूलाई सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी शिक्षा प्रदान गर्नुपर्नेमा विश्वास गर्दछन् ।

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू विश्वास गर्दछन् कि भविष्यमा नेपाल प्रहरीले राजनीतिक दबावका सामू नभुकी जनताको सुरक्षातर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नेछ, सबैलाई समान व्यवहार गर्नेछ, थप उत्तरदायित्व बहन गर्नेछ, र विनम्र, जिम्मेवार तथा आदरभाव प्रदर्शन गरी आफ्नो व्यक्तिगत व्यवहारमा सुधार गरी भ्रष्टाचार तथा भेदभावकारी हर्कतहरूमा न्युनीकरण गर्नेछ (तालिका नं. ८८) ।

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले देशको सुरक्षा तथा कानुनी शासनको स्थितिमा सुधार गर्ने उत्तरदायित्व बहन गर्नु आफ्नो पनि कर्तव्य भएको महसुस गरेका छन् । उत्तरदायित्वसम्बन्धी मुख्य सवालमा कानुनको परिपालन गर्नु र अपराध तथा 'गलत कार्यहरू' को सूचना नेपाल प्रहरीलाई दिनु हुने गर्दछ (तालिका नं. ८९) । नागरिक दायित्वका

अन्य मूलभूत पक्षहरूमा भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्नु, नेपाल प्रहरीलाई सहयोग गर्नु र अन्य नागरिकको अधिकारको उल्लङ्घन हुन नदिनु वा अधिकारको सम्मान गर्नु आदि पर्दछन् ।

केही सर्वसाधारणले प्रहरीको काम-कर्तव्यमा अवरोध खडा गरेको वर्तमान सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीका दसमध्ये आठभन्दा बढी उत्तरदाताले नागरिक दायित्वअन्तर्गत 'प्रहरीको अनुसन्धान कार्यमा हस्तक्षेप नगर्नु' नागरिक दायित्व भएको जनाएका छन् (तालिका नं. ९०) । नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताहरूले सूचीकृत गरेका नागरिक दायित्वमा कानूनको परिपालना गर्नु, गलत कार्यहरूको सूचना नेपाल प्रहरीलाई दिनु र अर्काको अधिकार हनन् हुनबाट रोक्नु रहेका छन् । नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले पहिचान गरेका कदममा सर्वसाधारणसँगको अन्तरक्रियामा वृद्धि, समुदायिक सचेतना कार्यक्रमको आयोजना, सुरक्षा प्रदान गर्ने दिशामा आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्नु, समुदायको समस्या बुझ्ने कोसिस गर्नु, सदैव सहयोगी बन्नु र तत्कालै सेवा उपलब्ध गराउनु रहेका छन्, जसलाई नेपाल प्रहरीले जिम्मेवारपूर्ण ढङ्गले कार्य गर्ने जनताको क्षमतामा सुधार गर्ने कार्यको रूपमा लिन सक्छ (आकृति नं. १४) ।

सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताहरूले अधिकांश सर्वसाधारण खासगरी सुरक्षा एवम् न्यायसम्बन्धी नागरिक दायित्व बुझ्दैनन् भन्नेमा विश्वास गर्दछन् । उनीहरूका अनुसार स्थानीय सरकारले जनचेतना अभियान तथा सार्वजनिक छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ, भने नागरिक शिक्षाका निम्ति विद्यालयहरूलाई सामग्रीहरू प्रदान गर्नुपर्दछ (तालिका नं. ९१) । रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन तथा नागरिक बडापत्र

(प्रत्येक सरकारी कार्यालयमा सेवाग्राहीलाई दिइने सेवा तथा विधिहरू) को प्रकाशन एवम् वितरण गर्नु स्थानीय सरकारको दायित्वभित्र पर्ने कार्यहरू हुन् । यद्यपि प्रमुख जिल्ला अधिकारीमार्फत स्थानीय सरकार प्रत्येक जिल्लामा सुरक्षा तथा कानुनी शासनका लागि अन्ततोगत्वा जिम्मेवार भए तापनि २४.१ प्रतिशत सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताहरू नागरिक दायित्वका सम्बन्धमा सक्रिय हुने जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको हुने कुरामा विश्वास राख्दैनन् ।

सुरक्षा मामिलामा स्थानीय सरकारको भूमिकाको सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा ज्ञानको अभाव भए तापनि उक्त सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताहरूको ६७.५ प्रतिशतलाई सर्वसाधारणले तिनीहरूलाई विश्वास गर्छन् भन्ने लाग्छ । तथापि, ७५.८ प्रतिशतले स्थानीय सरकारमा भ्रष्टाचार हुने गरेको पनि बताएका थिए (तालिका नं. ९२ देखि ९४ सम्म) ।

नागरिक समाज लक्षित समूहअन्तर्गतका शिक्षकमध्ये ७५.२ प्रतिशतका अनुसार वर्तमान पाठ्यक्रमले नेपाल प्रहरीको भूमिकाको सम्बोधन गर्दैन । त्यतिमात्र होइन, ४७.१ प्रतिशतका अनुसार वर्तमान पाठ्यक्रममा नागरिक शिक्षा पनि समावेश छैन । पाठ्यक्रममा नागरिक शिक्षा समावेश भएको छ, भन्ने शिक्षकहरूले पाठ्यवस्तु अपर्याप्त छ र त्यसलाई अद्यावधिक गरिनुपर्दछ, भन्ने सुझाव दिए (आकृति नं. १५, १६ र १७) ।

सर्वेक्षण गरिएका आधाभन्दा बढी शिक्षकलाई लाग्छ, कि विद्यालयको पाठ्यक्रममा नागरिक शिक्षा, नेपाल प्रहरीको भूमिका, अपराध जाहेरी तथा अदालती प्रक्रियाको जानकारीसम्बन्धी पाठहरू समावेश गरिनुपर्छ । केही शिक्षकहरूले

चाहिँ प्रहरी अधिकृतहरूले नै सो विषयमा कक्षा लिनुपर्ने चाहना व्यक्त गरेका थिए भने ८१.९ प्रतिशत शिक्षकहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीले विद्यार्थीसँग कुराकानी गर्न विद्यालयको भ्रमण गर्नुपर्छ ।

सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीहरूका अनुसार स्थानीय सरकारमा रहेको सीमित स्रोत र व्यापक भ्रष्टाचारसमेतलाई दृष्टिगत गर्दा नागरिक समाजले जनता एवम् स्थानीय सरकारबीचमा एउटा माध्यमका रूपमा काम गर्न सक्दछ । सम्वाद कार्यक्रमका सहभागी एवम् अन्तर्वार्ता लिएका महानुभावहरूले स्थानीय सरकार एवम् नागरिक समाजबीचको अन्तरक्रियाले समुदाय एवम् स्थानीय सरकारी कार्यालयहरूलाई सूचना आदान-प्रदान गर्न फाइदा पुग्नेमा जोड दिएका छन् ।

तथापि, सरकारी पदाधिकारी समूहका आधाभन्दा बढी उत्तरदाताका अनुसार हालसालै तिनीहरूले नागरिक समाजसँग सहकार्य गरेका छैनन् र सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदातामध्ये धेरै ठूलो बहुमतले नागरिक समाज र जनतालाई सक्रियतापूर्वक संलग्न गर्न/गराउन सकियो भने सुरक्षा स्थिति सुधनेछ, भन्ने सहमत हुनुका बाबजुद पनि त्रि-पञ्चांश (३/५ भाग वा ६०.८ प्रतिशत)^{२३} ले नागरिक समाजसँग सहकार्य गर्दैनन् (तालिका नं. १५) ।

सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदाताका अनुसार सुरक्षामा सुधारका लागि नेपाल प्रहरीलाई सहायता पुऱ्याउन नेपाल सरकारले दिनुपर्ने उच्च प्राथमिकतामा राजनीतिक हस्तक्षेपको अन्त्य र

आर्थिक स्रोतमा वृद्धि पर्दछन् । ती उत्तरदाताका अनुसार स्थानीय सरकारले स्रोत एवम् सूचना प्रदान गरेर तथा अनुकूल वातावरण सिर्जना गरेर नेपाल प्रहरीलाई सहयोग गर्नुपर्दछ (तालिका नं. १७) ।

नेपाल प्रहरी लक्षित समूहका उत्तरदातामध्ये अधिकांशले शान्तिसुरक्षा स्थापना गरेर देश तथा जनताको सेवा गर्नुपर्ने आफ्नो उत्तरदायित्व रहेको बुझेका छन् । ती उत्तरदाताको एउटा ठूलो बहुमतले सर्वसाधारण मानिसमध्येका उत्तरदाताहरूजस्तै नेपाल प्रहरीले सूचना आदान-प्रदान गर्न नागरिक समाजसँग नियमित भेटघाट गर्नुपर्ने, समुदायमा देखापर्ने सुरक्षा तथा कानुनी शासनमाथिका चुनौतीहरूको सामना गर्न आपसी समझदारीको विकास गर्नुपर्ने, सुरक्षामा प्रभाव पार्ने सम्भाव्य तत्वहरूको पहिचान गर्नुपर्ने र परस्परमा काम गर्न एउटा सहज वातावरणको निर्माण गर्नुपर्ने कुरामा सहमत भएको पाइयो (तालिका नं. १८) ।

नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूका अनुसार नागरिक समाज तथा समुदायलाई संलग्न हुने एउटा उपायका रूपमा स्वयम्सेवी कार्य हुनसक्छ । नागरिक समाज समूहअन्तर्गत स्वास्थ्य तथा विकास कार्यकर्तामध्ये करिब सातमध्ये एक (१३.६ प्रतिशत) का अनुसार नेपाल प्रहरीले स्वयम्सेवी तथा सामाजिक संलग्नताको^{२४} माध्यमबाट आफ्नो काममा सहयोग पुऱ्याएका छन् । नेपाल प्रहरीसँग शिक्षा कार्यक्रम, बैठक तथा सूचना आदान-प्रदानको माध्यमबाट अन्तरक्रिया गर्ने नागरिक समाजका उत्तरदातामध्ये आधाभन्दा धेरै (५५.४ प्रतिशत) ले उनीहरूको अनुभव सकारात्मक रहेको जनाएका छन् ।^{२५} सम्वाद

२३ अनुसूची- ३ को तालिका क - ५६, तालिका क - ५७

२४ अनुसूची- ३ को तालिका ५८

२५ अनुसूची- ३ को तालिका क-५९

कार्यक्रमहरूमा नागरिक समाजका सहभागीहरूले नेपाल प्रहरीसँगको अन्तरक्रियाको बढाउनुपर्ने जनाएका छन् भने उनीहरूको कामसँग सम्बन्धित संस्थाका सूचना आदान-प्रदान गर्ने पहलको सहाहना गर्नेछन् ।

नागरिक समाजका समग्र उत्तरदातामध्ये झन्डै सबै (९५.७ प्रतिशत) नागरिक समाज र प्रहरीबीचको नियमित सञ्चार-सम्पर्कको पक्षमा पाइएका छन् । सूचना आदान-प्रदानले अपराधको समस्या हल गर्न, ज्ञान बढाउन एवम् कार्यगत क्षमता बढाउने लगायत अनेकौँ फाइदा पुऱ्याउनेमा उत्तरदाताहरू विश्वास गर्दछन् (तालिका नं. ९९ र तालिका - १००) ।

आमसञ्चारका क्षेत्रमा काम गर्ने धेरै उत्तरदाताका अनुसार उनीहरू नेपाल प्रहरीले सूचना प्रवाह गर्नुपर्ने चाहना व्यक्त गर्छन् । उत्तरदाताहरूका अनुसार सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारमा उनीहरूले सूचना प्रवाहमार्फत भूमिका खेल्ने स्विकार्छन् । तथापि उनीहरूले पठाउने सूचना तथ्यगत वा मुलाहिजारहित छ कि छैन भन्ने सम्बन्धमा कडा मेहनत गर्नुपर्ने हुन्छ । सबै नागरिक समाजका उत्तरदातालाई उनीहरूले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको स्थिति सुधारमा नागरिक समाजको ठूलो जिम्मेवारी हुन्छ । यो उद्देश्य परिपूर्तिका निम्ति जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, नेपाल प्रहरी तथा समुदायका बीचमा सम्बन्ध सुधार गर्नु र नेपाल प्रहरीलाई सूचना प्रदान गरेर समाजलाई सहयोग पुऱ्याउन सकिन्छ ।^{२६}

व्यापारिक समाजमा धरपकड, जबरजस्ती चन्दा, फिरौती, बढ्दो सङ्ख्यामा चोरी वा सम्पत्तिको तोडफोडको कारण बढ्दो असुरक्षा देखापरेको छ । व्यापारी तथा उद्योगी व्यवसायी समूहका उत्तरदाताहरूलाई विश्वास छ कि व्यापारिक सुरक्षाका निम्ति नेपाल प्रहरी नै जिम्मेवार निकाय हो र तिनीहरू नेपाल प्रहरी बढी जिम्मेवार भएको तथा नियमित कार्य गरेको देख्न चाहन्छन् । नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताहरूको विश्वास छ कि नेपाल प्रहरी तथा व्यापारिक समुदायका बीचमा सुरक्षा स्थितिका बारेमा राम्रो जानकारीका लागि सूचना आदान-प्रदान भैरहनुपर्ने जस्ता कार्यको माध्यमबाट शान्ति-सुरक्षा व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ ।^{२७}

व्यापारी तथा उद्योगी व्यवसायी समूहका उत्तरदाताहरूलाई विश्वास छ कि उनीहरूले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको स्थितिमा सुधार गर्ने सन्दर्भमा नेपाल प्रहरीलाई जानकारी दिने तथा विभिन्न प्रकारको सहयोग पुऱ्याई आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न सक्दछन् (तालिका नं. १०१, तालिका - १०२) । व्यापारी र समुदायले सुरक्षा स्थिति सुधारमा सहयोग पुऱ्याउन सक्ने अन्य पक्षहरूमा रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने र परोपकारी एवम् समुदायिक कार्यक्रमहरूमा सहयोग पुऱ्याउने रहेका छन् (तालिका नं. १०३) ।

२६ अनुसूची- ३ को तालिका क - ६०

२७ अनुसूची- ३ को तालिका क-६१

तालिका - ८४ : नेपाल प्रहरीका जिम्मेवारीहरू कुनचाहिँ हुन सक्दछ भन्नेमा तपाईं विश्वास गर्नुहुन्छ ?

जिम्मेवारीहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
सर्वसाधारण नागरिकहरूको सुरक्षा	१११९२	९४.०
अपराधको रोकथाम, अनुसन्धान र अपराधीको पहिचान	११०७५	९३.०
जनताका उजुरीहरूको सुनुवाइ गर्ने	१०९११	९१.६
महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन कार्यको निर्मूलन	१०७६९	९०.४
लागुऔषध बेचखिनको निर्मूलन	१०७००	८९.८
मानवअधिकारको संरक्षण	१०६७७	८९.७
कानूनको कार्यान्वयन	१०६६३	८९.५
दङ्गा नियन्त्रण	१०५६१	८८.७
समुदायसँग नियमित अन्तर्क्रिया	१०५२१	८८.३
प्राकृतिक प्रकोपका समयमा उद्धार	१०४९७	८८.१
सवारी नियमन तथा व्यवस्थापन	१०४८९	८८.१
राज्यका सेवा तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको सुरक्षा	१०४७८	८८.०
जनचेतना अभिवृद्धि	१०३५७	८७.०
व्यापारिक क्षेत्रको सुरक्षा	१०१९२	८५.६
कारागारको व्यवस्थापन	९९२६	८३.३
अति महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरूको सुरक्षा	९८९६	८३.१
अन्य	३३	०.३
जम्मा	११९०९	

तालिका - ८५ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - सामाजिक गतिविधिहरू, सामुदायिक कार्यक्रमहरू र शिक्षामूलक कार्यक्रमहरूमा समुदायसँग अन्तर्क्रिया गर्ने जिम्मेवारी नेपाल प्रहरीमा कुन शाखा वा इकाईको हो जस्तो तपाईंलाई लाग्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सामुदायिक प्रहरीको जिम्मेवारी	२२१	३२.६
सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र र महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रको जिम्मेवारी	१०६	१५.६
नेपाल प्रहरीमा कार्यरत सम्पूर्ण व्यक्तिहरूको	४४८	६६.१
अन्य	४	०.६
जम्मा	६७९	

तालिका - ८६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीका सम्पूर्ण शाखा तथा इकाईले कानुन कार्यान्वयनका साथमा समुदायसँग सहकार्य गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	६२२	९७.६
गर्नुपर्दैन	१५	२.४
जम्मा	६३७	१००.०

तालिका - ८७ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - तल उल्लिखितमध्ये कस्ता क्रियाकलापहरूमा नेपाल प्रहरी संलग्न हुनुपर्छ ?

क्रियाकलाप	सङ्ख्या	प्रतिशत
नागरिक समाजसँग भेटघाट	८३८७	७०.४
सामाजिक क्रियाकलापहरू	६६८१	५६.१
समुदायमा सूचना प्रवाह	६६०५	५५.५
बाटोमा सामान्य नागरिकसँग वार्तालाप	६२४९	५२.५
स्वास्थ्यशिविरको आयोजना	६०९६	५१.२
बालबालिका तथा युवाहरूलाई सुरक्षा र कानुनी शासनका सम्बन्धमा शिक्षा प्रदान	५२९८	४४.५
युवाका लागि खेलकुद कार्यक्रमको आयोजना	५००७	४२.०
विद्यालय सम्पर्क कार्यक्रमको आयोजना	४३५२	३६.५
सामुदायिक सेवाहरू	४३१९	३६.३
अन्य	७३	०.६
जम्मा	११९०९	

तालिका - ८८ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीबाट भविष्यका लागि तपाईंका अपेक्षा के रहेका छन् ?

अपेक्षाहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
जनतालाई सुरक्षा प्रदान	३४२६	२८.८
जनतासँग समान रूपमा व्यवहार	१३४५	११.३
जिम्मेवारी तथा दायित्व पूरा	९५०	८.०
राजनीतिक दबावबिना सुरक्षा प्रदान	५६७	४.८
जनतासँग काम गर्न वा सम्बन्ध सुधारका लागि 'जनताप्रति लक्षित' नीति पारित	५२७	४.४
व्यवहारमा सुधार तथा मानसिकतामा परिवर्तन	५०७	४.३
सक्षम तथा प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पन्न	४४१	३.७
अपराधमा कमी	४३२	३.६
पारदर्शी तथा निष्पक्ष रूपमा कार्यसम्पन्न	४२४	३.६
पर्याप्त सेवा प्रदान	३६६	३.१
भ्रष्टाचारको अन्त्य	३३९	२.८
कानुनी शासनको बहाली	२५१	२.१
कानूनको पालना तथा मानवअधिकारको सम्मान	१५७	१.३
गस्तीमा वृद्धि	१३४	१.१
सामाजिक चेतनामूलक कार्यक्रमको आयोजना	१२९	१.१
अन्य	४१७	३.५
थाहा छैन	१४९७	१२.६
जम्मा	११९०९	१००.०

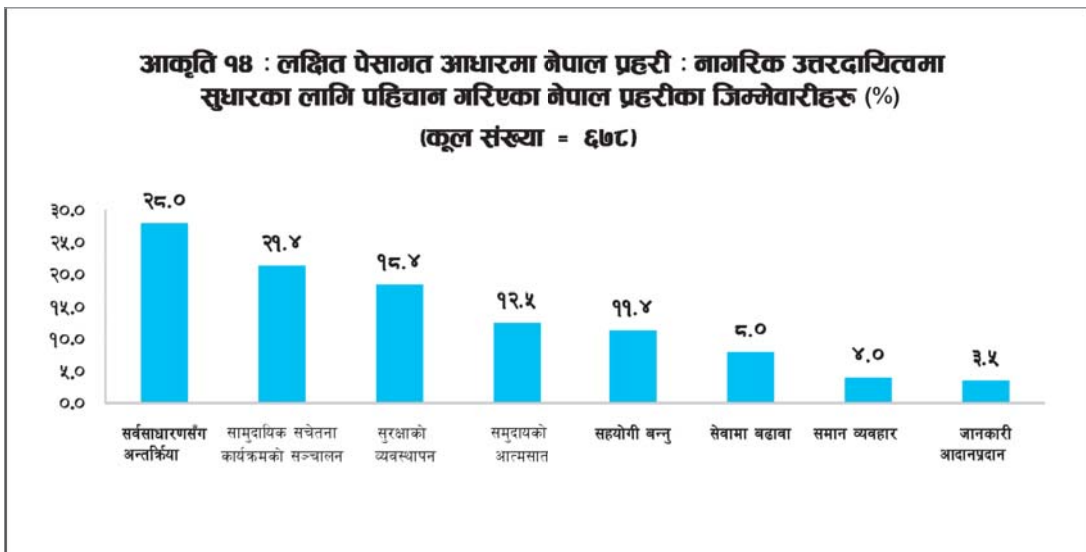
तालिका - ८९ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नागरिक वा वासिन्दाको हैसियतमा सुरक्षाको सुधारसम्बन्धी जिम्मेवारीहरू

जिम्मेवारीहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
कानूनको पालना गर्ने	१०३०५	८६.५
गलत कार्यको प्रहरीलाई जानकारी गराउने	९९०२	८३.१
अरुलाई आदरभाव देखाउनुपर्ने	९०२६	७५.८
भ्रष्टाचारमा संलग्नता नजनाउने	८९४४	७५.१
कुनै पनि व्यक्ति वा समूहको अधिकार उल्लङ्घन नगर्ने	८२८१	६९.५
सुरक्षा सुधारका लागि नेपाल प्रहरीको प्रयासमा सहयोगी हुने	७९०४	६६.४
कर बुझाउने	७७५१	६५.१
गलत कार्यको जानकारी नेपाल प्रहरी, सरकार वा गैरसरकारी संस्थालाई जानकारी गराउने	७६२०	६४.०
राज्यले कानूनको पालना नगरेको अवस्थामा पनि आफूले पालना गर्ने	६८५२	५७.५
सुरक्षामा सुधारको उद्देश्यका लागि स्रोतहरू बढाउनका लागि नेपाल प्रहरीको प्रयासमा सहयोग पुऱ्याउने	६४१०	५३.८
सुरक्षाको सुधारमा मेरो कुनै जिम्मेवारी छैन र सम्पूर्ण जिम्मेवारी राज्यको हुनुपर्छ	९२६	७.८
जम्मा	६७	०.६
कूल जम्मा	११९०९	

तालिका - १० : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - सुरक्षाको सुधारमा सर्वसाधारणको दायित्व

सर्वसाधारणको दायित्व	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीको अनुसन्धानमा हस्तक्षेप नगर्ने	५८४	८६.१
कानूनको पालना	५४४	८०.२
अपराधको बारेमा प्रहरीलाई जानकारी दिने	५१९	७६.५
अरुको अधिकार उल्लङ्घन गर्ने कार्यबाट अलग रहने	४९८	७३.५
नेपाल प्रहरीका गलत कार्यहरूको अधिकारवालालाई जानकारी दिने	४६७	६८.९
कानूनको बहाली गराउने नेपाल प्रहरीको प्रयासमा नैतिक सहयोग गर्ने	४६६	६८.७
सबै प्रकारका हिंसाबाट अलग रहने	४६५	६८.६
बन्द, हडताल तथा चक्काजाम जस्ता जबरजस्ती गरिने कार्यहरूबाट अलग रहने	४६४	६८.४
भेदभावबाट अलग रहने	४५३	६६.८
गलत कार्यको सम्बोधनका लागि नेपाल प्रहरी तथा न्यायपालिकालाई मौका दिने	४३१	६३.६
वैकल्पिक स्वरूपको न्याय खोजीबाट अलग रहने	४१२	६०.८
अन्य*	१३४	१९.८
जम्मा	६७८	

* अन्यले विविध प्रकारका सर्वसाधारणका जवाफलाई समेटेको छ, जसलाई १ प्रतिशतभन्दा बढी उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

तालिका - ९१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - नागरिकहरूको दायित्व बहनका लागि स्थानीय सरकारका लागि पहिचान गरिएका गतिविधिहरू

गतिविधिहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
नागरिकको दायित्वसम्बन्धी जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्ने	४१४	८७.३
नागरिकको दायित्वका सम्बन्धमा सार्वजनिक छलफल कार्यक्रमको आयोजना गर्ने	३५९	७५.७
नागरिक शिक्षाको पठनपाठनका लागि विद्यालयलाई शैक्षिक सामग्री प्रदान गर्ने	३५७	७५.३
नागरिकको जिम्मेवारी सम्बन्धमा रेडियो कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने	३३३	७०.३
कानूनको जानकारीका सम्बन्धमा जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्ने	३२३	६८.१
नागरिक बडापत्र वितरण गर्ने	३१८	६७.१
यस सवालमा सर्वसाधारण नागरिकलाई संलग्न गराउनु स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी होइन	११४	२४.१
अन्य	१०	२.१
जम्मा	४७४	

तालिका - ९२ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - सुरक्षा तथा कानुनी शासनको बहालीमा स्थानीय सरकारको भूमिकाका सम्बन्धमा समुदायलाई जानकारी छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	१०५	२३.७
छैन	३३८	७६.३
जम्मा	४४३	१००.०

तालिका - ९३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - समुदायले स्थानीय सरकारलाई विश्वास गर्दछ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्दछ	३२०	६७.५
गर्दैन	१२६	२६.६
थाहा छैन	२८	५.९
जम्मा	४७४	१००.०

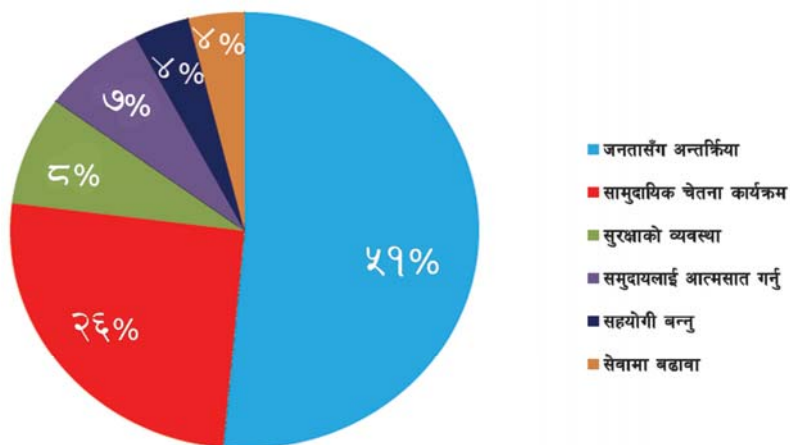
तालिका - ९४ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - के स्थानीय सरकारमा भ्रष्टाचार विद्यमान छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	३२८	७५.८
छैन	१०५	२४.२
जम्मा	४३३	१००.०

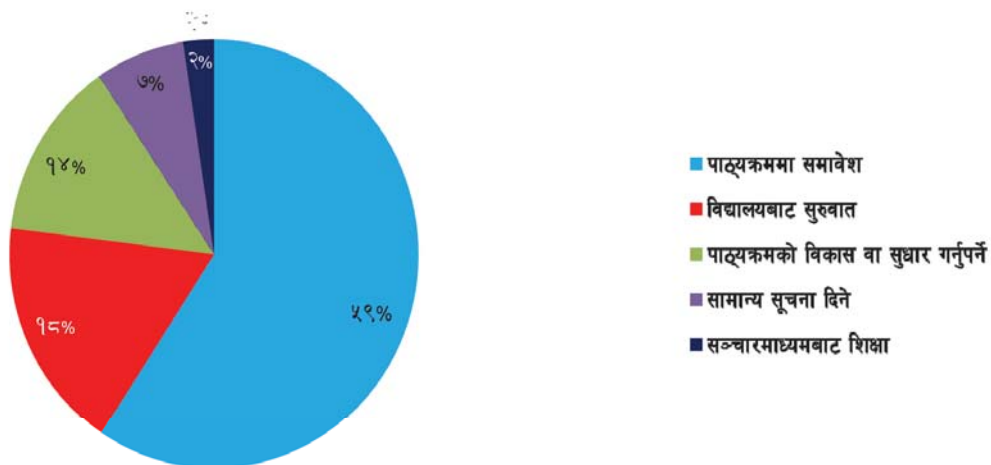
तालिका - ९५ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - सुरक्षा तथा कानुनी शासनका सवालमा स्थानीय सरकार तथा नागरिक समाजको सहकार्यले यससम्बन्धी अवस्थामा तपाईंको क्षेत्रमा सुधार हुनसक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
हुनसक्छ	३८५	९४.८
हुन सक्दैन	२१	५.२
जम्मा	४०६	१००.०

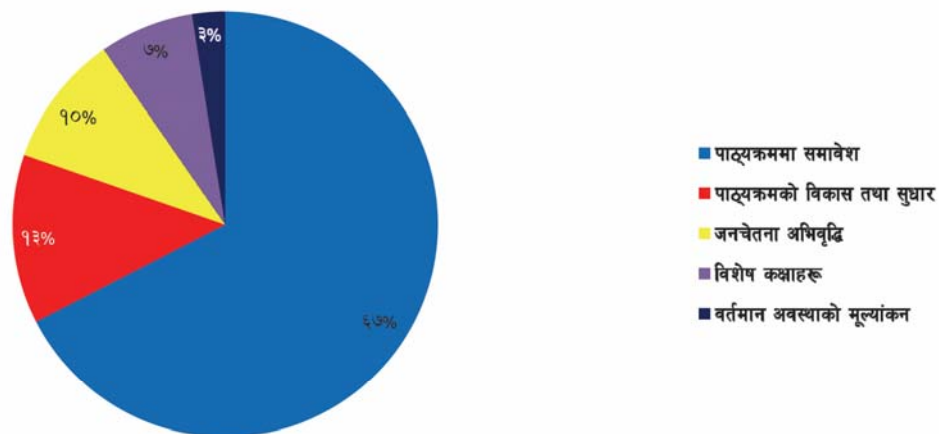
**आकृति १५ : लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत शिक्षकहरू :
नागरिक दायित्वसम्बन्धी शिक्षाको पहलका लागि सुझाव
(कूल संख्या = ५८८)**

**आकृति १६ : लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत शिक्षकहरू :
शिक्षाका माध्यमबाट नेपाल प्रहरीको भूमिकाका लागि सुझावहरू
(कूल संख्या = ५३८)**

**आकृति १७ : लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत शिक्षकहरू :
अपराधको जाहेरी र न्यायिक प्रक्रियासम्बन्धी शिक्षाका लागि सुभावहरू
(कुल संख्या = ५५५)**

तालिका - ९६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - सुरक्षा तथा कानुनी शासनमा नेपाल प्रहरीको प्रयासलाई केन्द्रीय सरकारले सहयोग पुऱ्याउन सक्छ ?

केन्द्रीय सरकारको सहायता	सङ्ख्या	प्रतिशत
राजनीतिक हस्तक्षेपमा रोक	३९७	८३.८
आर्थिक स्रोतमा वृद्धि	३६४	७६.८
प्राविधिक स्रोतमा वृद्धि	३४९	७३.६
कानुनहरूको सबलीकरण	३३९	७१.५
मानव स्रोतमा वृद्धि	३३२	७०.०
वन्दोवस्तीका साधनमा वृद्धि	३२८	६९.२
नेपाल प्रहरीको प्रयासमा नैतिक सहयोग प्रदान	३०६	६४.६
राज्यको निकायको रूपमा नेपाल प्रहरीको स्वतन्त्रतामा बढावा	२८८	६०.८
सरकारी वकिल तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा संयन्त्रको विकास	२८३	५९.७
वर्तमान सरकार तथा नेपाल प्रहरीका बीचको संरचनामा परिवर्तन	१८३	३८.६
अन्य	७	१.५
जम्मा	४७४	

तालिका - १७ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - सुरक्षा तथा कानुनी शासनमा नेपाल प्रहरीको प्रयासलाई स्थानीय सरकारले कुन उपायले सहयोग पुऱ्याउन सक्छ ?

स्थानीय सरकारको सहायता	सङ्ख्या	प्रतिशत
सहायतामूलक वातावरणको सिर्जना	७८	२४.९
स्रोतहरूको उपलब्धता	६७	२१.४
नेपाल प्रहरीलाई सूचना प्रदान	३९	१२.५
सुरक्षाका सवालमा संलग्नता	२९	९.३
सामाजिक चेतना तथा जनसम्पर्कमा सुधार	२०	६.४
अनाधिकृत दबाव वा हस्तक्षेपबाट अलग	१९	६.१
समन्वय तथा सुविधामा वृद्धि	१७	५.४
अन्तर्क्रियामा वृद्धि	१७	५.४
कानूनको कार्यान्वयनका अलावा स्पष्ट तथा प्रभावकारी कानूनको तर्जुमा	१२	३.८
राजनीतिक हस्तक्षेप नगर्ने	८	२.६
आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्ने	४	१.३
सर्वसाधारण नागरिक तथा नेपाल प्रहरीका बीचमा सेतुको काम गर्ने	३	१.०
जम्मा	३१३	१००.०

तालिका - १८ : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा नेपाल प्रहरी - नागरिक समाज तथा नेपाल प्रहरीले नियमित रूपमा भेटघाट गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	६१३	९०.४
गर्नुपर्दैन	२८	४.१
थाहा छैन	३७	५.५
जम्मा	६७८	१००.०

तालिका - ९९ : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा नागरिक समाज - नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका संस्थाहरूका बीचमा नियमित सम्पर्कले लाभ पुऱ्याउन सक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सक्छ,	१३४७	९५.७
सक्दैन	६१	४.३
जम्मा	१४०८	१००.०

तालिका - १०० : लक्षित पेसागत समूहको आधारमा नागरिक समाज - नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका बीचमा सूचना आदान-प्रदानले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको अवस्थामा कसरी सुधार गर्न सक्छ ?

सुधारहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
ज्ञानको वृद्धि	४२६	३१.६
आफ्नो पेसागत कार्यमा सहज	२०९	१५.५
सर्वसाधारणको सर्तकतामा वृद्धि	८७	६.५
अपराधको पहिचान	८२	६.१
अपराधमा कमी	७१	५.३
दक्षतामा सुधार	७२	५.३
समन्वय तथा समझदारी निर्माण	६२	४.६
सम्पर्कमा सुधार	५१	३.८
सुरक्षित वातावरणको सिर्जना	५०	३.७
सुरक्षाका चुनौतीहरूको पहिचान	३८	२.८
अपराधीहरूको पहिचान	३३	२.४
विश्वासको वातावरण निर्माण	२६	१.९
कानुनी सवालहरूको ज्ञानमा वृद्धि	६	०.४
नेपाल प्रहरीको व्यवहारमा सुधार	५	०.४
थाहा छैन	१२९	९.६
जम्मा	१३४७	१००.०

तालिका - १०१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा उद्योगी व्यवसायी समूह - सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारमा व्यापारिक समूहले कुनै पनि अवस्थामा नेपाल प्रहरीलाई सहयोग गर्नसक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सक्छ,	७६६	८१.७
सक्दैन	९२	९.८
थाहा छैन	८०	८.५
जम्मा	९३८	१००.०

तालिका - १०२ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा उद्योगी व्यवसायी समूह - सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारका लागि नेपाल प्रहरीको प्रयासमा व्यापारिक क्षेत्रले सहायता पुऱ्याउन सक्ने उपायहरू

सहायता	सङ्ख्या	प्रतिशत
सूचना प्रदान	३०४	३९.७
समन्वय	९०	११.७
आर्थिक सहायता	५७	७.४
आफ्नो सुरक्षाको स्वयम् व्यवस्था गरेर	५१	६.७
अन्तर्क्रियाको पहल	५०	६.५
भौतिक पूर्वाधारमा सहायता	३५	४.६
नैतिक सहायता	२६	३.४
संस्थागत सहायता	११	१.४
अनुसन्धान तथा अनुगमनका समयमा समन्वय	१०	१.३
कर बुझाएर	७	०.९
जागिर तथा रोजगारको सिर्जना	४	०.५
गैरकानुनी व्यापारिक गतिविधि तथा क्रियाकलापमा संलग्न नभएर	२	०.३
थाहा छैन	११९	१५.५
जम्मा	७६६	१००.०

तालिका - १०३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा उद्योगी व्यवसायी समूह - सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारमा व्यापारिक क्षेत्रले समुदायलाई योगदान पुऱ्याउन सक्ने उपायहरू

योगदान	सङ्ख्या	प्रतिशत
रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि	५७२	६१.०
भौतिक पूर्वाधारका लागि आर्थिक सहयोग	४५०	४८.०
सामुदायिक कार्यक्रममा सहायता	४१७	४४.५
विकास तथा सहायता कार्यक्रममा आर्थिक सहायता	२६८	२८.६
शिक्षामा सहयोग	२२०	२३.५
अन्य	४६	४.९
जम्मा	९३८	

५.४.६. महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रहरू

घरेलु हिंसा, लैङ्गिक हिंसा, शोषण तथा भेदभावका दृष्टिले महिला तथा बालबालिकाहरू उच्चजोखिमयुक्त समुदायमा पर्छन् । तिनीहरूको सुरक्षा तथा न्यायप्रति पहुँच पनि सामाजिक मर्यादा तथा परम्पराका नाममा सीमित गरिएको देखिन्छ । यसलाई स्वीकार गरेर नेपाल प्रहरीले महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रको स्थापना गर्‍यो । यो केन्द्र सबै ७५ जिल्लामा स्थापना गरिएको भए तापनि सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये केवल ०.६ प्रतिशतले मात्र यसको सेवा प्रयोग गरेको पाइयो र केवल ७.१ प्रतिशतले मात्र यसको कामकारवाहीका बारेमा जानकार भएको महसुस गरेको पाइयो (तालिका नं. १०४) । धेरै मानिसले यस केन्द्रका बारेमा सुनेका रहेछन् भने तुलनात्मक रूपमा शहरका उत्तरदाताभन्दा गाउँकाले भन्दा कम सुनेका रहेछन् । यस केन्द्रको निर्धारित लक्ष्यका बावजुद पनि पुरुष

उत्तरदाताहरूले यसको सेवासम्बन्धी कार्यहरू बढी जान्दा रहेछन् ।^{२८}

महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रका बारेमा थाहा पाएका वा यसको सेवा प्रयोग गरिसकेका उत्तरदातामध्ये ३२.७ प्रतिशतले सहयोगी कर्मचारी र प्रभावकारी सेवाको दृष्टिगत गरेर यसको सेवालार्इ 'राम्रो' भनेका छन् भने ४५.१ प्रतिशतले यसको सेवा 'सामान्य मात्र' भनेका छन् (तालिका नं. १०५) । यसको सेवालार्इ कमजोर भएको ठान्ने सेवाग्राहीहरूले आफूलाई पन्छाएको तथा केन्द्र निष्प्रभावी, भ्रष्ट, वा राजनीति प्रेरित भएको भन्ने आरोप लगाए । उत्तरदाताहरूको सुझावअनुसार, यस केन्द्रलाई प्रभावकारी बनाउन महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्र र समुदायका बीचमा यथोचित अन्तरक्रिया हुनुपर्ने जनाएका छन् जसले जनचेतना कार्यक्रम तथा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गर्दछ । सम्वाद कार्यक्रमहरू तथा अन्तर्वार्ताको क्रममा यस केन्द्रका सेवा तथा प्रभावमा सुधारका लागि दिइएका अन्य सुझावहरूमा उक्त केन्द्रमा

२८ अनुसूची- ३ को तालिका क - ६२

कार्यरत नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने, सेवा केन्द्रलाई दिइएको

स्रोत-साधनमा बढाउनुपर्ने र उनीहरूलाई अनुसन्धान प्रक्रियामा समावेश गरिनुपर्ने रहेका छन् ।

तालिका - १०४ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - नेपाल प्रहरीको महिला तथा बालबालिका सेलको बारेमा सुन्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
मलाई यसको बारेमा र यसले गर्ने कामको बारेमा थाहा छ	८०२	६.७
मलाई यसको बारेमा थाहा छ र यसको सेवा तथा सहायताको प्रयोग गरेको छु	७१	०.६
मैले यसको बारेमा सुनेको छु, तर यसले गर्ने कामको बारेमा थाहा छैन	१२६१	१०.६
मैले यसको बारेमा कहिल्यै पनि सुनेको छैन	९७७५	८२.०
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - १०५ : महिला तथा बालबालिका सेलका बारेमा थाहा पाएका वा सेवा प्रयोग गरेका सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - महिला तथा बालबालिका सेलको सेवा तथा सहायतालाई कसरी मापन गर्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त राम्रो	३९	५
राम्रो	२५६	३२.७
सामान्य	३५३	४५.१
कमजोर	१०६	१३.६
अत्यन्त नराम्रो	२८	३.६
जम्मा	७८२	१००.०

५.४.७. सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रहरू

सन् १९९४ मा नेपाल प्रहरीले अपराध अनुसन्धान विभागअन्तर्गत सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र स्थापित गर्‍यो र अहिले नेपालभरिका १४१ स्थानमा यसका कार्यालय स्थापना गरिएका छन् । यसको लक्ष्य भनेको प्रहरी र समुदायका बीचमा सम्बन्ध सुधार गर्नु हो । भन्दा सबै उत्तरदाताहरूले सुरक्षा तथा कानुनी शासनका निम्ति अझै राम्रोसँग प्रहरी र जनताबीचको सम्बन्ध सुदृढ गर्नु नितान्त जरुरी भएको बताए । तर, उत्तरदातामध्ये केवल २२.९ प्रतिशतले मात्र यस केन्द्रको बारेमा सुनेको बताए । तथापि यस केन्द्रहरूको सञ्चालन सर्वेक्षण सम्पन्न गरिएका (१३९ गाविस तथा नगरपालिकाहरूमध्ये) ५८ स्थानमा सञ्चालित छ ।^{२९} यसको बारेमा जानकार सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये ५५.६ प्रतिशतका अनुसार तिनीहरूको आफ्नो क्षेत्रमा सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्र छ, तर केवल ३४ प्रतिशतले मात्र यो स्थानीय केन्द्रमा पुग्न सकेको बताए ।

यो सेवा केन्द्रमा जानेहरूमध्ये अधिकांश बैठकमा वा अन्तरक्रियामा भाग लिएका, केहीचाहिँ विवाद परेको बेला कसैलाई सघाउन तथा घटनाबारे जानकारी गराउन र कोहीचाहिँ जाहेरी दिन गएको पाइयो (तालिका नं. १०६) । सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रका सामुदायिक प्रहरी (जसमा नागरिक तथा नेपाल प्रहरीका सामुदायिक प्रहरी दुवै कर्मचारीका रूपमा रहन्छन्) सँग अन्तर्क्रिया गर्नेहरूको अनुभव प्रायशः सकारात्मक रहेको पाइयो (तालिका नं. १०७) । उत्तरदाताहरूले

सामुदायिक प्रहरीको जिम्मेदारी तथा सूचना आदान-प्रदान गर्ने तत्परता, स्थानीय भगड्डा वा विवाद समाधान गर्ने तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेलगायतका क्रियाकलापहरूको प्रशंसा गरेको पाइयो ।

सुरक्षा तथा कानून कार्यान्वयनका क्षमतालाई दृष्टिगत गर्ने हो भने समग्रमा भन्नुपर्दा सामुदायिक प्रहरीप्रति उत्तरदाताहरूको अनुभूति नेपाल प्रहरीको जस्तै पाइन्छ (तालिका नं. १०८) । तथापि, चारमध्ये एकले नेपाल प्रहरीका इकाईलाई भन्दा सामुदायिक प्रहरीलाई विश्वास गरेको पाइयो भने सामुदायिक प्रहरीको सूचना आदान-प्रदान गर्ने तत्परता तथा समुदायसँग गर्ने गरेको कामको प्रशंसा गरेको पाइयो (तालिका नं. १०९) । उत्तरदातामध्ये जसले सामुदायिक प्रहरीलाई नेपाल प्रहरीका अन्य इकाईभन्दा समान वा कम मात्रामा विश्वास गर्छन्, उनीहरूले सामुदायिक प्रहरी कर्मचारीहरूमा भ्रष्टाचार विद्यमान, अक्षमता तथा तालिमको अभाव रहेको बताए ।

सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रका गतिविधिहरूको तुलनात्मक रूपले समुदायमा सकारात्मक प्रभाव परेको देखिए पनि ८४.३ प्रतिशत सर्वसाधारणहरू सामुदायिक प्रहरीले मात्र नभई नेपाल प्रहरीका सबै इकाईहरूले आफू रहेको समुदायसँग अन्तरक्रिया गर्नुपर्नेमा विश्वास गर्छन् (तालिका नं. ११०) । नेपाल प्रहरीसँगको निकट अन्तरक्रियाले सूचना आदान-प्रदान गर्न, आपसी विश्वास बढाउन, पीडितलाई नेपाल प्रहरीसम्मको पहुँचमा सुधार गर्न, नागरिक तथा नेपाल प्रहरीमा उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्न तथा अपराध रोकथाम कार्यलाई सबलीकरण गर्नमा उक्त समुदायहरूलाई लाभ पुऱ्याउने देखिन्छ ।

२९ शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रको जवाफका निम्ति

अनुसूची- ३ को तालिका क - ६३

नेपाल प्रहरीले स्थानीय समुदायसँग अन्तरक्रिया गर्नुपर्दछ भन्नेमा विश्वास नगर्ने उत्तरदाताहरूका अनुसार यस्तो अन्तरक्रियाले नेपाल प्रहरीलाई आफ्नो काम-कर्तव्य पूरा गर्नेतर्फ कम समय मिल्छ र पक्षपाती हुने वा भ्रष्टाचार गर्ने बढी मौका मिल्ने चासो अभिव्यक्त गरेको पाइयो ।

सामुदायिक प्रहरीलगायत नेपाल प्रहरी तर्फका उत्तरदातामध्ये ७१.७ प्रतिशतका अनुसार सामुदायिक प्रहरीले तत्कालै कानुन कार्यान्वयन गर्ने विश्वास गर्छन् (तालिका नं. १११) । तर, बाँकी २६.३ प्रतिशतलाई कानुन कार्यान्वयन गर्नुहुँदैन जस्तो लाग्छ । सामान्यतया सर्वसाधारणलाई सामुदायिक प्रहरीलाई सर्वसाधारणसँग मिलेर काम गर्नुबाहेक कानुन कार्यान्वयन गर्ने कानुनी अधिकार हुँदैन भन्ने भ्रम रहेको छ (तालिका नं. ११२) ।

तालिका - १०६ : महिला तथा बालबालिका सेलमा जाने कारणहरूमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू		
जवाफहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
बैठक तथा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरू	१९७	५५.२
सूचना सङ्कलन	४०	११.२
औपचारिक तथा व्यक्तिगत भ्रमण	२३	६.४
विवादको समाधान	२३	६.४
साथीको सहयोगका लागि	२०	५.६
सामाजिक क्रियाकलापहरू	१९	५.३
न्यायका लागि	१८	५.०
उजुरी दायर गर्न	११	३.१
अन्य	६	१.७
जम्मा	३५७	१००.०

तालिका - १०७ : सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रका बारेमा तपाईंको अनुभव कस्तो छ ?		
जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त राम्रो	४६	१०.७
राम्रो	३५८	८३.६
खराब	१४	३.३
अत्यन्त खराब	१०	२.३
जम्मा	४२८	१००.०

तालिका - १०८ : सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रसँग परिचित सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - सामुदायिक प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्ने र कानुनको कार्यान्वयन गर्ने कार्य गर्दछ ?		
जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सधैंजसो	१०८	२५.८
कहिलेकाहीं	२७६	६५.९
कुनै पनि अवस्थामा गर्दैन	३५	८.४
जम्मा	४१९	१००.०

तालिका - १०९ : सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रसँग परिचित सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू- तपाईं सामुदायिक प्रहरीलाई कति विश्वास गर्नुहुन्छ ?		
जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीका अन्य इकाईभन्दा बढी	१०५	२४.८
नेपाल प्रहरीका अन्य इकाईसरह	२६१	६१.६
नेपाल प्रहरीका अन्य इकाईभन्दा कम	५८	१३.७
जम्मा	४२४	१००.०

तालिका - ११० : सामुदायिक प्रहरी मात्र नभई नेपाल प्रहरीका सम्पूर्ण अधिकृतहरूले समुदायसँग अधिकतम अन्तर्क्रिया गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	१००४०	८४.३
गर्नुपर्दैन	८५५	७.२
थाहा छैन	१०१४	८.५
जम्मा	११९०९	१००.०

तालिका - १११ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - सामुदायिक प्रहरीले कानूनको कार्यान्वयन गर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्छ	४८६	७१.७
गर्दैन	१५६	२३.०
थाहा छैन	३६	५.३
जम्मा	६७८	१००.०

तालिका - ११२ : सामुदायिक प्रहरी वर्तमानमा कानून कार्यान्वयन निकायको रूपमा नचाहने लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - सर्वसाधारण नागरिकसँग काम गर्ने समयमा सामुदायिक प्रहरीले कानून कार्यान्वयन पनि गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	१११	७१.२
गर्नुपर्दैन	४१	२६.३
थाहा छैन	४	२.६
जम्मा	१५६	१००.०

५.५. संस्थागत रूपमा नेपाल प्रहरी

५.५.१. नेपाल प्रहरीको आचरण

आत्ममूल्याङ्कनको एक हिस्साका रूपमा सर्वेक्षण गरिएका नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले आफ्ना सहकर्मीहरूको आचरण व्यवहारको बारेमा चासो लिने गरेको पाइयो (तालिका नं. ११३) । एक तृतीयांशभन्दा बढी (३६.८ प्रतिशत) ले आफ्ना सहकर्मीहरूको आचरण 'अत्यन्त सन्तोषजनक' पाए, जब कि आधाभन्दा थोरै बढी (५५.५ प्रतिशत) ले सामान्यतया सकारात्मक हुँदाहुँदै पनि कम प्रभावकारी भएको 'केही हदसम्म सन्तोषजनक' पाएको देखियो । बाँकी रहेको सानो समूह (७.७ प्रतिशत) ले मात्र आफ्ना सहकर्मी अधिकृतहरूले सर्वसाधारण मानिसहरूप्रति भेदभाव, अपमान तथा दुर्व्यवहार गर्ने गरेको गुनासो सुनियो ।

नेपाल प्रहरीमा कार्यरत अधिकजसो व्यक्तिहरू आफ्ना सहकर्मीभन्दा वरिष्ठ अधिकारीबाट पदको दुरुपयोग गर्दै भेदभाव वा असमान व्यवहार हुने गरेका कारण बढी असन्तुष्ट वा निरास भएको देखियो (तालिका नं. ११४) । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये १५.५ प्रतिशतका अनुसार तिनीहरूलाई आफ्नो कर्तव्यभन्दा बाहेक हाकिमहरूको व्यक्तिगत काम-काज (जस्तो घरेलु तथा निर्माणसम्बन्धी) काम गर्न खटाइएको थियो, र १३.७ प्रतिशतले आफूहरूलाई हाकिमले दुर्व्यवहार गरेको गुनासो पोखेका थिए । त्यसरी, दुर्व्यवहार गरेको भन्नेमध्ये १०.८ प्रतिशतले यस्तो अनुभव बताउन असरक्षित महसुस गरेको बताए, जसबाट उनीहरूमाथि धम्की, गालीगलौज र कहिलेकाहीं भौतिक आक्रमणसमेत हुन सक्थ्यो ।

नेपाल प्रहरीको सुधारका निम्ति नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूका अनुसार नातावाद तथा कृपावादको अन्त्य गरिनुपर्ने, कडा कानूनको तर्जुमा गरिनुपर्ने, र आफ्नो पदको दुरुपयोग गर्ने प्रहरीलाई कडा सजायको व्यवस्था गरिनुपर्ने, सर्वसाधारण मानिसहरूप्रति यथोचित सम्मान गरिनुपर्ने, नेपाल प्रहरीलाई 'मानवीयकरण' कार्यक्रममा संलग्न गराउने लगायतका सुझाव रहेका छन्। सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू जस्तै नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले पनि नेपाल प्रहरी तथा समुदायका बीचमा र नेपाल प्रहरीभित्रै पनि अन्तरक्रियालाई थप सुधार गर्ने सिलसिलामा केही प्रवृत्तिगत व्यवस्थापन गरिनु आवश्यक देखेका छन्।

तालिका - ११३ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - आफ्ना समकक्षीको आचरण तथा व्यक्तिगत व्यवहारबाट तपाईं कति सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त सन्तुष्ट	२४२	३६.८
केही हदसम्म सन्तुष्ट	३६५	५५.५
असन्तुष्ट	४३	६.५
दुःखित बनाएको	८	१.२
जम्मा	६५८	१००.०

तालिका - ११४ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - आफ्ना वरिष्ठ पदाधिकारीको आचरण तथा व्यक्तिगत स्वभावबाट तपाईं सन्तुष्ट हुनुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त सन्तुष्ट	१५६	२५.८
केही हदसम्म सन्तुष्ट	३५८	५९.२
असन्तुष्ट	८१	१३.४
दुःखित बनाएको	१०	१.७
जम्मा	६०५	१००.०

५.५.२ भर्ना, तालिम तथा सीप विकास

नेपाल प्रहरीमा छनोट भएपछि आधारभूत तालिम ६ महिनाको हुन्छ, जसमा दडगा नियन्त्रण, लैङ्गिक हिंसा तथा सामाजिक अपराध, अनुसन्धान पद्धति, अपराधको जाहेरी लिने र गस्तीसम्बन्धी विषयहरू पर्दछन्। नेपाल प्रहरीका सम्पूर्ण नवप्रवेशीहरूले यो तालिम लिनै पर्दछ, तर केही अन्तर्वार्ता तथा लक्षित समूहका सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीका अनुसार सीमित साधन-स्रोत, भेदभाव र भ्रष्टाचारका कारण कहिलेकाहीं तालिम अपूर्ण हुने गर्दछ। उत्तरदाताका अनुसार सीप विकास तथा पेसागत क्षमताको मौका उपलब्ध भए पनि त्यस्ता मौकाको प्राप्तमा नातावाद, कृपावाद तथा भ्रष्टाचारको ज्यादै ठूलो भूमिका हुने गरेको पाइयो। अन्तर्वार्ताका सहभागीहरूका अनुसार तालिम तथा पेसागत सुधारका उद्देश्यले सञ्चालित नेपाल प्रहरीको जारी पहल र भ्रष्टाचार नियन्त्रणको चालिएका प्रक्रियाले वर्तमान तालिम तथा सीप विकासको सवालमा चालिएको गहन मूल्याङ्कनबाट निश्चय नै फाइदा पुग्ने देखिन्छ।

नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताहरूले नेपाल प्रहरीमा भर्ना तथा यस्तो अवसरका बारेमा सर्वप्रथम आमसञ्चारमाध्यमबाट सुनेका थिए।^{३०} नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये केवल ४.६ प्रतिशतले तिनीहरूलाई नेपाल प्रहरीमा प्रवेशका लागि व्यक्तिगत सिफारिसले काम गरेको स्वीकार गरेका छन् भने बाँकी अधिकांश सबै (९५.४ प्रतिशत) ले नेपाल प्रहरीमा स्वच्छ प्रतिस्पर्धाको आधारमा छनोट भएको बताए। नेपाल प्रहरीका थोरै उत्तरदाताहरूले तालिमको अवधिमा आफ्ना सहकर्मीहरूबाट गलत व्यवहार भएको बताए भने ९२ प्रतिशतले सहकर्मीहरू सहयोगी भएको पाएका छन् (तालिका नं. ११५)। नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये केहीले आफूलाई गुरुबाट भेदभाव वा निच व्यवहार भएको बताएका थिए भने ठूलो बहुमत (८२.२ प्रतिशत) ले गुरुहरू सहयोगी भएको बताए (तालिका नं. ११६)।

नेपाल प्रहरीका ९५.५ प्रतिशत^{३१} उत्तरदाताका अनुसार आधारभूत प्रहरी तालिम पूर्व-निर्धारित पाठ्यक्रममा केन्द्रित गरिएको थियो भने ७५.१ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले आधारभूत प्रहरी तालिम 'एक तर्फी' वा प्रवचन विधि नभई अन्तरक्रियात्मक भएको बताएका थिए। विगत तीन वर्षको दौरानमा आधारभूत प्रहरी तालिम सम्पन्न गर्नेहरूले तालिम अन्तरक्रियात्मक भएको बताएका थिए।

उत्तरदातामध्ये २०.४ प्रतिशत वर्तमान तालिमप्रति असन्तुष्ट रहेको पाइयो। उनीहरूका अनुसार आधुनिक प्रहरीसम्बन्धी प्रणाली, अनुसन्धान विधि, कानून तथा कानुनी संहितासमावेश गरी

तालिमको पाठ्यक्रम अध्यावधिक गर्नुपर्छ। साथमा, उनीहरूले आफ्नो कामको क्षेत्रमा आइपर्ने समस्याहरूको समाधानका लागि तालिम अपर्याप्त रहेको गुनासो पोखेका थिए (आकृति नं. १९)।

आधारभूत प्रहरी तालिमको दौरानमा पोसाक एवम् तालिम उपकरणजस्ता सामग्रीहरू नवप्रवेशीहरूलाई वितरण गरिन्छ। नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये उक्त सामग्रीहरू सबैले पाएको केवल ७६ प्रतिशतले मात्रै उल्लेख गरेका थिए। तालिमका १३.२ प्रतिशत उत्तरदाताका अनुसार तालिम अवधिमा पढ्ने सामग्री पनि प्रदान गरिएको थिएन। त्यस्तै १५.३ प्रतिशत उत्तरदाताका अनुसार, तालिम अवधिमा खानेकुराको लागि अतिरिक्त पैसा तिर्नुपरेको थियो।^{३२}

विगतका वर्षहरूमा भएका भीड-न्याय, बन्द, चक्काजाम र विरोध तथा प्रदर्शनहरूको निरन्तरतालाई दृष्टिगत गर्दा तनावपूर्ण स्थितिलाई शान्त पार्ने नेपाल प्रहरीको क्षमता महत्त्वपूर्ण हुन आउँछ। नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ९० प्रतिशतभन्दा बढी आफूमा तनावपूर्ण स्थितिसँग जुम्ने सीप तथा क्षमता भएको महसुस गर्दछन् भने ७१.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीले विगतमा लिएको तालिमले तनावपूर्ण स्थितिको सामना गर्न साधनसम्पन्न बनाएको बताए। नेपाल प्रहरीका फुन्डै सबै उत्तरदाताहरूले आधारभूत तालिमको अवधिमा सिकाइएका प्रविधि तथा उपायहरूलाई उनीहरूले प्रयोग गरिसकेको बताएका थिए (तालिका नं. ११८ र ११९)।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले तालिमको सुधारका निम्ति अन्तरक्रियात्मक संरचनाका कक्षाहरूका अलावा अपराध अनुसन्धान,

३० अनुसूची- ३ को तालिका क - ६४

३१ अनुसूची- ३ को तालिका क - ६५

३२ भाग ५.४.१ को तालिका ६४ र ६७

सर्वसाधारणसँगको सम्बन्धको विकास, मानवअधिकार तथा कम्प्युटर, सवारी चलाउने, आत्मरक्षाजस्ता प्राविधिक तालिम, र कानुनी शिक्षा पाठ्यक्रममा समावेश गरिनुपर्ने सुझाव दिएका छन् (तालिका नं. १२०) ।

नागरिक समाज लक्षित समूहभित्रका मानवअधिकारवादीहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीले पर्याप्त मात्रामा अधिकारसम्बन्धी सवालहरू बुझ्दैनन्, र उनीहरू प्रहरीको तालिम पाठ्यक्रममा मानवअधिकार विषयलाई थप समेटिएको देख्न चाहन्छन् । मानवअधिकार समूहका उत्तरदाताहरूले पनि आफ्नो सङ्गठन तथा नेपाल प्रहरीका विचमा अन्तरक्रिया भैरहनुपर्ने बताए भने मानवअधिकारसम्बन्धी

गोष्ठी तथा कार्यक्रमहरूमा नेपाल प्रहरीलाई पनि समावेश गरिनुपर्ने राय व्यक्त गरेका छन् ।^{३३}

नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीको तालिम खासगरी दड्गा नियन्त्रण, सर्वसाधारणसँग सम्बन्ध सुधार र अपराध तथा दुर्घटना नियन्त्रणमा गर्न उपयोगी हुने गर्छ (तालिका नं. १२१) । तथापि, सबै उत्तरदाताहरू सन्तुष्ट भएको पाइँदैन । नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदातामध्ये निकैलाई नेपाल प्रहरीलाई सामग्री तथा उपकरण प्रयोगसम्बन्धी तालिमका अलावा सरकारी वकिलसँगको कार्यसम्बन्ध र साक्षीसँग अन्तर्वार्ताजस्ता प्राविधिक तालिमको जरुरत छ ।

तालिका - ११५ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - आधारभूत तालिमका अवधिमा आफ्ना समकक्षीबाट भएको व्यवहारका सम्बन्धमा उत्तरदाताहरू

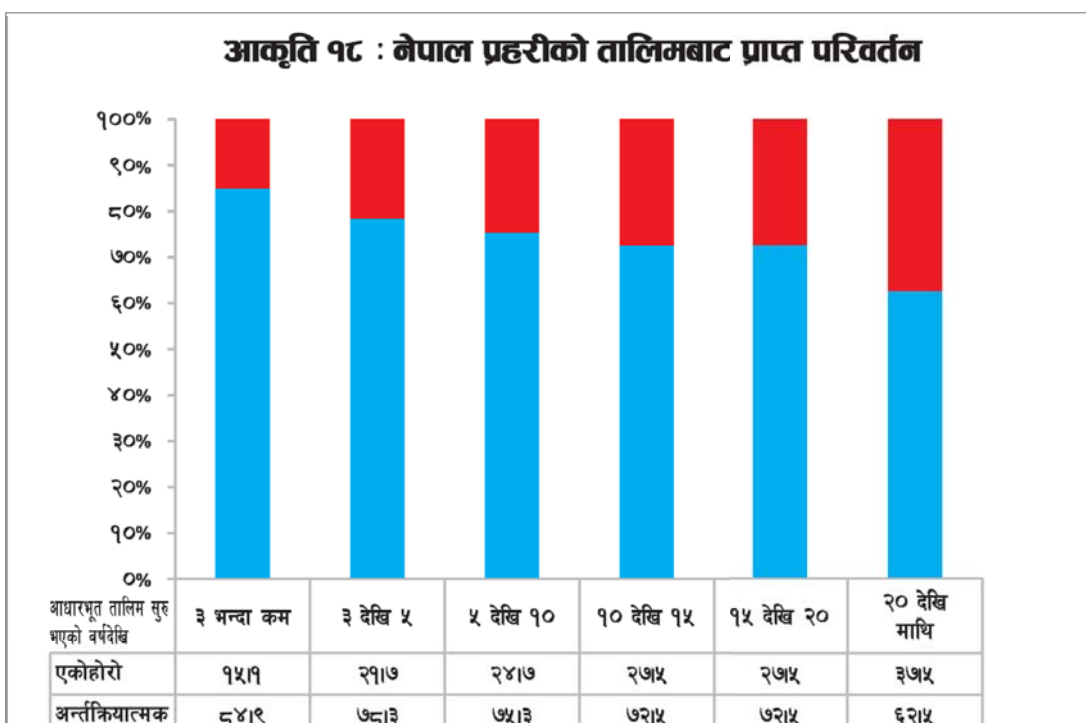
जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सहयोगी	५६२	९२.०
भेदभावपूर्ण	२६	४.३
भौतिक रूपमा दुर्व्यवहार	९	१.५
नराम्रो व्यवहार	९	१.५
अन्य	५	०.८
जम्मा	६११	१००

३३ अनुसूची- ३ को तालिका क - ६८ र ६९

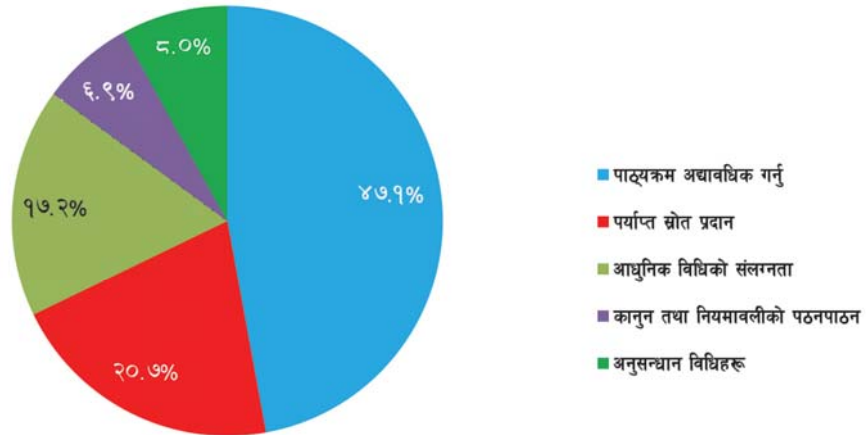
तालिका - ११६ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - आधारभूत तालिमको अवधिमा प्रशिक्षण निर्देशक तथा अधिकृतहरूबाट भएको व्यवहार

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सहयोगी	४९०	८०.२
भेदभावपूर्ण	४८	७.९
भौतिक रूपमा दुर्व्यवहार	३२	५.२
नराम्रो व्यवहार	२५	४.१
अन्य	१६	२.६
जम्मा	६११	१००.०

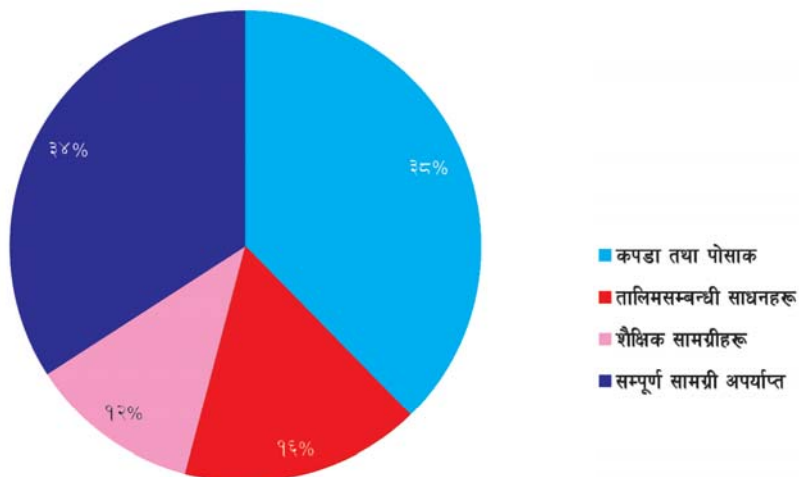
आकृति १८ : नेपाल प्रहरीको तालिमबाट प्राप्त परिवर्तन

आकृति १८ : वर्तमान तालिम र पाठ्यसामग्रीसंग सन्तुष्ट नभएका लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : आधारभूत तालिममा कस्ता प्रकारका सूचनाहरू समावेश गरिनुपर्छ ? (कूल संख्या : ८७)

आकृति १९ : तालिम अवधिमा सम्पूर्ण सामग्री र साधन प्राप्त नभएका लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : नेपाल प्रहरीको आधारभूत तालिमका लागि नपुग भएका सामग्री तथा साधनस्रोतहरू (कूल संख्या : ८५)

तालिका - ११७ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - तपाईंले निर्धारित पाठ्यक्रमका आधारमा प्रशिक्षण प्राप्त गर्नुभएको थियो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
थिएँ	५६९	९५.५
थिइनँ	२७	४.५
जम्मा	५९६	१००.०

तालिका - ११८ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - तनावका समयमा मानिसहरूलाई शान्त राख्ने सीप तपाईंलाई प्रदान गरिएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ, यो नेपाल प्रहरीमा दिइने प्रशिक्षणको एउटा अंश हो	४३४	७१.६
छ, अनुभवबाट सिकेको छु	११७	१९.३
छैन, नेपाल प्रहरीमा दिइने प्रशिक्षणको एउटा अंश हो, तर पर्याप्त छैन	३९	६.४
छैन, मेरो प्रशिक्षणको अंश बनाइएको थिएन	१६	२.६
जम्मा	६०६	१००.०

तालिका - ११९ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - प्रशिक्षणको अवधिमा सिकाइएका विधि तथा उपायहरूको उपयोग गर्न सक्षम हुनुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	५६८	९४.५
छैन	३३	५.५
जम्मा	६०१	१००.०

तालिका - १२० : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - आधारभूत तालिमको अवधिका लागि सिफारिस गरिएका थप पाठ्यक्रम

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
कुनै पनि छैन	५६	८.८
समसामयिक सवालहरू	४०	६.३
अपराध अनुसन्धान	३२	५.०
जनसम्पर्क विकास	२७	४.३
सवारीचालक	२६	४.१
अन्तर्क्रियात्मक	२६	४.१
नयाँ हातहतियारको प्रयोग	२१	३.३
मानवअधिकार	१९	३.०
आत्मरक्षा प्रशिक्षण	१८	२.८
राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरू	१७	२.७
विशेष सीप विकास	१५	२.४
कम्प्युटर	११	१.७
कानुनी सवालहरूको ज्ञान	९	१.४
थाहा छैन	३२६	५१.४
जम्मा	६३४	१००.०

तालिका - १२१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीले प्रशिक्षणमा समावेश गरेका उल्लिखित कार्य तथा सीपहरूको सन्तोषजनक स्तर

सीप तथा कार्य	सन्तोषजनक	सामान्य	कमजोर	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल संख्या
दड्गा नियन्त्रण	६९.६	२१.१	३.८	५.५	१००.०	६३४
जनसम्पर्क	५९.६	२६.३	६.३	७.७	१००.०	६३४
अपराधस्थलको संरक्षण	५९.५	२६.३	५.८	८.४	१००.०	६३४
घटनास्थलको संरक्षण	५५.४	३०.३	५.५	८.८	१००.०	६३४
मानवअधिकार	५०.८	३२.६	९.०	७.६	१००.०	६३४
कानून तथा कानुनी प्रावधानहरू	४९.२	३६.०	५.८	९.०	१००.०	६३४
बयान सङ्कलन	४९.२	३२.८	८.५	९.५	१००.०	६३४
साक्षीहरूसँग अन्तर्वार्ता	४७.०	३३.९	१०.३	८.८	१००.०	६३४
कार्यगत वरिष्ठताक्रम	४५.१	३२.८	८.८	१३.२	१००.०	६३४
साधनहरूको प्रयोग	४२.३	३३.०	१४.७	१०.१	१००.०	६३४
सरकारी वकिलहरूसँग कार्य संयन्त्र	३३.०	३७.५	१७.७	११.८	१००.०	६३४

५.५.३. भ्रष्टाचार, नातावाद तथा कृपावाद

भ्रष्टाचार, नातावाद तथा कृपावाद समाजको प्रत्येक तहमा विद्यमान भए पनि नेपाल प्रहरीभित्र रहेका समस्याको पहिचान गरेमा नेपाल प्रहरीलाई निराकरणका निम्ति प्राथमिकता निर्धारण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ र आफ्नो कर्तव्य पालनको सिलसिलामा गुणात्मक मापनको सिद्धान्तलाई बढावा दिन सकिन्छ ।

नेपाल प्रहरीका कर्मचारीको सरुवा, बढुवा तथा तालिममा नातावाद तथा कृपावादको प्रभाव यस समूहका उत्तरदातामध्ये ६०.९ प्रतिशतले देखे-भोगेका छन् (तालिका नं. १२२) । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये अधिकांशले नातावाद तथा कृपावादका विशेष उदाहरण दिन अनिच्छुक देखिँदादेखिँदै आफ्नो नाता वा 'मनपरेकाहरू' लाई राम्रो शाखा वा स्थानमा सरुवा गरिने पक्ष बारम्बार उल्लेख गरेका थिए । उत्तरदातामध्ये ३२.५ प्रतिशतले घुस नदिएको वा पारिवारिक तथा बन्धु-बान्धव सम्बन्ध नभएका कारण तिनीहरूले राम्रो पेसागत अवसर नपाएको आरोप लगाए ।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ७९.४ प्रतिशतलाई नेपाल प्रहरीभित्रको समस्या भनेको भ्रष्टाचार भएको अनुभूत गर्छन् (तालिका नं. १२३) । अधिकांश सर्वसाधारण उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीले सुरक्षा प्रदान गर्न नसक्नुमा नेपाल प्रहरीभित्रको विद्यमान भ्रष्टाचार प्रहरीमा पाइएको कमजोरीमध्ये चौथो कमजोरी हो ।^{३४}

नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीभित्रका भ्रष्टाचारमा लाग्नेहरूलाई अनुगमन तथा जवाफदेहिताका संयन्त्रहरू निर्माणलगायत कडा कानूनको तर्जुमा गर्न र

३४ खण्ड ५.४.१ को तालिका क - ६४

भ्रष्टाचारमा संलग्नका विरुद्ध कडा सजायको व्यवस्थाले भएका यससम्बन्धी समस्यालाई सम्बोधन गर्न र रोकथाम गर्न सकिन्छ ।

तालिका - १२२ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमा सरुवा, बढुवा र तालिमका अवसरहरूमा नातावाद तथा कृपावाद हावी भएको तपाईंले देख्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	३८८	६०.९
छैन	२४९	३९.१
जम्मा	६३७	१००.०

तालिका - १२३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूमा भ्रष्टाचार समस्याको रूपमा रहेको जस्तो लाग्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
लाग्छ	५०६	७९.४
लागदैन	१३१	२०.६
जम्मा	६३७	१००.०

५.५.४. सुविधा, उपकरण तथा खाद्यव्यवस्था (रासन) सम्बन्धी लेखाजोखा

लक्षित सम्वाद कार्यक्रमका सहभागीहरूका अनुसार नेपाल प्रहरीका अधिकृतहरू भ्रष्टाचारमा संलग्न हुनुमा प्रहरीका लागि निम्नस्तरको आवास र रासन व्यवस्था एउटा कारणका रूपमा रहेको छ । निम्नस्तरको आवास व्यवस्था तथा रासनका कारण प्रहरीहरूको मनोबल गिरेको र

नेपाल प्रहरीको जिम्मेवारीपनमा कमी ल्याएको सहभागीहरूले जनाएका छन् । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये द्वि-पञ्चांश (२/५, ४२.७ प्रतिशत) भन्दा बढीले आफूले नेपाल प्रहरी निर्देशिकामा उल्लेख भएबमोजिमका सामग्रीहरू नपाएको बताएका छन् (तालिका नं. १२४) । त्यस्तै अर्को मुख्य समस्याका रूपमा उल्लेख गरेको पक्ष सम्पूर्ण पोसाकको प्राप्त हो र त्यसमा पनि खासगरी जुत्ताको बारेमा उल्लेख गरेको पाइयो ।

नेपाल प्रहरीको रासनमा खानाको मात्रा र चामल, दाल, तरकारी, नुन, तेल, दूध, चिया एवम् दाउरा जस्ता अन्य आपूर्तिहरू निर्धारण गरिएको हुन्छ, जुन प्रत्येकले प्रतिदिन, महिना र वर्षको हिसाबले पाउँछन् । अधिकांस नेपाल प्रहरीका अनुसार उनीहरूले पूरा रासन पाउने गर्दछन् भने ५४.१ प्रतिशतले उक्त रासन व्यवस्था अपर्याप्त भएको बताएका छन् (तालिका नं. १२५ र १२६) ।

एक दशक लामो द्वन्द्वको अवधिमा प्रहरीको भौतिक पूर्वाधार कमजोर भयो । नेपाल प्रहरीका केही चौकीहरूको पुनर्निर्माण भए तापनि आवास गृह (ब्यारेक) प्रहरी कार्यालय र चौकी स्थापनाका लागि अतिरिक्त स्रोतहरू तथा जवाफदेहिताको आवश्यकता देखिन्छ । सर्वेक्षण गरिएका दुई प्रहरी अधिकृतमध्ये एकका अनुसार उनीहरूसँग बस्ने घर-टहरा मात्र उपलब्ध छ, तर सोमध्ये ३०.२ प्रतिशतले ती घर-टहरा निम्नस्तरका भएको उल्लेख गरेका छन् (तालिका नं. १२७ र १२८) । अधिकांश नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरू ब्यारेकमा बस्नुपरेकाले उनीहरूलाई समुदायसँग गर्ने अन्तरक्रियामा अछेरो पार्छ, जस्तो लाग्छ (तालिका नं. १२९) ।

तालिका - १२४ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीको निर्देशिकामा उल्लिखित सम्पूर्ण साधनस्रोतहरू तपाईंले प्राप्त गर्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	२८०	४४.२
छैन	२७१	४२.७
थाहा छैन	८३	१३.१
जम्मा	६३४	१००.०

तालिका - १२५ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - तपाइले सम्पूर्ण खाद्यसामग्री प्राप्त गर्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	५५३	८८.८
छैन	७०	११.२
जम्मा	६२३	१००.०

तालिका - १२६ : सम्पूर्ण खाद्यसामग्री प्राप्त गर्ने लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - तपाईंलाई दिइएको खाद्यसामग्री पर्याप्त छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	२५३	४५.९
छैन	२९८	५४.१
जम्मा	५५१	१००.०

तालिका - १२७ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - तपाईंलाई आवासको सुविधा छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	३७७	५८.३
छैन	२७०	४१.७
जम्मा	६४७	१००.०

तालिका - १२८ : नेपाल प्रहरीको आवास सुविधामा बसोबास गर्ने लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - आवास सुविधा उचित छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	१३८	३६.६
सामान्य	१३	३.४
छैन	११४	३०.२
जवाफ नआएको	११२	२९.७
जम्मा	३७७	१००.०

तालिका - १२९ : लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी - अहिले तपाईं व्यारेक प्रणालीमा बस्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	५४६	८४.४
छैन	१०१	१५.६
जम्मा	६४७	१००.०

५.५.५. आदेश शृङ्खला (चेन अफ कमान्ड) तथा आदेश जारी

नेपाल प्रहरीको आफ्नै आदेश शृङ्खलाको संरचना छ, जुन गृह मन्त्रालयबाट प्रारम्भ हुन्छ। कार्यक्षेत्रमा आदेशहरू प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट जारी हुन्छन्। नेपाल प्रहरीभित्र प्रहरी प्रमुखको रूपमा प्रमुख प्रहरी महानिरीक्षकको व्यवस्था छ। चौध अञ्चलको प्रत्येक कार्यक्षेत्रमा वरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षक र प्रत्येक अञ्चलका जिल्लाभित्र या त प्रहरी उपरीक्षक वा नायव प्रहरी उपरीक्षकको नेतृत्वमा नेपाल प्रहरी कार्यरत रहन्छन्। प्रहरी आचरणको नियमन गर्ने नियम तथा नियमावलीहरूसँग सम्बन्धित निर्देशनहरू प्रहरी महानिरीक्षकद्वारा जारी हुन्छन् भने कमान्ड-आदेश भने गृह मन्त्रालय वा प्रमुख जिल्ला अधिकारीद्वारा जारी गरिन्छ।

नेपाल प्रहरीका अधिकांश उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीमा विद्यमान यो संरचनाले जवाफदेहिताको सुनिश्चित गर्दछ। किनकि, यसको संरचनामा उच्चतहको आधिकारिक व्यक्ति हुन्छ, जसले अन्ततोगत्वा नेपाल प्रहरीमा भएको कार्यहरूको जिम्मेवारी लिन्छ। तथापि उनीहरू आदेशको शृङ्खला तथा आदेश निकासको सम्बन्धमा अभै सुधारको स्थान रहेको विश्वास गर्दछन्।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूमध्ये भन्दा तीन-चौथाई (७२.७ प्रतिशत) नेपाल प्रहरीभित्र आदेश निकास तथा आदेश शृङ्खला प्रभावकारी भएको विश्वास गर्छन्, तर केही सानो बहुमत (६२.८ प्रतिशत) ले गृह मन्त्रालय वा प्रमुख जिल्ला अधिकारीद्वारा नेपाल प्रहरीलाई गरिने आदेश निकास प्रभावकारी भएको पनि

ठान्दछन् । सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदातामध्ये केवल आधामात्र आदेशको संरचना र आदेश दिने संयन्त्र प्रभावकारी भएको महसुस गर्दछन् (तालिका नं. १३० देखि १३४ सम्म) ।

यस समूहका उत्तरदाताहरूका^{३५} अनुसार संयन्त्रलाई अप्रभावकारी बनाउने तत्त्वहरूमा राजनीतिक प्रभाव, भ्रष्टाचार तथा जवाफदेहिताको अभाव पर्दछन् ।

तालिका - १३० : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमा आदेश जारी गर्ने प्रक्रिया प्रभावकारी छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	४९३	७२.७
छैन	१३१	१९.३
थाहा छैन	५४	८.०
जम्मा	६७८	१००.०

तालिका - १३१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - आदेश जारी गर्ने प्रक्रिया नेपाल प्रहरीमा प्रभावकारी छैन भने यसका कस्तो परिवर्तन गर्नुपर्ला ?

परिवर्तनहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
प्रशासनिक विधिहरूमा सुधार	२७	२०.६
आदेश शृङ्खलामा सुधार	२०	१५.३
सञ्चारमाध्यम प्रभावकारी बनाउनुपर्ने	१९	१४.५
अधिकारको दुरुपयोगमा रोक लगाउनुपर्ने	१६	१२.२
थाहा छैन	४९	३७.४
जम्मा	१३१	१००.०

३५ अनुसूची- ३ को तालिका क - ७०

तालिका - १३२ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमा आदेश जारी गर्ने संयन्त्र प्रभावकारी छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	४२६	६२.८
छैन	१८८	२७.७
थाहा छैन	६४	९.४
जम्मा	६७८	१००.०

तालिका - १३३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - आदेश जारी गर्ने संयन्त्र नेपाल प्रहरीमा प्रभावकारी नभएको अवस्थामा कस्तो परिवर्तन गर्नुपर्ला ?

परिवर्तनहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
आदेश शृङ्खला प्रभावकारी बनाउनुपर्ने	४४	२३.४
नेपाल प्रहरीलाई स्वतन्त्र बनाउनुपर्ने	३६	१९.१
प्रभावकारी कानुनहरू तर्जुमा गर्नुपर्ने	२९	१५.४
आधुनिक साधनहरू तथा प्रशिक्षण प्रदान गर्नुपर्ने	१०	५.३
समयमा निर्णयहरू लिनुपर्ने	८	४.३
थाहा छैन	६१	३२.४
जम्मा	१८८	१००.०

तालिका - १३४ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - आदेश जारी गर्ने संयन्त्रका कारण नेपाल प्रहरीका कार्यहरू प्रभावकारी छन् ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छन्	२३८	५०.२
छैनन्	२०५	४३.२
थाहा छैन	३१	६.५
जम्मा	४७४	१००.०

५.५.६. नेपाल प्रहरीको स्वतन्त्रता

सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये ठूलो बहुमतलाई लागेको छ कि नेपाल प्रहरीले कानूनको आधार (८२.८ प्रतिशत) मा र प्रमाणको आधार (७४.५ प्रतिशत) मा काम गर्नुपर्छ। केवल १०.८ प्रतिशतलाई प्रहरी काम-कारवाही राजनीतिक सहमतिको आधारमा हुनुपर्छ भन्ने लाग्छ (तालिका नं. १३५)।

नेपाल प्रहरीको कार्यमा निरन्तर आउने राजनीतिक दबाव तथा हस्तक्षेपका कारण हुनसक्छ, उत्तरदातामध्ये ८९.९ प्रतिशतलाई नेपाल प्रहरीले 'सत्तासीन राजनीतिक दलबाट अलग रहेर' काम गर्नुपर्नेमा विश्वास गर्छन्।^{३६} राजनीतिक दलका उत्तरदातामध्ये ८४.६ प्रतिशतलाई नेपाल प्रहरीले राजनीतिक गतिविधिहरूको सुरक्षाभन्दा सर्वसाधारण नागरिकको सुरक्षामा प्राथमिकता दिनुपर्दछ भन्ने लाग्छ (तालिका नं. १३६)। तर, १५.५ प्रतिशत उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीले पूर्ण रूपमा नभए पनि नागरिक सुरक्षाभन्दा राजनीतिक गतिविधिहरूको सुरक्षामा बढी ध्यान दिनुपर्छ, जुन विशेषतः साना राजनीतिक दल वा क्षेत्रीय राजनीतिक अस्तित्वका कार्यकर्ताहरूबाट भनाइ रहेको पाइन्छ।

प्रत्येक लक्षित पेसागत समूहमध्ये प्रत्येक समूहका बहुमत उत्तरदाताहरू नेपाल प्रहरी एक स्वतन्त्र निकाय हुनुपर्नेमा विश्वास राख्छन् (तालिका नं. १३७)। अधिकांश उत्तरदाताका अनुसार नेपाल प्रहरीमाथि सरकारको सुपरीवेक्षण भए पनि स्वतन्त्र निकाय बन्न सकेमा राजनीतिक प्रभाव र दबावबाट अलग भई कार्य गरेमा प्रहरीको क्षमतामा व्यापक रूपमा वृद्धि हुन्छ (तालिका नं. १३८)।

नेपाल प्रहरी स्वतन्त्र हुनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्ने ती उत्तरदाताहरूले प्रहरीको जवाफदेहिता तथा सुपरीवेक्षणका बारेमा निकै चासो राखेको पाइयो।

सरकारी पदाधिकारी समूहका उत्तरदातामध्ये केवल १९.८% लाई मात्र हालका दिनहरूमा नेपाल प्रहरीले कानुनी शासनका मान्यताअन्तर्गत स्वतन्त्र रूपले कार्य गरिरहेको छ भन्ने लाग्छ, तर ५२.२ प्रतिशत नेपाल प्रहरीले त्यस्तो गर्ने पर्दछ भन्ने ठान्छन्। सोमध्ये चौथो-पञ्चांश (४/५, करिब ८३.८ प्रतिशत) लाई नेपाल प्रहरीले हालका दिनहरूमा सरकारी निर्देशन वा सरकारी निर्देशनलाई प्राथमिकता दिँदै कानूनअनुसार कार्य गर्नुपर्दछ भन्ने लाग्छ (तालिका नं. १३९ र १४०)।

नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये ६४.४ प्रतिशतले नेपाल प्रहरी एक संस्थाका रूपमा कार्य गर्दा वा नेपाल प्रहरीले आफ्नो काम-कर्तव्य निर्वाह गर्दा राजनीतिक हस्तक्षेप भएको देखेका र भोगेका छन् (तालिका नं. १४१)। राजनीतिक हस्तक्षेपको एउटा ज्वलन्त उदाहरण भनेको राजनीतिक नेता वा दलका कार्यकर्ताले अपराधका कारण हिरासतमा परेका व्यक्तिलाई छुटाउन दिएको दबावलाई लिन सकिन्छ। यस्तै, अन्य उदाहरणमा नेपाल प्रहरीभित्रको आन्तरिक सरुवा तथा बढुवामा हस्तक्षेप र राजनीतिक दलका कार्यकर्ताहरूले नेपाल प्रहरी अधिकृतलाई कानून कार्यान्वयनका समयमा लगाउने रोकलाई लिन सकिन्छ (तालिका नं. १४२)। एक तिहाईभन्दा थोरै बढी (३५.६ प्रतिशत) राजनीतिक हस्तक्षेप भोगेका उत्तरदाता सर्वेक्षकहरूलाई उदाहरण दिन अनिच्छुक देखिएको पाइयो, किनकि उनीहरू त्यसको सम्भाव्य गलत परिणामबाट त्रसित भएको पाइयो।

३६ अनुसूची- ३ को तालिका क - ७१

नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले राजनीतिक हस्तक्षेपको अन्त्य गर्ने सम्बन्धमा दुई वटा प्राथमिकताको पहिचान गरेका छन् । पहिलो प्राथमिकताका रूपमा प्रहरीको कर्तव्य र अनुसन्धानमा बाधा-विरोध गर्ने विरुद्ध कडा कानूनको तर्जुमा गर्नु र राजनीतिक दबाव वा हस्तक्षेपको कारण आफ्नो कर्तव्यबाट विमुख हुने वा कानून तोड्नेहरूलाई सजाय दिनु रहेको छ । दोस्रो प्राथमिकतामा राजनीतिक हस्तक्षेपप्रति व्यक्तिगत तथा संस्थागत रूपमा यसको प्रतिरोध गर्नु रहेको छ । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये द्वि-पञ्चाश (२/५ - ४३.९ प्रतिशत) भन्दा बढीका अनुसार त्यसबाट आउनसक्ने परिणामको वास्ता नगरी नेपाल प्रहरीमा कार्यरत स्वयम्ले नैतिक तथा राजनीतिक हस्तक्षेपका विरुद्धमा लिने अडानबिना यसको अन्त्य हुनेछैन ।

नेपाल प्रहरीलाई एक स्वतन्त्र संस्थाका रूपमा स्थापना गर्ने र नेपाल प्रहरीलाई कानून निष्पक्ष रूपबाट कार्यान्वयन गर्न र जिम्मेवारीपूर्वक आफ्नो काम-कर्तव्य निर्वाह गर्न नेपाल प्रहरीको क्षमताउपर मुख्य चुनौतीको रूपमा राजनीतिक हस्तक्षेप देखिएको छ । अधिकांश मानिस, जो नेपाल प्रहरीलाई राजनीतिक प्रभाव तथा हस्तक्षेपबाट मुक्त गरी एउटा स्वतन्त्र प्रहरी संस्थाका रूपमा हेर्न चाहन्छन्, तिनीहरूभै नेपाल प्रहरीका उत्तरदाताहरूले पनि कस्तो प्रकारको संयन्त्रले तिनीहरूको संस्थालाई संरक्षण गर्न सक्दछ, भन्ने उल्लेख गर्न सकेनन् । यद्यपि केही नेपाल प्रहरीका उत्तरदाता तथा अन्तर्वाताका सहभागीहरूले कानूनको सुधार गर्ने, आन्तरिक अनुसन्धान इकाईको गठन गर्ने, गुणात्मक सिद्धान्तका आधारमा सरुवा तथा बढुवा प्रक्रियाको स्थापना गर्नेजस्ता सुझावहरू दिएका छन् ।

राजनीतिक दलका उत्तरदाताहरूमा नेपाल प्रहरीलाई राजनीतिक दबावबाट स्वतन्त्र राख्ने वा नराख्ने विषयमा केही द्विविधामा देखिएको छ । आधाभन्दा बढी राजनीतिक दलका उत्तरदातामध्ये ५४.६ प्रतिशतलाई राजनीतिक दलहरूले नै नेपाल प्रहरीको काम-कारबाहीका सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्छ, भन्ने लाग्छ (तालिका नं. १४३) भने ८३.१ प्रतिशतका अनुसार राजनीतिक परिवेशले मुलुकको कानून, नीति तथा विधिप्रक्रियालाई विस्थापन गर्नुहुँदैन (तालिका नं. १४४) र ९०.३ प्रतिशतका अनुसार राजनीतिक दलहरूलाई नेपाल प्रहरीको काम-कर्तव्यमा हस्तक्षेप गर्न दिनुहुँदैन भन्ने रहेको छ (तालिका नं. १४५) ।

राजनीतिक दलका उत्तरदाताहरूमध्ये ९२.६ प्रतिशतले नेपाल प्रहरीले राजनीतिक दबाव वा प्रभावको आधारमा अपराधका आरोपी वा पीडकलाई रिहा गर्नुहुँदैन भनिरहँदा ३१ प्रतिशतले आफ्नो सदस्य वा दलका नेता पक्राउ पऱ्यो भने विरोध हुने गरेको बताएका छन् (तालिका नं. १४६) । राजनीतिक दलका अन्य उत्तरदाताहरूका अनुसार तिनीहरूले बन्द वा चक्काजाम, सरकारी तथा प्रहरी कार्यालयमा ताल्चा मार्नेछन् र हिरासतमा परेकालाई रिहा गराउनमा दबाव दिन आफ्नो नेतालाई आग्रह गर्ने गरेको बताएका छन् (तालिका नं. १४७) ।

यस्ता विरोधाभासपूर्ण जवाफहरूले के देखाउँछ, भने नेपाल प्रहरीमा राजनीतिक हस्तक्षेपले सर्वत्र स्वीकार गरिएको कानुनी शासनको मान्यताको अभ्यासलाई धरापमा पारेको छ, र यस्ता क्रियाकलापले अन्ततोगत्वा कानुनी शासन तथा नेपाल प्रहरीको स्वतन्त्रतामाथि पनि नजरअन्दाज गर्दछ ।

तालिका - १३५ : सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू - सुरक्षाका सवालमा नेपाल प्रहरीबाट कस्तो भूमिका अपेक्षा गर्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
कानूनका आधारमा प्रहरी कारवाही	९८६६	८२.८
प्रमाणका आधारमा प्रहरी कारवाही	८८७०	७४.५
जनताको अपेक्षाका आधारमा प्रहरी कारवाही	५४५९	४५.८
राजनीतिक सहमतिका आधारमा प्रहरी कारवाही	१२८६	१०.८
व्यक्तिगत स्वार्थका आधारमा प्रहरी कारवाही	४०६	३.४
राजनीतिक स्वार्थका आधारमा प्रहरी कारवाही	३३१	२.८
अन्य	५७	०.५
जम्मा	११९०९	

तालिका - १३६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा राजनीतिक दलहरू - नेपाल प्रहरीले सर्वसाधारण नागरिकहरूको सुरक्षा प्रदान गर्ने दायित्वको साटो राजनीतिक गतिविधिहरूको सुरक्षामा प्राथमिकता दिनुपर्दछ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
दिनुपर्छ	९६	१५.४
दिनुपर्दैन	५२६	८४.६
जम्मा	६२२	१००.०

तालिका - १३७ : लक्षित पेसागत समूहहरू - नेपाल प्रहरी राज्यको स्वतन्त्र निकायको रूपमा रहनुपर्छ ?

लक्षित पेसागत आधार	पछि	पढैन	जम्मा
नेपाल प्रहरी	८९.७	१०.३	१००.०
सरकारी पदाधिकारी	८४.५	१५.५	१००.०
नागरिक समाज	८३.५	१६.५	१००.०
कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका	६६.८	३३.२	१००.०
राजनीतिक दल	८४.८	१५.२	१००.०
उद्योगी व्यवसायी समूह	८१.०	१९.०	१००.०

तालिका - १३८ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - राज्यको सुरक्षानिकायको रूपमा नेपाल प्रहरीलाई स्वतन्त्र बनाउन किन महत्वपूर्ण छ ?

कारण	सङ्ख्या	प्रतिशत
राजनीतिक दबाव प्रतिरोध गर्ने क्षमता निर्माण गर्न	१४२	२९.२
सुरक्षालाई प्राथमिकता दिने	१०५	२१.६
निष्पक्ष रूपमा न्याय दिन	८७	१७.९
विद्यमान राजनीतिक दबाव अन्त्य गर्न	५०	१०.३
काममा सजिलो बनाउन	३३	६.८
अपराध अनुसन्धान सहज तथा निष्पक्ष बनाउन	२८	५.८
राजनीतिक दबावबिना काम गर्न	२४	४.९
कानूनी शासन बहालीका लागि क्षमतामा सुधार गर्न	१३	२.७
जनताका सुभावहरूलाई कारवाही चलाउन	४	०.८
जम्मा	४८६	१००.०

तालिका - १३९ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारी - वर्तमान अवस्थामा नेपाल प्रहरी सञ्चालनका लागि आधारहरू

कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
कानूनका आधारमा, तर सरकारका निर्देशनलाई प्राथमिकतामा राखेर	२०६	४३.५
केवल सरकारको निर्देशनका आधारमा	१९१	४०.३
सत्तासीन राजनीतिक दलका लागि	१६४	३४.६
कानूनका आधारमा	१५०	३१.६
राजनीतिक परिस्थिति तथा प्रभावका आधारमा	१२४	२६.२
स्वतन्त्रपूर्वक तथा कानुनी शासनका आधारमा (सुपेरीवेक्षण सहित)	९४	१९.८
एउटा राजनीतिक दलका लागि मात्र	१२	२.५
अन्य	१५	३.२
जम्मा	४७४	

तालिका - १४० : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा सरकारी पदाधिकारीहरू - वर्तमान अवस्थामा नेपाल प्रहरी सञ्चालनका लागि आधारहरू

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
स्वतन्त्रपूर्वक र कानुनी शासनका आधारमा (सुपेरीवेक्षण सहित)	२५०	५४.२
कानूनका आधारमा	८६	१८.७
कानूनका आधारमा, तर सरकारको निर्देशनलाई प्राथमिकतामा राखेर	७७	१६.७
सरकारको निर्देशनका आधारमा	४३	९.३
राजनीतिक परिस्थिति तथा प्रभावका आधारमा	२	०.४
सत्तासीन राजनीतिक दलका लागि मात्र	२	०.४
अन्य	१	०.२
जम्मा	४६१	१००.०

तालिका - १४१ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरीमाथि वा नेपाल प्रहरीले आफ्नो जिम्मेवारी निभाउने क्रममा तपाईंले कहिल्यै राजनीतिक हस्तक्षेप देख्नुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छु	४०५	६३.४
छैन	२३४	३६.६
जम्मा	६३९	१००.०

तालिका - १४२ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा नेपाल प्रहरी - नेपाल प्रहरी वा नेपाल प्रहरीले आफ्नो जिम्मेवारी निभाउने क्रममा भएका राजनीतिक हस्तक्षेपका उदाहरणहरू ।

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पीडकलाई थुनाबाट मुक्त गराउन	१९३	४७.७
कानूनको कार्यान्वयनमा रोक	३२	७.९
सरुवा तथा बढुवा	२६	६.४
सडक दुर्घटना तथा सुरक्षा जाँचका समयमा	५	१.२
अपराध अनुसन्धानका समयमा	३	०.७
निर्वाचनका समयमा	२	०.५
जवाफ दिन नचाहने	१४४	३५.६
जम्मा	४०५	१००.०

तालिका - १४३ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा राजनीतिक दलहरू - नेपाल प्रहरीको कारवाही राजनीतिक दलहरूले निर्धारण गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	३३७	५४.६
गर्नुपर्दैन	२८०	४५.४
जम्मा	६१७	१००.०

तालिका - १४४ : लक्षित पेसागत आधारमा राजनीतिक दलहरू - राजनीतिक परिस्थिति तथा परिवेशले देशका कानून, नीति तथा विधिसम्मत प्रक्रियालाई मिचन सक्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सक्छ	१०५	१६.९
सक्दैन	५१६	८३.१
जम्मा	६२१	१००.०

तालिका - १४५ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा राजनीतिक दलहरू - नेपाल प्रहरीका काम कारवाहीमा राजनीतिक दलहरूलाई हस्तक्षेप गर्ने अनुमति दिन मिल्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
मिल्छ	६०	९.७
मिल्दैन	५५७	९०.३
जम्मा	६१७	१००.०

तालिका - १४६ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा राजनीतिक दलहरू - राजनीति दबाव वा प्रभावका आधारमा अपराधको शङ्कास्पद व्यक्ति वा आरोपित पीडिकलाई नेपाल प्रहरीले थुनामुक्त गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्नुपर्छ	४६	७.४
गर्नुपर्दैन	५७२	९२.६
जम्मा	६१८	१००.०

तालिका - १४७ : लक्षित पेसागत समूहका आधारमा राजनीतिक दलहरू - तपाईंको राजनीतिक दल तथा भ्रातृ सङ्गठनको नेता वा सदस्य अपराधिक गतिविधिको आरोपमा गिरफ्तारीमा परेको छ भने तपाईंको दलले यसमाथि कसरी प्रतिक्रिया जनाउँछ ?

प्रतिक्रिया	सङ्ख्या	प्रतिशत
हस्तक्षेपबिना नेपाल प्रहरीलाई अनुसन्धानका लागि अनुमति दिने	३६८	५७.९
नेपाल प्रहरीमा औपचारिक रूपमा उजुरी दायर गर्ने	२३१	३६.३
विरोध गर्ने	१९७	३१.०
गिरफ्तार व्यक्तिको रिहाईका लागि नेपाल प्रहरीमाथि दबाव दिन राजनीतिक दलहरूसँग आग्रह गर्ने	१६६	२६.१
बन्द, चक्काजाम वा हडतालको आह्वान गर्ने	१४०	२२.०
सरकारी तथा नेपाल प्रहरीका कार्यालयहरूमा तालाबन्दी गर्ने	९५	१४.९
अन्य*	६७	१०.५
जम्मा	६३६	

* अन्यमा विविध प्रकारका जवाफहरूलाई समेटिएको छ, जसलाई १ प्रतिशतभन्दा कम उत्तरदाताहरूले उल्लेख गरेका छन् ।

परिच्छेद छ

सिफारिस

यस प्रतिवेदनका अधिल्ला भागमा उल्लेख गरिएका अध्ययन (सर्वेक्षण, सम्वाद कार्यक्रम तथा अन्तर्वाताहरूको परिणाम) र नेपाल प्रहरी एवम् नागरिक समाजका अगुवाहरू सम्मिलित युएसआईपीको उच्चस्तरीय राष्ट्रिय कार्यसमूहको विश्लेषणका आधारमा निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । सबै सुझाव कानुनी शासनको सर्वमान्य दृष्टिबाट उपयोगी एवम् बान्छनीय छन्, तथापि तीमध्ये केहीचाहीं कार्यान्वयनपूर्व गम्भीर अध्ययन गरी लागू गर्नुपर्ने खालका छन् ।

कार्यान्वयनको स्तर प्रमुख राजनीतिक हस्तक्षेप एवम् दलगत दबावका विरुद्धमा समाजका विभिन्न क्षेत्रले राख्ने चासोमा निर्भर हुने देखिन्छ । देशको सुरक्षा स्थितिमा सुधार गर्ने र कानुनी शासनप्रति दृढतापूर्वक प्रतिबद्ध हुने हो भने नेपाली नागरिक तथा संस्थाहरूले सरकार, राजनीतिक दल, नागरिक समाज तथा प्रहरी नेतृत्वले निष्पक्षताको उदाहरण बन्न सक्नुपर्दछ, त्यसका पक्षमा कटिबद्ध हुनुपर्दछ ।

उल्लिखित सबै सुझाव महत्त्वका हिसाबले उक्तिकै महत्त्वपूर्ण भए पनि क्रमबद्ध राखिएका नभई सामान्यतया संस्था वा सरकार पक्षलाई सम्बोधन गरिएका आधारमा संलग्न गरिएका छन् ।

६.१. नेपाल सरकार

६.१.१. आदेश शृङ्खला (चेन अफ कमान्ड) मा सुधार

नेपाल प्रहरीलगायत सरकारी सुरक्षानिकायमा कानून कार्यान्वयनका निम्ति आदेश शृङ्खला गृह मन्त्रालयबाट प्रारम्भ हुन्छ र प्रमुख जिल्ला अधिकारी (प्रजिअ) सम्म विस्तार हुन्छ । प्रजिअलाई जिल्लाको सुरक्षाको जिम्मेवारी सुम्पिएको हुन्छ । आमनागरिकको सुरक्षाको जिम्मेवारी र नेपाल प्रहरीको प्रभावकारिताको अन्तिम जिम्मेवारी लिएका कारण सरकारले प्रहरीलाई आफ्नो कर्तव्य निष्पक्ष तथा दक्षतापूर्वक सम्पादन गर्नका लागि नेपाल प्रहरीको क्षमतालाई सबल पार्ने दायित्व पनि सरकारको हुन्छ ।

उत्तरदाताका अनुसार नेपालमा कानुनी शासन लागू गर्ने सिलसिलामा वर्तमानमा विद्यमान राजनीतिक हस्तक्षेपका कारण प्रहरीका कामकारवाहीमा निष्पक्षता चुनौतीको रूपमा थपिएको छ । नेपाल प्रहरीलाई आदेश जारी गर्ने संयन्त्र निष्प्रभावी एवम् लामो भएकाले त्यसले केही हदसम्म नेपाल प्रहरीको दक्षतामा प्रभाव पारेको सरकारी पदाधिकारी तथा नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताहरूले बताउँछन् ।

- गृहमन्त्रीले नेपाल प्रहरीको कार्यमा वर्तमान एवम् भविष्यमा हुन सक्ने राजनीतिक हस्तक्षेप रोक्नका लागि सार्वजनिक रूपमा प्रतिबद्धता जनाउनुपर्दछ र राजनीतिक दलसँग तिनका कार्यकर्तालाई यस्ता क्रियाकलापबाट दुरुत्साहित गर्नका लागि नियमित रूपमा परामर्श गर्नुपर्दछ ।
- गृहमन्त्रीले नेपाल प्रहरीमा हुने सरुवा तथा बढुवा पद्धति एवम् व्यावसायिक अवसर प्रदान गरिने सम्बन्धमा राजनीतिक हस्तक्षेप वा दबावको अन्त्य गर्ने एवम् अन्त्यको प्रयास गर्ने सार्वजनिक प्रतिबद्धता जनाउनुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीलाई आदेश दिने वर्तमान पद्धतिका कमीकमजोरी पहिचान गर्न र यसलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि नेपाल सरकारले विद्यमान संयन्त्रका सम्बन्धमा आधिकारिक तथा स्वतन्त्र रूपमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ । कार्यगत स्वतन्त्रताका लागि यस संयन्त्रको सुधार गरिएमा अपराध एवम् सुरक्षा चुनौतीको सामना गर्ने नेपाल प्रहरीको क्षमता बढ्ने देखिन्छ । यसबाट नेपाल प्रहरी, स्थानीय सरकार एवम् अन्य सरकारी निकायप्रति जनताको विश्वासमा वृद्धि हुनेछ ।

६.१.२ सुरक्षा सुधारका निम्ति थप साधन-स्रोत प्रदान

नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताले दैनिक रूपमा प्राप्त गर्ने खाद्यसामग्री, उपकरण तथा प्रशिक्षण या अपर्याप्त भएको वा गुणस्तरहीन वा उपभोग्य मिति गुज्जेको हुने गरेको बताएका छन् । नेपाल प्रहरीको काम तथा दक्षता बढाउनका लागि थप एवम् उपयुक्त स्रोत-साधनको प्रबन्ध गर्नु आवश्यक छ । सर्वसाधारण उत्तरदाताले उल्लेख

गरेअनुसार नेपाल प्रहरीले स्थानीय समुदायमा आफ्नो उपस्थिति तथा गस्ती बढाउने हो भने उनीहरूका लागि अतिरिक्त स्रोतको जरुरत पर्छ । महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रजस्तै जोखिम समूहमा केन्द्रित गर्ने नेपाल प्रहरीका विशेष शाखाहरूलाई आफ्नो प्रभावकारितामा वृद्धि गर्नका लागि अतिरिक्त साधन-स्रोत आवश्यक हुन्छ ।

यस्ता अतिरिक्त साधन-स्रोत सरकारले न्यायप्रणालीमा पनि व्यवस्था गरिदिनुपर्दछ । अन्यथा, न्यायका विधि-प्रक्रिया वा न्यायिक प्रक्रियाका सम्बन्धमा जानकार नभएका पीडितहरू न्याय प्राप्तिका लागि वैकल्पिक उपायको खोजीतर्फ लाग्ने सम्भावना प्रबल हुन्छ । नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका बीचमा आपसी सम्बन्ध सुदृढीकरणका साथै अनुसन्धानसम्बन्धी संयुक्त तालिम सञ्चालनका लागि पनि थप स्रोत-साधनको जरुरत पर्दछ ।

- नागरिक सुरक्षा तथा कानुनी शासनप्रतिको कटिबद्धता प्रदर्शनका निम्ति नेपाल सरकारले नेपाल प्रहरीको मानवीय, बन्दोबस्ती तथा कार्बाहीका लागि थप प्रबन्धका निम्ति आर्थिक साधन-स्रोत बढाउनका लागि नेपाल प्रहरीलाई सुरक्षा शीर्षकअन्तर्गत राष्ट्रिय बजेटमा धनराशि छुट्ट्याउन प्राथमिकता दिनुपर्छ ।
- नेपाल सरकारले नेपाल प्रहरीमा कार्यरतका लागि यथोचित एवम् उपयुक्त पारिश्रमिक प्रदान गरिनुपर्छ, जसले नेपाल प्रहरीमा हुने गरेका भ्रष्टाचार दुरुत्साहित गर्नेछ, प्रहरीको मनोबल बढाउनेछ र तिनको कामप्रतिको लगावमा प्रोत्साहित गर्नेछ । नेपाल प्रहरीको रासन र तलब सुविधा अन्य सुरक्षा अड्डाका जवानलाई दिइनेसरह बनाइनुपर्दछ, जुन उनीहरूको न्यूनतम जीवनस्तर धान्न सक्ने

हुनुपर्दछ । यस्तो सुविधाले मुद्रास्फीर्तिलाई समेटेको र अपराध नियन्त्रण तथा मानवअधिकार रक्षालगायतमा नेपाल प्रहरीको राष्ट्रिय महत्त्वका विषयलाई ध्यान दिएको हुनुपर्दछ ।

- सामाजिक अपराधका निम्ति उच्चजोखिममा रहेका समुदायमा तत्काल सेवा प्रदान गर्ने सन्दर्भमा पेसागत तथा कार्यक्षमतामा सुधारका लागि नेपाल सरकारले महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रहरूलाई सुदृढ पार्न स्रोत-साधन बढाइनुपर्छ ।
- सरकारी वकिलको कार्यालय तथा न्यायपालिकालाई आफ्नो ज्ञान, सीप एवम् क्षमतामा वृद्धि र शैक्षिक अवसर प्रदान गर्न सरकारले स्रोतहरूको सुनिश्चितता गर्नुपर्छ, जसले उनीहरूको पेसागत विशिष्टताको प्रतिबद्धतामा बढावा दिनेछ ।

६.१.३ असुरक्षाको सम्बोधन

यस सर्वेक्षणमा धेरै किसिमका असुरक्षाहरू उल्लेख गरिएका छन् ।

सर्वेक्षणमा सहभागी उत्तरदाताका अनुसार, निरन्तर हुने गरेका असुरक्षाका कारकमध्येमा बन्द र चक्काजाम पर्न गएका छन् । यसलाई निषेध गर्ने कार्यलाई आमनागरिकलाई पुऱ्याइने सेवा तथा उनीहरूको दिनचर्यामा आउने अवरोध हटाउने उपायका रूपमा लिइनेछ । यस्तो सेवामा अवरोध पुऱ्याउने वा हिंसा भड्काउने भेलामाथि प्रतिबन्ध लगाउन नियमावली पारित गरिनुपर्छ । तर, यसले आमनागरिकको शान्तिपूर्वक भेला हुन पाउने नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारलाई संरक्षण गरेको हुनुपर्छ ।

आधिकारिक अनुसन्धान तथा न्यायिक प्रक्रियाबाट न्याय पाउन नसकेका आमनागरिकले अन्यायको बदला लिन पनि कहिलेकाहीं यस्ता बन्द गर्ने गरेको पाइन्छ । बदला लिनका लागि अपराधिक समूहलाई भाडामा लिई 'वैकल्पिक न्याय' का रूपमा बन्द गर्ने र हिंसाको चक्रलाई बढावा दिनेजस्ता कार्यमा रोक लगाइनुपर्छ ।

सम्वाद कार्यक्रम तथा अन्तर्वार्ताको समयमा तराईतिर दुई प्रकारका सुरक्षा मुख्य चुनौतीका रूपमा रहेकोमा एक भारतसँग खुला सिमाना भएका ठाउँमा साना हतियारको प्रवाह बढेको, दुई अपराधीहरू सीमा वारपार भान्ने गरेका र राजनीतिबाट अभिप्रेरित सशस्त्र समूहका हिंसात्मक गतिविधिहरू विद्यमान रहेको पाइयो । दुवैखाले चुनौतीको निश्चित रूपमा सामना गरिनुपर्छ ।

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका समूहका अन्तर्वार्ता तथा लक्षित समूहको सम्वादका सहभागीसँग छलफल गरिएभैं पुराना तथा समयानुकूल नभएका कानून र समयानुकूल नभएको नेपाल प्रहरी ऐन, २०१२ ले सुरक्षामा सबलीकरण गर्ने राज्यका निकायको क्षमतामा असर पारेको छ ।

- सरकारले बन्द तथा चक्काजामलाई नियमन गर्नुपर्छ र सार्वजनिक सेवा तथा जनताको सुरक्षाको अनभूतिमा खलल पुऱ्याउन सक्ने ठूला आमसभासम्बन्धी नियम कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- सरकारले बन्द वा हिंसामा संलग्न व्यक्तिलाई भेटघाटको अवसर दिने वा ध्वंशात्मक गतिविधिमा संलग्न व्यक्तिसँग आर्थिक लेनदेनका आधारमा मेलमिलाप गर्नेजस्ता कार्यलाई पुरस्कृत गर्नुको साटो निवेदन वा

ज्ञापनपत्रजस्ता रचनात्मक विधिका माध्यमबाट समस्याको उठान गरिएका सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी सवालको सम्बोधन गर्नुपर्छ ।

- सरकारले खुला सिमाना तथा सीमासम्बन्धी विद्यमान सुरक्षा रणनीतिको पुनरावलोकन गर्नुपर्छ ।
- सरकारले नेपालका सुरक्षा चुनौतीहरू सम्बोधन गर्न र अदालतीय पद्धतिको बोझ घटाउन विद्यमान कानुनी व्यवस्थामा सुधार गर्ने सिलसिलामा नयाँ कानुनको तर्जुमा गर्न र विद्यमान कानुनको संशोधनका लागि राजनीतिक इच्छाशक्ति अभिवृद्धि गर्नुपर्छ ।
- लोकतान्त्रिक पद्धति, धर्म निरपेक्षता एवम् बहुजातीय समाजको सुनिश्चितता गर्न सक्ने र प्रहरीका वर्तमान प्रशास्योपयोग्य कामकारवाहीलाई समेट्ने गरी सरकारले वि.सं. २०१२ को नेपाल प्रहरी ऐनलाई अध्यावधिक हुने गरी संशोधन गर्नुपर्छ । यस्तो परिवर्तनले नेपाल प्रहरीलाई सर्वसाधारणको सेवामा केन्द्रित गरी एउटा आधुनिक, जवाफदेही एवम् जिम्मेवार संस्था बनाउनमा सहयोग पुऱ्याउनेछ ।

सरकारले कानुनी सहायता समितिहरूको साधन-स्रोत बढाउनुपर्छ र यस्तो सेवा निःशुल्क रूपमा प्रदान गर्ने कानुन व्यवसायी एवम् संस्थालाई कर उन्मुक्ति दिई उत्प्रेरित गर्नुपर्छ । कर उन्मुक्तिले देशैभरि निःशुल्क कानुनी सेवा विस्तार गर्न प्रोत्साहित गर्नेछ ।

६.२ नेपाल प्रहरी

६.२.१ अपराधको जाहेरी प्रक्रिया तथा नेपाल प्रहरीको व्यावसायिकतामा सुधार

सर्वसाधारण उत्तरदाताको नेपाल प्रहरीलाई

अपराधको जाहेरी दिने तत्परता तथा नेपाल प्रहरीप्रति उनीहरूको दृष्टिकोण प्रहरीको व्यक्तिगत व्यवहार एवम् प्रवृत्ति, नेपाल प्रहरीको विनम्रता एवम् सम्मानजनक व्यवहारबाट कुराकानी गर्ने तत्परताबाट प्रभावित भएको हुनेहेछ । अपमानजनक व्यवहारले पीडितलाई अपराधको सूचना जाहेरी दिनमा हिचकिचाहट त्याउँछ वा उनीहरूलाई तेस्रो पक्षको उपयोग गर्न प्रोत्साहित गर्दछ भने अपराधको जाहेरी दिने प्रक्रियाको प्रकृतिमा अनिश्चयता पैदा गर्दछ । नेपाल प्रहरीलाई यसको कार्य प्रभावकारी ढङ्गले गर्न र पीडितलाई सहयोग पुऱ्याउनमा त्यहाँभित्र हुने गरेको भ्रष्टाचार, नातावाद एवम् कृपावाद र नेपाल प्रहरीमा कानुन कार्यान्वयनका समयमा राजनीतिक हस्तक्षेपले प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ ।

सर्वसाधारण उत्तरदातामध्ये सर्वैजसो (९७ प्रतिशत) ले नेपाल प्रहरीमा कार्यरत सम्पूर्णले सूचना आदान-प्रदानजस्ता क्रियाकलापमार्फत समुदायसँग सहकार्य गर्नुपर्ने धारणा राखेका छन् । सर्वेक्षण गरिएका विद्यालयमा पढाउने शिक्षकका अनुसार नेपाल प्रहरीले यस विषयमा विद्यार्थीहरूलाई पनि प्रशिक्षित गर्नुपर्छ । सर्वसाधारण मानिसहरू नेपाल प्रहरी नियम-कानुन तथा प्रहरीको भूमिकाजस्ता विषयमा केन्द्रित रही सामाजिक गतिविधिको आयोजना गरेर स्थानीय समुदायको जनजीवनमा घुलमिल होऊन् भन्ने अपेक्षा गर्छन् । त्यसरी नै महिला तथा बालबालिका सेवाकेन्द्रहरूको क्षमतामा सबलीकरणमार्फत स्थानीय समुदायसँगको संलग्नतामा प्रभावकारिता आउने विश्वास गर्दछन् ।

- प्रहरी महानिरीक्षकले सार्वजनिक रूपमा नेपाल प्रहरीका सम्पूर्ण व्यक्तिले समान तथा निष्पक्षतापूर्वक कानुन कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आह्वान गर्नुपर्दछ । नेपाल प्रहरीको नेतृत्व

राजनीतिक दबाबको सामना गर्न र भ्रष्टाचार, नातावाद तथा कृपावादको निर्मूलनमा कटिबद्ध भएको स्पष्ट सन्देश जारी गर्नुपर्छ ।

- प्रहरी महानिरीक्षकको कार्यालयले नेपाल प्रहरीमा कार्यरतलाई सर्वसाधारणप्रति सम्मान, विनयशीलता एवम् मित्रवत् व्यवहार प्रदर्शन गर्ने निर्देशन दिनुपर्छ र समय-समयमा पुनर्स्मरण पनि गराउनुपर्छ । जसले, नेपाल प्रहरीमा आएको व्यवहारगत परिवर्तनको आभाष दिनेछ र नेपाल प्रहरीलाई समुदायबाट व्यापक सहयोग जुटाउन प्रोत्साहित गर्नेछ ।
- नेपाल प्रहरीले अपराधको सूचना दिने विधि-प्रक्रियाका सम्बन्धमा प्रहरीचौकीमा सजिलै बुझ्न सकिने प्रविधि (निरक्षरका लागि सङ्केत तथा चित्रबाट बुझ्न सकिने प्रबन्ध) को व्यवस्था गर्नुपर्दछ, जसबाट सर्वसाधारणलाई जाहेरी दिन वा अपराधको सूचना सङ्कलन गर्ने सही कोठा वा व्यक्ति समक्ष पुग्न मद्दत मिल्नेछ ।
- नेपाल प्रहरीले अपराधको सूचना दिने विधि-प्रक्रियाका सम्बन्धमा नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था, कानुनी सहायता कार्यालय र स्थानीय सरकारलाई जानकारी गराउनुपर्छ । यस्तै प्रकारका सूचना नेपाल प्रहरीका रेडियो तथा टेलिभिजन कार्यक्रममार्फत प्रसारण गर्नुपर्दछ । नेपाल प्रहरीले अपराधको जाहेरी दिएका पीडित तथा साक्षीलाई अपराधको अनुसन्धानको अवस्थाबारे सूचना दिनुपर्छ । मुद्दाको स्थिति, अनुसन्धानका क्रममा देखापरेका चुनौती तथा अदालतमा दर्ता भइसकेका मुद्दाका सम्बन्धमा सूचना आदान-प्रदान गरेमा असमझदारी तथा अविश्वास घटाउन मद्दत पुग्दछ ।

- नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले समुदायसँग मित्रवत् रूपमा कुराकानी, स्वयम्सेवीपन, समुदायद्वारा आयोजना गरिएका सामाजिक क्रियाकलाप र नागरिक समाजका कार्यक्रममार्फत समुदायसँग सहकार्य गर्नुपर्छ ।
- नेपाल प्रहरीले अपराधसम्बन्धी सूचना, नेपाल प्रहरीको भूमिका, काम-कर्तव्य र जिम्मेवारी, नागरिक दायित्व एवम् कानून, लागू-औषध प्रयोगको जोखिमता, सवारी कानून तथा पैदल यात्रीका निमित्त सुरक्षासम्बन्धी निर्देशिकाजस्ता विषयमा विद्यालयको भ्रमण गरेर र उनीहरूलाई व्याख्या गरेर युवाहरूको नेपाल प्रहरी तथा आफ्नो नागरिक दायित्वप्रति हेर्ने दृष्टिकोणमा रूपान्तरण ल्याउन प्रारम्भ गर्नुपर्छ ।
- महिला तथा बालबालिका सेवा केन्द्रहरूले आफ्नो भूमिका तथा दायित्व जनतासम्म पुऱ्याउन र व्यक्तिगत सुरक्षासम्बन्धी खतरा वा जोखिममा परेका समुदायले अपराध वा धम्कीका सम्बन्धमा जाहेरी दिने सम्बन्धमा जनचेतना बढाउनका लागि आवश्यक आर्थिक स्रोतको अवस्था भल्कनेगरी विशेष रणनीतिको विकास गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीले सञ्चारमाध्यमसँगको सम्बन्धमा सुधार गर्नुपर्दछ र सूचना आदान-प्रदानका निमित्त ठूलो तत्परता देखाउनुपर्दछ । सञ्चारमाध्यमसँगको सम्पर्कका लागि वर्तमानमा विद्यमान नेपाल प्रहरीको प्रवक्ता-पद्धति प्रभावकारी रूपमा उपयोग गर्न नसकिएको देखिन्छ । नेपाल प्रहरीको मुख्यालय तथा जिल्ला तहमा सञ्चार तथा सोसम्बन्धी विशेषज्ञसहितको सञ्चार-केन्द्र

स्थापनाका लागि पहल गरिनुपर्छ । सुरक्षा, न्याय तथा कानुनी शासन गर्ने सवालमा सञ्चारमाध्यम एवम् जनतालाई नियमित रूपमा सूचना दिने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न पेसागत दक्षता चाहिन्छ ।

- नेपाल प्रहरीले सर्वसाधारण मानिसलाई संलग्न गराउने प्रत्येक प्रयासका निम्ति आवश्यक हुने अनुमानित खर्चसहितको कार्य-योजना तर्जुमा गर्नुपर्दछ । स्थानीय सहयोगदाता, दातृनिकाय वा राष्ट्रिय सरकारबाट समर्थन प्राप्त गर्नका लागि यस्ता सामग्री आवश्यक हुन्छन् ।

६.२.२ प्रशिक्षणको स्तरान्ति

अधिकांश नेपाल प्रहरी समूहका उत्तरदाताले अतिरिक्त तालिम, परिमार्जित तालिम वा विविध विषयमा विशिष्टीकृत तालिम चाहन्छन् । ती उत्तरदाताले उच्चप्राथमिकताको क्षेत्रका रूपमा प्रहरी ऐन, कानुनी व्यवस्था, अनुसन्धानात्मक प्रविधि र आत्मरक्षा तथा मानवअधिकारजस्ता विशिष्ट विषयमा तालिम दिनुपर्ने बताए । साथै, तिनीहरूले सरकारी वकिलसँग संयुक्त तालिमको माग पनि गरेका छन् । यस्तो विशिष्ट प्रकारको प्रशिक्षणका लागि थप साधन-स्रोतको आवश्यकता हुनेछ ।

- नेपाल प्रहरीको आधारभूत तालिममा कुराकानी तथा जनसम्पर्कजस्ता विषयलाई समावेश गरिनुपर्छ । पूरक तालिमका रूपमा कुराकानी तथा सहजीकरणसम्बन्धी विशिष्टीकृत सीप प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- कानुनी तथा सरकारी विशेषज्ञहरूको सहयोगमा नेपाल प्रहरीले आफ्ना सम्पूर्ण प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई कानुन, नियम तथा नियमावलीका अलावा आफ्नो अधिकार

क्षेत्र, नेपाल प्रहरीमा काम गर्ने सबैको जिम्मेवारी, सरकार तथा न्यायपालिकासम्बन्धी पुस्तक तयार गरी वितरण गर्नुपर्दछ ।

- नेपाल प्रहरीले महिला तथा बालबालिका सेवाकेन्द्रलाई विशिष्ट प्रकारको तालिम दिनुपर्छ र यसलाई सर्वसाधारण, खासगरी उच्चजोखिममा रहेका महिला तथा बालबालिकाको समुदायलाई प्रभावकारी रूपमा संलग्न गराउन थप कर्मचारी तथा बन्दोबस्तीसम्बन्धी साधन-स्रोत पनि प्रदान गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीले तालिम, पाठ्यक्रम र सर्वसाधारणलाई आफ्ना काममा संलग्न गराउने तथा नेपाल प्रहरी र जनताका बीचमा सम्बन्ध सुधार्ने निर्देशिकासमेत तयार गर्नुपर्छ । यसका अतिरिक्त नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई विद्यालय सम्पर्क तथा विविध शैक्षिक तहका बालबालिका र युवासँग अन्तरक्रिया गर्न सक्षम तुल्याउने खालका प्रशिक्षण दिनुपर्दछ र यसका लागि आवश्यक सामग्री तयार गर्न कदम पनि चाल्नुपर्दछ ।
- समसामयिक तथा प्रभावकारी प्रशिक्षण पाठ्यक्रमको तयारीका लागि नेपाल प्रहरीले वर्तमान तालिम पाठ्यक्रम, निर्देशिका तथा प्रशिक्षण पद्धतिका सम्बन्धमा गहन् मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीले महान्यायवक्ताको कार्यालयसँगको समन्वयमा नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका निम्ति संयुक्त प्रशिक्षण तथा गोष्ठी सञ्चालन गर्नुपर्छ । अनुसन्धानात्मक विधि तथा प्रक्रियाका सम्बन्धमा संयुक्त प्रशिक्षणले नेपाल प्रहरी तथा सरकारी

वकिलहरूको मुद्दा अनुसन्धान गर्ने र मुद्दा दर्ता गर्ने विषयमा प्रभावकारी सीप-क्षमता प्रदान गर्नुका साथै उनीहरूका बीचको सम्बन्ध मजबुत हुने र एकअर्काको भूमिका बुझ्नमा समेत सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

- नेपाल प्रहरीले अपराधस्थलको सुरक्षा तथा प्रमाण सङ्कलनका अलावा अनुसन्धानात्मक विधि तथा विधिविज्ञानजस्ता विषयमा विशिष्ट प्रकारको प्रशिक्षणको अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ, जसको मध्यम प्रकारको लक्ष्यमा प्रत्येक जिल्लाका प्रहरीचौकीमा उक्त आधारभूत उपकरणको खरिद तथा वितरण र प्रशिक्षणलाई राख्न सकिन्छ भने दीर्घकालीन लक्ष्यका रूपमा नेपाल प्रहरीको अपराध अनुसन्धान विभागअन्तर्गत विधिविज्ञान इकाईको स्थापना गर्नेजस्ता सवाललाई समावेश गर्न सकिन्छ ।
- नेपाल प्रहरीले आफ्नो शस्त्रागारमा अत्यन्त न्यूनतम घातक हतियार राख्नुपर्छ र तिनको प्रयोगसम्बन्धी यस संस्थामा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई प्रशिक्षण दिनुपर्छ । प्रहरीका विद्यमान हतियार पुराना भइसकेका छन् र ती नेपाल प्रहरीको वर्तमान आवश्यकताअनुकूल पनि छैनन् । यस्तो हतियारको खरिद तथा प्रयोगका निम्ति साधन-स्रोतको आवश्यकता पर्दछ ।

६.२.३ सुविधामा सुधार

अपर्याप्त सुविधाले नेपाल प्रहरीको प्रभावकारितालाई कमजोर पारेको छ र मनोबलसमेत गिराएको छ । नेपाल प्रहरीका उत्तरदातामध्ये आवासगृह (ब्यारेक) व्यवस्था भएका भन्डै एकतिहाईले विद्यमान आवास प्रबन्ध उपयुक्त

नभएको उल्लेख गरेका छन् । प्रहरीचौकीहरू साधन-स्रोतको अभावमा समुदायको आवश्यकतालाई प्रभावकारी ढङ्गले सम्बोधन गर्न नसक्ने अवस्थामा छन् । नेपाल प्रहरीलाई थप तालिम केन्द्रको आवश्यकता छ । देशभरि थप कारागार एवम् थुनुवा केन्द्र बनाउनु वा सुधार गर्नुपर्नेछ । वर्तमान जीर्ण संरचनाका कारण थुनुवाहरू न्यून स्तरको ठाउँमा बस्न बाध्य छन् र कुनैकुनै ठाउँ त यति खराब देखिन्छ कि कैदीहरूलाई सहजै भाग्ने मौका मिल्न सक्ने देखिन्छ ।

- नेपाल प्रहरीले जिल्लाको सदरमुकाममा मात्र नभई सबै प्रहरीचौकीमा उपकरण तथा सुविधा अध्यावधिक तथा आधुनिकीकरण गर्नुपर्छ ।
- नेपाल प्रहरीले समुदायलाई सेवा प्रदान गर्ने नेपाल प्रहरीको क्षमता विस्तार गर्नका लागि देशभरि नै प्रहरीचौकीको स्थापना तथा पुनःस्थापना गर्नुपर्छ । सार्वजनिक खरिद-विक्रीमा हुने भ्रष्टाचार रोकथाम गर्न र उपकरण तथा सामग्री वितरणका लागि उपयुक्त प्रक्रिया निर्धारणका लागि सुपरीवेक्षण संयन्त्रको विकास गर्नुपर्छ ।
- नेपाल प्रहरीले आफू बस्ने आवासगृहको गुणस्तर निर्धारण गर्न र यसको सुधारका निम्ति स्वतन्त्र मूल्याङ्कन गराउनुपर्छ । त्यस मूल्याङ्कनले नेपाल प्रहरीको निम्ति सुरक्षित आवासगृह तथा क्षेत्र हुनुपर्ने आवश्यकताको पहिचान हुनेछ र यसका अतिरिक्त स्थानीय समुदायमा भिजनका लागि आवासगृहभन्दा बाहिर आवासका लागि पर्याप्त ठाउँ पनि व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- नेपाल प्रहरीको तालिमका सुविधामा विस्तारै सुधार भइरहेको भए पनि नेपाल

प्रहरी तथा सरकारले क्षेत्रीय तहको तालिम केन्द्रको सुधारका निम्ति थप साधन-स्रोत छुट्ट्याउनुपर्दछ । यी तालिमकेन्द्रहरू कक्षाकोठा, शैक्षिक सामग्री, तालिम उपकरण तथा भवनहरूको अभावबाट गुञ्जिरहेका छन् ।

सरकार तथा नेपाल प्रहरीले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका न्यूनतम मापदण्ड पूरा गर्नेगरी थुनुवा केन्द्र र कारागारको आधुनिकीकरण एवम् तिनको भौतिक पूर्वाधारमा सुधार गर्नुपर्छ ।

६.२.४ संस्थागत अभ्यासमा सुधार

नेपाल प्रहरीलाई अभि प्रभावकारी बनाउन र यसलाई सर्वसाधारणको आशा पूरा गर्ने निकायका रूपमा मात्र नभई आफ्नै आकांक्षा पूरा गर्ने र कानुनी शासनको समर्थन गर्ने एउटा निष्पक्ष तथा जवाफदेही संस्थाका रूपमा विकास गर्ने हो भने यसको सुधार आवश्यक छ । यदि नेपाल प्रहरीको नेतृत्वले आफ्नो संस्थालाई रूपान्तरण गर्न प्रयत्न गरेको र नेपाल प्रहरीको यस सुधार-प्रयासलाई कार्यान्वयनका निम्ति आवश्यक साधन-स्रोत उपलब्ध भएको अवस्थामा मात्र सुधार हुन सक्दछ । साथमा, अन्तरवार्ता तथा सम्वाद कार्यक्रममा उल्लेख गरिएभै स्रोतको दुरुपयोग हुने वा कुठार्ँमा प्रयोग हुने सम्भावना रोक्नका लागि अतिरिक्त सुपरीवेक्षणका लागि अतिरिक्त साधन-स्रोतको जरुरत पर्दछ ।

- नेपाल प्रहरीभित्र भ्रष्टाचार, नातावाद तथा कृपावादको नियन्त्रण र नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले गलत काम गरेमा वा अख्तियारको दुरुपयोग गरेमा उत्तरदायी बनाउने गर्नुपर्छ ।
- नेपाल प्रहरीले आफ्ना कामका सन्दर्भमा र आफ्नो संस्थाभित्र दुवैमा अख्तियारको

दुरुपयोग, भ्रष्टाचार र कानुनको असमान प्रयोगको अवस्थामा यसका विरुद्धमा कडा नियमावली पारित गर्नुपर्दछ । उक्त नियमावलीको उल्लङ्घन भएको अवस्थामा कडा सजायको भागिदार बनाउनुपर्छ ।

- नेपाल प्रहरीले आफ्नो जिम्मेवारी बहनका क्रममा हुने भ्रष्टाचारका सवाल, अधिकारको दुरुपयोग र नातावाद तथा कृपावादलाई सम्बोधन गर्नका लागि प्रहरी सेवा आयोगजस्ता स्वतन्त्र निकायको स्थापना गर्नुपर्छ ।
- नेपाल प्रहरीले आफ्नो भर्ना, सरुवा तथा बढुवा पद्धतिमा हुने भ्रष्टाचार, नातावाद, कृपावाद तथा राजनीतिक हस्तक्षेप रोक्नका लागि आवश्यक सुधारका लागि स्वतन्त्र रूपमा विशेषज्ञहरूको मूल्याङ्कन एवम् लेखाजोखा गर्नुपर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कनको परिणामस्वरूप गुणात्मक एवम् कार्यसम्पादन प्रणालीको विकासमा सहयोग पुग्नेछ, जसले नेपाल प्रहरीमा कार्यरत सम्पूर्ण तहका व्यक्तिलाई आफ्नो कार्यसम्पादनमा सुधार गर्न प्रेरित गर्नेछ ।
- नेपाल प्रहरीले रासन तथा सामग्री-उपकरणको खरिद तथा वितरणमा हुन सक्ने भ्रष्टाचारलाई रोक्न सुपरीवेक्षण संयन्त्र स्थापना गर्नुपर्दछ । यस कार्यले नयाँ भर्ना तथा आधारभूत तालिमका निम्ति प्राप्त सामग्रीहरू नेपाल प्रहरीको निर्देशिकाबमोजिम प्रत्येकले पाउने कुराको सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउनेछ ।
- नेपाल प्रहरीले आफ्नो निर्णय प्रक्रियासम्बन्धी केही अधिकार विकेन्द्रित गर्नुपर्छ, ता कि सुरक्षा चुनौतीको सामना गर्नका लागि नेपाल

प्रहरीलाई कारबाई चलाउन समय नलागोस् । अधिकारको विकेन्द्रीकरणका प्रयाससँगै नेपाल प्रहरीले आफ्नो संस्थामा कार्यरत व्यक्तिलाई सीप विकास, अभिलेखन, विधिप्रक्रिया र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नका लागि सुपरीवेक्षण संयन्त्रको स्थापना गर्नुपर्दछ ।

- महानिरीक्षकको कार्यालयले जिल्ला तथा स्थानीय तहका नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूले खासगरी अपराधका पीडितसँग कार्यरत वा सुरक्षा तथा कानुनी शासनसँग सम्बन्धित सवालहरूमा केन्द्रित भई काम गर्ने सम्बन्धित सङ्घ/संस्थासँग सूचना आदान-प्रदानका निमित्त स्थानीय नागरिक समाज कार्यक्रममा निरन्तर सहभागी हुनका लागि स्थायी आदेश जारी गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीले आफ्नाविरुद्धमा उजुरी दिने संयन्त्रका बारेमा सुधार गर्नुपर्छ । सम्पूर्ण प्रहरीचौकीमा यस्तो उजुरी इन्टरनेट/इमेलमार्फत वा ऐच्छिक रूपबाट परिचय खुलाउने वा नखुलाउने सर्त भएको जाहेरी अथवा लिखित रूपमा पनि प्रहरीका सबै इकाईहरूमा जाहेरी दिनसकिने खालको छनोटसहितको प्रबन्ध मिलाउनुपर्दछ । साथै, सर्वसाधारणलाई कुनै अपराधसम्बन्धी घटनाको सूचना कुन प्रहरी पदाधिकारीसमक्ष दिने, सूचना कोसँग माग्ने वा नेपाल प्रहरीविरुद्ध नै सुझाव दिनुपर्ने भएमा के गर्ने ? सोसम्बन्धी प्रबन्ध मिलाइएको हुनुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरीले अन्तर्राष्ट्रिय दातृनिकाय, प्राज्ञिक समुदाय र औद्योगिक तथा व्यापारिक क्षेत्रबाट शैक्षिक सामग्रीका लागि स्रोतको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । नेपाल प्रहरीले दीर्घकालीन

उद्देश्यका रूपमा प्रहरी पुस्तकालयको प्रबन्ध गर्नुपर्छ र नेपाल प्रहरीलाई उच्चशिक्षाका निमित्त अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ, जसले नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिलाई आफ्नो काम, कर्तव्य प्रभावकारी ढङ्गले गर्ने क्षमतामा सुधार गर्नेछ, र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नेछ ।

६.३ राजनीतिक दल

सर्वेक्षणमा संलग्न उत्तरदाताले सर्वसाधारणलाई निष्पक्ष तथा प्रभावकारी रूपले सेवा गर्ने जिम्मेवारी निर्वाहका क्रममा नेपाल प्रहरीमाथि राजनीतिक हस्तक्षेप एउटा ठूलो अवरोधका रूपमा देखापरेको औँल्याएका छन् । राजनीतिक दलका नेताले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधार गर्ने सिलसिलामा आफ्नो मुलुकको सत्प्रयासमा एउटा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछन् ।

- राजनीतिक दलका नेताले राज्यका निकायको कार्यमा राजनीतिक हस्तक्षेप नगर्ने र ती संस्थामा कार्यरतमाथि राजनीतिक दबाव नदिने सार्वजनिक उद्घोष गर्नुपर्छ । त्यतिमात्र होइन, आफ्नो दलसँग सम्बद्ध प्रहरी हिरासतमा परेका आफ्ना कार्यकर्तालाई छाड्न दबाव दिने कार्यमा संलग्न नहुने प्रतिबद्धताको घोषणा गर्नुपर्दछ ।
- राजनीतिक दलका नेताले आफ्ना कार्यकर्तालाई नेपाल प्रहरीलाई दबाव नदिन वा यसका कामकारवाहीमा हस्तक्षेप नगर्न निर्देश गर्नुपर्छ ।
- राजनीतिक दलका नेताले आ-आफ्ना दलसँग आवद्ध सङ्घ/संस्थालाई हिंसाको प्रयोगबाट

टाढा रहन प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। यदि राजनीतिक दलका कार्यकर्ता वा भ्रातृ सङ्गठनका सदस्यले हिंसात्मक वा गैह्रकानुनी कार्यहरू गरेको अवस्थामा राष्ट्रिय सुरक्षाप्रति प्रतिबद्धता जनाउँदै यस्ता कार्यको सार्वजनिक रूपमा भर्त्सना गर्नुपर्दछ।

- राजनीतिक दलका नेताले कानुनी शासनको प्रवर्द्धनका निम्ति जिल्ला स्तरका आफ्ना कार्यकर्ताका लागि कार्ययोजना बनाउनुपर्दछ। यस्ता कार्ययोजनामा शैक्षिक अभियान, स्वयम्सेवी कार्य तथा सार्वजनिक छलफलहरू हुन सक्दछन्।

६.४ कानुनी क्षेत्र तथा न्यायपालिका

कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका क्षेत्रका आधाजसो उत्तरदाताले अदालती विधि वा फैसलामा असर पार्ने राजनीतिक सम्बन्ध वा भ्रष्टाचार र सबै प्रकारका अनुचित प्रभावविरुद्ध उभिने आफ्नो नेतृत्व चाहिएको उल्लेख गरेका छन्। कानून व्यवसायीले पुराना कानूनका आधारमा काम गर्न धेरै कठिनाई भएको महसुस गरेका छन्। उदाहरणका लागि त्यस्तो कानून, जसले देवानी र फौजदारी कानून छुट्ट्याएको छैन। अदालत तथा सरकारी वकिलको सङ्ख्या अति न्यून भएको र साधन-स्रोतविहीन भएको ठाउँमा न्यायको खोजी गर्न पीडितले समस्या भोग्नुपरेको बताएका छन्।

- नेपाल सरकारमा महान्यायाधिवक्ताले राजनीतिक हस्तक्षेप वा न्यायिक प्रक्रियामा हुने गरेको दबावका विरुद्ध सार्वजनिक रूपमा खन्डन गर्नुपर्छ। यस्तो घोषणाले एउटा स्वतन्त्र तथा उत्तरदायी न्यायपालिका निर्माणका सम्बन्धमा महान्यायाधिवक्ताको

कार्यालयको प्रतिबद्धता सार्वजनिक हुनेछ।

- न्यायपालिका तथा कानुनी क्षेत्रका व्यक्तिसमेत संलग्न रहेको मन्त्रिपरिषद्बाट नियुक्त समितिले विद्यमान कानूनको स्वतन्त्र तथा विशेषज्ञ तहमा पुनरावलोकन गर्नुपर्छ, जसले देशको कानुनी व्यवस्थामा रहेका पुराना वा असान्दर्भिक कानून एवम् कमी-कमजोरी पहिचान गर्नेछ। यस पुनरावलोकनले मस्यौदाको अवस्थामा रहेको फौजदारी संहिताको पनि अध्ययन गर्नुपर्छ। सरकार नियुक्त समितिको अलावा नेपालको कानुनी क्षेत्र वा नेपाल वार एसोसिएसनले पनि यस्ता कानून तथा कानुनीसंहितामाथि पुनरावलोकन गर्नुपर्छ।
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले अदालती प्रणालीको स्वतन्त्र तथा विशेषज्ञ पुनरावलोकनका लागि र देवानी तथा फौजदारी गरी छुट्टाछुट्टै अदालत गठनका कारण हुने अपेक्षित फाइदा वा आर्थिक भार पत्ता लगाउनका लागि न्यायपालिका तथा कानुनी क्षेत्रसमेतको प्रतिनिधित्व भएको एउटा समिति गठन गर्नुपर्छ।
- त्यस्तै सांसदहरू, न्यायपालिकाको प्रतिनिधि तथा कानून व्यवसायी क्षेत्रसमेत सम्मिलित देवानी तथा फौजदारी अदालतको स्थापनाका निम्ति कानून तर्जुमा गर्नका लागि एउटा विशेष समिति बनाउनुपर्छ, जसले अदालतलाई मध्यस्थकर्ता तथा न्यायाधीकर्ता नियुक्त गर्ने अधिकार दिनुपर्दछ। देशैभरि अदालतद्वारा नियुक्त त्यस्ता मध्यस्थकर्ता तथा न्यायाधीकर्ता (जसलाई स्वतन्त्र सुपरीवेक्षणअन्तर्गत राखिन्छ) तथा देवानी अदालतको प्रणालीको स्थापना भएमा त्यसले अदालत, नेपाल प्रहरी

तथा नागरिक समाजमाथि समस्या एवम् विवाद समाधान गर्नका लागि परेको बोझ हलुङ्गो पार्नेछ ।

- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयले सरकारी वकिललाई सक्षम बनाउन र पेसागत सीप-क्षमताको अभिवृद्धिका निम्ति कस्ता साधन-स्रोत र शैक्षिक योग्यतासम्बन्धी अवसरको खाँचो परेको छ, सोको आवश्यकता सम्बन्धमा गृहकार्य गर्नुपर्दछ । यस प्रकारको मूल्याङ्कनको परिणामलाई विद्यमान न्यायपालिका तथा सरकारी वकिलको कार्यालयलाई सबल पार्ने रणनीतिक योजनामा समावेश गर्नुपर्दछ । उक्त रणनीतिक योजनालाई आर्थिक व्यवस्थापनका निम्ति सरकारसमक्ष पेस गर्नुपर्दछ ।

६.५ नागरिक समाज

नागरिक समाजका सङ्घ-संस्थाले राज्यका संस्थाउपर निगरानी र ती संस्थाको सुधारका निम्ति वकालत, दुवै गर्दछन् । गैह्रसरकारी संस्थाले एउटा सुरक्षित वातावरणमा मात्र काम गर्न सक्ने भएकाले तिनलाई पीडितका तर्फबाट नेपाल प्रहरीमा जाहेरी गर्नु अथवा अनौपचारिक रूपले कानुनी विवादको पुर्पक्ष गर्नु वा मध्यस्थता गर्न आग्रह गरिने भएकाले नेपाल प्रहरीबाट उनीहरूको क्षमता एवम् दक्षता विकासमा सहयोग गर्नुपर्छ । यसका अतिरिक्त, नेपाल प्रहरीसँग सूचना आदान-प्रदान र कार्यगत सम्बन्ध स्थापना गरेर गैह्रसरकारी संस्थाले आफू बसेको समुदायलाई उपयोगी हुने सूचना प्राप्त गर्न सक्दछन् ।

त्यही हैसियतले नेपाल प्रहरीले आफ्नो काममा प्रभाव पार्ने सवालमा लुकेका पक्षबारे जानकारी प्राप्त गर्न सक्दछ । नागरिक शिक्षाको

अभिवृद्धि र स्थानीय समुदायले भोगिरहेका सुरक्षा जोखिमको पहिचान गर्नेजस्ता साभ्का सवालको समस्या समाधानका लागि सरकार, स्थानीय समुदाय र राज्यका निकायका बीचमा नागरिक समाज फरक ढङ्गले स्थापित छ ।

- नागरिक समाजका सङ्घसंस्थाले आफ्नो कार्यक्रम तथा बैठकमा नेपाल प्रहरीलाई आमन्त्रण गर्नुपर्दछ । यसबाट नेपाल प्रहरीलाई नागरिक समाज तथा उसका सङ्घसंस्थाले सम्बोधन गर्न खोजेका सवाल बुझ्ने अवसर प्राप्त हुन्छ र त्यसबाट भावी सहयोगका मजबुत आधार निर्माण हुनेछ ।
- राज्यका निकायलाई सर्वसाधारणप्रति जवाफदेही बनाउनुका अतिरिक्त नागरिक समाजले नेपाल प्रहरीका निमित्त अतिरिक्त साधन-स्रोत एवम् सहायताका लागि पैरवी गर्नुपर्दछ, जसले नेपाल प्रहरीको प्रभावकारिता बढाउनेछ र नागरिक समाजका सङ्घसंस्थाले सेवामार्फत समुदायमा सुरक्षा बढ्नेछ ।
- नागरिक समाजका सङ्घसंस्थाले नेपाल प्रहरीले समान एवम् निष्पक्षतापूर्वक कानुन कार्यान्वयन गरेको र समुदायप्रति जिम्मेवार भई सुरक्षा एवम् कानुनी शासनको स्थिति सुधार्न लागिपरेको स्थितिमा उनीहरूको यथोचित सम्मान र सहाहना गर्नुपर्छ । यस्ता राम्रा कामको सहाहनाले नेपाल प्रहरीमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई प्रोत्साहन मिल्नेछ र तिनीहरूको मनोबल पनि उच्च हुनेछ ।
- पीडितको सुरक्षा तथा न्यायमा पहुँच पुऱ्याउन सहयोग गर्ने नागरिक समाजका सङ्घ-संस्थाले त्यस्ता उत्कृष्ट कार्यहरूको पहिचानका लागि नेपाल प्रहरीसँग सहकार्य गर्नुपर्दछ । नागरिक समाजका यस्ता सङ्घ-

संस्थासँग सहकार्य गरेर नेपाल प्रहरीले पीडक तथा उत्कृष्ट अभ्याससम्बन्धी प्रकृति पहिचान गर्न सक्छ, जसले महिला तथा बालबालिकाको बेचबिखन र लैङ्गिक हिंसाजस्ता अपराधसँग सामना गर्ने नेपाल प्रहरीको प्रयासलाई मद्दत पुऱ्याउँछ ।

- नागरिक समाजका सङ्घसंस्थाले नागरिक शिक्षा एवम् अपराध रोकथामका लागि स्थानीय सरकारी कार्यालय तथा नेपाल प्रहरीसँग मिलेर संयुक्त रणनीतिको तर्जुमाका लागि आपसी सम्बन्ध विकास गर्नुपर्छ । यस्ता प्रकारको सम्पर्क र सहयोगले विभिन्न क्षेत्रमा खर्च विभाजन गर्ने र एकअर्काको क्षमताअनुसार जिम्मेवारी बहन गर्ने मौका दिनेछ ।
- विद्यालय तथा शिक्षकले सुरक्षा तथा कानुनी शासन, अपराध नियन्त्रण तथा त्यसको जानकारी र प्रहरीको भूमिकासम्बन्धी सवालमा नेपाल प्रहरीले विद्यार्थीलाई अर्न्तक्रियाका लागि आग्रह गर्नुपर्छ ।
- विद्यालय तथा शिक्षकले स्थानीय सरकार र न्याय तथा कानुन क्षेत्रका पेसाकर्मीलाई सरकारको जिम्मेवारी, नागरिक शिक्षा, अदालती प्रणाली तथा न्यायमा पहुँचसम्बन्धी विषयमा कक्षा लिई अर्न्तक्रिया गर्न अनुरोध गर्नुपर्छ ।
- नागरिक समाजका सङ्घ-संस्थाले सुरक्षा तथा कानुनी शासनका पक्षमा हुने प्रयासमा सहभागी हुनुपर्छ । स्थानीय सरकार, राजनीतिक दल, नेपाल प्रहरी तथा नागरिक समाजका बीचमा नियमित बैठक आयोजना तथा सहजीकरण गरी संयुक्त रूपले सुरक्षासम्बन्धी चुनौती सामनाका लागि गैह्रसरकारी सङ्घसंस्थाले

निकट कार्यगत सम्बन्ध स्थापित गर्न सक्दछन् ।

- सञ्चारमाध्यमले सुरक्षा तथा कानुनी शासनसम्बन्धी योगदान पुऱ्याउने सिलसिलामा आफ्नो सामर्थ्यलाई सूचनाप्रवाहको माध्यमबाट सहयोग पुऱ्याउनुपर्छ । नेपाल प्रहरीसँग सूचना आदान-प्रदान, सुरक्षा तथा कानुनी शासनका चुनौतीहरूको पहिचान र सर्वसाधारणलाई बिनापक्षपात तथ्यगत सूचनाप्रवाहले समुदायको सुरक्षामा ठूलो योगदान पुग्न सक्दछ ।
- मानसिक तथा अन्य स्वास्थ्यसमस्यासँग सम्बन्धित सवालमा कार्यरत नागरिक समाजका सङ्घसंस्थाले अत्याधिक मदिरापानका कारण र सोको प्रभावबाट हुन जाने अपराध एवम् सामाजिक विकृतिको विश्लेषण एवम् लेखाजोखा गर्नुपर्दछ । यस्तो अध्ययनले मदिरापनसँग जोडिएका सवालको सामना गर्ने दिशामा मूल्यवान् सूचना प्राप्त हुनेछ र प्रभावकारी रणनीति तर्जुमा गर्न सकिनेछ ।

६.६ दातृनिकाय तथा सहयोगदाता

सरकारी साधनस्रोत सीमित हुने भएकाले सुरक्षा तथा कानुनी शासनको स्थिति मजबुत पार्नका लागि कार्यक्रममा सहयोगवापत विदेशी दातृसमुदाय एवम् स्थानीय दाताबाट सहयोग लिन सकिन्छ । सुरक्षानिकायलाई विदेशी दातृनिकायले सहयोग गरिरहेको सन्दर्भमा उक्त सहायतालाई सुरक्षानिकायमा कार्यरत व्यक्तिहरूको आचरण सुधार तथा जवाफदेहितासँग जोडेमा निकै ठूलो उपलब्धि पाइने देखिन्छ ।

- राज्यका निकाय तथा नागरिक समाजमा विद्यमान भ्रष्टाचार, नातावाद, कृपावाद र दलीय भावनामा नियन्त्रण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय दातृनिकायले सुपरीवेक्षण तथा जवाफदेहिता संयन्त्रको विकासका लागि अतिरिक्त सहयोग एवम् प्राविधिक सहायता प्रदान गर्नुपर्दछ । यस्तो संयन्त्रको सक्रियता सहयोगका क्रममा बाध्यकारी हुनुपर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
- व्यापारी समुदायका सहयोगदाताले बेरोजगारी, स्वास्थ्योपचारमा सीमित पहुँच एवम् अपर्याप्त भौतिक संरचनाजस्ता असुरक्षा पैदा गर्ने मूल कारणको निर्मूलनका लागि कार्यक्रम तयारी र विकासमा सहायता पुऱ्याउनुपर्दछ । सहयोगदाताले नागरिक शिक्षा प्रबर्द्धन हुने कार्यक्रममा सहयोग पनि गर्नुपर्दछ ।
- सुरक्षा एवम् कानुनी शासनको सवालमा कार्यरत नेपाल प्रहरी, नागरिक समाज तथा अन्य समूहलाई स्रोतको आवश्यकता भए पनि उनीहरू दातृनिकायले दिएका परियोजनामा भर पर्नुभन्दा आफ्नै आवश्यकता एवम् उद्देश्य पूरा गर्ने आर्थिक बन्दोबस्त मिलाउनुपर्दछ ।

६.७ स्थानीय समुदाय तथा नागरिक

अधिकांश उत्तरदाताका अनुसार सरकारी संस्था, नागरिक समाज, अन्तर्राष्ट्रिय दातृनिकाय, सरकार तथा राजनीतिक दलमात्र सुरक्षा, न्याय एवम् कानुनी शासनप्रति उत्तरदायी समूह नभई प्रत्येक नागरिकको पनि उत्तिकै दायित्व रहेको हुन्छ । नागरिकका यस्ता दायित्वमा कानुनको परिपालना गर्नु, गलत कार्यको तत्कालै सूचना दिनु, आपसी सम्मान गर्नु, भ्रष्टाचारमा सहभागी हुन इन्कार गर्नु,

सुरक्षा सुधारको प्रयासमा प्रहरीलाई सहयोग गर्नु र कर बुझाउनु इत्यादि पर्दछन् ।

- नागरिकले सर्वप्रथम कानुनको परिपालना गर्ने र नेपाल प्रहरीलाई अपराधका बारेमा जानकारी दिने दायित्व निर्वाह गर्नुपर्दछ ।
- नेपाल प्रहरी र अन्य सरकारी निकायलाई आफूले गरेको कार्यप्रति जवाफदेही बनाउनु महत्त्वपूर्ण भएकोले नेपाल प्रहरी तथा स्थानीय सरकारले गर्ने गरेका कार्यप्रति समुदायले सम्मान देखाउनुपर्दछ । यसले नेपाल प्रहरी र स्थानीय सरकारलाई अझ बढी जिम्मेवार र उत्प्रेरित गराउनेछ ।
- प्रत्येक नागरिक कुनै पनि प्रकारको भ्रष्टाचार, नातावाद एवम् कृपावादका विरुद्धमा उभिनुपर्दछ ।
- नागरिक तथा समुदायले आफ्नो समूहका प्रत्येक सदस्यलाई यथोचित सम्मान दिनका लागि सहकार्य गर्नुपर्दछ ।
- स्थानीय समुदायले नेपाल प्रहरीसँग सामुदायिक भेला, सामाजिक उत्सव तथा नेपाल प्रहरी र स्थानीय समूहका बीचमा हुने खेलकुद प्रतियोगिताजस्ता कार्यक्रममार्फत नियमित अन्तर्क्रिया गर्नुपर्दछ । वास्तवमा समुदायले यस्ता कार्यक्रमको आयोजनामा तदारुकता लिनुपर्दछ, जसले सूचनाको आदान-प्रदान, पारस्परिक समझदारी, नेपाल प्रहरी र स्थानीय समुदायका बीचमा निकट सम्बन्ध स्थापनामा सहयोग गर्नेछ ।

६.८ सामूहिक प्रयत्न

माथि उल्लिखित अधिकांश सुझावका निम्ति दुई वा सोभन्दा बढी समूहका बीचमा सहयोगको

आवश्यकता पर्दछ। यद्यपि तलका सुभाब स्वयम्मा विशिष्ट प्रकृतिका छन्, किनकि तिनीहरूले प्रत्येक विशिष्ट समूहअन्तर्गत खास प्रकारको ज्ञान एवम् सीपको प्रकृतिलाई औल्याएका छन्।

- महिला तथा बालबालिकाका क्षेत्रमा कार्यरत नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था र महिला तथा बालबालिका सेवाकेन्द्रका बीचमा सूचना आदान-प्रदान हुनुपर्दछ, भने जोखिमयुक्त समूहको संयुक्त रूपमा पहिचान गर्नुपर्दछ। उनीहरूले पीडितलाई आफ्नो स्रोत-साधन तथा सहायता उपलब्ध गराउने क्रममा सेवासम्बन्धी सूचना पनि दिनुपर्दछ।
- स्थानीय सरकार, नागरिक समाज र नेपाल प्रहरीले कानुनी शासनसँग जोडिएको अधिकार र कर्तव्यका बारेमा युवावर्गलाई सिकाउन सँगै मिलेर काम गर्नुपर्दछ। यस्ता पाठ सिकाउन रेडियो कार्यक्रमको निर्माण, सार्वजनिक छलफल र अतिरिक्त क्रियाकलापका माध्यमलाई प्रयोग गर्नुपर्दछ। विद्यालयको पाठ्यक्रममा कानुनी शासन, नागरिक शिक्षा र सुरक्षा तथा न्यायसम्बन्धी समसामयिक पाठ्यांश समावेश गर्ने प्रयत्न गर्नुपर्दछ।
- नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था, विद्यालय तथा स्थानीय सरकारले नागरिक बडापत्रको व्यापक वितरण भएको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ।
- नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था, स्थानीय सरकार तथा नेपाल प्रहरीले साम्प्रदायिक हिंसा, मानव बेचबिखन, बालश्रम शोषण एवम् अन्य हिंसात्मक वा अवैध गतिविधिजस्ता जोखिमयुक्त क्षेत्रको संयुक्त रूपमा पहिचान गर्नुपर्छ र त्यसका विरुद्ध जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्नुपर्छ।

- पीडितसँग काम गर्ने कानुन व्यवसायी एवम् नागरिक समाजका सङ्घ-संस्थाले उनीहरूको काममा समन्वय गर्नुपर्दछ, र पीडितलाई राम्रो सेवा प्रदान गर्नका लागि निरन्तर अन्तरक्रिया गर्नुपर्दछ।
- पीडितलाई सहयोग गर्ने नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था, कानुन व्यवसायी र सरकारी कानुनी सहायता समितिका बीचमा कानुनी सहायतामा पहुँच कसरी पुऱ्याउने भन्नेमा व्याख्या गर्नका लागि र कार्यक्रमको विकास गर्नका लागि कार्यसमूह गठन गर्नुपर्छ। यससम्बन्धी सूचना रेडियो, पर्चा, पीडितलाई सहयोग गर्ने नागरिक समाजका सङ्घ-संस्था र सामुदायिक नेतृत्वसँगको बैठकबाट वितरण गर्न सकिन्छ।
- असुरक्षा उब्जाउने महत्त्वपूर्ण कारकमा बेरोजगारी तथा गरिबी पहिचान भइसकेको सन्दर्भमा यस्तो असुरक्षाको सामना गर्न सीप तथा क्षमताको विकास गर्ने र रोजगारी एवम् आम्दानी सृजना गर्ने कार्यक्रमको विकास गर्नुपर्दछ। तथापि यस्तो कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपूर्व दातृनिकाय, नागरिक समाज तथा आर्थिक विज्ञहरूले दिगो एवम् आर्थिक रूपबाट उपयुक्त हुने रोजगारीका अवसर प्रदान गर्न सक्ने कार्यक्रमको पहिचानका लागि मिलेर काम गर्नुपर्छ र त्यसपछि यस्ता अवसरको लाभ लिनका लागि आवश्यक हुने सीपविकासका लागि कार्यक्रमको प्रारूप तयार गर्न सकिन्छ।

युएसआइपीका स्थानीय नागरिक समाजका साभेदार संस्थाहरू

जिल्ला	साभेदार-संस्थाहरू
बाँके	अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक), मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
चितवन	महिला सघन विकास केन्द्र
दाङ्ग	मानवअधिकार संरक्षण प्रतिष्ठान (हरिप नेपाल)
धनकुटा	मानवअधिकार, सामाजिक चेतना र विकास केन्द्र (हुसाडेक)
दोलखा	मानवअधिकार चेतना तथा विकास केन्द्र (हुराडेक)
डोटी	मानवअधिकार तथा जनसेवा केन्द्र (हर्पेक)
भापा	मानवअधिकार, वातावरण र सामुदायिक विकास केन्द्र (हुरेकड)
जुम्ला	मानवअधिकार तथा ग्रामीण विकास केन्द्र
कैलाली	इन्सेक सुदूरपश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
कञ्चनपुर	मानवअधिकार तथा वातावरण संरक्षण केन्द्र (हुपेक)
कास्की	इन्सेक पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
काठमाडौँ/ललितपुर	इन्सेक मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
मोरङ	इन्सेक पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय
म्याग्दी	ग्रामीण वातावरण तथा सशक्तीकरण केन्द्र (रिक)
पाल्पा	मानवअधिकार शिक्षा मञ्च नेपाल
पाँचथर	मानवअधिकार चेतना तथा विकास केन्द्र (हुकोडेक)
पर्सा	सशक्तीकरणका लागि अनुसन्धान, चेतना र सञ्चार (रेस-नेपाल)
रुकुम	मानवअधिकार तथा सञ्चार अभियान
रूपन्देही	सामाजिक जागरण तथा विकास मञ्च (फोसाड)
सिराहा	समग्र जनउत्थान केन्द्र (एपेक)

अनुसूची २

अनुसन्धान समूह तथा स्थानीय सर्वेक्षकहरू

अनुसन्धान संयोजन

क्यारोन कोकरान-बुढाथोकी
शोभाकर बुढाथोकी

तथ्याङ्क विश्लेषण

डा.देवेन्द्रबहादुर क्षेत्री

तथ्याङ्क व्यवस्थापन

अर्चना सुवेदी
अशोक राई
विकास ज्ञवाली
दीक्षा सिंह
एकता लामिछाने पोख्रेल
कमल क्षेत्री
कृष्ण गिरी
मनिषा शर्मा
निर्मला सिंह
प्रमोद रिजाल
प्रवीण लिम्बू
शीतल भण्डारी
सुरज पुडासैनी
सुरेन्द्र रणपाल

अनुसन्धान सल्लाहकार

कोलेट राउस
प्राध्यापक कपिल श्रेष्ठ
सुशील प्याकुरेल

सर्वेक्षण समूह

जिल्ला	नाम	तह
बाँके	सुरेशकुमार पौडेल	सुपरीवेक्षक
	मैमना सिद्धिकी	सर्वेक्षक
	प्रतिमा बि.सी.	सर्वेक्षक
	सोहनलाल यादव	सर्वेक्षक
	पर्वराम चौधरी	सर्वेक्षक
चितवन	शिवकुमारी गोतामे (सार्की) नगरकोटी	सुपरीवेक्षक
	सुमिता डल्लाकोटी	सर्वेक्षक
	विष्णुमाया चौधरी	सर्वेक्षक
	राजेन्द्र पौडेल	सर्वेक्षक
	विफला चौधरी	सर्वेक्षक
दाङ	के.बि. मसाल	सुपरीवेक्षक
	शान्ता चन्द	सर्वेक्षक
	दानीमाया घर्तीमगर	सर्वेक्षक
	शालिकराम डाँगी	सर्वेक्षक
	रामराज चौधरी	सर्वेक्षक
धनकुटा	विदुर सुवेदी	सुपरीवेक्षक
	मञ्जु बराइली	सर्वेक्षक
	मैता राई	सर्वेक्षक
	परशुराम नेपाल	सर्वेक्षक
	सन्तोष रुचाल	सर्वेक्षक
डोटी	डिकबहादुर महारा	सुपरीवेक्षक
	मीनाकुमारी (औजी)	सर्वेक्षक
	लता जोशी	सर्वेक्षक
	लवदेव भट्ट	सर्वेक्षक
	पुष्पराज जोशी	सर्वेक्षक
कञ्चनपुर	युवराज घिमिरे	सुपरीवेक्षक
	विमला शाह	सर्वेक्षक
	रेखा बि.सी.	सर्वेक्षक
	वीरबहादुर डगौरा	सर्वेक्षक
	कोमलनिरञ्जन भाट	सर्वेक्षक
कैलाली	चित्रा पनेरू	सुपरीवेक्षक
	पवित्रा आग्नी	सर्वेक्षक
	वीरेन्द्र चौधरी	सर्वेक्षक
	विनय लामा	सर्वेक्षक
	हिमालयविक्रम विष्ट	सर्वेक्षक

रुकुम	जीवन खडुका	सुपरीवेक्षक
	रिमा बि.क	सर्वेक्षक
	शारदा बि.सी.	सर्वेक्षक
	कमलप्रकाश थापा	सर्वेक्षक
	पूर्णबहादुर के.सी.	सर्वेक्षक
जुम्ला	राजेन्द्र महत	सुपरीवेक्षक
	इतुला लामा	सर्वेक्षक
	गोमा हमाल	सर्वेक्षक
	रामचन्द्र नेपाली (सार्की)	सर्वेक्षक
	लीलाराज खत्री	सर्वेक्षक
पाल्पा	माधवप्रसाद बस्याल	सुपरीवेक्षक
	दुर्गा न्यौपाने (पोखरेल)	सर्वेक्षक
	तुलसी प्रिथी	सर्वेक्षक
	जानकी दिस्वा	सर्वेक्षक
	मदन पुलामी मगर	सर्वेक्षक
रूपन्देही	तिलक आचार्य	सुपरीवेक्षक
	बिना राना	सर्वेक्षक
	लक्ष्मी थापा मगर	सर्वेक्षक
	सिपानास अली मुसलमान	सर्वेक्षक
	रामविकास चौधरी	सर्वेक्षक
म्याग्दी	घनश्याम खडुका	सुपरीवेक्षक
	सङ्गीता जि.सी.	सर्वेक्षक
	बिवा रोका मगर	सर्वेक्षक
	गौरी थापा	सर्वेक्षक
	महावीर दर्जी (नेपाली)	सर्वेक्षक
कास्की	दुर्गा भण्डारी	सुपरीवेक्षक
	सरिता तिमिल्सिना	सर्वेक्षक
	कमला गहतराज	सर्वेक्षक
	नोमराज गुरुङ	सर्वेक्षक
	सुशील सापकोटा	सर्वेक्षक
पर्सा	गोविन्द देवकोटा	सुपरीवेक्षक
	कृष्णा चौधरी	सर्वेक्षक
	सवनम खातुन	सर्वेक्षक
	कृष्णचन्द्र लामिछाने	सर्वेक्षक
	बृजकिशोर पटेल	सर्वेक्षक

काठमाडौँ/ललितपुर	कृष्ण गौतम	सुपरीवेक्षक
	रिना महर्जन	सर्वेक्षक
	राजु पासवान	सर्वेक्षक
	दीपाना शर्मा	सर्वेक्षक
	गोपीकृष्ण भट्टराई	सर्वेक्षक
	विकास ज्ञवाली	सर्वेक्षक
दोलखा	होम पाठक	सुपरीवेक्षक
	गीता लामा तामाङ	सर्वेक्षक
	शर्मिला थापा	सर्वेक्षक
	जितबहादुर तामाङ	सर्वेक्षक
	प्रोणप्रताप के.सी.	सर्वेक्षक
सिराहा	सुनिलकुमार साह	सुपरीवेक्षक
	मुन्द्रिका मण्डल	सर्वेक्षक
	आशाकुमारी विश्वकर्मा	सर्वेक्षक
	भैरवप्रसाद गेलाल	सर्वेक्षक
	देवराज पोखरेल	सर्वेक्षक
मोरङ	देवी बास्कोटा	सुपरीवेक्षक
	मेनका चौधरी	सर्वेक्षक
	रेखा शाह थापा	सर्वेक्षक
	अलिया मुर्मु	सर्वेक्षक
	धनकुमारी लिम्बू	सर्वेक्षक
भापा	अर्जुनकुमार बस्नेत	सुपरीवेक्षक
	फूलमाया तुम्बापो	सर्वेक्षक
	मीरादेवी गौतम	सर्वेक्षक
	नरेशप्रसाद राजवंशी	सर्वेक्षक
	कृष्ण भट्टराई	सर्वेक्षक
पाँचथर	प्रेमप्रसाद ओझा	सुपरीवेक्षक
	मुन्ना राई	सर्वेक्षक
	निरन्ती तुम्बापो	सर्वेक्षक
	शहमान विश्वकर्मा	सर्वेक्षक
	मङ्गलबहादुर बेघा	सर्वेक्षक

अनुसूची ३

तालिकाहरू

प्राविधिक जानकारीहरू

- तलका तालिकाहरूमा प्रस्तुत गरिएका सबै विषय मूल प्रतिवेदनसँग जस्ताको तस्तै मेल नखान पनि सक्दछन् । जवाफहरूको सङ्ख्याका कारण यस्तो हुन गएको देखिन्छ, जसलाई नन स्याम्प्लडसम्बन्धी त्रुटीको उपजका रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । तथापि यो सर्वेक्षणमा यस्ता खालका नन स्याम्प्लड त्रुटीलाई स्वीकार गर्नुपर्ने अवस्था पाँच प्रतिशतभन्दा निकै कम पाइएको छ ।
- कुनै पनि तालिका, जसको कूल प्रतिशत १०० भन्दा बढी छ, त्यसले एउटाभन्दा बढी उत्तर आउने प्रश्नलाई प्रतिनिधित्व गर्छ र त्यस्तो तालिकामा कूल प्रतिशत उल्लेख गरिएको छैन ।
- यस प्रतिवेदनमा उल्लेख नगरिएका सर्वेक्षणसम्बन्धी अन्य तथ्याङ्क आवश्यक भएमा rol.nepal@gmail.com मा पत्राचार गर्न सक्नुहुनेछ ।

क-१

अपाङ्गताको अवस्थाका आधारमा उत्तरदाताहरू			कैफियत
अपाङ्गताको अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत	
छ	२५६	२.०	दुई प्रतिशत उत्तरदाताहरूमा
छैन	११५८२	९१.९	मात्र अपाङ्गता पाइएको थियो ।
जवाफ नआएको	७६९	६.१	यस प्रतिवेदनले उक्त जवाफलाई
जम्मा	१२६०६	१००.०	समेटेको छ ।

क-२

भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा लैङ्गिक प्रतिनिधित्व गर्ने उत्तरदाताहरू					
क्षेत्र	पुरुष	महिला	तेस्रो लिङ्गी	जम्मा	कूल सङ्ख्या
हिमाल	६४.९	३५.१	०.०	१००	११९५
पहाड	६५.६	३४.१	०.२	१००	४८९०
तराई	७०.६	२९.२	०.२	१००.०	६५२२

क- ३

जिल्लागत रूपमा शैक्षिक स्तर उल्लेख गर्ने उत्तरदाताहरू				
जिल्ला	साक्षर	निरक्षर	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पाँचथर	९७.२	२.८	१००.०	३९४
भापा	९३.४	६.६	१००.०	५७९
कास्की	९२.०	८.०	१००.०	७०१
मोरङ	९१.६	८.४	१००.०	४०३
बाँके	९०.९	९.१	१००.०	७०४
दाङ	९०.३	९.७	१००.०	७५६
म्याग्दी	९०.१	९.९	१००.०	६४६
चितवन	८९.६	१०.४	१००.०	६५३
रूपन्देही	८९.६	१०.४	१००.०	६८०
काठमाडौं र ललितपुर	८८.९	११.१	१००.०	६१२
धनकुटा	८७.७	१२.३	१००.०	४८८
सिराहा	८७.१	१२.९	१००.०	५०३
कञ्चनपुर	८६.८	१३.२	१००.०	७४८
कैलाली	८१.८	१८.२	१००.०	७४२
पाल्पा	७७.८	२२.२	१००.०	६९०
रुकुम	७६.०	२४.०	१००.०	५८८
दोलखा	७४.६	२५.४	१००.०	५०४
डोटी	७२.९	२७.१	१००.०	७१६
पर्सा	७१.८	२८.२	१००.०	६७७
जुम्ला	५५.९	४४.१	१००.०	६८१

क-४

भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा लैङ्गिकता र साक्षरताका उत्तरदाताहरू												
	पुरुष				महिला				तेस्रो लिङ्गी			
	साक्षर	निरक्षर	जम्मा	कूल सङ्ख्या	साक्षर	निरक्षर	जम्मा	कूल सङ्ख्या	साक्षर	निरक्षर	जम्मा	कूल सङ्ख्या
हिमाल	७४.८	२५.२	१००	७७०	४३.६	५६.४	१००	४१५	०	०.०	०	०
पहाड	८९.८	१०.२	१००	३१७४	७४.३	२५.७	१००	१६५०	१००	०.०	१००	११
तराई	९०.८	९.२	१००	४५५३	७७.७	२२.३	१००	१८८२	१००	०.०	१००	१०
समष्टीमा	८९.०	११.०	१००	८४९७	७२.७	२७.३	१००	३९४७	१००	०.०	१००	२१

क- ५

पेसा तथा रोजगारीका आधारमा उत्तरदाताहरू (मुख्य तथा सहायक)		
जागिर, रोजगारी तथा पेसा	सङ्ख्या	प्रतिशत
किसान	५५९१	४४.३
विद्यार्थी	१८२९	१४.५
नागरिक समाज	१७९५	१४.२
उद्योगी व्यवसायी	१३५६	१०.८
शिक्षक	७९९	६.३
नेपाल प्रहरी	६९८	५.५
राजनीतिक दल	६१८	४.९
सरकारी सेवा	५२३	४.१
घरायसी काम	३२४	२.६
पत्रकार तथा सञ्चारकर्मी	२०६	१.६
घरायसी कामदार	२०५	१.६
कानून व्यवसायी	२०५	१.६
स्वास्थ्यकर्मी	१९३	१.५
अवकाशप्राप्त व्यक्ति	१९०	१.५
गृहिणी	१६९	१.३
सीपमूलक कामदार*	१३९	१.१
सार्वजनिक तथा निजी सवारीचालक	१११	०.९
श्रमिक	१०२	०.८
रेस्टुरेन्ट कामदार	७५	०.६
नेपाली सेना	३३	०.३
सरकारी वकिल, न्यायाधीश तथा न्याय क्षेत्रका कर्मचारी	२०	०.२
सशस्त्र प्रहरी बल	१५	०.१
संविधानसभा सभासद्	१२	०.१
अन्य	१००	०.८
जवाफ नआएको	२५९	२.१
जम्मा	१२६०७	
*('सीपमूलक कामदार' शब्दले दर्जी, मिस्त्री, धातुकर्मी आदिलाई समेट्दछ ।		

क- ६

लक्षित पेसागत आधारमा राजनीतिक दल : राजनीतिक दल वा तिनसँग आबद्ध संस्थाका सदस्यहरू		
दलगत सदस्यता वा आबद्धता	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेकपा (एमाले) वा त्यसका भ्रातृ सङ्गठन वा आबद्ध संस्थाहरू	१९५	३०.७
एकीकृत नेकपा माओवादी वा त्यसका भ्रातृ सङ्गठन वा आबद्ध संस्थाहरू	१६२	२५.५
नेपाली काङ्ग्रेस वा त्यसका भ्रातृ सङ्गठन वा आबद्ध संस्थाहरू	१४३	२२.५
राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी र राष्ट्रिय जनशक्ति पार्टी वा त्यसका भ्रातृ सङ्गठन वा आबद्ध संस्थाहरू	२९	४.६
तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी वा त्यसका भ्रातृ सङ्गठन वा आबद्ध संस्थाहरू	१७	२.७
मधेसी जनअधिकार फोरम- नेपाल	१३	२.०
क्षेत्रीय राजनीतिक शक्तिहरू	८	१.३
नेपाल मजदुर किसान पार्टी	७	१.१
राष्ट्रिय जनमोर्चा	७	१.१
मधेसी जनअधिकार फोरम (लोकतान्त्रिक)	६	०.९
नेपाल सद्भावना पार्टी	४	०.६
नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी)	३	०.५
अन्य	२४	३.८
जवाफ नआएको	१८	२.८
जम्मा	६३६	१००.०

क- ७

विकास क्षेत्रअन्तर्गत जिल्लाका क्षेत्रका आधारमा सुरक्षित महसुस गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू

	जिल्ला	प्रायः	सधैँजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पनि	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	धनकुटा	२३.१	३२.५	३२.१	६.०	६.२	१००.०	४६७
	भापा	११.३	४७.९	२५.८	१०.०	५.१	१००.०	५३२
	मोरङ	२.६	३१.६	४४.७	१२.३	८.७	१००.०	३८९
	पाँचथर	४.२	५४.७	३३.९	६.०	१.३	१००.०	३८४
	सिराहा	१०.६	१९.८	४०.१	९.४	२०.२	१००.०	४८१
मध्यमाञ्चल	चितवन	१९.२	५३.३	१९.२	३.८	४.४	१००.०	६१४
	दोलखा	१९.९	५१.८	१८.६	४.९	४.७	१००.०	४६७
	काठमाडौँ र ललितपुर	१७.९	४४.०	१९.०	१०.२	९.०	१००.०	५२१
	पर्सा	१६.०	१८.९	४३.६	९.५	१२.१	१००.०	६४५
पश्चिमाञ्चल	कास्की	२२.६	३२.६	३२.९	६.१	५.८	१००.०	६५१
	म्याग्दी	१४.४	२८.४	४२.२	६.९	८.२	१००.०	६३८
	पाल्पा	१३.२	३९.१	२९.२	९.१	९.३	१००.०	६५७
	रूपन्देही	१६.८	३३.७	३५.१	५.१	९.२	१००.०	६६१
मध्यपश्चिमाञ्चल	बाँके	१४.५	२१.१	३९.२	७.७	१७.५	१००.०	६७४
	दाङ	२२.४	१४.९	४३.९	८.२	१०.६	१००.०	७४५
	जुम्ला	१३.५	२१.२	५६.८	४.७	३.९	१००.०	६२३
	रुकुम	२८.१	१७.४	४७.८	३.२	३.४	१००.०	५३३
सुदूरपश्चिमाञ्चल	डोटी	३२.९	३३.१	२७.९	२.३	३.८	१००.०	६९१
	कैलाली	२४.६	२७.२	३६.०	४.८	७.४	१००.०	७०६
	कञ्चनपुर	७१	३६.४	४६.२	६.२	४.१	१००.०	७१४

क- ८

सुरक्षाको महसुस गर्ने शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रका सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू

	प्रायः	सधैँजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पनि	जम्मा	कूल सङ्ख्या
शहरी	१५.१	३१.२	३५.३	८.०	१०.४	१००.०	३६८१
ग्रामीण	१८.३	३२.५	३६.४	६.१	६.७	१००.०	८१११

क- ९

आफ्नो गाउँ तथा शहरमा सुरक्षित वा असुरक्षित महसुस गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू

	सुरक्षित	असुरक्षित	जम्मा	सङ्ख्या
चितवन	७२.६	२७.४	१००.०	६१३
भगापा	५९.२	४०.८	१००.०	५३२
कैलाली	५१.८	४८.२	१००.०	७०६
रूपन्देही	५०.५	४९.५	१००.०	६६१
कञ्चनपुर	४३.६	५६.४	१००.०	७१४
दाङ	३७.३	६२.७	१००.०	७४५
बाँके	३५.६	६४.४	१००.०	६७४
पर्सा	३४.९	६५.१	१००.०	६४५
मोरङ	३४.२	६५.८	१००.०	३८९
सिराहा	३०.४	६९.६	१००.०	४८१
तराई क्षेत्र	४५.३	५४.७	१००.०	६१६०
डोटी	६६.०	३४.०	१००.०	६९१
काठमाडौं र ललितपुर	६१.८	३८.२	१००.०	५२१
पाँचथर	५८.९	४१.१	१००.०	३८४
धनकुटा	५५.७	४४.३	१००.०	४६७
कास्की	५५.१	४४.९	१००.०	६५१
पाल्पा	५२.४	४७.६	१००.०	६५७
रुकुम	४५.६	५४.४	१००.०	५३३
म्याग्दी	४२.८	५७.२	१००.०	६३८
पहाडी क्षेत्र	५४.७	४५.३	१००.०	४५४२
दोलखा	७१.७	२८.३	१००.०	४६७
जुम्ला	३४.७	६५.३	१००.०	६२३
हिमाली क्षेत्र	५०.६	४९.४	१००.०	१०९०
समष्टीमा	४९.४	५०.६	१००.०	११७९२

सूचना : “सुरक्षित” = प्रायः + सधैंजसो, “असुरक्षित” = कहिलेकाहीं + विरलै + कहिल्यै पनि

आफ्नो गाउँ तथा शहरमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले सुरक्षित महसुस गर्नाका तीन प्रमुख कारणहरू

	आपराधिक गतिविधिहरूको अनुपस्थिति	नेपाल प्रहरीको उपस्थिति	नागरिक समाजको संरक्षण	जम्मा
दाङ	८१.३	२५.५	१५.८	२७८
कैलाली	७९.८	२४.९	२०.५	३६६
कञ्चनपुर	७७.८	६३.०	६७.२	३११
पर्सा	७४.२	६८.९	३६.९	२२५
चितवन	६८.१	३७.१	२९.९	४४५
भापा	६६.७	६४.८	२०.०	३१५
मोरङ	६५.४	५२.६	३१.६	१३३
बाँके	५६.७	४१.७	४७.१	२४०
रूपन्देही	४९.१	५३.३	२५.१	३३४
कन्चनपुर	४५.९	५४.८	३०.१	१४६
तराई क्षेत्र	६७.८	४६.९	३१.९	२७९३
डोटी	८५.३	३६.८	३२.२	४५६
पाल्पा	८४.३	३८.१	२३.५	३४४
रुकुम	८३.१	४२.०	२२.६	२४३
म्याग्दी	७४.४	३४.१	२१.२	२७३
धनकुटा	७१.२	३१.९	३१.२	२६०
काठमाडौँ र ललितपुर	७०.५	२५.८	८.७	३२२
कास्की	६४.३	४७.४	५७.१	३५९
पाँचथर	५५.८	३६.७	५१.८	२२६
पहाडी क्षेत्र	७४.६	३६.८	३१.१	२४८३
दोलखा	८३.३	२३.०	२४.५	३३५
जुम्ला	७३.१	५४.२	२६.९	२१६
हिमाली क्षेत्र	७९.३	३५.२	२५.४	५५१
समष्टीमा	७१.८	४१.५	३०.९	५८२७

सूचना : आपराधिक गतिविधिहरूको अनुपस्थितिका कारण सुरक्षित महसुस गर्ने उत्तरदाताहरूको सङ्ख्या हिमाली क्षेत्रमा बढी (७९ प्रतिशत) पाइएको छ । त्यसपछि पहाडी क्षेत्रमा ७५ प्रतिशत र तराईमा ६८ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल प्रहरीको उपस्थितिका कारण सुरक्षित महसुस गर्ने उत्तरदाताहरूको सङ्ख्या तराईमा ४७ प्रतिशत पाइएको छ भने पहाडी क्षेत्रमा ३७ प्रतिशत र हिमाली क्षेत्रमा ३५ प्रतिशत रहेको छ ।

क - ११

लक्षित पेसागत आधारमा उद्योगी व्यवसायी : सुरक्षाको चुनौतीका रूपमा फिरौतीमा जिम्मेवार समूहहरू

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
राजनीतिक दलहरू	१०४	४८.६
राजनीतिक दलका युवा तथा विद्यार्थी सङ्गठनहरू	४२	१९.६
सशस्त्र तथा भूमिगत समूहहरू	२९	१३.६
अपराधीहरू तथा गुन्डागर्दी समूहहरू	२२	१०.३
स्थानीय समुदाय, क्लब तथा संस्थाहरू	१०	४.७
अन्य	७	३.३
जम्मा	२१४	१००.०

क - १२

लक्षित पेसागत आधारमा उद्योगी व्यवसायी : सुरक्षाको चुनौतीका रूपमा चोरीमा जिम्मेवार समूहहरू

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
अपराधीहरू तथा सीमा वारपार आपराधिक समूहहरू	१०५	४७.९
गुन्डागर्दी समूहहरू	४५	२०.५
चोरहरू	३०	१३.७
समुदाय तथा बेरोजगार युवाहरू	२३	१०.५
सशस्त्र समूह	१६	७.३
जम्मा	२१९	१००.०

क - १३

लक्षित पेसागत आधारमा उद्योगी व्यवसायी : सुरक्षाको चुनौतीका रूपमा बन्द तथा हडतालमा जिम्मेवार समूहहरू

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
राजनीतिक दलहरू	१९३	७४.८
राजनीतिक दलका युवा सङ्गठनहरू	४७	१८.२
बन्द तथा हडताल आह्वानकर्ताहरू	१४	५.४
सशस्त्र समूहहरू	४	१.६
जम्मा	२५८	१००.०

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : असुरक्षामा योगदान पुऱ्याउने कारक पक्षहरूको मात्रा						
कारक पक्षहरू	उल्लेख्य	सामान्य	कति पनि होइन	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
बेरोजगारी	६७.२	२२.३	३.६	६.९	१००.०	११९०९
मादक पदार्थ सेवन	६१.६	२६.३	३.८	८.३	१००.०	११९०९
गरिवी	५१.८	३४.०	६.४	७.८	१००.०	११९०९
राजनीतिक अस्थिरता	५०.२	३१.६	७.९	१०.३	१००.०	११९०९
बन्द, हडताल तथा चक्काजाम	४४.६	३२.८	११.९	१०.६	१००.०	११९०९
शिक्षामा सीमित पहुँच	४२.४	४१.३	६.४	९.८	१००.०	११९०९
लागू-औषधको सेवन	३८.८	३३.३	१६.२	११.७	१००.०	११९०९
आर्थिक असमानता	३८.०	४१.७	८.६	११.७	१००.०	११९०९
खुला सीमाना	३६.२	२५.४	२४.७	१३.७	१००.०	११९०९
सशस्त्र अपराधीहरू	३५.४	२८.६	२३.३	१२.७	१००.०	११९०९
विद्युत्मा अवरोध (लोडसेडिड)	३३.३	३५.०	१९.४	१२.३	१००.०	११९०९
सशस्त्र तथा हिंसात्मक राजनीतिक समूहहरू	३२.६	२९.६	२४.६	१३.३	१००.०	११९०९
जात तथा जातीयताका आधारमा भेदभाव	२९.२	४४.१	१४.९	११.९	१००.०	११९०९
स्रोतहरूको असमान वितरण	२६.२	४२.६	१५.५	१५.८	१००.०	११९०९
दाइजो	२४.८	३४.९	२७.५	१२.८	१००.०	११९०९
प्राकृतिक प्रकोप	२४.६	४४.१	१९.०	१२.४	१००.०	११९०९
लैङ्गिक असमानता	२४.५	४३.३	१९.३	१२.९	१००.०	११९०९
साम्प्रदायिक तनाव	२४.३	३३.९	२७.४	१४.५	१००.०	११९०९
साना हतियार	२३.९	३६.२	२६.३	१३.७	१००.०	११९०९
प्राकृतिक स्रोतको सीमितता	२२.१	४७.२	१६.५	१४.१	१००.०	११९०९

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : सुरक्षामा सुधार ल्याउन योगदान पुऱ्याउने कारक पक्षहरूको मात्रा						
कारक पक्षहरू	उल्लेख्य	सामान्य	कतिपनि होइन	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
गरिबका लागि सीप विकास	७०.६	१९.०	१.२	९.२	१००	११९०९
मादक पदार्थ सेवनमा प्रतिबन्ध	६७.५	२०.४	२.४	९.८	१००	११९०९
माध्यमिक शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता	६६.१	२३.१	१.४	९.४	१००	११९०९
कानुनको सबलीकरण	६३.१	२४.१	१.९	१०.९	१००	११९०९
बन्द तथा चक्काजामलाई अवैध घोषणा	५८.७	२५.२	५.२	११.०	१००	११९०९
आयमूलक तथा रोजगारमूलक कार्यक्रमहरू	५७.३	२८.८	२.३	११.६	१००	११९०९
कानुनको समान रूपमा कार्यान्वयन	५५.७	२८.६	३.०	१२.७	१००	११९०९
सरकारबाट सुरक्षामा प्राथमिकता	५५.३	२९.७	२.०	१२.९	१००	११९०९
नागरिक समाजको उपस्थितिमा वृद्धि	५४.९	३०.८	२.२	१२.१	१००	११९०९
नागरिक शिक्षा	५४.४	३१.८	१.८	११.९	१००	११९०९
लागूऔषधविरुद्ध चेतनामूलक अभियान	५३.८	३०.५	४.१	११.६	१००	११९०९
नेपाल प्रहरीको उपस्थितिमा वृद्धि	५२.६	३२.९	३.५	११.०	१००	११९०९
नियमित पाठ्यक्रमबाहेक युवाहरूका लागि कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू	५०.२	३४.८	२.८	१२.२	१००	११९०९
नेपाल प्रहरीका कानुनसम्मत कारवाहीमा सरकारबाट सहायता	४८.४	३६.२	२.४	१३.०	१००	११९०९
अधिक मात्रामा सडक तथा पुलका निर्माण	४८.०	३५.९	४.४	११.७	१००	११९०९
हिंसात्मक समूहको निर्मूलनमा नेपाल प्रहरीको कारवाही वृद्धि	४५.८	३४.९	५.९	१३.५	१००	११९०९
सडक सुरक्षा अभियानहरू	४५.३	३६.३	५.५	१३.०	१००	११९०९
हिंसात्मक समूहसँग सरकारबाट वार्ता	४३.८	३७.१	५.५	१३.६	१००	११९०९
सीमा सुरक्षामा वृद्धि	४२.४	२७.०	१५.७	१४.९	१००	११९०९
स्रोतहरूको पुनर्वितरण	३८.२	३९.०	६.६	१६.२	१००	११९०९
सीमा नियमन	३४.९	३०.५	१७.३	१७.३	१००	११९०९

क - १६

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा लिङ्गका आधारमा हुने हिंसाको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)				
विकास क्षेत्र	हुन्छ	हुँदैन	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	५३.४	४६.६	१००.०	२२०२
मध्यमाञ्चल	४३.३	५६.७	१००.०	२२२०
पश्चिमाञ्चल	४९.५	५०.५	१००.०	२५४८
मध्यपश्चिमाञ्चल	३५.३	६४.७	१००.०	२५०१
सुदूरपश्चिमाञ्चल	३२.४	६७.६	१००.०	२०७३
भौगोलिक क्षेत्र				
हिमाल	३७.०	६३.०	१००.०	१०७०
पहाड	४२.१	५७.९	१००.०	४४४८
तराई	४४.६	५५.४	१००.०	६०२६
समष्टीमा	४२.९	५७.१	१००.०	११५४४

क - १७

ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रका आधारमा आफ्नो समुदायमा लिङ्गका आधारमा हुने हिंसाको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)				
	हुन्छ	हुँदैन	जम्मा	कूल सङ्ख्या
शहरी	४९.१	५०.९	१००.०	३५७९
ग्रामीण	४०.१	५९.९	१००.०	७९६५

क - १८

लिङ्गका आधारमा आफ्नो समुदायमा लिङ्गका आधारमा हुने हिंसाको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)				
लिङ्ग	हुन्छ	हुँदैन	जम्मा	सङ्ख्या
पुरुष	४०.९	५९.१	१००.०	७७३३
महिला	४६.८	५३.२	१००.०	३७९३
तेस्रो लिङ्गी	८३.३	१६.७	१००.०	१८

क - १९

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा दाम्पत्तिक दुर्व्यवहारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	२१.१	६६.१	७.५	५.३	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	१४.६	६५.५	१६.७	३.२	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	१८.७	६७.४	११.२	२.७	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	११.७	७२.३	१०.०	६.०	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	१५.९	६२.६	१८.४	३.१	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	३.८	८२.१	१०.५	३.५	१००.०	११०१
पहाड	१२.६	६७.८	१५.४	४.३	१००.०	४५९७
तराई	२१.३	६३.८	१०.९	४.०	१००.०	६२११
समष्टीमा	१६.३	६७.०	१२.६	४.१	१००.०	११९०९

क - २०

भौगोलिक तथा विकास क्षेत्रका आधारमा आफ्नो समुदायमा दाम्पत्तिक दुर्व्यवहारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

भौगोलिक क्षेत्र		बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	पहाड	१०.३	७५.५	८.४	५.७	१००.०	८५४
	तराई	२७.६	६०.४	६.९	५.१	१००.०	१४११
मध्यमाञ्चल	हिमाल	४.२	८१.८	११.४	२.५	१००.०	४७३
	पहाड	९.५	५६.३	२८.४	५.९	१००.०	५२८
	तराई	२०.६	६३.३	१३.८	२.३	१००.०	१२६७
पश्चिमाञ्चल	पहाड	१७.६	६८.०	११.२	३.१	१००.०	१९६१
	तराई	२२.०	६५.७	११.०	१.४	१००.०	६६५
मध्यपश्चिमाञ्चल	हिमाल	३.५	८२.३	९.९	४.३	१००.०	६२८
	पहाड	१२.५	७६.१	६.४	५.०	१००.०	५४३
	तराई	१५.०	६६.५	११.५	७.१	१००.०	१४३८
सुदूरपश्चिमाञ्चल	पहाड	३.५	६०.१	३२.३	४.१	१००.०	७११
	तराई	२२.०	६३.८	११.५	२.६	१००.०	१४३०

क - २१

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा दाइजो प्रथाको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	१०.०	३५.६	४२.४	१२.०	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	१४.२	२५.९	५४.३	५.६	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	६.७	४७.५	४१.५	४.२	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	७.१	३५.६	४५.३	१२.०	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	२.०	१८.६	७५.१	४.४	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	०.९	१५.८	७१.८	११.४	१००.०	११०१
पहाड	३.८	३१.८	५५.४	८.९	१००.०	४५९७
तराई	१२.४	३७.५	४४.०	६.१	१००.०	६२११
समष्टीमा	८.०	३३.३	५१.०	७.७	१००.०	११९०९

क - २२

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा हुने वैवाहिक बलात्कारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	३.३	२५.६	५०.१	२१.०	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	२.६	१६.५	६९.२	११.६	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	४.६	२८.७	५७.७	९.१	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	३.२	२७.४	४९.४	२०.०	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	२.०	२३.१	६८.१	६.८	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	२.६	२४.३	६३.२	९.९	१००.०	११०१
पहाड	३.३	२१.८	५९.१	१५.८	१००.०	४५९७
तराई	३.३	२६.५	५७.२	१३.०	१००.०	६२११
समष्टीमा	३.२	२४.५	५८.५	१३.८	१००.०	११९०९

क - २३

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा हुने बालदुर्व्यवहारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	६.७	४१.६	३९.५	१२.२	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	७.६	२३.६	६२.०	६.८	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	५.७	३६.१	५२.९	५.२	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	३.७	३३.३	४९.४	१३.६	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	२.९	२३.९	६९.२	४.०	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	२.३	२५.१	६३.०	९.६	१००.०	११०१
पहाड	४.३	३२.३	५४.६	८.८	१००.०	४५९७
तराई	६.६	३२.९	५२.४	८.०	१००.०	६२११
समष्टीमा	५.३	३२.०	५४.३	८.५	१००.०	११९०९

क - २४

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा हुने बालयौन दुर्व्यवहारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	३.५	२८.९	५१.६	१५.९	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	२.१	१६.१	७४.१	७.७	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	३.१	२७.६	६३.१	६.२	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	१.४	२२.५	५९.३	१६.९	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	०.८	१३.०	८०.२	६.०	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	१.५	१३.५	७३.४	११.६	१००.०	११०१
पहाड	१.८	२०.८	६६.३	११.०	१००.०	४५९७
तराई	२.६	२४.२	६३.०	१०.२	१००.०	६२११
समष्टीमा	२.२	२१.९	६५.२	१०.६	१००.०	११९०९

क - २५

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा हुने सासु-ससुराबाट हुने कुटपिट वा धम्कीको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	९.६	५३.९	२७.६	८.९	१००.०	२२६५
मध्यमाञ्चल	१२.७	४२.९	३९.३	५.०	१००.०	२२६८
पश्चिमाञ्चल	८.९	४९.७	३७.९	३.५	१००.०	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	५.४	४७.६	३५.८	११.२	१००.०	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	५.०	४१.६	४९.७	३.६	१००.०	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	२.५	४५.२	४२.४	९.९	१००.०	११०१
पहाड	६.०	४७.०	४०.४	६.५	१००.०	४५९७
तराई	११.०	४७.९	३५.२	५.९	१००.०	६२११
समष्टीमा	८.३	४७.३	३७.९	६.५	१००.०	११९०९

क - २६

क्षेत्रगत आधारमा आफ्नो समुदायमा बूढापाकासाथि हुने दुर्व्यवहारको अवस्थाका बारेमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू (प्रतिशतमा)

	बारम्बार	कहिलेकाहीं	कहिल्यै पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	सङ्ख्या
विकास क्षेत्र						
पूर्वाञ्चल	९.४	५१.०	३१.९	७.७	१००	२२६५
मध्यमाञ्चल	१३.८	४१.२	३९.७	५.३	१००	२२६८
पश्चिमाञ्चल	१०.२	४९.१	३६.७	४.०	१००	२६२६
मध्यपश्चिमाञ्चल	५.५	४७.१	३७.८	९.५	१००	२६०९
सुदूरपश्चिमाञ्चल	३.९	४०.४	५१.९	३.७	१००	२१४१
भौगोलिक क्षेत्र						
हिमाल	२.१	४५.१	४५.७	७.१	१००	११०१
पहाड	५.९	४३.६	४३.७	६.८	१००	४५९७
तराई	११.७	४७.९	३५.०	५.४	१००	६२११
समष्टीमा	८.६	४६.०	३९.३	६.१	१००	११९०९

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : तपाईं गाउँ वा शहरमा सबभन्दा बढी बालश्रमिक प्रयोग गर्नेमा कुन समूह संलग्न भएको पाउनुहुन्छ ?

जिम्मेवार समस्या	उद्योगधन्दाका काम	घरायसी काम	किसानी	बँधुवा मजदुर	वेश्यावृत्ति	बारमा नृत्याङ्गना	रेस्टुरेन्टमा कामदार	सवारी साधनमा काम	निर्माण व्यवसाय
उद्योगी तथा व्यापारिक समूह	४१.८	११.०	१३.२	८.०	३७.०	३८.३	६०.७	४६.३	३४.०
परिवारका सदस्यहरू	१२.८	४९.१	४.६	६.६	४.३	५.१	७.१	६.४	१०.८
शहरी बासिन्दाहरू	९.०	३०.६	३.७	१७.५	११.४	६.०	५.५	४.९	८.९
जमिन्दारहरू	७.६	१८.२	३.६	२१.०	५.७	१.३	१.३	४.४	७.३
नागरिक समाजका नेताहरू तथा गैरसरकारी संस्थाका संस्थाका कार्यकर्ताहरू	२.०	४.९	१.१	१.४	०.०	०.०	०.२	०.७	०.६
राजनीतिक दलका नेताहरू	१.६	६.५	०.७	०.९	१.९	०.०	०.६	०.८	२.४
अपराधीहरू	१.२	०.४	०.३	१.४	५.७	२.६	१.३	२.३	१.६
शिक्षक तथा विद्यालयका कर्मचारीहरू	०.७	४.३	०.३	०.६	०.५	०.४	०.१	०.२	०.७
स्थानीय सरकारी संस्थाका अधिकारीहरू	०.५	३.२	०.३	०.९	२.४	०.०	०.१	१.१	०.९
राज्यका सुरक्षाका निकायका व्यक्तिहरू	०.१	०.६	०.२	१.१	०.५	०.०	०.०	०.२	०.२
सशस्त्र समूहका व्यक्तिहरू	०.०	०.४	०.०	०.९	२.४	१.३	०.१	०.१	०.३
अन्य	१.३	०.४	०.४	०.३	२.८	५.१	३.२	६.७	५.९
जवाफ नआएको	३६.३	२५.४	२८.६	५५.२	४३.१	४६.४	२७.३	३४.८	३८.६
कूल सङ्ख्या	८३०	३४६३	२४५५	३४८	२११	२३५	१५५४	१८०८	१४००

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले पहिचान गरेका भेदभावका स्वरूप		
भेदभाव	सङ्ख्या	प्रतिशत
अपमानित तथा उल्लङ्घनको शिकार	३४०२	५२.७
मन्दिर तथा घरमा प्रवेशबाट वञ्चित	२५७५	३९.९
अछुतपन	१९६६	३०.४
शिक्षाको पहुँचबाट वञ्चित	१३०९	२०.३
असमान अवसर	४४७	६.९
सम्मानपूर्ण व्यवहार नभएको वा घृणाको व्यवहार भएको	२१७	३.४
सामाजिक वितृष्णा	१८८	२.९
रोजगारका अवसरबाट वञ्चित	१०१	१.६
सार्वजनिक स्थानमा भेदभाव	९३	१.४
श्रममा शोषण	७७	१.२
जात तथा लिङ्गका आधारमा भेदभाव	४५	०.७
अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूमाथि घृणा, उनीहरूमा त्रास	३७	०.६
समन्वय नहुनु	२६	०.४
बढ्दो भेदभाव	२६	०.४
यौनशोषण	२४	०.४
सूचनाको पहुँचबाट वञ्चित	२३	०.४
राजनीतिक रूपमा लाभान्वित नहुनु	१९	०.३
बोक्सीको आरोप	१६	०.२
धम्की	१६	०.२
सांस्कृतिक लाभबाट वञ्चित	१२	०.२
राज्यको स्रोतहरूमा पहुँचबाट वञ्चित	१२	०.२
जम्मा	६४६१	

क - २९

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरूले पहिचान गरेका भेदभावमा संलग्न जिम्मेवार समूह

समूह	सङ्ख्या	प्रतिशत
उपल्लो जात	२७२६	३९.८
स्थानीय समुदाय तथा छिमेकी	१०२३	१५.०
गैरदलित	५२५	७.७
बूढापाका	४६८	६.८
धनाढ्य	४२७	६.२
रूढिवादी व्यक्ति	४०८	६.०
अशिक्षित	२५६	३.७
परिवारका सदस्य	२५२	३.७
सम्मानित व्यक्ति	२३४	३.४
शिक्षित	१७५	२.६
सरकारी कर्मचारी	१४९	२.२
धार्मिक समूह	१३२	१.९
पुरुष	१२४	१.८
राजनीतिक दल	८४	१.२
महिला	७५	१.१
नेपाल प्रहरी	३६	०.५
युवा समूह	१९	०.३
व्यापारी	११	०.२
जम्मा	६८४२	

क - ३०

स्व-पहिचान गरिएका जात वा जातीयताका आधारमा १३ प्रतिशतभन्दा बढी प्रतिनिधित्व गर्ने उत्तरदाताहरू : तपाईंको समुदायको नेपाल प्रहरीमा पर्याप्त प्रतिनिधित्व भएको छ भन्नेमा विश्वास गर्नुहुन्छ ?

जात तथा जातीयता	गर्छु	गर्दिनँ	जम्मा	सङ्ख्या
ब्राह्मण र क्षेत्री	४७.८	५२.२	१००.०	४८६६
मगर	४१.३	५८.७	१००.०	५१३
जनजाति	३२.६	६७.४	१००.०	४८४
मधेसी	२९.८	७०.२	१००.०	८८७
दलित	२५.६	७४.४	१००.०	१२४४
थारू	२४.६	७५.४	१००.०	५२४

क - ३१

लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत चेलिबेटी बेचबिखनविरुद्ध कार्यरत व्यक्तिहरू : तपाईंको संस्थाले पीडितहरूलाई नेपाल प्रहरीसमक्ष जानका लागि सहयोग गर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्छ	७४	८४.१
गर्दैन	१४	१५.९
जम्मा	९५	१००.०

क - ३२

लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत चेलिबेटी बेचबिखनविरुद्ध कार्यरत व्यक्तिहरू : चेलिबेटी बेचबिखन निर्मूलनका लागि नेपाल प्रहरीका लागि थप सहयोग आवश्यक छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	७१	८७.७
छैन	१०	१२.३
जम्मा	८१	१००.०

क - ३३

नेपाल प्रहरीसँग अपराधको सम्बन्धमा सम्पर्क गर्नका लागि पीडित तथा साक्षीबाट तेस्रो पक्ष प्रयोग गरिएको अवस्था

अवस्था	सङ्ख्या	प्रतिशत
हो, तेस्रो पक्ष प्रयोग गरेको थिएँ	२६८	४१
होइन, म आफैँ गएको थिएँ	३८५	५९
जम्मा	६५३	१००.०

क - ३४

नेपाल प्रहरीसँग सम्पर्क गर्नका लागि तेस्रो पक्ष प्रयोग गर्ने साक्षी तथा पीडितहरू : तेस्रो पक्ष नगरेको भन्दा तपाईंले नेपाल प्रहरीको प्रतिक्रिया राम्रो पाउनुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पाएँ	२०३	७५.७
पाइँनँ	४४	१६.४
थाहा छैन	२१	७.८
जम्मा	२६८	१००.०

क - ३५

तेस्रो पक्ष प्रयोग नगरेका कारण पन्छाइएको महसुस गर्ने पीडित तथा साक्षीहरू : नेपाल प्रहरीबाट पन्छाइएको महसुस गर्नाका कारणहरू

कारण	सङ्ख्या	प्रतिशत
उल्लेख नगरिएको	९०	५२.९
कारबाही नचलाइएको	३०	१७.७
दुर्व्यवहार तथा धम्की दिइएको	१४	८.२
सुनुवाई नभएको	१४	८.२
कारबाहीमा ढिला गरिएको	१३	७.६
मुद्दा दर्तामा ढिलाइ गरिएको	९	५.३
जम्मा	१७०	१००.०

क - ३६

पीडित तथा साक्षीहरू : नेपाल प्रहरीसमक्ष दायर गर्न जाने क्रममा लिड्गका आधारमा महसुस गरेका नकारात्मक अनुभवका कारणहरू

कारण	पुरुष	महिला
मलाई पन्छाइएको महसुस गरें	४१.७	४८.१
मलाई आदरभाव देखाइएन	२९.८	१७.७
मेरो जात जातीयताका आधारमा मलाई सहयोग नगरिएको महसुस गरें	१६.७	१५.२
मलाई सहयोगबिना घर जान भनिएको थियो	१५.७	२२.८
मलाई पैसा दिन वा दिनका लागि सङ्केत गरिएको थियो	१४.४	१२.७
मेरो शिक्षाको स्तरका कारण सहयोग नगरिएको महसुस गरें	९.९	१३.९
नेपाल प्रहरीले ममाथि दुर्व्यवहार गरेको थियो	५.८	३.८
जम्मा	३१२	७९

क - ३७

नेपाल प्रहरीसमक्ष अपराधको सम्बन्धमा जानकारी गराएर नेपाल प्रहरीबाट अनुसन्धान नभएका पीडित तथा साक्षीहरू : नेपाल प्रहरीले किन अनुसन्धान गरेन, त्यसको सम्बन्धमा जानकारी गराइएको थियो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
थियो	२१	१६.३
थिएन	१०८	८३.७
जम्मा	१२९	१००.०

क - ३८

नेपाल प्रहरी तथा सरकारी वकिलका बीचमा अपर्याप्त समन्वय रहेको उल्लेख गर्ने लक्षित पेसागत आधारमा कानून व्यवसायी तथा न्यायपालिका : समन्वयमा अभिवृद्धि गर्नका लागि आवश्यक पक्षहरूको महत्त्वको मात्रा

आवश्यक पक्षहरू	उल्लेखनीय	केही हदसम्म	कति पनि	जवाफ नआएको	जम्मा	कूल सङ्ख्या
संयुक्त रूपमा अन्तर्क्रिया तथा तालिम कार्यक्रमहरू	५७.९	२९.४	३.१	९.६	१००.०	२२८
एकआपसमा आदरभावको प्रदर्शन	५२.२	३२.९	१.८	१३.२	१००.०	२२८
संयुक्त रूपमा अनुसन्धान	४८.७	३१.१	६.१	१४.०	१००.०	२२८
जिल्ला तहमा सञ्चार-सम्पर्कमा अभिवृद्धि	४६.१	३६.८	३.५	१३.६	१००.०	२२८
स्थानीय तहमा सञ्चार-सम्पर्कमा अभिवृद्धि	४६.१	३५.१	३.९	१४.९	१००.०	२२८
राष्ट्रिय तहमा सञ्चार-सम्पर्कमा अभिवृद्धि	४१.२	३७.३	३.९	१७.५	१००.०	२२८

क - ३९

नेपाल प्रहरीद्वारा मुद्दाको अनुसन्धान गरिएका पीडित तथा साक्षीहरू : तपाईंको मुद्दा अदालतसमक्ष पेस भयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पुग्यो	१५३	३२.४
पुगेन	३१९	६७.६
जम्मा	४७२	१००.०

क - ४०

मुद्दा अदालतसमक्ष पुगेका पीडित तथा साक्षीहरू : कानून व्यवसायी तथा सरकारी वकिलबाट गरेका कार्यको मूल्याङ्कन स्तर

मूल्याङ्कन स्तर	सङ्ख्या	प्रतिशत
अत्यन्त राम्रो	१०	७.१
राम्रो	६६	४६.८
सामान्य	४७	३३.३
नराम्रो	११	७.८
अत्यन्त नराम्रो	७	५.०
जम्मा	१४१	१००.०

क - ४१

लक्षित पेसागत आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका : सरकारी वकिलको क्षमतामा सुधार गरिनुपर्ने आवश्यकता देख्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
व्यापक रूपमा सुधार आवश्यक	१३९	६२.१
केही हदसम्म सुधार आवश्यक	३१	१३.८
अलिक सुधारक आवश्यक	५२	२३.२
सुधारको आवश्यकता नभएको	२	०.९
जम्मा	२२४	१००.०

क - ४२

सरकारी वकिलको क्षमतामा सुधारको आवश्यकता देख्ने लक्षित पेसागत आधारमा कानुन व्यवसायी तथा न्यायपालिका : सरकारी वकिलको क्षमतामा सुधारका लागि पहिचान गरिएका उपायहरू

सुधारहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
पर्याप्त प्रशिक्षण तथा स्रोतहरूको उपलब्धता	१२५	५६.३
पेसागत आचरणमा वृद्धि	२७	१२.२
शिक्षामूलक तथा गोष्ठीहरूका अवसरमार्फत सुधार	२०	९.०
योग्यताका आधारहरूको निर्धारण	८	३.६
कानुनको अभ्यासमा एकरूपता	७	३.२
थाहा छैन	३५	१५.८
जम्मा	२२२	१००.०

क - ४३

लक्षित पेसागत आधारमा राजनीतिक दल : राजनीतिक गतिविधिहरूको सञ्चालनका क्रममा सुरक्षाका चुनौतीहरू खडा गर्ने सुरक्षानिकायहरू

सुरक्षानिकाय	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरी	४१	२८.७
नेपाली सेना	१४	९.८
नेपाली सेना र नेपाल प्रहरी	१२	८.४
सबै	११	७.७
अन्य	४	२.८
उल्लेख नगरिएका	६१	४२.७
जम्मा	१४३	१००.०

क - ४४

लिङ्गका आधारमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्दछ ?

लिङ्ग	प्रायः	सधैंजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पति	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पुरुष	८.७	२६.०	४३.९	९.३	१२.१	१००.०	७७८६
महिला	८.९	२६.६	४६.३	७.३	१०.९	१००.०	३८३४
तेस्रो लिङ्गी	०.०	१५.०	६०.०	०.०	२५.०	१००.०	२०

क - ४५

विकास क्षेत्रका आधारमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्दछ ?

	प्रायः	सधैंजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पति	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	६.०	२६.५	४६.१	१०.४	११.०	१००.०	२२४८
मध्यमाञ्चल	८.४	३२.७	३४.२	८.६	१६.०	१००.०	२२२६
पश्चिमाञ्चल	७.७	२९.२	४४.७	९.६	८.८	१००.०	२५८८
मध्यपश्चिमाञ्चल	७.८	१४.५	५५.५	७.८	१४.४	१००.०	२५००
सुदूरपश्चिमाञ्चल	१४.६	२९.१	४१.७	६.३	८.४	१००.०	२०७८

क - ४६

ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रका आधारमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्दछ ?

	प्रायः	सधैंजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पति	जम्मा	कूल सङ्ख्या
शहरी	७.८	२७.९	४२.५	९.२	१२.६	१००.०	३६२८
ग्रामीण	९.२	२५.४	४५.८	८.३	११.३	१००.०	८०१२

क - ४७

स्व-पहिचान गरेका जात वा जातीयताका आधारमा १३ प्रतिशतभन्दा बढी प्रतिनिधित्व गर्ने उत्तरदाताहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्दछ ?

जात वा जातीयता	प्रायः	सधैंजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पति	जम्मा	कूल सङ्ख्या
मधेसी	११.१	२१.६	४२.४	७.३	१७.६	१००.०	९१३
थारू	९.५	२६.४	४९.६	६.७	७.७	१००.०	५६८
दलित	९.५	२२.१	४५.३	७.७	१५.४	१००.०	१३१२
जनजाति	८.५	२३.७	४९.३	८.७	९.७	१००.०	५०३
ब्राह्मण र क्षेत्री	८.४	२६.६	४५.४	९.४	१०.२	१००.०	५०८२
मगर	७.५	२३.६	५१.१	१०.०	७.७	१००.०	५३०

पुनश्च : एउटा मात्र जात वा जातीयता उल्लेख गरेका समूहहरूलाई मात्र समावेश गरिएको छ ।

क - ४८

विकास क्षेत्रअन्तर्गत भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईंलाई सुरक्षित राख्दछ ?

भौगोलिक क्षेत्र		प्रायः	सधैंजसो	कहिलेकाहीं	विरलै	कहिल्यै पति	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	पहाड	५.५	२८.६	५१.८	७.९	६.२	१००.०	८५०
	तराई	६.२	२५.३	४२.७	११.९	१३.९	१००.०	१३९८
मध्यमाञ्चल	हिमाल	७.८	४७.९	२७.४	८.२	८.६	१००.०	४६३
	पहाड	५.७	३५.२	२५.१	११.४	२२.६	१००.०	५०९
	तराई	९.८	२६.१	४०.४	७.६	१६.१	१००.०	१२५४
पश्चिमाञ्चल	पहाड	६.९	२७.९	४४.७	१०.९	९.६	१००.०	१९२८
	तराई	१०.०	३३.२	४४.७	५.६	६.५	१००.०	६६०
मध्यपश्चिमाञ्चल	हिमाल	३.१	१४.८	६१.२	५.७	१५.१	१००.०	६०९
	पहाड	१४.६	१४.२	५९.१	६.७	५.५	१००.०	५०८
	तराई	७.३	१४.५	५१.६	९.२	१७.४	१००.०	१३८३
सुदूरपश्चिमाञ्चल	पहाड	२०.२	३३.६	३३.३	४.२	८.६	१००.०	६७२
	तराई	११.९	२६.९	४५.७	७.३	८.३	१००.०	१४०६

क - ४९

सुधार आउनमा योगदान पुऱ्याउनका लागि पहिचान गरिएका कारक पक्षहरू, विगत दुई वर्षको तुलनामा नेपाल प्रहरीका सेवाहरूमा सुधार आएको उल्लेख गर्ने सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू :

पक्षहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीको व्यवहार तथा स्वभावमा सुधार	१३३४	२५.४
थोरै मात्रामा सुरक्षामा सुधार	९३७	१७.९
नेपाल प्रहरीको गस्तीमा वृद्धि	७३३	१४.०
नेपाल प्रहरीसँग बढ्दो अन्तर्क्रिया तथा सूचना आदान-प्रदानमा	४३८	८.३
नेपाल प्रहरीको विनम्रतामा सुधार	४३१	८.२
नेपाल प्रहरीको समन्वयमा सुधार	३३०	६.३
अपराधमा कमी	३२४	६.२
नेपाल प्रहरीको प्रक्रिया तथा गतिविधिहरूमा सुधार	२९१	५.५
नेपाल प्रहरीको सेवामा विस्तार तथा सुधार र यसका चौकीहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि	२५६	४.९
अन्य	१७२	३.३
जम्मा	५२४६	१००.०

क - ५०

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : विकास क्षेत्रअन्तर्गत भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा समष्टीगत रूपमा नेपाल प्रहरीको सेवाको स्तर मापन

	भौगोलिक क्षेत्र	उत्तम	राम्रो	सामान्य	नराम्रो	अत्यन्त नराम्रो	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	पहाड	२.९	१४.६	७६.३	४.६	१.५	१००.०	८४०
	तराई	३	१३.१	७०.१	९.१	४.७	१००.०	१३७०
मध्यमाञ्चल	हिमाल	१.४	१६.५	७६.७	४.३	१.१	१००.०	४४३
	पहाड	२.२	१७.५	५०.६	१७.३	१२.४	१००.०	४९२
	तराई	३.३	१७.४	६७.९	६.५	५	१००.०	१२२४
पश्चिमाञ्चल	पहाड	२.९	२०.४	६४	७.६	५.१	१००.०	१८७९
	तराई	३.४	१७.९	६७.६	८.७	२.४	१००.०	६५४
मध्यपश्चिमाञ्चल	हिमाल	२.४	१७	७७.४	२.४	०.८	१००.०	५९३
	पहाड	६.३	३०.२	५४.४	७.९	१.२	१००.०	४९३
	तराई	३.७	१३.१	६८.४	९.६	५.२	१००.०	१३११
सुदूरपश्चिमाञ्चल	पहाड	३.१	२३.४	६९	३.६	१	१००.०	६१६
	तराई	१.१	९.९	७५.८	९.४	३.८	१००.०	१३७७

क - ५१

लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : नेपाल प्रहरीको प्रतिनिधिको रूपमा आम नागरिकसँग गरिएका व्यक्तिगत अन्तर्क्रियासँग सम्बन्धित पहिचान गरिएका स्वरूपहरू		
अन्तर्क्रिया	सङ्ख्या	प्रतिशत
दैनिक जीवनयापनका विषयमा आमजनतासँग बाटोमा कुराकानी	३६०	५३.१
गुनासो ग्रहण	२७५	४०.६
तनावको अवस्थामा वस्तुस्थितलाई सामान्य पार्न आमजनतासँग कुराकानी	२३९	३५.३
साक्षीहरूको अभिव्यक्ति लिएको	२०३	२९.९
विरोधकर्ताहरूसँग झडप	१९१	२८.२
कार्यक्रमहरूमा सहभागी	१८२	२६.८
सवारीसम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन	१७४	२५.७
अरूलाई सूचना उपलब्ध गराएर	१६३	२४.०
अन्य	२४	३.५
जम्मा	६७८	

क - ५२

नेपाल प्रहरीका पदाधिकारीका वरिपरि सहजता महसुस गर्ने नागरिकले उल्लेख गरेअनुसार लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : नागरिकले सहजता महसुस गर्नाका लागि पहिचान गरिएका कारणहरू		
कारणहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
नेपाल प्रहरीको राम्रो आचरण	२४४	४०.३
सुरक्षा व्यवस्थापनमा नेपाल प्रहरी जिम्मेवारपूर्ण देखिएकाले	१३६	२२.५
नेपाल प्रहरीलाई नागरिकले राम्रो सहयोग गर्ने भएकाले वा नेपाल प्रहरीका बारेमा जानकार भएकाले	७८	१२.९
नागरिक समस्यामा परेको समयमा नेपाल प्रहरीले कारबाही चलाउने भएकाले	७४	१२.२
नेपाल प्रहरीसमक्ष पुग्न सहज भएकाले	५०	८.३
नेपाल प्रहरीलाई नागरिकले विश्वास गर्ने भएकाले	१४	२.३
नेपाल प्रहरी पक्षपाति नभएकाले	९	१.५
जम्मा	६०५	१००.०

क - ५३

नेपाल प्रहरीका पदाधिकारीका वरिपरी असहजता महसुस गर्ने नागरिकले उल्लेख गरेअनुसार लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : नागरिकले सहजता महसुस गर्नका लागि नेपाल प्रहरीका लागि पहिचान गरिएका सुधारहरू

सुधारहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
जनसम्पर्कमा सुधार	५	२२.७
विनम्रता	५	२२.७
नेपाल प्रहरीका बारेमा जनतालाई सूचित गर्नुपर्ने	४	१८.२
स्वभावमा सुधार	३	१३.६
थप जिम्मेवारपूर्ण हुनुपर्ने	२	९.१
समान व्यवहार	२	९.१
जनताको विश्वास जित्नुपर्ने	१	४.५
जम्मा	२२	१००.०

क - ५४

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : विरोध प्रदर्शन, बन्द, चक्काजाम, आरोपितलाई थुनामा राख्दा वा सवारी नियम मिच्दाका समयमा आमनागरिकसँग नेपाल प्रहरी गर्ने व्यवहारको मूल्याङ्कन

व्यवहार	सङ्ख्या	प्रतिशत
समानुपातिक (निष्पक्ष) र स्वाभाविक	३५३	४२.८
कानुनी	३१४	३८.१
भ्रष्ट वा पूर्वाग्रही	२३६	२८.६
चरम वा दुर्व्यवहारपूर्ण	२११	२५.६
अपर्याप्त	१५५	१८.८
अन्य	५७	६.९
जम्मा	८२५	

क - ५५

लक्षित पेसागत आधारमा सरकारी पदाधिकारी: तपाईं वर्तमानमा नागरिक समाजसँग अन्तर्क्रिया गर्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्छु	१७८	४४.३
गर्दिनँ	२२४	५५.७
जम्मा	४०२	१००.०

क - ५६

लक्षित पेसागत आधारमा सरकारी पदाधिकारी : तपाईं वर्तमानमा स्थानीय समुदायसँग अन्तर्क्रिया गर्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
गर्छु	१६१	३९.२
गर्दिनँ	२५०	६०.८
जम्मा	४११	१००.०

क - ५७

लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत स्वास्थ्यकर्मीहरू : नेपाल प्रहरीले तपाईं वा तपाईं कार्यरत संस्थाले पुऱ्याइरहेको सेवामा हालसाल कुन उपायले सहयोग गरेको छ ?

सहायता	सङ्ख्या	प्रतिशत
सुरक्षा प्रदान	७६	२९.६
नेपाल प्रहरीको सेवा तथा सहायता पाइएका छैन	४७	१८.३
उपस्थिति आवश्यक छ	४३	१६.७
स्वयम्सेवी कार्य तथा सामाजिक क्रियाकलापहरू	३५	१३.६
गिरफ्तारी तथा मुद्दा दायर, गस्ती तथा उद्धारमूलक गतिविधिहरू	१४	५.४
समन्वय	१४	५.४
सूचना प्रदान	१३	५.१
अन्य	१५	५.८
जम्मा	२५७	१००.०

क - ५८

लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाज : तपाईंले नेपाल प्रहरीसँग भएको अन्तर्क्रियालाई कस्तो पाउनुभएको छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सकारात्मक	४१	५५.४
सन्तोषजनक	३२	४३.२
नकारात्मक	१	१.४
जम्मा	७४	१००.०

क - ५९

लक्षित पेसागत आधारमा नागरिक समाज : सुरक्षा तथा कानुनी शासनको सुधारमा नागरिक समाजका जिम्मेवारीहरू

जिम्मेवारीहरू	सङ्ख्या	प्रतिशत
अपराध तथा असामाजिक गतिविधिका बारेमा नेपाल प्रहरीलाई सूचना प्रदान	२६९	१६.४
जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू	२५९	१५.८
सामुदायिक संलग्नता	१९५	११.९
विकासमूलक क्रियाकलापहरू	९०	५.५
सूचना आदान-प्रदान	८६	५.२
कानूनको पालना तथा मानवअधिकारको संरक्षण	७४	४.५
अधिकारवालाहरूसमक्ष सुरक्षासम्बन्धी सवालहरूको उठान	६०	३.७
सूचना तथा शिक्षामा पहुँचमा वृद्धि	४२	२.६
पहरेदारका रूपमा कार्य	२८	१.७
नेपाल प्रहरीको सहयोग लागि समुदायलाई सहायता	३६	१.३
राजनीतिक दबावको प्रतिरोध	२०	१.२
मध्यस्थता	१५	०.९
अन्य	८	०.५
थाहा छैन	४६१	२८.१
जम्मा	१६४३	१००.०

क - ६०

लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : शान्तिसुरक्षाको व्यवस्थापनमा नेपाल प्रहरी तथा उद्योगी, व्यवसायी समूहका बीचमा समन्वयमा अभिवृद्धि गर्ने उपायहरू

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सूचना आदान-प्रदान	२११	३१.१
समन्वय तथा सहायतामा वृद्धि	८८	१३.०
व्यापारिक सुरक्षाका लागि अन्तर्क्रिया	७६	११.२
गैरकानुनी व्यापारिक गतिविधिहरूबाट अलग	४७	६.९
नेपाल प्रहरीलाई आर्थिक सहायता र स्रोतहरूको व्यवस्था	२०	२.९
समन्वय आवश्यक नभएको	५	०.७
अन्य	५	०.७
थाहा छैन	२२६	३३.३
जम्मा	६७८	१००.०

क - ६१

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : लिङ्गका आधारमा नेपाल प्रहरीको महिला तथा बालबालिका सेलका सम्बन्धमा जानकारी छ ?

लिङ्ग	मलाई यो सेल र यसको कामको सम्बन्धमा थाहा छ	मलाई थाहा छ र यसको सेवा तथा सहायता उपयोग गरेको छु	मैले सुनेको छु, तर यसको कामको सम्बन्धमा थाहा छैन	मैले कहिल्यै पनि सुनेको छैन	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पुरुष	८.३	०.६	१३.१	७८.१	१००.०	७५२३
महिला	४.८	०.६	७.३	८७.३	१००.०	३७४२
तेस्रो लिङ्गी	५.०	५.०	३०.०	६०.०	१००.०	२०

क - ६२

ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रका सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : तपाईं सामुदायिक प्रहरी सेवा केन्द्रका सम्बन्धमा जानकारी हुनुहुन्छ ?

	ग्रामीण तथा शहरी	छु	छैन	जम्मा	कूल सङ्ख्या
पूर्वाञ्चल	शहरी	२८.०	७२.०	१००.०	७१७
	ग्रामीण	१६.६	८३.४	१००.०	१४८७
मध्यमाञ्चल	शहरी	४७.३	५२.७	१००.०	७६७
	ग्रामीण	२२.२	७७.८	१००.०	१४२७
पश्चिमाञ्चल	शहरी	५०.७	४९.३	१००.०	७२२
	ग्रामीण	२२.३	७७.७	१००.०	१८२०
मध्यपश्चिमाञ्चल	शहरी	२७.२	७२.८	१००.०	५१८
	ग्रामीण	१६.०	८४.०	१००.०	१८४८
सुदूरपश्चिमाञ्चल	शहरी	२०.७	७९.३	१००.०	७९८
	ग्रामीण	७.६	९२.४	१००.०	१२४३

क - ६३

लक्षित पेसागत आधारमा नेपाल प्रहरी : नेपाल प्रहरीको भर्नाका बारेमा सबैभन्दा पहिले कसरी थाहा पाउनुभयो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
पत्रपत्रिका, रेडियो वा टेलिभिजन	३५३	५७.८
नातेदार वा साथी	१३३	२१.८
नेपाल प्रहरीका कर्मचारी	११३	१८.५
अन्य	१२	२.०
जम्मा	६११	१००.०

क - ६४

लक्षित पेसाका आधारमा नेपाल प्रहरी : तालिमको अवधिमा तपाईंलाई पढ्ने सामग्री दिइएको थियो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
थियो	५२७	८६.८
थिएन	८०	१३.२
जम्मा	६०७	१००.०

क - ६५

लक्षित पेसाका आधारमा नेपाल प्रहरी : तालिमको अवधिमा खानाका लागि तपाईंले थप शुल्क तिर्नुपरेको थियो ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
थियो	९३	१५.३
थिएन	५१५	८४.७
जम्मा	६०८	१००.०

क - ६६

लक्षित पेसाका आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत मानवअधिकारकर्मी : तपाईंलाई नेपाल प्रहरीले पर्याप्त रूपमा मानवअधिकारका बारेमा जानकारी राख्छ भन्ने लाग्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
लाग्छ	७९	२५.४
लाग्दैन	२०८	६६.९
थाहा छैन	२४	७.७
जम्मा	३११	१००.०

क - ६७

लक्षित पेसाका आधारमा नागरिक समाजअन्तर्गत मानवअधिकारकर्मी : तपाईंको विचारमा नेपाल प्रहरीलाई मानवअधिकारे सवालमा थप प्रशिक्षण आवश्यक देख्नुहुन्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
देख्छु	२५५	८२
देखिदैन	२४	७.७
थाहा छैन	३२	१०.३
जम्मा	३११	१००.०

क - ६८

लक्षित पेसागत आधारमा सरकारी पदाधिकारी : तपाईंको विचारमा नेपाल प्रहरीलाई कारबाहीका लागि आदेश दिने संयन्त्र प्रभावकारी छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
छ	२३८	५०.२
छैन	२०५	४३.२
थाहा छैन	३१	६.५
जम्मा	४७४	१००.०

क - ६९

सर्वसाधारण उत्तरदाताहरू : तपाईंलाई छनोट गर्ने अवसर दिइएको अवस्थामा नेपाल प्रहरीले कुन सिद्धान्तका आधारमा काम गर्नुपर्छ ?

जवाफ	सङ्ख्या	प्रतिशत
सत्तासीन राजनीतिक दलको निर्णयका आधारमा	४४६	३.७
सत्तासीन राजनीतिक दलका बावजुद पनि नियमपूर्वक कार्य गर्ने	१०७०२	८९.९
थाहा छैन	७६१	६.४
जम्मा	११९०९	१००.०

युनाइटेड स्टेट्स इन्स्टिच्युट अफ पिस

नेपालमा सुरक्षा तथा कानुनी शासन
सबलीकरण कार्यक्रम

२९ नारायणगोपाल मार्ग, बत्तीसपुतली
काठमाडौं, नेपाल